

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

1737

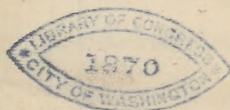
1737

INSTITUTIO
INTERPRETIS
VETERIS TESTAMENTI

AUCTORE

JOANNE HENRICO PAREAU

LITTERARUM ORIENTALIUM PROFESSORE
IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA.

TRAJECTI AD RHENUM.

TYPIS JOANNIS ALTHEER.

MDCCCLXII.

BS 1165

P₃

INSTITUTION

INTERPRETIS

VETERIS TESTAMENTI

AUCTORE

IOHANNES HENRICUS TAREAU

LITTERARUM ORIENTALIS PROFESSOR
IN ACADEMIA RHENO-TRONICANA

THEMATICI AD RHEUM

THEMATICI AD RHEUM

RECEPIT

LECTORI SALUTEM

JOANNES HENRICUS PAREAU.

Quo tempore litteras Orientales in Academia Hardervicensi docebam, juvenum, qui ibi Theologiae se dicabant, commodis me putabam consulturum, si iis breviter exponerem, quaecumque nostris praesertim temporibus in Veteri Testamento tractando maxime viderentur attendenda atque agenda. In Academiam Rheno-trajectinam delatus, hujus argumenti lectiones subinde jam habebam, priusquam studiosis theologiae impositum esset officium lectiones de Sacra

Hermeneutica audiendi. — Sed, cum semper apud me id constituissem decere, ut totam institutionem uno absolverem cursu Academico, saepe ingratum mihi accidebat, quod nec partes quasdam pro ea, qua vellem, amplitudine tractare possem, nec illud tempus utilissimis respondendi exercitiis dare, quod cuperem. Itaque jamdudum in animum induxi talem interpretis Veteris Testamenti institutionem conficere typis imprimendam, qualem in lectionibus Academicis ita sequi possem, ut ad meum illud studiosae juventutis commodis serviendi propositum satis esset opportunitatis, quaeque simul aliis cuiusdam esse posset utilitati.

Duplici igitur hoc consilio cum manum operi admoverem, eam mihi praescripsi legem, ut in maximi ambitus labore alia uberius persequer, alia levius attingerem, in permultis selectione uterer, prouti rerum indoles suadere aut ferre videretur, adjectis etiam in tertia operis parte iis, quae de singulis V. T. libris,

ido-

idoneo loco commemoratis, interpreti maxime notanda censerem. Disertam vero scriptorum recentiorum mentionem non nisi ibi faciendam putavi, ubi eam omittere vix poteram. Novi quidem, hodie in more esse apud multos, ut larga manu aliorum scriptorum notationem praebeant. Verum re perpensa tantum abest, ut hunc morem mihi imitandum arbitrer, ut in ipsis etiam lectionibus privatis satis habeam eos indicare scriptores, quos omnino commemorare oporteat. — Quocirca, cum praecipuos, qui cum meo consilio conjuncti essent, in prolegomenis §. 2. sub finem indicaverim, eo magis nolui molesta, etsi facile corradenda, amplioris notationis farragine librum onerare. — Denique operae pretium ducebam, si indices adjicerem: quibus hoc unum spectavi, ut operis usus redderetur facilior. — Quod superest: non nisi levia quaedam reperi menda typographica, veluti quod p. 124. l. 23. legendum est repudianda; p. 220. l. 24. Proverb. XXVIII. 1. pro 2; p. 245. l. 5.

fore *pro* fore ut; p. 265. l. 15. delectu
pro selectu; p. 268. l. 7. In *pro* Id; et
 p. 493. l. 7, rationes *pro* tationes. Quae au-
 tem plura occurrant lectoribus, haec, spe-
 ro, ita erunt comparata, ut ea ipsi facile, si
 opus videatur, corrigant. Perspicuitatis vero
 causa velim, ut p. 93. l. 11. post confecerat
 addatur five correxerat.

Scripsi Trajecti ad Rhenum,
 d. 22. m. Febr. A. 1822.

OPERIS DISTRIBUTIO.

PROLEGOMENA.

- §. 1. Ipsius institutionis definitio. p. 1.
§. 2. Brevis historia interpretationis Veteris
Testamenti. 2.
§. 3. Difficultas interpretandi Veteris Testa-
menti. 17.
§. 4. Praecipua momenta, quae nostris prae-
sertim temporibus Veteris Testamenti
interpretationem commendent. 19.
§. 5. Institutionis propositae modus ac ratio. 21.

PARS PRIMA.

DE HIS, QUAE PROBABLEM NOSTRIS TEMPORIBUS
FORMENT VETERIS TESTAMENTI INTERPRETEM.

SECTIO PRIMA.

De studiis, cum probabili Veteris Testamenti in-
terpretatione indivulso nexu conjunctis.

CAPUT I.

De lingua, qua Veteris Testamenti libri
conscripti sunt. p. 23.

CAPUT II.

De dialectis Hebraico sermoni vicinis. . . p. 38.

CAPUT III.

De textus Hebraici historia, et de criticae
fontibus univérse. 47.

CAPUT IV.

De antiquis interpretibus. 70.

CAPUT V.

De librorum Veteris Testamenti authentia,
integritate et fide historica. 96.

CAPUT VI.

De extraordinario Dei interventu, in religio-
ne, quae Veteris Testamenti libris conti-
netur, observando. 113.

S E C T I O S E C U N D A.

De praecipuis et mentis dotibus et animi vir-
tutibus, probabili Veteris Testamenti
interpreti exoptandis atque
excolendis.

CAPUT I.

De mentis dotibus. 134.

CAPUT II.

De praecipuis animi virtutibus, quae nostra
praefertim aetate deceant Veteris Testamen-
ti interpretem. 145.

DISTIBUTIO.

ix

SECTIO TERTIA.

De subsidiariis studiis, quae ingenuum Veteris Testamenti interpretem ornent et adjuvent.

CAPUT I.

De humaniorum litterarum et philosophiae studio. 158.

CAPUT II.

De aliis quibusdam disciplinis, quarum studium ad Veteris Testamenti interpretationem fructuosum est. 168.

PARS SECUNDA.

DE IPSA VETERIS TESTAMENTI INTERPRETATIONE
UNIVERSE SPECTATA.

SECTIO PRIMA.

De vera Veteris Testamenti interpretandi ratione. 179.

SECTIO SECUNDA.

De verborum intelligentia atque expositione. 202.

SECTIO TERTIA.

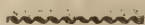
De rerum intelligentia atque expositione. 253.

S E C T I O Q U A R T A.

De critica ab interprete Veteris Testamenti
exercenda. p. 286.

S E C T I O Q U I N T A.

De versionibus Veteris Testamenti, et de
commentariis atque annotationibus in il-
lud conficiendis. 331.

P A R S T E R T I A.

DE SPECIALI VETERIS TESTAMENTI
INTERPRETATIONE.

S E C T I O P R I M A.

De interpretatione scriptorum historicorum.

C A P U T I.

De scriptis Veteris Testamenti historicis pro-
be discernendis. 339.

C A P U T II.

De simplici et imperfecta narrandi ratione,
in scriptis Veteris Testamenti historicis
observanda. 351.

C A P U T III.

De mythica scriptorum Veteris Testamenti
historicorum interpretatione non admittenda. 360.

DISTIBUTIO. xi

CAPUT IV.

De scriptorum Veteris Testamenti historico-
rum diversitate utiliter attendenda. . p. 404.

SECTIO SECUNDA.

De interpretatione scriptorum poëticorum.

CAPUT I.

De eo, quod poëseos Hebraicae proprium
est. 426.

CAPUT II.

De modo, quo scripta Hebraeorum poëtica
interpretanda sunt. 449.

CAPUT III.

De libro Psalmorum. 458.

SECTIO TERTIA.

De interpretatione scriptorum propheticorum.

CAPUT I.

De maxime notabili scriptorum propheticorum
argumento, five rerum futurarum
praedictione. 468.

CAPUT II.

De vaticinationibus ad Mesiam referendis. 490.

CAPUT III.

De diversis singulorum prophetarum scriptis. 519.
SEC.

SECTIO QUARTA.

De interpretatione scriptorum philosophicorum.

CAPUT I.

De antiqua Hebraeorum philosophia. . . p. 539.

CAPUT II.

De ipsis libris philosophicis. . . . 548.

INSTITUTIO INTERPRETIS VETERIS TESTAMENTI.

PROLEGOMENA.

§. I.

Ipsius institutionis definitio.

1. Quandoquidem in quacumque disciplina five copiosius seu brevius tradenda hoc in primis spectare decet, ut institutio probabiliter ad temporum usus accommodetur: hoc ipsum nobis duximus spectandum, cum Veteris Testamenti interpretem instituere tentaremus.

2. Probabilem librorum V. T. interpretem dicimus eum, qui bene instructus paratusque omnem operam dat, ut verum eorum sensum et ipse assequatur et aliis convenienter cum aevi quo vivit, usibus exponat.

3. Cum hi libri omnium antiquissimi sint, nemo probabilis eorum interpret esse potest, nisi qui in critica eorum ratione hospes non sit: quapropter hanc quoque intactam relinquere nolimus.

4. In libris sacris interpretandis observandae sunt quaedam regulae: quas quae complectitur disciplina, *Hermeneutica Sacra* appellatur. Atque haec, quando pars Theologiae habetur, nomine insignitur *Theologiae Exegeticae*. Ab ea differt quae dicitur *Exegesis*, sive ipsum studium, quod in sacro codice interpretando versatur.

5. Illae interpretandi regulae ex ipsa rei indole certo definiri debent; nec variae sunt aut mutabiles pro temporum varietate. Verumtamen ad diversam temporum rationem nisi prudenter componatur sacri interpretis institutio, magnam partem aliena esse merito censeatur, neque eam, quae optabilis est, utilitatem afferat.

6. Quamvis multa habeat communia librorum V. ac N. T. interpretatio, minus commode tamen interpretis utrorumque institutio conjungitur, ob magnam eorum diversitatem, quae singulorum et interpretationi et criticae propria sunt.

§. 2.

Brevis historia interpretationis Veteris Testamenti.

1. Librorum V. T. in summa sua antiquitate interpretatio non eadem omni tempore fuit: ac memorabilis est ejus historia cum apud Judaeos, tum apud Christianos.

2. In.

2. Inde a condita priorē Hebraeorum republica usque ad eandem destructam perexigua erat necessitas hos libros interpretandi. Lingua, qua conscripti sunt, Israëlitis toto hoc temporis spatio vernacula mansit, nec nisi levisimas subiit mutationes. Si qua vero explicatione opus esset, ea non nisi res spectabat, legibus Mosaicis praescriptas.

3. Primi ergo librorum sacrorum interpretes haberi possunt Levitae et Prophetae. Illi ex ipsa constitutione Mosaica exterioris cultus vindices ac ministri, jurisque divini cum sacri tum civilis interpretes et doctores apud populum esse debent, Deuter. XXXIII. 10. Hi cultum interiorē curabant, et sinceram unius Dei venerationem, promptumque obsequium; ac verae adeo pietatis virtutisque amorem convenienter cum Mosaicæ constitutionis proposito commendabant popularibus. Itaque Samuelis aëvo et deinceps erant horum scholae, in quibus juvenes ad ingenuos illos sensus informabantur, et eandem in rem scripta legebantur atque exponebantur divina.

4. Et si ante exilium Babylonicum haud deerant Israëlitis, qui per muneris rationem librorum Mosaicorum intelligentiae atque explicationi, ad sui aevi usus accommodatae, vacarent, horum tamen aliorumque librorum sacrorum studium

vulgo hominum parum erat cordi plerumque. Israëlitaë nimirum universe magnam ad idolorum falsorumque Deorum cultum ostendebant propensionem perpetuo; donec per ipsam perversitatis suae poenam praesentissimam, per reipublicae suae destructionem et subsecutum exilium, ad meliorem mentem converterentur.

5. Post reditum in patriam cum Judaei multo majorem curam, quam umquam antehac, impendere inciperent religioni suae ipsisque adeo libris, quibus ea continebatur, ideo, quo longius cum temporis progressu ab ea aberant aetate, qua vetustiores praesertim libri compositi fuerant, quoque magis avita ipsorum lingua depravabatur, eo major in dies iis exsistebat sacros libros interpretandi necessitas. Verum, uti peregrinum cultum magis magisque averfati in putidissimam paulatim delabebantur superstitionem, ita etiam talenti interpretandi rationem sequi asfuevere, qualis hominibus superstitiosis, minutis et angustis maxime placeret.

6. Jamdudum igitur invaluerat Christi aevo exilis quaedam ac spinosa ratio, quae in verbis ferviliter haerens a vero orationis sensu prorsus aberrabat: atque ea plerisque Pharisaicae sectae doctoribus communis obtinebat potissimum in legibus Mosaicis contra ipsam earum mentem divinumque consilium interpretandis.

7. Sed

7. Sed vero haud pauci eadem aetate erant, qui plane oppositam rationem secuti non proprium proximumque verborum sensum spectarent, sed remotum quemdam ac figuratum, sive allegoricum, quem ideo scriptis sacris inferebant, ut ex iis philosophiae exterae placita eruerent: qua perversa interpretandi industria eminuit PHILO-JUDAEUS, Platonicae philosophiae amore sic abreptus, eam ut religionis suae doctrinis, praeceptis, ipsisque historiis quodam quasi involucro obtectam atque reconditam exhiberet.

8. Ex arcae Aegyptiorum philosophiae ratione allegorica sensum inde ab Alexandri M. aevo exstitisse videtur apud Judaeos, qui in Aegypto erant, atque hinc se latius tempore procedente propagasse perquam futilis interpretandi ratio, quae ex ipsis vocabulis ac litteris, harumque ordine ac transpositione, sensum eruebat abstrusum et doctrinas mysteriorum plenissimas, quaeque cum acceptas a majoribus traditiones sanctitatis ac divinae adeo originis auctoritate commendare censeretur, dicta est deinceps *Cabbalistica*, a verbo קבל, quod *accipiendi* habebat significationem.

9. Cum tamen inde a seculo post natum Christum decimo studium grammaticae Hebraicae apud Judaeos exstiterit, haud defuere, qui deinceps sive totum V. T., seu nonnullas ejus partes grammaticè interpretari conarentur: quales in primis

erant ABEN ESRA, SALOMO JARCHI, MOSES MAIMONIDES, DAVID KIMCHI, ISAAC ABARBANEL.

10. In ipsa etiam sacri sui codicis critica haud parum laborarunt nonnulli Judaeorum. Quod qualiscumque criticae studium jam ante tertium aerae nostrae seculum videtur exstitisse. Pertinebat autem fere ad leviora, prout gentis ferebat ingenium, atque in meris minutiis versabatur, ut ipsa adeo singulorum librorum vocabula accurate computarentur: immo partim cum Cabbalistico studio conjunctum illud erat, ut in extraordinaria nonnullarum litterarum scriptione aut in punctis extraordinariis mira quaedam mysteria quaererentur.

11. A Judaeis consecratae fuere quaedam interpretationes, sive versiones quas dicimus; eaeque cum Graecae in eorum popularium usum, qui Graeca facilius legerent quam Hebraica, aut haec prorsus ignorarent, tum Chaldaicae, ad eorum usum comparatae, qui Chaldaicae linguae assueti essent, et quibus avita sua lingua in desuetudinem abiisset. Et harum quidem nonnullae figmentis plenae sunt allegoricis et Cabbalisticis.

12. Perversam Judaeorum sui aevi interpretationem omnino improbavit religionis nostrae conditor JESUS CHRISTUS, ut liquet ex Matth.

XV.

XV. 1-14.: at prudenter tamen et ipse et ejus Apostoli in dictis S. C. allegandis et ad suum propositum adhibendis se nonnumquam ad consuetudinem componebant suo aevo receptam; ipse vero PAULUS interdum ac laudabili sapientia se ad rationem allegoricam accommodavit.

13. Infecuti doctores Christiani usque ad Constantini M. aevum longe plerique allegoricum hoc interpretandi genus impense amabant, eoque in suis disputationibus propemodum unice utebantur. Celebriores hoc temporis intervallo fuerunt EPHRAIM SYRUS inter Orientales, CLEMENS ALEXANDRINUS et ORIGENES inter Graccos, HIERONYMUS inter Latinos. Et maxime quidem Graeci doctores allegorica ratione delectabantur, cui et CLEMENS ille, quamquam Patrum, qui appellari solent, doctissimus, vehementer indulgit, et ipse quoque ORIGENES, quantumvis ceteroquin ad ipsam interpretationem contulerit per eos, quos ad criticam contulit, stupendos labores. Atque hic ea in re egregium nactus est imitatore HIERONYMUM, qui V. T. et criticae, et explicationi, et Latinae versioni doctissimam operam impendit. — Ante finem vero hujus periodi a Christianis primum confectae fuere versiones quaedam V. T., veluti Syriaca, et quae ipsam illam Hieronymianam antecessit, Italica Latina.

14. Sub seculi quarti finem et in quinti initio floruit AUGUSTINUS, ingenii magis quam eruditionis laude clarus inter Latinos, qui et aliquam in V. T. interpretando posuit operam, et primus de modo egit, quo libri sacri exponendi essent, in suis *de doctrina Christiana* scriptis: huc enim vix pertinere censeantur, quae HIERONYMUS habet in sua ad PAMMACHIUM epistola *de optimo genere interpretandi*, et quibus eam tantum rationem exposuit, quam ipse sequi solebat; uti etiam huc non pertinent Graecae ISIDORI PELUSIOTAE, qui nobilissimus CHRYSOSTOMI discipulus sec. V. vixit, epistolae, quae, etsi *de interpretatione S. C.* scriptae dicantur, non tamen nisi de iis praecipiant, quae ex S. C. ad vitam recte instituendam peti possunt. Sed huc pertinet ADRIANI, qui eodem seculo vixit, *εἰσαγωγή εἰς τὰς θείας γραφάς*.

15. Post seculum quintum magis magisque misera esse coepit sacrae interpretationis conditio, eaque obtinuit fere usque ad seculum quintum-decimum, ut initio perpauci, deinceps vero nulli existerent, qui aliquid ad rectam universi S. C. ac praesertim V. T. interpretationem conferrent. Scilicet paulatim interierat verae eruditionis studium ac politionum litterarum cultus, ut admodum rari essent doctores, qui Hebraica legerent et quodammodo intelligerent. Accedebant inde a
sec.

sec. V. diversarum religionis sectarum lites, altercationes, odia, bella.

16. Exorta est seculo XII., aut certe ab eo inde tempore maxime invaluit et aliquamdiu obtinuit deinceps theologia scholastica, quae ex perverso philosophiae Aristotelicae usu originem habuit: eaque hoc efficiebat, ut, qui ea delectarentur, minuta saepeque absurda subtilitate de religione disputarent, sed de ipsis libris sacris interpretandis nequaquam cogitarent. Qui vero his oppositi erant et Doctorum Publicorum titulo insigniebantur, hi allegoricis et mysticis suis explicationibus libros sacros magis obscurabant quam illustrabant, ac sensim etiam numero imminuebantur.

17. Quae eodem sec. XII. in Europa conditae fuerunt Academiae, in quibus linguae eruditae, ipsaeque adeo Orientales, docebantur, hae initio nihil mutationis intulerunt in S. C. interpretationem. Superiore autem seculo institui coeptae et diu postea continuatae expeditiones cruciatae, quae dicuntur, plerorumque quidem animos a qualicumque S. C. studio avocarunt, verumtamen, cum in causa essent, cur Graecorum quamplurimi patrias suas sedes relinquerent et in Italiam aliasque Europae regiones migrarent, effecerunt, ut humaniorum litterarum amor et una cum illis in varia Europae loca perveniret et reflores-

cens paulatim per institutas Academias studium earundem litterarum adjuvaret, viamque parare inciperet ad S. C. interpretationem meliorem.

18. Itaque secundo ante purgatam religionem seculo interpretatione S. C. inclaruit NICOLAUS LYRANUS, cui plurimum debuit LUTHERUS. Quae autem seculo XV. inventa est ars typographica, eximiam habuit vim ad meliores, quae existerant deinceps de S. C. interpretando, notiones citius latiusque disseminandas.

19. Renascens vero litterarum amor et quotidie increscens doctrinarum studium uti sacrorum emendationem maturavit felicissimeque adjuvit, ita apud eos praesertim, qui puriora sacra sectabantur, interpretandi maiorem libertatem rectioremque omnino peperit rationem.

20. Quo igitur seculo XVI. lux obscuratae religioni palam affulsit, ipsi duumviri, instauratorum sacrorum antesignani praecipui, LUTHERUS et CALVINUS, in V. etiam T. libris convertendis atque interpretandis insignem collocarunt operam, si et aetatem et subsidia, quae suppetebant, attendamus. Qui autem eorum partes sequi non audebat, etsi ad sacrorum instaurationem praeclare contulit, ERASMUS, immortalem quidem in N. T. libris melius interpretandis laudem meruit, sed in tractandis V. T. libris non elaboravit.

21. Quandoquidem religionis emendatores ar-

gu-

gumentis e S. C. petitis suam causam vindicabant, idcirco multum collocabant studii in S. C. recte interpretando, et quamdam etiam suis adversariis imponebant ejusdem studii necessitatem. Verumtamen e continuis hisce ac mutuis disputationibus sensim oriebatur interpretandi et sacros libros explicandi genus polemicum, quod aliquamdiu obtinuit, et quo quisque suarum partium opiniones ex libris sacris demonstrare, nec raro etiam inficis atque invitis horum auctoribus adjudicare conabatur.

22. Illustre etiam fuit seculum XVI. editis conjunctim totius sacri codicis, ipsiusque adeo V. T., versionibus quibusdam antiquis, quae vario tempore cum a Judaeis, tum a Christianis factae fuerant; qua de re optime meruerunt Pontificii: horum enim cura prodierunt nobilissima Biblia polyglotta, cum Complutensia, tum Antverpiensia; eorumque de numero erat FLAMINIUS NOBILIS, qui primus hoc seculo fragmenta veterum interpretum Graecorum colligere atque edere studuit. Quae autem eodem seculo edita sunt Biblia polyglotta a Protestantibus, minorem consecuta sunt praestantiae famam: sed veterum illa interpretum fragmenta eximie locupletavit JOHANNES DRUSIUS, magna doctrinae laude inter Reformatos clarus.

23. Eodem seculo haud levem Pontificiorum
fo-

societati in S. C. interpretatione laudem comparare visus est SIXTUS SENENSIS edita *Bibliotheca Sancta*, in qua artem etiam tradidit S. C. exponendi. Sed longe prae eo excelluit inter Lutheranos MATTHIAS FLACIUS ILLYRICUS, qui primus veram, quantum eo tempore investigari aliisque monstrari poterat, interpretandi rationem exhibuit in *Clavi Scripturae Sacrae*.

24. Insignia incrementa cepit studium V. T. seculo XVII. Nam praeter nonnullas versiones antiquas earumve partes, quae seorsim prodierunt, edita sunt Parisiis Biblia polyglotta locupletiora, ac deinceps Londini magis etiam absoluta. Alii porro vel in omnibus V. T. libris, vel in quibusdam ejus scriptis aut locis illustrandis inter ipsos etiam Pontificios elaborarunt. Alii de rebus V. T. exponendis solliciti fuerunt. Alii linguas Orientales summa cum laude excoluerunt, veluti inter nostrates ERPENIUS et GOLIUS, dum singularem et linguae et dictionis Hebraicae peritiam patefecit JOH. COCCEJUS. Alii in criticam V. T. cum nobili audacia incumbere coeperunt: veluti ex Reformata societate LUDOVICUS CAPPELLUS, et ex Pontificiis RICHARDUS SIMON; uterque sui aevi hominibus justo liberior visus. Denique, ne alios commemoremus, qui libros ediderunt ad sacram hermeneuticam pertinentes, eodem seculo in primis inclaruit SALOMO GLASSIUS,

sius, cujus *de Philologia Sacra* opus merito classicum diu existimatum est, nostroque etiam aevo usus habere potest permagnos. Qui vero hujus seculi decus erat **GROTIUS** noster, ac primum in optimorum **N. T.** interpretum numero dignitatis locum adhuc tenet diuque tenebit, huic sua etiam in **V. T.** interpretatione laus debetur minime vulgaris; quae tamen multo major fuisset, si eandem in **V.** quam in **N. T.** collocasset operam.

25. Inde a seculo XVIII. usque ad nostram aetatem maxime progressa est **V. T.** interpretatio, praesertim apud eos, qui a priscis diuturnae superstitionis vinculis se feliciter liberaverant. Veram tractandae linguae Hebraicae viam, adhibita affinium linguarum Orientalium luce, primus eruit **ALBERTUS SCHULTENSIUS**, qui ipse in **V. T.** interpretatione immortalem gloriam consecutus est. Ac fuere deinceps haud pauci, qui in verborum, totiusque dictionis Hebraicae ac speciatim etiam poëticae, explicatione cum laude occuparentur. Insignis quoque est eorum numerus, qui majus, quam antea fieri poterat, ipsis rebus lumen addiderunt, adhibitis cum aliis subsidiis, tum peregrinationibus per Orientem institutis.

26. In critica **V. T.** multum operae positum est recentiori aetate. In Gallia **HOUBIGANTIUS** permulta loca collatis codicibus manuscriptis et antiquis versionibus, immo adhibita haud raro con-

conjectura, emendare studuit. Deinde BENJ. KENNICOTTUS in Anglia omnes, qui ubicumque suppetebant, codices Hebraicos V. T. conferendos et quascumque lectionum varietates ex iis notandas edendasque curavit: quem laborem perficere atque amplificare, et collatis sacrisissime versionibus antiquis ad usus communes aptiorem reddere haud diu postea voluit JOH. BERNARDUS DE Rossi in Italia. Hoc ergo criticae studium eo etiam feliciter adjutum est labore, qui in vetustissima praesertim versione Graeca utilius tractanda aliorumque versionum Graecarum fragmentis melius colligendis ponebatur; ex quo factum est, ut eadem critica plurimos nancisceretur patronos. Sed recentissimae aetatis est critica, quae vocatur, sublimior, quae, quod vulgaris critica agit in verbis et dictionibus, idem agit in nonnullis partibus majoribus, et de ipso modo, quo antiqui libri sacri confecti, atque ea, qua ad nos pervenere, forma conflati fuerunt, cum maxima libertate inquit.

27. In singulari interpretum V. T., quos recentior aetas peperit, multitudine fieri non poterat, quin diversa plurimis esset ratio pro temporum ingeniorumque diversitate. Et apud Pontificios quidem etsi interpretandi liberalitas arctioribus religionis vinculis cohibebatur, ipsaque adeo interpretatio impediebatur ne libere procederet,

non

non defuere tamen, qui in ea excellerent; veluti sub seculi XVIII. initium AUGUSTINUS CALMETUS, suo cum Commentario in C. S. tum Lexico Biblico nobilissimus, et qui minus notus est vulgo, sed multiplici eruditione insignis fuit eodem seculo medio, ALEXIUS SYMMACHUS MAZUCHIUS, qui in *Spicilegio Biblico*, quo non nisi V. T. spectavit, docti atque ingeniosi interpretis laudem omnino videtur meruisse. Apud eos vero, quorum menti servitutis jugum excusserat sacrorum emendatio, haec commutationis felicitas non nisi lento temporum progressu omnem eam vim habuit, quam habere poterat, certe debuerat.

28. Itaque in ipso adhuc seculi XVIII. initio et aliquamdiu postea permulti allegoricis ac mysticis S. C. explicationibus delectabantur: neque pauci theologos magis agebant quam interpretes. At melior universe ratio interpretandi magis magisque invalescebat in dies, eaque sola ingenuae libertatis amantibus paulatim probari coepta est, quae adhibitis subsidiis necessariis sententiam scriptorum non modo ex sermonis, quo usi sunt, indole eruit, verum etiam ex aetatis, qua vixerint, ingenio, ex eorumque moribus, conditione consilioque illustrat confirmatque, ac nihil adeo in iis quaerit, nisi quod in mente eos habuisse, probabiliter ostendi possit.

29. Sed

29. Sed vero pereximia illa interpretandi libertas, cujus beneficium emendatae religioni acceptum referimus, a nonnullis tandem in turpem abusum tracta est, hominumque, saepe in extrema ruentium, vitio in effrenam degeneravit licentiam. Ex recentissimae hujus rationis decretis, nihil in sacris libris admittere oportet veritatis nomine, nisi quod consueto rerum ordini consentaneum sit; et convenienter cum hisce decretis quidquid in S. C. describitur ab eo ordine recedens, hoc omne ad eum conformari debet interpretando: quocirca quod in exterae antiquitatis libris merito nefas haberetur, illud in vetustissimis libris sacris licitum, immo laudabile esse existimatur. Nec desunt utique nostris temporibus, qui, quidquid offensionem ducatur in iisdem libris, ad moralem usum contorqueant, de ipso verborum sensu simplicissimo nequaquam solliciti.

30. Denique permulti eo temporis intervallo, quod proxime spectavimus, editi fuere libri, qui de modo cum V. T. tum totius C. S. interpretandi agerent. Alii autem criticam illius rationem unice attigerunt. Alii *introductionis* nomine ea complexi sunt, quae ad notitiam, argumentum, auctores, confectionem, et antiquas universi V. T. ac singularum ejus partium versiones pertinere censerentur. Ex primo genere nobiliores sunt JOH. ALPH. TURRETTINI *de Sacrae Scrip.*

Scripturae interpretatione tractatus bipartitus, et recentiores libri Germanica lingua conscripti duo, quorum alter *Hermeneuticam Biblicam* in genere tradens auctorem habet G. F. SEILERUM, alter *periculum* prae se fert *interpretandi V. T.*, auctore G. W. MEYERO; item G. L. BAUERI *Hermeneutica Sacra*. Ex medio genere notamus antiquiorem J. G. CARPZOVII. et recentiorem BAUERI *Criticam Sacram V. T.* Ex postremo genere satis nobis fuerit indicasse CARPZOVII *introductionem ad Libros Canonicos V. T.*, et cum J. G. EICHHORNII, tum JOH. JAHNII *introductionem ad Libros V. T.*, lingua Germanica nostro aevo editam, denique L. BERTHOLDI *introductionem historico-criticam ad omnes Canonicos et Apocryphos V. ac N. T. Libros*, quae haud ita pridem prodiiit eadem lingua. — De quibus aliisque similis argumenti scriptis valeat aureum illud Apostoli consilium, 1 Thesfal. V. 21. πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε.

§. 3.

Difficultas interpretandi Veteris Testamenti.

1. Quantumvis multum recentiori tempore laboratum sit ad meliorem librorum V. T. intelligentiam, difficillima tamen eorum mansit inter-

B

pre-

pretatio. Et vero vel ipsa variarum unius ejusdemque loci explicationum multitudo rem admodum arduam esse, satis demonstrat. Diverſae quidem interpretum ſententiae ſaepe horum opinionibus praejudicatis, magis quam V. T. ſcriptis, attribuendae ſunt. Attamen una quaedam eſt atque communis omnium harum diverſitatum cauſa, quam in perdifficili V. T. intelligentia quaerere decet.

2. Lingua nimirum, qua V. T. libri conſcripti ſunt, etſi ſeriori aevo permultum accepit luminis, habet hodieque haud parum obſcuritatis, quod ipſos interdum impediāt peritiores. Eſt ea generatim nobis valde peregrina et in ſolis V. T. libris ſuperſtes. Habet univerſa horum oratio, ſed maxime ſublīmior et poëtica, aliquid a noſtra loquendi ratione vehementer alienum. Sunt vocabula quaedam rariora aut non niſi ſemel occurrentia, ac dubiae adeo incertaeve ſignificationis. Sunt formulae abſtruſae, ellipticae et nonnumquam ambiguae. Verbo: ipſa horum librorum, ſermone jamdudum mortuo conſcriptorum, ſumma antiquitas efficit, ut in dictionis intelligentia perſaepe haereamus.

3. Atque eadem haec eorum antiquitas efficit, ut haud raro, quid ſibi voluerint auctores, difficulter aſſequamur, etiamſi eorum verba intelligere nobis videamur. Omnium recentiſſimi ſunt fere ex remoto aevo, quo vixit HERODOTUS, hiſtori-

ricorum parens apud Graecos: antiquissimi autem aevo ipsius HOMERI longe anteriores. Et scripti sunt hi libri in regionibus, ubi cogitandi ratio vehementer diversa erat a nostra, moresque diversi. Quocirca vel maxime exercitato interpreti perquam arduum est, se penitus in ipsam auctorum mentem insinuare.

4. Hanc interpretandi difficultatem auget quam plurimum rerum, de quibus in illis scriptis agitur, insignis multitudo ac varietas, et argumenti, quod in singulis tractatur, infinita pae-ne diversitas. Quae autem altiore spiritu composita sunt, haec plerumque majora objiciunt interpreti impedimenta.

5. Postremo nulli libri sunt, in quibus critica saepius quam in V. T. libris exercenda sit, cum nulli sint univarse antiquiores: et quantumvis ejus exercendae permulta suppetant subsidia, horum tamen idoneus ac prudens usus plurimum postulat ejusque difficillimi laboris.

§. 4.

Praecipua momenta, quae nostris praesertim temporibus Veteris Testamenti interpretationem commendent.

1. In tanta librorum V. T. difficultate, quantum strictim descripsimus, sunt quaedam, eaque

haud levia momenta, quae horum librorum studium commendent. Ipsa eorum antiquitas, quae eos saepe perdifficiles reddit intellectu, habet quod alliciat ac venerationem moveat.

2. Gens, in cujus sinu conscripti fuerunt hi libri, minus quidem nobilis, quam Graeca ac Romana, merito censetur. At ejusdem tamen vicissitudines atque historiae perquam sunt memorabiles, ac tempora ei fuere subinde splendidissima.

3. Res etiam, in his scriptis traditae, cognitu sunt utilissimae pleraeque; ac nulli sunt ex remota antiquitate libri, ex quibus plura peti possint ad antiquam hominum, gentium, artium ac disciplinarum conditionem indagandam fructuosa; nulli, in quibus humanae naturae indoles, qualis in singulorum hominum virtutibus ac vitiis se exhibet, magis quasi oculis subjiciatur; nulli tandem, in quibus aequae magnificas de summo Numine notiones reperiamus.

4. Habent hi libri haud pauca, quae ipsis politionum litterarum cultoribus placeant. Non ea quidem iis inest artis et cultus perfectio, qualem in optimis Graecorum ac Romanorum scriptis merito suspicimus. At habent tamen suas laudes easque profecto non exiguas. Est admirabilis quaedam simplicitas in scriptis historicis, in poëticis vero tanta sublimitas et quaedam quasi majestas, quanta alibi frustra quaeratur, sed eo per-

ci-

cipiatur melius, quo magis quis in eorundem progressus sit interpretatione.

5. In scriptis V. aequae ac N. T. eundem veneramur Deum, qui homines extraordinaria sua institutione beaverit. Utrorumque est arctissimum vinculum: ac V. T. interpretatio ad N. T. interpretationem tam est utilis, ut, quo majus studium quis in illa posuerit, eo etiam magis ad hanc rite instituendam valeat.

6. Haec est denique nostrorum temporum felicitas, ut multo plura, quam quae antea fuerint, suppeditent ad V. T. interpretationem subsidia; quae qui recte et ad nostri aevi usus accommodare adhibuerit, hic sui studii, quamvis difficillimi, successus sperare poterit, qui laboris impensi gravitatem satis superque compensent.

§. 5.

Institutionis propositae modus ac ratio.

1. Cum tot sint et difficultatis, quae V. T. interpretationem premit, et commendationis, quae eam omni ope tentandam suadet, momenta, nos quidem utrorumque vim eo percepimus magis, quo diutius in hocce studio versati sumus. Neque est profecto quod di simulemus, multo plus apud nos valuisse momenta, quae

eo invitent, quam quae inde detertere videantur.

2. Atque eundem sensum, qui rei praestantia atque utilitate, magis quam difficultate atque impedimentis movetur, utinam in iis, quorum hoc maxime interest, excitare aut corroborare possemus! Certe ad V. T. studium his temporibus valde commendabile, adjuvandum nostram interpretationis V. T. institutionem omnino comparare conati sumus.

3. Ut igitur brevi nostra institutione complectamur, quaecumque cum nostro proposito conjuncta sunt; primum de iis agemus, quae probabilem nostris temporibus forment V. T. interpretem: tum de iis dicemus, quae ad ipsam V. T. interpretationem universe spectatam pertineant: postremo ea tractabimus, quae in singulis V. T. scriptis, pro argumenti atque orationis diversitate, interpretandis praecipue attendere oporteat; quae specialis appellari solet V. T. interpretatio.

4. In tradenda ista interpretis, qui in V. T. versatur, institutione hunc modum sequemur, ut distinctis paragraphis breves quasi singularum rerum summas comprehendamus, hasque deinceps quibusdam observationibus, quantum opus videatur, illustremus.

INSTITUTIO INTERPRETIS VETERIS TESTAMENTI.

P A R S P R I M A.

DE IIS, QUAE PROBABLEM NOSTRIS TEM-
PORIBUS FORMENT VETERIS TESTA-
MENTI INTERPRETEM.

S E C T I O P R I M A.

DE STUDIIS, CUM PROBABILI VETERIS TESTA-
MENTI INTERPRETATIONE INDIVULSO
NEXU CONJUNCTIS.

C A P U T I.

DE LINGUA, QUA VETERIS TESTAMENTI
LIBRI CONSCRIPTI SUNT.

§. I.

Cum non hoc quidem nobis unice propo-
situm sit, ut regulas in librorum Veteris Testamenti
interpretatione observandas tradamus, sed potius,
ut probabilem eorum interpretem, qualem nostra
aetas postulet, universe instituamus; hanc in rem

continuo spectanda videntur, cum ea quae huiusmodi interpreti scienda atque attendenda sunt, tum quaedam mentis dores animique virtutes ei vehementer exoptabiles, tum denique disciplinae nonnullae eidem utilissimae: atque adeo ante omnia nobis de lingua agendum est, qua Veteris Testamenti libri conscripti sunt.

Observatio 1. Quisquis V. T. talis velit esse interpres, qualis horum, quae vivimus, temporum indoli, usibus commodisque satisfaciatur, huic permulta scienda esse, facile apparet. Sed aliquam etiam vim habent cum optimae quaedam mentis facultates, tum bonae nonnullae animi affectiones. Ac sunt praeterea disciplinae, quae, etsi forte minus necessariae videantur, perquam tamen fructuosae sunt. Quocirca tripartita nobis prius instruenda erit tractatio, quam ad ipsam V. T. interpretandi rationem accedamus.

Obs. 2. Ad studia ergo indivulso cum V. T. interpretatione nexu conjuncta nos, pro nostro instituto, non tantum referimus, quidquid ad linguam pertineat, qua antiqui illi libri sacri conscripti sunt, verum etiam quae ad criticae exercendae usum spectant: immo etiam cupimus, ut ea, quae decet, cura habeatur et authenticae, integritatis atque historicae fidei, libris illis adjudicandae, et divini interventus in religione, quae iis continetur,

obs

observandi. Itaque cum initium facere oporteat a lingua spectanda, qua conscripti sunt V. T. libri, videamus, quatenam de ea nostram in rem maxime notabilia sint.

§. 2.

Longe pleraque, quae Veteris Testamenti libris comprehenduntur, eo conscripta sunt sermone, quem Hebraicum appellare solemus.

Obs. 1. Sermo *Hebraicus*, ab Hebraeis, gentis Israëliticae, apud quam in usu fuit, proavis nomen adeptus est consuetum. Dici etiam poterat *Judaicus*, quo Judaici regni cives loquebantur, 2 Reg. XVIII. 26. 2 Chron. XXXII. 18. Jes. XXXVI. 11., item *Cananiticus*, Jes. XIX. 18., non tantum quia in regione Cananaea usurpabatur ab Israëlitis, verum etiam quia ipse Cananitarum sermo idem sua origine atque indole erat atque Hebraeorum. *Sancitae* autem *linguae* dignitatem post reditum in patriam ei afflixit Judaeorum superstitio.

Obs. 2. Perantiquus erat sermo Hebraicus, cujus origines, ex omnium peritiorum consensu, ad aetatem pertinent, gentis Israëliticae originibus multo anteriorem. Immo videtur cum generis humani primordiis exstitisse, atque ipse fuisse sermo, qui diluvio aquarum cum Noacho superstes in orbe instaurato unus erat, omnibusque continuo homini-

bus communis, Genes. XI. 1. Postea apud diversas gentes in locis invicem vicinis habitantes receptus aliquid contraxit diversitatis, qualis in unius ejusdemque linguae dialectis cernitur: apud Hebraeos tamen, ut veri est simile, proxime ad primaevalam suam indolem rationemque accedens, omnium clarissima retinuit illius indicia simplicitatis, quae puerorum propria est ipsamque haud obscure arguit humani generis infantiam.

Obs. 3. Disputatur, quid de litterarum Hebraicarum, quales hodie scribuntur, antiquitate judicandum sit. Res certo definiri non potest. At maxime tamen probabile videtur, has litteras ipsa sua indole formaque propria antiquissimas esse. Cum nimirum in Oriente ab ultima usque hominum memoria ars scribendi usitata esset, una eademque continuo erat pervetustae linguae scriptio: quae a gentium, quibus communis fiebat, diversitate diversi quid acceperit deinceps, sed quae apud Hebraeos minus quam apud alias gentes a prisca sua forma deflexerit. Erant ergo, ut videtur, initio Hebraeis rudiores litterae et ad exilium usque Babylonicum perparum mutatae: sed post restitutam Judaeis patriam, etsi sua semper conformatione propria eadem quae antea, quamdam tamen mutationem subire, qua paulo concinniores evaderent. Atque hac ipsa adeo figura nunc conspiciuntur insignes: ejus vero primum in describendis libris sacris auctorem fuisse EZRAM, haud temere sumimus. Saltem litteras, in omnium impurissima dialecto Samaritana
 usi-

usitas, Hebraicis sua indole antiquiores esse, vix quisquam nobis persuadeat.

Obs. 4. Quae dicuntur *litterae finales*, quam habeant omnino antiquitatem, non constat. Ex haud improbabili sententia jam aderant, quo tempore versio conficiebatur Alexandrina; atque solum hunc usum habebant initio, ut majores, quam qui confuetis Alphabethi litteris exprimerentur, numeros significarent: deinceps vero etiam aptae censebantur, quae ad finem vocabulorum collocarentur.

Obs. 5. Nulla est satis gravis dubitandi ratio, priscis Hebraeis quasdam fuisse vocalium notas, quae litteris, quando opus videbatur, adscriberentur, sed quae, aequae ac receptae adhuc Arabicae et antiquae Syriacae, perpaucae, sive tres tantummodo essent eaeque simplicissimae. Neque obstat Pentateuchi Mosaici sine punctis scripti usus in Synagogis Judaeorum, quem peculiare introduxerint causae post confectum Talmudis opus. — Verumtamen nequaquam veri simile est, qualescumque vocalium notas ejusdem esse cum ipsis litteris summae antiquitatis. Fortasse coepta sunt exigua quaedam nonnullis vocabulis adjici puncta, quibus pronuntiationis atque significationis diversitas indicaretur, quaeque adeo procedente tempore notis vocalibus originem dederint: cujus perantiquae consuetudinis vestigia superesse videntur in Syriacae linguae scriptione. — Certe, quae nunc ad litterarum pronuntiationem adhibentur vocales Hebraicae, Masorethis, sive doctis quibusdam Judaeorum viris recentio-

tioribus, debentur inventoribus, grammaticae criticaeque sacrae vehementer curiosis; ab iisque ad antiquam pronuntiationem comparatae sunt, quam in sanctissima scilicet lingua conservare, et, quoad ejus fieri posset, posteritati religiose tradere studerent. Quae autem *matres lectionis* appellantur, sive lectionis sine punctis faciendae subsidia proxima, litterae **׀**, recentiore tantum aevo vicem vocalium subire inceperunt.

Obs. 6. Ab iisdem Masorethis inventa fuere *Scheyata*, quae vocantur, et quibus partim litteras vocali carentes designare voluerunt, partim levissimos quosdam sonos vocales exprimere, subinde inter pronuntiandum adjectos, sed ad vocales tamen non relatos. Atque eadem est ratio inventi ab iisdem *Patach furtivi*, quo aliquis indicatur sonus vocalis admodum levis, ante quasdam litteras in pronuntiatione exprimi solitus.

Obs. 7. Neque antiquitus etiam adscripta fuisse videntur puncta nonnullarum litterarum diacritica, quae maximam certe partem ad priscam pronuntiationem rationem comparata sunt: veluti punctum litterae **׃** vel **ׂ**, *Dagesch* et *Mappik*. Habent istiusmodi quaedam puncta et Arabes et Syri: verum neque haec ipsa ad maxime remotam antiquitatem pertinent.

Obs. 8. Accentuum denique notae recentioris sunt aetatis. Carent iis ceterae dialecti sive linguae affines. Est tamen in iis etiam aliquid ad antiquam rationem compositum, quatenus et locum significant, ubi tonus collocabatur, et modum indicant, quo

quo singula periodorum membra inter se distinguebantur: ac videntur quaedam interpungendi signa jam aliquo ante Christi aevum tempore interdum usitata et apposita fuisse. Ipsarum autem, quibus accentus designantur, figurarum origo non prorsus improbabiler quaeritur in notis musicis, ad sacra cantica apponi solitis; quae ad ipsa prosae orationis scripta deinde cujusdam simul modulationis consilio adjecta sint: et vero constat, Judaeos sacra sua scripta magis cantare, quam legere videri.

Obs. 9. Notari meretur aequabilis ratio sermonis Hebraici in omnibus propemodum V. T. scriptis observata. In magna enim et temporum, et auctorum, et dictionis cum prosae, tum poëticae, diversitate sermo sui cernitur simillimus. In scriptis ante Babylonicum exilium confectis perparum animadvertitur mutationis, quam subierit tempore progrediente. Postquam autem Hebraei ex patria pulsi erant atque inter alias gentes disjecti, pristinam suae linguae puritatem ac vim numquam, ne optimis quidem instauratae patriae temporibus, denuo attingere potuerunt. Tandem vero, per varias gentis vicissitudines et ultimam praesertim reipublicae calamitatem a Romanis illatam, lingua Hebraica penitus ex usu vulgari intercidit, ut ne doctiores quidem ac peritiores Judaei nativam ejus emortuae imaginem in suis scriptis unquam exprimere potuerint.

§. 3.

Haud adeo multa in Veteri Testamento sunt eo composita sermone, qui Chaldaicus vulgo appellatur et Hebraico affinis est. Nonnulla etiam insunt vocabula peregrina.

Obs. 1. Chaldaice scripta reperiuntur in libro Danielis inde a medio vs. 4. Cap. II. usque ad finem Cap. VII. et in libro Ezrae Cap. IV. 7. usque ad VI. 18. ut et C. VII. 12—26. Nam qui in Jeremiae sermonibus prophetis Cap. X. 11. est versus Chaldaicus, de eo haud immerito dubitatur an genuinus sit, cum orationis feriem interrumpat atque impediat.

Obs. 2. *Chaldaicae* linguae appellatio desumpta est a gente Chaldaeorum. Horum vernacula lingua indolem habebat ab linguae Chaldaicae dictae indole penitus diversam, quod ex propriis nominibus Chaldaicis colligi potest. Et vero Chaldaeorum patria quaerenda est in tractibus septentrionalibus procul ab Israëlitarum regione disitis, Jerem. V. 15. VI. 22. Ex his cum immensa erumpentes multitudine alias sedes quaererent et austrum versus tenderent, Babylonios aggressi sunt, horumque subverso imperio linguam devictae gentis deinceps assumere, quae adeo Chaldaica appellari consuevit.

Obs. 3. Haec Babylonica sive Chaldaica lingua dici etiam poterat *Aramaea*, Dan. II. 4. *Aramaeae* enim nomen latissime acceptum toti tribuebatur

trac-

tractui, qui cum inter Orontem atque Euphratem, tum inter hoc flumen ac Tigrim interjacebat, et partim ulterius etiam protendebatur. Itaque in hujus tractus parte Orientali inter Euphratem fere ac Tigrim erat Babylonia, sive Aramaea Orientalis: in Occidentali vero parte inter Orontem et Euphratem erat Syria, sive Aramaea Occidentalis.

Obs. 4. Quae in toto illo tractu usitata erat lingua Aramaea, Hebraicae erat vicina et affinis. Quaecumque ex hac dialecto reperiuntur in libris Danielis atque Ezrae, Hebraicis scripta sunt litteris et punctis. Judaeorum enim ea destinabantur usibus, ab iisque ad nos pervenerunt eo scripta modo, qui ipsis maxime consuetus erat. Sed in his minus accurata cernitur punctorum ratio, quam in scriptis Hebraicis. Chaldaica scilicet lingua, etsi Judaeis etiam usu recepta, non eo tamen, quo Hebraica, sanctitatis nomine venerabilis, eandem summam ac religiosam diligentiam minus postulare censebatur. Quae autem de Hebraicae linguae studio dicenda erunt, pleraque propter magnam utriusque dialecti affinitatem de Chaldaica etiam valent.

Obs. 5. Libros V. T. legenti occurrunt subinde vocabula quaedam peregrina. Aramaeum est Genes. XXXI. 47., at hoc est ex vicina dialecto. Plura sunt Aegyptiaca, praesertim in Mosis libris et Jobi poemate. In recentioribus quaedam reperiuntur Persica: quae ergo singula nemo ex Hebraica lingua exposuerit. Fuere, qui in Danielis et Ecclesiastae libris quaedam inesae opinarentur Graecae originis

vocabula ; quod utrum recte fiat an secus , hoc loco disquirere nil attinet.

§. 4.

Hebraicae linguae cognitio ex ipso ejus fonte ,
sive Veteri Testamento , petenda omnino est.

Obs. 1. Quaecumque in V. T. codice reperiuntur Hebraica , ea sola nobis supersunt hoc conscripta sermone. Exstant quidem scripta Talmudica , quae Hebraica et videri possunt et appellari solent : sed dictionem ea habent minus puram et magna ex parte contaminatam. Impurior etiam est lingua Rabbinica recentior. Hodie autem plebisque Judaeis recepta lingua peculiaris non nisi barbara quaedam est Rabbinicae et Germanicae permixtio.

Obs. 2. Itaque quemadmodum Graecae Latinaeque linguae cognitio ex ipsis iis , qui quondam his linguis pure loquebantur , scriptoribus petenda est , ita etiam ex folis V. T. libris , tamquam ex unico fonte puro , Hebraicae cognitionem linguae haurire utique decet. Et fuere profecto , qui per assiduam ac diligentem horum librorum lectionem , dum alia vix suppetebant subsidia , ad eximiam hujus linguae peritiam eniterentur ; veluti S. GLASSIUS et J. COCCEJUS : quem utrumque in prolegomenis commemoravimus §. 2. *Obs. 24.*

§. 5.

§. 5.

Sed vero, cum non admodum amplas antiquae linguae Hebraicae in Veteri Testamento habeamus reliquias, hae talem minime afferre possunt ejus cognitionem, in quali penitus acquiescamus. Quocirca quaerenda sunt subsidia, si quae suppetunt, idonea: quam in rem nulla sunt praestabilliora, quam quae suppeditant vicinae dialecti Orientales.

Obs. 1. Sunt omnino varii generis varique argumenti scripta in V. T., quae maximam diversarum et vocum et locutionum exhibent multitudinem: sed iis totam antiquae linguae amplitudinem contineri, nemo facile opinetur. Reperiuntur porro haud pauca derivata, quorum primitiva desiderantur; alia rarius aut non nisi semel occurrunt; alia obscurae sunt incertaeque significationis: atque ipsi adeo optimi litterarum Hebraicarum cultores, qui praeclaris recentioris aevi carebant subsidiis, per multa reperiiebant, in quibus haerent, nec pauca etiam, in quibus eos errasse, jam demonstratum est.

Obs. 2. Nec tamen defuere, qui solam sibi sufficere linguam Hebraicam, qualis in V. T. codice superstes remansit, et arbitrarentur ipsi, et aliis persuadere cuperent; quique adeo linguae notitiam

ex ipsis ejus visceribus eruere, ex litterarumque figura, situ, similitudine significationem vocabulorum petere, vel instituta locorum comparatione generalem aliquam et abstractam vocum notionem solo mentis acumine definire conarentur, aut aliquaecumque ingenii fragmenta commendabili quadam veri specie hanc in rem proponerent: in quibus opinionum conjecturarumque periculis celebres praesertim fuere FORSTERUS, AVENARIUS, BOHLIUS, GUSSETIUS, NEUMANNUS, LOESCHERUS.

Obs. 3. Est aliquid praesidii in traditionibus Judaeorum: at hoc pertinet fere ad verba et dicta maxime usitata ac vulgarem eorum significationem; exiguam vero vim ad rariora aut semel tantum occurrentia habere censendum est. Quamvis enim magna fuerit religionis, librorum sacrorum, ipsiusque linguae cura apud Judaeos, fieri tamen non potuit, ut in gravioribus gentis vicissitudinibus, longaue temporum diuturnitate veras omnium vocabulorum significationes fida certaue traditione semper tenerent perspectas, in iisque non frequentissime errarent. Ac fuere Rabbinii, qui plurima tantae esse obscuritatis ingenue faterentur, ut lumen aliunde quaeri oportere non negarent.

Obs. 4. Nec sine utilitatis fructu antiquae V. T. versiones adhibeantur. Quae enim proxime ex sacris libris confectae sunt, harum auctores eo plura de lingua Hebraica cognoscere poterant, quo propius ab iis aberant temporibus, quibus ea lingua adhuc quodammodo vigeat. Nec tamen in omni-

nibus omnino fidi ejusdem cognoscendae duces haberi merentur. Nam ne antiquissimorum quidem interpretum temporibus prisco ea vigore suo superstes remanserat: ipsique adeo hi, in obscurioribus et rarioribus convertendis, haud pauca ignorantiae imperitiaque dederunt indicia.

Obs. 5. Omnium ergo tutissimum utilissimumque praesidium est in linguis Orientalibus vicinis et affinis. Quandoquidem enim vetustissima lingua, qua Hebraei utebantur, his cum aliis gentibus ita communis erat, ut in singulis iis aliquid privum ac proprium haberet, dialecti nomine designari solitum: nihil profecto magis consentaneum est, quam ut istis in dialectis praesidium quaeramus, quo mortuae linguae vitam aliquam restituere possimus. In eorundem quidem vocabulorum, quae diversis dialectis Orientalibus communia sunt, significatione saepe maximum cernitur discrimen; at obtinet hoc in notionibus secundariis, non item in prima eaque simplicissima notione ex qua hae tempore procedente exstiterint: et vero saepe iisdem vocabulis summa est usitatae significationis similitudo in omnibus dialectis. Est etiam magna in vocabulis, quae diversis dialectis communia sunt, vocalium, immo affinium consonantium permutatio. Est in ipsa constructione universoque orationis habitu aliquid singularum dialectorum proprium. Verum permanserunt in omnibus facile agnoscenda sororiae quasi necessitudinis lineamenta, quae unam eandemque arguant matrem communem.

Obs. 6. Hae linguae *Orientalium* nomine insigniuntur, quia iis gentibus, quibus in parte orbis nostri Orientali sedem assignare solemus, quondam usitatae erant et partim sunt hodieque. Recentiori aevo in Germania invaluit, ut *Semiticae* potius appellarentur, quia nimis vaga sit prior illa appellatio, ac linguas potius a gentibus, quae iis utuntur, quam a coeli tractu denominare conveniat. Verum, cum gentes Cananiticae aliqua earundem loquerentur dialecto, atque hae gentes non a Semo, sed a Chamo oriundae essent; cumque Persarum parens praecipuus esset Elam, Semi filius, Genes. X. 22., neque ipsi tamen dialecto quadam uterentur Hebraicae vicina: nova ista appellatio veteri non praeferenda videtur; praestatque hanc retinere, dummodo semper meminerimus, eas Orientis linguas significari solas, quae summam haberent dialectorum affinitatem.

Obs. 7. Harum ergo dialectorum Orientalium praecipuae recensentur Arabica, Aramaea, Samaritana et Aethiopica; quibus nonnulli addunt Talmudicam et Rabbinicam: de quibus adeo ut peculiari Capite deinceps agamus, operae erit pretium. Verum huc minime pertinent cum aliae linguae, in quibusdam Orientis tractibus adhuc usitatae, tum Persica et Turcica, etsi Arabica scriptione expressae. Eae nimirum longe diversam et originem habent et indolem.

§. 6.

Ad justum Hebraicae linguae studium ac probabilem adeo Veteris Testamenti interpretationem utilisissima est grammaticae cura perpetua: nec spernendum etiam est optimorum lexicorum adminiculum.

Obs. 1. Fuere subinde viri in V. T. philologia et critica haud ignobiles, qui, ideo quod non satis versati erant in grammatica linguae Hebraicae ratione, vel locum aliquem perperam interpretarentur, vel mendum aliquod corrigendum esse judicarent, ubi nullum erat omnino. Nemo autem probabilis esse potest librorum quacumque lingua scriptorum interpres, nisi bonus grammaticus sit. Habet vero ipsum linguae Hebraicae studium grammaticum haud pauca, quae ingenuam mentem oblectent. Quo enim quis ea in re provecior fuerit, hoc etiam majore cum voluptate percipiet eam linguae indolem, qua maximam puerorum simplicitatem cum admirabili et vi et concinnitate conjungit.

Obs. 2. Qui primi Christianorum Hebraicam grammaticam et ipsi didicerunt et alios docuerunt, hi solos Judaeos sequebantur duces. Sed inde ab A. SCHULTENSIO, immortalis litterarum Hebraicarum instauratore, vera linguam Hebraicam tractan-

di ratio, qualis e ceterarum dialectorum Orientalium comparatione petatur, usitata esse in epit.

Obs. 3. Nullo non tempore utilissimum ad linguae Hebraicae cognitionem ac V. T. interpretationem adminiculum afferre possunt lexica, quae diversas unius verbi species diversaque ejus derivata uno obtutu oculis subjiciunt. Quo major autem atque rectior in his vicinarum dialectorum habetur ratio, eo majorem afferunt usum ad ipsam linguae Hebraicae indolem probe cognoscendam.

C A P U T II.

DE DIALECTIS HEBRAICO SERMONI VICINIS.

§. I.

Quandoquidem ad supplendos linguae Hebraicae defectus optime adhibentur linguae, quae dialectorum affinitate cum ea conjunctae sunt, primus ac praecipuus hac in re locus assignandus est dialecto Arabicae.

Obs. 1. Externo suo habitu vehementer Arabica lingua ab Hebraica discrepare videtur. Verum quae plures sunt litterae, hae non novae sunt, immo veteres quaedam, solo puncto ad quamdam pronuntiationis, atque inde plerumque ortae significatio-

tionis, diversitatem indicandam distinctae. Alius etiam est ordo Alphabeti. At vetustior similis plane erat Hebraico remansitque perpetuo in litterarum usu ad numeros designandos adhibito. Quantumvis porro diversa ac liberior invaluerit scriptiois ratio, superest tamen in nonnullis litteris Arabicis aliqua affinitatis cum Hebraeis similitudo. Puncta denique vocalia et simpliciora et pauciora habent Arabes: sed eo ipso priscam, qualis Hebraeis etiam fuit antiquitus, rationem semper retinuerunt.

Obs. 2. Quodsi interiorem linguae Arabicae indolem attendimus, summa est hujus atque Hebraicae similitudo. Cernitur haec in vocabulis eorumque usu. Cernitur in dictionibus integris, totoque loquendi genere. Cernitur in peculiari orationis structura in ipsaque ratione grammatica. Neque obstat nominum declinatio, Arabibus usitata, sed Hebraeis ignota. Est enim haec serioris aetatis, et, uti videtur, ad Graecorum rationem qualicumque modo conformata. Ea in linguae ipsiusque nominum structurae indolem nihil prorsus intulit mutationis. Respuere eam solet vulgus, damnantque eam ut recentius grammaticorum inventum regionis cujusdam Arabicae incolae, avitae rationis tenacissimi: quae regio appellatur *حضر موت*, *Hadramaut*, perantiquo nomine, quod desumptum est ab aliquo Joctanis filio, *חצרמות* dicto Genes. X. 26.

Obs. 3. Eo melius ad supplendos Hebraicae linguae defectus afferre potest subsidium lingua Arabica, quo et antiquior est et purius ad hunc usque diem conservata. Ejus aequae ac gentis suae origi-

nem Arabes partim deducunt a JOCTANE, cujus posterii in Arabiam feceserunt, Genes. X. 25, 26, quique ex eadem erat Semi progenie ex qua erat gentis Israëliticæ conditor ABRAHAMUS, partim ab ISMAËLE, Abrahami ex Hagare filio, a cujus posteris partem quoque Arabiae incolis instructam fuisse constat, coll. Genes. XVI. 12. Quemadmodum autem ipsa Arabum gens affinitatis vinculis conjuncta erat cum Hebraica, ita etiam utriusque lingua unam eandemque matrem habebat linguam primævam, nec nisi dialecti discrimine deinceps distinguebatur. In tanta igitur antiquitate vivit hodieque lingua Arabica, lætissimeque viget in multis terræ partibus, sui, quod ad intimam indolem attinet, perpetuo et ubique simillima. In ipsa Arabiae peninsula per separatim quasi locorum situm gentisque perparum mutabilis indolem eadem mansit, quæ a maxime remotis fuerat temporibus. Mutationes vero, quas subiit, neque adeo magnæ sunt, nec peculiarem linguæ rationem interiorem affecerunt. Immo, postquam longe lateque se extra fines dispersit Arabiae, non magnopere tamen mutata est, etsi in ipso Arabiae sinu intimo omnium purissima sibi que constantissima. Atque hac lingua permulti, iique ex omni humanorum studiorum genere, prodiere libri, ac plurima et solutæ et ligatæ orationis scripta, quorum non nisi pars typis vulgata est. Eam autem Arabes ipsi semper impensa opera coluerunt, neque inter eos defuere, qui in lexicis conficiendis eximiam curam collocarent. Ejusdem vero insignes ad Hebraicam

cam

cam linguam usus luculenter primus demonstravit
ALBERTUS SCHULTENIUS.

§. 2.

Haud exiguam quoque linguae Hebraicae utilitatem afferre potest dialectus Aramaea, etsi non tantam omnino, quantam Arabica.

Obs. 1. Dialectum Aramaeam, qualis jam appellatur 2 Reg. XVIII. 26. Jes. XXXVI. 11., et quam supra Cap. I. §. 3. attigimus, antiquissimam esse et Hebraicae affinem, colligi praesertim potest ex Genes. XXXI. 47., ubi nomen reperitur ex ea desumptum, in quo aliquid cernitur ipsius hujus dialecti proprium. Atque hoc ipsum cum animadvertatur etiam in partibus Danielis et Ezrae Chaldaicis, et in versione Bibliorum Syriaca, aliisque scriptis Aramaeis: hinc patet, eam dialectum, quod ad peculiarem suam indolem attinet, sui semper simillimam fuisse; etsi propter varias gentis Aramaeae vicissitudines, ab exteris potissimum allatas, multo magis temporis progressu mutata est quam Arabica.

Obs. 2. In summa dialecti Chaldaicae et Syriacae similitudine, quae effecit, ut communi nomine Aramaea diceretur, magnum est utriusque discrimen et in litteris, et in punctis, iisque cum aliis, tum praesertim vocalibus. At utriusque tamen dialecti litterae

eundem numerum atque ordinem habent. Quod vero Chaldaicae linguae scriptio ab Hebraica nil differt, id a Judaeis profectum est, cum illa uterentur: sed quin antiquitus Syriacae scriptioni fuerit simillima, vix dubitamus. Haec autem scriptio, si litteras spectamus, duplex est: altera antiquior, quae ad Hebraicam propius accedit et *Estrangelo* appellari solet, a Graeco *εστρογγύλος*, quod paulo rotundius conformata est; altera recentior, quae ex illa exstitit et priscæ rationis indicia retinuit minime obscura. Notae etiam vocales duplicis sunt generis: aliae vetustiores, meris constantes punctis iisque et paucis et simplicissimis, ad Arabicam adeo ipsamque Hebraicam veterem rationem proxime accedentes; aliae recentiores et e Graecis vocalibus ortae, quibus primus seculo VIII. usus est THEOPHILUS EDESSENIUS, quo accuratius in HOMERO versibus Syriacis convertendo nomina propria exprimeret.

Obs. 3. Eadem fere est Aramaeae dialecti, quae Arabicae cum Hebraica similitudo. Tota diversitas posita est vel in alio eorundem vocabulorum et in frequentiore aut rariore peculiarium quarundam formarum usu, vel in leviori aliquo sive grammaticae compositionis aut inflexionis, sive syntacticae structurae discrimine. Est autem universe simplicius quid, rudiusque et agrestius in illa dialecto, cum magis concinna sit Hebraica, magisque luxurians fere Arabica.

Obs. 4. Mortua propemodum est, certe non nisi par

partim tenuem atque exilem vitam retinuit dialectus Aramaea. Qualis enim aliquamdiu apud Judaeos viguit lingua Chaldaica, ut indicant partes quaedam in libris Danielis atque Ezrae, et paraphrases Chaldaicae, idem ea fatum deinceps subiit, quod ipsa lingua Hebraica. Quae vero supersunt hodieque reliquiae veteris linguae Syriacae, hae perquam ad priscam amplitudinem sunt exiguae valdeque degeneres.

Obs. 5. Haud contemnendam tamen opem ex Aramaea dialecto petere potest Hebraica. Praecipue vero cum magno utilitatis fructu adhibere eam decet ad illustrandam dictionem nonnullorum recentioris aetatis scriptorum, veluti Jeremiae, Ezechielis, Danielis, Ezrae, Nehemiae, Haggaei, Zachariae, Malachiae, Ecclesiastae. Supersunt autem scripta quam plurima, sermone confecta partim Chaldaico, five Aramaeo Orientali, partim Syriaco, five Aramaeo Occidentali. Ad illa pertinent nonnulla in Danielis et Ezrae libris ut et V. T. paraphrases: ad haec versiones V. ac N. T. ac multa scripta, non nisi partim adhuc edita, quae argumenti potissimum sunt theologici. Poësin vero umquam ab Aramaeis cum aliqua laude cultam fuisse non apparet, ad quam ipsa eorum lingua, multo minus, quam Hebraica et Arabica, comparata atque idonea fuisse videtur. Sunt denique lexica quaedam Syrorum necdum edita, quae tamen ad praestantiorum apud Arabes lexicorum excellentiam prope accedere vix censeantur.

§. 3.

Multo minorem, quam quae ex Arabica et Aramaea dialecto petatur, utilitatem afferunt Aethiopica et Samaritana, omnium minimam Talmudica et Rabbinica. Ex veteri autem Phoenicia et Palmyrena lingua affini nihil admodum superest notabile, quod aliquem usum habeat.

Obs. 1. Mirum videatur, quamdam primaevae linguae propaginem tam procul translatam fuisse, ut ab ipsis Aethiopibus coleretur. At dialectus Aethiopica non proxime inde prognata est, sed per dialectum Arabicam, cum jam ante Moſis aetatem Arabes fuerint, qui trajecto maris sinu intermedio in oppositam regionem Africanam, quae Aegypto superior est, migrarent. Itaque illa Arabicam quasi matrem arguit interiore sua indole tota: nam externa sua forma cum ab Arabica, tum a ceteris Orientalibus dialectis longissime recedit, in pronuntiatione autem aliquid rauci ex ardentissimo caelo Africano contraxit. Litteras habet viginti sex, quae, secus atque in vicinis dialectis fieri solet, a sinistra ad dextram scribuntur. Vocalium notae his litteris sic adjunguntur, ut eas nonnihil immutent. Quidquid autem est diversitatis, partim ex Graecorum consuetudine, partim ex regionis more, partim ex inventoris ingenio exstitisse videtur.

tur. Mortua vero est ista dialectus, in ejusque locum successit lingua Amharica, quae ex veteri Aethiopica, variarumque linguarum Africanarum permixtione originem habet. Priscæ igitur linguae usus in solo suo natali ad sacra unice restrictus est, nec superest ea, nisi in scriptis quibusdam ecclesiasticis, et S. C. versionibus; atque harum aliqua tantummodo pars typis vulgata prodit: ut ejusdem adeo utilitas vehementer circumscripta sit.

Obs. 2. Magis etiam circumscriptus est Samaritanæ dialecti usus. Haec propria fuit cum eorum de plebe hominum, quos ex destructo decem tribuum regno Israëlítico superstites reliquerat Asfyriorum rex, tum novorum e tractibus Babylonicis colonorum, qui cum his se permiscuere, 2 Reg. XVII. 24. 2 Chron. XXXIV. 9, 21. Jes. XVII. 6.: quibus regionis incolis nomen adhaesit Samaritanorum, a pristini regni sede Samaria. Est ergo degener quaedam propago veteris dialecti Hebraicae et dialecti Aramaeae; eique ex variarum gentium coluvie impuri quid advenit. Interiit etiam penitus ex usu: quae enim hodieque supersunt perpaucae Samaritanorum reliquiae, vernaculam habent linguam Arabicam. Nec superest fere nisi in Samaritana Pentateuchi versione. Litterae ipsae, ex antiquioribus, ut videtur, rudioribusque Hebraicis atque Aramaeis ortae, quamdam etiam depravationem ex ista hominum permixtione contraxerunt. Nullae autem notae vocales litteris additae conspi-

ciuntur: ex quo tamen minime consequitur, eas numquam in usu Samaritanis fuisse.

Obs. 3. Quae dicitur lingua Talmudica, partim est vetustior, qua Mischna, sive textus Talmudis, partim recentior, qua Gemara, sive hujus operis supplementum et commentaria conscripta sunt. Quod ea antiquior est, hoc majorem habet similitudinem cum Hebraica, cum eaque fere convenit, ut medii aevi Latinitas cum veteri ac genuina lingua Latina. Rabbinica vero lingua quae appellatur, ejus pleraque vocabula Hebraicam produnt originem, et cum prisca Hebraeorum lingua ita potest comparari, uti hodierna Italica cum ipsa veteri Romana: ut adeo, si quid lucri ex utraque, praesertim ex Talmudica lingua, peti possit ad meliorem linguae Hebraicae cognitionem, hoc perquam leve sit ac nullius propemodum commendationis.

Obs. 4. Quod si ex antiqua lingua Phoeniciorum, priscae Hebraicae nequaquam dissimili, ad nos quaedam monumenta scripta pervenisent, haud exiguum inde redundaret utilitatis emolumentum. Verum non nisi perpauca quasi destructae hujus linguae habemus fragmenta hic illic dispersa valdeque depravata: quale praesertim est Plautinum illud in Poenulo, Act. 5. Sc. 1. Ex Palmyrena vero lingua, Orientalibus dialectis affini, sunt nonnullae inscriptiones, peregrino scribendi caractere confectae et obscurioris difficiliorisque interpretationis.

C A P U T III.

DE TEXTUS HEBRAEI HISTORIA ET DE
CRITICAE FONTIBUS UNIVERSE.

§. I.

Ad criticam probabili modo , ubi opus est, exercendam, oportet, ut in textus Hebraici historia non plane hospes sit Veteris Testamenti interpres.

Obs. 1. Quisquis nil fere teneat de historia textus Hebraici, hic profecto de mutationibus, in locum aliquem sive ex variis lectionibus seu aliunde inferendis, deque ipso variarum lectionum pretio non bene judicare poterit, neque criticam adeo, interpreti V. T. saepe necessariam, rite ac probabiliter exercere.

Obs. 2. Hanc textus Hebraici historiam, quam non nisi levi digito attingere poterimus in nostra interpretis institutione, in diversas temporis periodos dispescemus; ut justo naturalique ordine videamus, qualis ea nobis informanda sit, inde ab initio usque ad exilium Babylonicum, porro usque ad Christi aetatem, deinde usque ad recensitionem Masorethicam quae dicitur, denique ad nostram usque aetatem.

§. 2.

§. 2.

Historia textus veterum librorum sacrorum ante exsilium Babylonicum maximam partem obscura atque incerta est: quod utique in tanta rei antiquitate mirari non decet.

Obs. 1. Quandoquidem prima scripta sacra Mosi tribuuntur auctori, ab ejus aevo inchoanda videtur textus Hebraici historia. Continentur quidem Genescos libro res isto aevo anteriores: sed hae tamen a Mose perscriptae ad nos pervenisse haud improbabiliter profecto censentur: ut antiquiora illa documenta historica, cum suo proposito prope conjuncta, collegarit, in ordinem redegerit aliquem, et praeposuerit iis, quae religionis in usum conscripta suis tradidit popularibus.

Obs. 2. Quamquam hodie sunt haud pauci, qui Pentateuchum, qualem nunc habemus, Mosi abjudicent auctori, horum tamen partes minime sequendas arbitramur, idoneis inducti rationum momentis: atque ipsi fateantur necesse est, Mosem quaedam saltem litteris consignata tradidisse Israëlitis, quae religionem spectarent. Vid. tantum Exod. XXIV. 3, 4, 7. Deutr. XXXI. 9 — 13.

Obs. 3. Scriptis Mosaïcis alia ante exsilium Babylonicum accessisse, vix quisquam merito in dubitationem adduxerit. Talia sunt scripta quaedam
his-

historica, Davidis aliorumque poetarum carmina numero multa, ac Salomonis denique et prophetarum scripta nonnulla: quae singula a Judaeis post Babylonicum exilium sacra habita fuisse certum est. In omnium autem, eorumque maxime, quae ex partibus inter se non cohaerentibus constarent, qualis praesertim est Psalmorum liber, scriptorum collectione justum semper ordinem observatum fuisse, ecquis et gentis minus cultae, et magnae temporum antiquitatis memor sibi unquam in animum inducat?

Obf. 4. Quaeritur, quomodo libri sacri ante Babylonicum exilium collecti sint asservatique: quod in quaestione etiam nunc positum esse et certo numquam posse definiri, nec negamus, nec magnopere miramur. Est enim res valde remotae antiquitatis; minimeque a prisca Hebraeorum gente eam expectare licet rerum, ad ipsam religionem pertinentium, notationem, quae posteris nihil relinqueret quod desideraretur. Cum ergo potissimum ex rei indole et ex majori minorive veri similitudine id, quod quaerimus, dijudicandum esse videatur, tria praesto esse putamus, e quibus optio fiat: ut libri sacri censeantur vel in quadam bibliotheca sacra depositi fuisse, vel sola sacerdotum ac Levitarum cura collecti atque asservati, vel in privatorum hominum bibliothecis dispersi, nec nisi post exilium in unum codicem coacti. Et postremum quidem hoc, quod posuimus, minimam veri similitudinem habet: etsi dubitari vix potest, quin et rela-

tiones quaedam historicae, et carmina nonnulla ex privatorum aedibus in librorum sacrorum ordinem recepta fuerint. Apud vulgus enim priscorum Hebraeorum perrarus ac fere nullus erat librorum usus, ac nondum cognitae erant privatae apud eos bibliothecae; immo longe plerique rerum cum religione junctarum non admodum curiosi erant in priore republica: atque ipsi reges, qui ex praecepto Mosaiico Deuter. XVII. 18-20. legis exemplar in suos usus secum habere debebant perpetuo, id penitus neglexisse videntur plerique, cum religionem minus quam par esset curarent. Nec probabile adeo reddi potest, viros fuisse privatos, quorum alii haec, alii alia scripta sacra secum in exilium asportarent, deinceps in unum quoddam corpus collecta. Cum majori veri specie sumi possit, aservatos fuisse libros sacros a sacerdotibus ac Levitis, quibus eorum, univarseque rerum sacrarum cura ac populi institutio demandata esset divinitus, coll. Deuter. XVII. 18. XXXIII. 10. Neque a veri similitudine adeo alienum est, horum fuisse nonnullos, qui quorundam librorum, praesertim Mosaiicorum, possiderent exemplar, in suos aliorumque usus descriptum. At omnes tamen libros sacros ab iis aservatos fuisse solis, nulla satis certa persuadet ratio: ac magis in se veri est simile, tutum aliquem aptumque gravissimi argumenti libris assignatum fuisse locum publicum, in quo semper manerent. Quocirca haud temere judicamus, fuisse sacram aliquam quasi bibliothecam in quadam sanctu-

tu.

tuarii parte collocatam et sacerdotum ac Levitarum curae commissam, in qua primus Moses sua scripta deposuerit, et cui alia deinceps accesserint scripta. Hoc sumto optime intelliguntur loca quaedam: qualia sunt Deuter. XVII. 18. XXXI. 9, 26. Jos. XXIV. 26. 1 Sam. X. 25. Atque ex ista adeo bibliotheca sacra depromendus erat liber legis septimo quoque anno in festo tabernaculorum, et publice populo congregato praelegendus, Deuter. XXXI. 10-13.

Obs. 5. Qui in templo Salomoneo repertus dicitur fuisse legis Mosaeicae codex tempore regis Josiae, 2 Reg. XXII. 8. 2 Chron. XXXIV. 14., videtur ipse fuisse Moysi manu perscriptus liber, qui ne amitteretur, in secreto aliquo aedis sacrae loco diu antea reconditus fuerat. Ex quo ipso colligi potest, ne corruptissimis quidem temporibus defuisse, qui eam, quam deceret, librorum sacrorum aservandorum haberent curam. Qui autem saepe in libris Regum allegantur annales regum Judaicorum et Israëlitarum uberiores, hi non in sacra bibliotheca, sed in regum palatiis videntur aservati fuisse: certe eos cum pristina republ. interissem, probabile est.

Obs. 6. Quomodo libri V. T. ex totius reipubl. pristinae interitu servati sint incolumes, nulla scripta relatio prodidit memoriae. Traditio fert, JEREMIAM, antequam conflagraret templum, libros sacros in tutum aliquem detulisse locum. Quae traditio haud levem habet probabilitatis commendationem. Jeremias nimirum et reipubl. destructio-

nem, et gentis exsilium ac reditum praeviderat certoque praedixerat; eidemque, quidquid ad religionem pertineret, magnopere erat curae cordique. Immo, coll. Dan. IX. 2., nequaquam improbabile est, cum DANIELI commisisse antiqua scripta sacra adjectis suis ipsius vaticiniis. Perquam absurdum certe est commentum Judaicum, cuius jam reperitur indicium in nullius auctoritatis libro Ezrae quarto, Cap. XIV. 21. sqq., omnia sacri codicis antiquissimi exemplaria cum templo Salomoneo conflagrasse aut in exilio interiisse, sed ab Ezra per divini spiritus, omnia accurate suggerentis, auxilium in integrum restituta fuisse.

Obs. 7. Auctores sacri sua scripta vel litteris mandabant ipsi, vel aliis in calamum dictabant. Scribae adhibiti prima occurrit mentio Psalm XLV. 2., quod carmen Davidem auctorem habere videtur: ac Jeremiam constat Barucho hanc in rem uti solitum fuisse. Vid. Jerem. XXXVI. 4, 32. XLV. 1. Inferibere autem, inde ab ipso, ut videtur, Mosis aevo, solebant pannis quibusdam ex quacumque tandem materia durabili confectis et inter se, si scripta longiora erant, confutis; quae *volumina* essent proprie dicta, מנלות, Psalm XL. 8. Utebantur quidem ad scribendum iisdem litteris, quae hodieque in usu sunt, etsi paulo rudioribus: sed vero, si qua jam puncta addebant, haec hodiernis longe erant pauciora. Conf. Cap. 1. §. 2. *Obs.* 3-8. Ceterum, cum publicis usibus unice fervirent scripta sacra, horumque non magna vul-

go cura esset, minime opus erat ut saepe describerentur.

Obs. 8. Disputatur, utrum aliquo inter singula vocabula spatio relictum sit antiquitus apud Hebraeos, nec ne: qua de re cum ab utraque parte rationes proferantur satis probabiles, nos quidem arbitramur, interpositum fuisse spatium quoddam, sed plerumque valde exiguum, illudque interdum plane neglectum fuisse. — Sectionum vero quarumcumque, in quas data opera et ad peculiare religionis usus distincti fuerint libri sacri, nullum est indicium ante exilium Babylonicum.

§. 3.

De textu librorum Veteris Testamenti inde ab exilio Babylónico usque ad Christi aetatem paulo plura novimus, sed non nisi partim certa aut veri simillima.

Obs. 1. Cum Judaei, interitu reipublicae suae gravissime affecti, toto animo ad religionem antehac levius habitam converterentur plerique, majorem etiam quam umquam antea librorum sacrorum curam iis fuisse, ipsa mutati animi indoles suadet ut existimemus. Nec tamen de vulgo homines prisca scripta sacra, aliaque, quae deinceps accedebant, censendi sunt asservasse ipso exilii tempore ab interitu incolumes. Nondum enim ferebat aetatis ratio, ut privati libros sibi colligerent aut quas-

dam bibliothecas haberent: ac tanti erat momenti ea res, ut non vulgi curae arbitrioque permessa fuisset videatur. Verum aderant continuo prophetae EZECHIEL et DANIEL, qui eam vel ipsi curarent, vel praecipuis quibusdam sacerdotibus committerent: ac Deus, qui, ut e Danielis libro constat, saepe religionis de causa modo interveniebat extraordinario, videtur quocumque tandem modo effecisse, ut essent principes in religione viri, quorum curae res tuto mandaretur.

Obs. 2. Post instauratam patriam congregatum fuisse Hierosolymae senatum quemdam, *Synagogae magnae* titulo appellari solitum, qui ab EZRA conscriptus et ex 120 viris compositus fuerit, rerumque cum civilium, tum sacrarum, peculiariter vero sacrorum librorum curam habuerit, ejus autem praesidem fuisse EZRAM, sed magnas etiam deinceps in ea partes fuisse NEHEMIAE: celebris fert Judaeorum traditio. Qualem vero hi eam exornarunt, ad commenta utique referenda est; sed veritamen aliquid ei subesse, perquam probabiliter statuitur. Ezram nimirum, cujus notus est ardor in Judaeorum rebus instaurandis, curam collocasse peculiarem in libris sacris denuo colligendis et ad popularium usum disponendis, in se ita est veri simile, ut vix in dubitationem adducatur. Hic igitur primum studium posuisse videtur in libris Moisaicis, quibus praecipue ad religionem opus esset, quique in nova bibliotheca sacra caput tenerent: atque his deinceps, adjuvante Nehemia, alii libri

ad-

adjecti fuere, coll. 2 Maccab. II. 13., ut omnes, et quotquot procedente tempore accederent libri sacri, in novo templo olim deponerentur. Nec porro improbable est, Ezram quosdam sibi de viris populi primariis peritisimisque collegas adoptasse, a quibus in perdifficili omnium rerum instauratione adjuvaretur: quale collegium, postea etiam subinde congregatum, indicetur 1 Maccab. VII. 12. nomine συναγωγῆς γραμματέων. Nec denique a veri similitudine abhorret ut existimemus, libros sacros, Ezra auctore, caractere concinniore ad majus eorum decus describi coeptos fuisse, ut supra jam monuimus C. I. §. 2, Obs. 3. Unde factum sit, ut vetera exemplaria paulatim ex usu exciderent penitusque tandem interirent.

Obs. 3. In hac sacrorum librorum descriptione non est quod dubitemus omnem, quam rei dignitas postularet ferretque humana prudentia ac diligentia, positam fuisse curam, adhibitis quoque, si qua suppetere apud sacerdotes, scriptorum praefertim Mosaicorum exemplaribus. Nec tumultuarie etiam actum fuisse in diversis scriptis ordine quodam disponendis, haud temere statuimus: quamquam qui in nonnullis libris, maxime autem in libro Psalmorum, turbatus animadvertitur ordo, quique partim ante destructam rempubl., partim per ipsam hanc calamitatem ac subsecutum exsiliū exstitit, eum ita, ut omnino magis concinnus atque consentaneus esset, mutare nec studuerit, nec potuerit optima etiam istius temporis industria.

Obs. 4. Statim atque idoneus esset in novo templo locus, ibi collocata fuisse videtur bibliotheca sacra, 2 Maccab. II. 13. memorata: in eamque adeo illata fuerunt cum ea scripta, quae ex pristinae reipubl. interitu supererant, tum ea, quae et exsilii tempore et haud diu post reditum a viris divinis composita erant. Deinceps etiam alia accessere, quae ad religionem pertinebant, sive brevior, seu longior tempore post reditum composita: ac sunt adeo in Psalmorum collectione carmina quaedam, quorum auctores temporibus demum Maccabaicis vixerunt.

Obs. 5. Institutae post exsulum Judaeorum reditum, cum in exteris regionibus, tum in patria instaurata, synagogae, in quibus libri sacri praelegerentur atque explicarentur, effecerunt, ut horum exemplaria magis magisque augerentur numero; auctoque identidem apud plerosque religionis amore hanc habuere vim, ut nullae temporum vicissitudines injuriaeve, ac ne ipsae quidem Antiochi Epiphanis vexationes gravissimae sacrorum librorum inducere possent jacturam, utque in eis, quotiescumque opus esset, describendis major in dies cura poneretur.

Obs. 6. Librorum sacrorum codicem, qui in templo instaurato aservabatur, probabile est interis, quo tempore Antiochus Epiphanes templum spoliabat. Tunc enim omnis cessabat publicus Dei cultus, et quaecumque reperirentur divinarum legum exemplaria, dilacerabantur et igne comburebantur, 1 Maccab. I. 56, 57. Sed haud diu postea

restitutus esse videtur codex et ex aliis, quae suppetent, exemplaribus summa cura descriptus, cum templum purgaretur, omniaque, quae ad divinum spectarent cultum, in integram restituerentur. Novum adeo exemplar, idque nonnullis carminibus auctum in templo mansisse, veri est simile, donec templo a Romanis capto Romam deferretur, ibique in triumpho cum aliis sacris spoliis a Tito gestaretur. Vid. JOSEPH. *de Bel. Jud.* VII. 5, 5. Deinceps autem Fl. Josepho petenti tralatum: ut ipse testatur in libello *de vita sua* §. 75; ubi manserit, nulla probabilis conjectura assequatur.

Obs. 7. Praelectis ad publicos usus libris sacris, et fortasse jam ante institutas synagogas, existit generalis eorum distributio in legem, Prophetas et reliquos Libros. Legis vocabulo designabantur libri Mosaici. Prophetae dicebantur non tantum Isaiæ, Jeremiae et Ezechielis libri prophetici, ac minorum, quos vocamus, Prophetarum scripta, verum etiam libri Josuae, Judicum, Samuelis ac Regum, quos a prophetis confectos esse opinarentur Judaei, et temporis ratione habita priores Prophetas appellare assuevisent. Reliquos libros generali כְּתוּבִים, sive *Scriptorum*, nempe sacrorum, nomine deinceps insigniverunt; in quibus cum primum locum tenerent Psalmi, horum etiam nomen gerebant Christi aevo, Luc. XXIV. 44. Danielis autem librum in postrema hac parte, non vero inter scripta prophetica, collocabant Judaei, quia ille non in patria regione, sed apud externos, munere prophetae

functus erat, et splendidiorem, quam prophetae solerent, vitam degerat in aula regis Babylonici. — Ex postrema ista classe quinque libri, Canticum, Ruth, Threni, Ecclesiastes et Esther, in festis quibusdam deinceps praelecti, ac saepe uno separato codice comprehensi, מגלות, sive *Voluminum*, nomine dicebantur: quae distinctio est recentioris aetatis.

Obs. 8. Progresu temporis exstitit librorum Moisaicorum, qui singulis Sabbathi diebus praelegebantur, distinctio in *Paraschas*, sive sectiones quasdam, quarum ope justo ordine quotannis integri praelegi possent. Postea autem Prophetas, quos vocabant, etiam in sectiones diviserunt Judaei ad sacrarum praelectionum usum, illasque *Haphtaras* appellarunt.

Obs. 9. Denique etsi confecta et ad religionis studium inter Judaeos adhibita versio Graeca Alexandrina in multis synagogis magis magisque recipiebatur deinceps, haec tamen non penitus nec ubique ipsius textus Hebraici usum abolevisse censenda est. Immo codicem Hebraice scriptum in iis etiam locis sancte fuisse aservatum, ubi usitata esset Graeca interpretatio, atque eum in synagogis simul cum hac versione ipsaque prius praelectum fuisse, vix ulla est justa dubitandi causa. Ipsa autem increscens in dies Hebraicae linguae desuetudo, quae Graecae versionis conficiendae originem dederat, non efficere etiam non poterat, ut in textus Hebraici descriptione, quotiescumque ea requiri videretur, nonnulla menda existerent.

§. 4.

Post Christi aetatem, et jam ante recensionem Masorethicam, illustrior esse incipit historia librorum Veteris Testamenti: quorum peculiaris cum a Judaeis, tum a doctoribus quibusdam Christianis adhibita sit cura.

Obs. 1. Jam inde a secundo post C. N. seculo cum Judaeis adversus Christianos disputandum esset, magna illis libros sacros, eo, quo perscripti erant, sermone accuratius tractandi existere visa est necessitas. Itaque, quo melius suam rem peragerent, non Graeca versione, sed ipso textu Hebraico sibi opus esse judicarunt, quandoquidem ii, quibuscum disputabant, ex Graeca argumentabantur versione. Hunc ergo textum denuo lectitare, in ejusque studium toto pectore incumbere coeperunt. Immo, quo certius ex eo sua peterent argumenta, criticam, qualem ferret sui aevi ratio et suum ingenium, idque nec excultum, nec profecto liberale, adhibere, varios inter se codices conferre, et, quod perperam scriptum censeretur, hoc emendare studuerunt.

Obs. 2. Illustris hoc temporis intervallo praefertim est historia textus Hebraici cura duorum doctorum, sive Patrum Christianorum, quorum alter ORIGENES e Graecis, alter HIERONYMUS e Latinis erat.

Et

Et Origenes quidem, qui medio circiter aerae nostrae seculo tertio floruit, immensi laboris confecit opus, cui titulum fecit Hexaplorum: quod tamen cum propius ad Graecae versionis, quam ad Hebraici textus criticam pertineat, de eo deinceps agendum erit uberius. Sed hoc loco notandum, ab Origene in suis Hexaplis codicem Hebraicum non tantum Hebraicis, sed Graecis etiam litteris descriptum fuisse, et ex operis fragmentis, quae reperta sunt, patere, lectionem, postea a Masorethis constitutam, jam eo tempore plerumque ut optimam receptam fuisse.

Nec vero minus praeclare de V. T. critica sub seculi quarti finem et quinti initium meruit Hieronymus, qui diligentissimam curam posuit in codicis Hebraici studio. Hunc enim, prius quam usitatum versionem Latinam, quae Itala dicitur, instauraret emendaretque, accurate conferre voluit et de vera lectione esse cupiit certior, idemque ex ipso textu Hebraico novam confecit versionem Latinam. De eo cum plura etiam postea dicenda sint, hic satis erit notasse: Hebraicum, quo usus est Hieronymus, codicem omnes V. T. libros eodem fere, qui nunc in consuetis editionibus obtinet, ordine complexum esse; porro reperisse eum quamdam capitulum versusque distinctionem, sed hodie apud Judaeos receptae non admodum similem; denique textum Hebraicum ejus aevo non nisi perparum diversum fuisse ab hodierno textu Masorethico.

§. 5.

Maxime memorabilis est historia textus Hebraici inde a Masorethis ad nostram usque aetatem.

Obs. 1. Masorae nomine generatim a Judaeis significatur traditio a majoribus accepta, ac speciatim collectio observationum criticarum, quas jam ipse EZRA, magnae scilicet Synagogae praefes, ejusque in hoc senatu collegae inchoaverint, sed quas doctores insecuti novis identidem locupletarint additamentis eo proposito, ut ad hanc fidae certaeque traditionis regulam probitas quarumcumque lectionum exigeretur, et quae irrepsissent menda, corrigerentur.

Obs. 2. Hujus de Masora relationis Judaicae veritas cum merito negetur, id unum habeatur probabile: jam inde a secundo post C. N. seculo inchoatas fuisse nonnullas observationes, quae V. T. textum spectarent, has autem procedente tempore auctas magis atque amplificatas in unum quoddam corpus, Masorae vocabulo insignitum, collectas fuisse seculi VI. initio a Judaeis, qui Academiam habebant Tiberiade, celeberrima quondam Galilaeae urbe, a Judaeis post everfam Hierosolymam potissimum frequentata. Ista igitur collectio deinceps continuata est et augmenta accepit insignia, donec
me-

medio circiter seculo XI. penitus conficeretur opẽ duorum virorum in textus Hebraici historia nobilissimorum; quorum alter BEN ASCHER, princeps Academiae, quae erat Tiberiade, alter BEN NAPHTHALI, princeps Academiae Babylonicae, in eo elaborarunt, ut Masorae ope codicem sacrum, quoad ejus fieri posset, emendatissimum redderent.

Obs. 3. Occupabatur labor Masorethicus cum in definienda universa scriptione et punctorum notatione; qualis hodieque conspici solet in Bibliis Hebraicis; tum in ejusmodi recensione curanda; ad quam quasi absolutissimam omnia exemplaria in posterum describerentur. Unde factum est, ut veteres codices manuscripti tamquam nullius in posterum utilitatis paulatim interirent; ac, si minus omnes, saltem longe plerique codices vetustissimi octingentis annis non sint antiquiores. Ad eundem laborem Masorethicum pertinent nonnullae annotationes, cum criticae et ad marginem appositae, tum aliae ad nugae Rabbinicas potius referendae. Denique a Masorethis versuum, in singulis libris occurrentium; sive minorum qualiumcumque sectionum; computatus est numerus: quae cum non in omnibus codicibus eandem magnitudinem haberent; inde aliqua subinde existit in ista computatione diversitas.

Obs. 4. Post Masorethicam recensione in perpetuum constitutam et ante inventam artem typographicam, exorta est capitum hodieque recepta distinctio. Satis probabiliter adscribitur HUGONI CARDINALI, qui fec. XIII. vixit: estque, ut

videtur, Scholasticorum inventum, qui, quo facilius S. C. loca inter disputandum allegarent, vulgatam versionem Latinam auctore Hugone isto in capita distinxere. Quae distinctio paulatim ut satis commoda ab ipsis recepta est Judaeis. Sed quomodo hodierna versuum, qui dicuntur, distinctio exstiterit in Bibliis Hebraicis, nondum satis certo definiiri potuit. — Ipse vero librorum omnium sacrorum ordo generalis ad antiquam Legis, Prophetarum et reliquorum scriptorum distributionem, supra §. 3. Obs. 7. indicatam, comparatus mansit perpetuo apud Judaeos; quamquam nonnullorum librorum distributio specialis, qua ex uno fierent duo, recentiori tempore invalescere apud eosdem incepit.

Obs. 5. Inventa seculo XV. arte typographica, Judaei codicem suum sacrum et partim et integrum typis edere coeperunt ad librorum Mss. fidem. Anno autem 1525 et 1526. prodierunt Venetiis, excitante nobilissimo typographo D. BOMBERGIO et curante R. JACOBO BEN CHAJIM, Biblia Rabbinica: quorum editor tanta usus est diligentia in textu Hebraico ad Masoretharum praecepta exigendo, ut haec editio summam integritatis existimationem consequeretur apud Judaeos, ipsique adeo Christiani fere omnes, qui novas deinceps editiones vulgarent, eandem ut fidissimam ducem presso pede sequendam sibi esse arbitrarentur: nec mirum adeo accedat, recentiores editiones summopere inter se consentire.

Obs. 6.

Obs. 6. In tanto editionum consensu effectum est, ut criticae usum supervacaneum esse, diu existimarent plerique, neque essent, qui de codicibus Mss. conferendis cogitarent. Pauplatim tamen exstiteret, qui quamdam eorum collationem instituerent. Itaque J. H. MICHAËLIS Halae A. 1720. edidit Biblia Hebraica cum selectis lectionibus variantibus: at hae tamen praecipue spectant puncta quaecumque, cum graviores discrepantiae pro librariorum erroribus haberentur, Primus CAR. FRID. HOUBIGANTIUS excerptas e Mss. regiae Gallo-Francorum Bibliothecae codicibus lectionum varietates ad criticae usum annotavit, easque A. 1753. cum Bibliis suis Hebraicis edidit. Sed verae criticae ad V. T. pertinentis instaurator merito habetur KENNICOTTUS. Hic enim, MILLII popularis sui, qui N. T. cum variis lectionibus ediderat, exemplo motus, valdeque cum aliorum, tum celeberrimi LOWTHI, consiliis excitatus, praeclarum suscepit multorumque ope adjutus plus viginti annorum spatio absolvit laborem, quo omnes, qui cum in patria sua Anglia, tum alibi suppetebant, codices Mss. et antiquas nonnullas editiones conferri voluit, et varias lectiones, quae solas spectarent litteras, annotavit suisque Bibliis adjecit A. 1776. et 1780. Atque hujus laudabilis propositi aemulus, diligentissimus Italus, DE ROSSI ampliorem instituit codicum collationem, et quascumque varietates in ipsis etiam subinde vocalibus notatu dignas arbitraretur, has, consulta porro versionum antiquarum auctoritate,

edi.

edidit, criticae ope, quotiescumque opportunum videretur, dijudicatas, A. 1784-1788., cui operi deinceps supplementa adjecit A. 1798.

§. 6.

Praeter textus Hebraici historiam, probabili Veteris Testamenti interpreti opus est adminicula novisse, quae ad criticam exercendam adhibeat.

Obs. 1. Primum ergo criticae in V. T. exercendae adminiculum est in variis lectionibus, quae in vetustioribus editionibus et in codicibus Msf. reperiantur. Quandoquidem enim omnes editiones recentiores ad exemplum editionis Bombergianae, perfectissimum habitum, conformatae sunt, manifestum est, in editionibus vetustioribus nonnullas reperiri posse lectiones varias, critici attentione non indignas. In codicibus autem Msf., quamquam recensione Masorethica recentioribus, inesse varias quasdam veri nominis lectiones, hac recensione antiquiores, docuit experientia. Tametsi vero editionum et codicum Msf. V. T. collatio expectationi eruditorum non ab omni parte satisfecit, eam tamen criticae fontem esse minime contemnendum, peritissimus quisque iudex facile agnoscat.

Obs. 2. Quatenus Masora ad criticam V. T. pertinet, aliquod ejus exercendae affert subsidium. Dis-

verfas nempe complectitur observationes, ex antiquioribus potissimum codicibus jamdudum colligi coeptas, atque adeo veras lectionum varietates, omnibus codicibus Mss. adhuc repertis collatisque vetustiores.

Obs. 3. Eximium in librorum Mosaicorum critica usum habet Pentateuchus, scriptione Samaritanis, sed lingua Hebraicus. Primum ejus exemplar in Europam delatum est a nobilissimo peregrinatore PETRO DE LA VALLE, qui illud A. 1616. a Samaritanis emerat Damasci. Sed postea alii quidam ejus codices allati sunt. Hujus Pentateuchi, cujus frequens mentio cum a nonnullis Christianae ecclesiae doctoribus antiquis, tum a Fl. Josepho fit, originem nulla certa retulit historia. Perhibent quidem Samaritani, originem ejus pertinere ad annum 13 post occupatam ab Israëlitis Palaestinam: verum nullam omnino habet ista traditio commendationem probabilitatis. Sunt qui opinentur, Pentateuchi Samaritani originem ab eo esse repetendam tempore, quo regnum Israëliticum a Judaico diversum exstitit; siquidem in ipsa externi cultus perversitate constitutio Mosaica quodammodo retinebatur, nec deerant sacerdotes ac Levitae. At cum illo regno destructo non nisi plebs infima relinqueretur, nequaquam veri est simile, apud hanc legis Mosaicæ exemplar superstes fuisse, mixtisque ex hac et peregrinorum colonorum multitudine Samaritanis remansisse. Nec placet tamen eorum opinio, qui post exilii Judaici finem Samaritanis de-

mum

num exstitisse suum Pentateuchum arbitrantur. Nam nemo nobis umquam persuadeat, eos a Judaeis, quibus inde ab ipsorum in patriam reditu vehementer inviderent, facile quocumque tandem ferioris istius aetatis tempore libros sacros accepisse. Quocirca nullum in historia tempus istius Pentateuchi origini aptius assignetur, quam illud, quo ab Assyriorum rege sacerdos Israëliticus mittebatur, ut Samaritanos de modo institueret, quo regionis Israëliticae Deus colendus esset, 2 Reg. XVII. 25-28. Hanc vero in rem, si convenienter cum regis proposito efficeretur, opus erat divinarum legum codice. Mirum igitur nequaquam est, non nisi Pentateuchum fuisse Samaritanis: quem enim habent *Josuae* librum duplicem, hic Arabica lingua conscriptus est et quosdam continet annales, inde a Josua incipientes et a variis deinceps scriptoribus continuatos.

Codicum Pentateuchi Samaritani in Europam delatorum aetas, etsi nondum certo definita est, videtur tamen valde antiqua esse; ac nihil in iis reperitur, ad Masorethicam Pentateuchi Judaici recensionem conformatum. Non habent autem puncta vocalia, nec diacritica consonantium indicia, neque accentus: sed habent quaedam signa peculiararia; veluti quod singula vocabula punctulo quodam, aut interdum lineola separantur, et quod aliqua pronuntiationis atque hinc orta significationis diversitas haud raro per aliquam notam designatur. Est porro Pentateuchus Samaritanus in quas-

dam sectiones distinctus, sed Judaicis non similes. Utilissimum vero eum esse ad librorum Mosaicorum criticam, per se intelligitur. Est quidem minus accurate scriptus, quam Masorethicus Judaeorum: at hoc tamen longe est antiquior. Habet etiam permultos errores, ex litterarum confusione ac transpositione, ex integrorum vocabulorum omissione atque additione, ex glossis denique marginalibus oriundos, immo nonnulla consulto, ut videtur, mutata. Sed habet nihilominus haud paucas easque veras lectionum varietates, Masorethicis lectionibus anteponendas.

Obs. 4. Primarium universe inter criticae, de qua agimus, adminicula locum tenent versiones antiquae, cum partim magnae sint vetustatis et ex vetustis codicibus Mss. confectae: ut adeo in multo pluribus locis vera lectio ex iis feliciter restitui possit, quam ex Hebraicis codicibus, qui adhuc supersistentes sunt, aut ex Masora Judaeorum. Verum de iis separato Capite acturi sumus.

Obs. 5. Ad ejusdem criticae fontes pertinent loca parallela. Sunt enim haud pauca V. T. loca, sive longiora, seu breviora, quae bis occurrunt: veluti tabulae genealogicae, historicae quaedam relationes, leges, sententiae morales, nonnulla carmina et quaedam Prophetarum dicta. Haud desunt quidem, quae sive ab ipsis auctoribus repetita sint ac nonnihil mutata, sive ab aliis postea in suos suorumque temporum usus, adhibitis mutationibus quibusdam, conversa. Nec tamen in ejusmodi locis parallelis

ex his causis omnes diversitates repetere oportet: haud paucae enim errori tribuendae sunt, ex instituta comparatione detegendo et corrigendo.

Obs. 6. Nec penitus praetermittendi videntur in adminiculorum V. T. criticorum indice scriptores N. T., qui plurima ex antiquis libris sacris loca vel integra vel partim adducunt. Sunt nimirum maximae et antiquitatis et auctoritatis, atque in nonnullis locis adhiberi possunt ad receptam lectionem sive retinendam, seu mutandam. Nec dissitendum tamen, eos saepe solum expressisse sensum, neque ipsa verba proxime secutos esse, immo haud raro Alexandrina usus versione.

Obs. 7. Inter criticae subsidia recenferi etiam solent Talmud et alia scripta Judaeorum. Talmudis nimirum auctores ante constitutam a Masorethis librorum sacrorum lectionem vixerunt, atque innumera V. T. loca allegarunt. Itaque fuerunt, qui varias inde lectiones colligendas suaderent, nonnulli etiam, qui aliquas colligèrent. Sed exiguam esse utilitatem, quae inde percipiatur, haud frustra affirmare licet. Levior multo ac nulla prope modum utilitas peti potest ex scriptoribus Rabbinnicis, quippe qui Talmude recentiores sint. Ex FL. JOSEPHO denique et PHILONE JUDAEI, qui circiter Christi et Apostolorum aetatem vivere, quodcumque ad V. T. criticam peti potest praesidii, pertinet fere ad Graecam versionem Alexandrinam, qua eos usus fuisse constat. Verumtamen cum in nonnullis locis Josephus textum Hebraicum con-

fuluisse videatur, varias quasdam lectiones suppeditare potest eo pertinentes.

Obs. 8. Quandoquidem saepe nos omnia auctoritatis adminicula destituunt, ad conjecturas criticas refugere cogimur. In quorumcumque enim librorum descriptione errores inevitabiles sunt: et quo antiquiores sunt libri, quoque saepius descripti, eo plures in iis errores non exsistere non potuisse, nemo facile diffiteatur. Jam vero plerique V. T. libri longe antiquissimi sunt, et frequenter, post exsiliū certe Babylonicum atque instauratam patriam, descripti. Versiones diu post librorum minus etiam antiquorum aetatem confectae sunt; codices vero Mss., qui suppetunt, his multo sunt recentiores. Cumque librarii sine perpetuis Deoque indignis miraculis non cavere potuissent, quo minus, omni etiam cura ac diligentia adhibita, subinde errarent: hinc perspicuum fit, menda in eis libris esse, ad quae tollenda opus sit critica conjecturali.

C A P U T IV.

DE ANTIQUIS INTERPRETIBUS.

§. I.

Antiquorum interpretum cum aliqua sit ad intelligentiam Veteris Testamenti, sed praecipua ad ejus criticam utilitas, de iis oportet, ut, quod

quod scitu maxime necessarium sit, exponamus.

Obs. 1. Quandoquidem interdum in recentioribus V. T. scriptis quaedam in antiquioribus occurrentia explicantur, illorum auctores quodammodo horum interpretes haberi possunt. Nehem. IX. 21. sic allegantur dicta Deuter. VIII. 4. XXIX. 4, 5. ut, quo ea accipienda sint sensu, facile colligatur. Incertus Psalm. LXXXIX. auctor vs. 20-38. promissionem Davidi divinitus datam 2 Sam. VII. 14-16. quasi exponit poëtice. Ad oraculum divinum quod Abrahamo obtigit, Genes. XII. 3. et XXII. 18., respicitur a Davide Psalm. LXXII. 17., ejusque sensus nonnihil definitur. Denique, ne plura proferamus, haud defunct recentiores vaticinationes, quibus antiquiores nonnullae amplificantur atque illustrantur.

Obs. 2. Ad antiquos V. T. interpretes referri possunt N. T. scriptores in locis quam plurimis. Permulta enim non tantum inde allegarunt, verum etiam interpretati sunt. Cum autem et natione Judaei essent, et rerum Judaicarum minime ignari, et divina ornati auctoritate, de eorum vi ad V. T. interpretationem non leviter profecto existimandum est. Quid vero ad ejusdem valeant criticam, Cap. superiori vidimus, §. 6. *Obs. 6.*

Obs. 3. Posunt etiam interpretum V. T. numero haberi PHILO JUDAEUS, FLAVIUS JOSEPHUS et scriptores Talmudici: quorum usum criticum supra

attigimus etiam , l. c. Obs. 7. Verumtamen Philonis interpretationes plerumque allegoricae sunt. Utilior est Iosephus , ac saepissime ad meliorem rerum historicarum intelligentiam haud sine fructu consulatur. Longe minorem ad V. T. quam ad N. T. usum habent scriptores Talmudici , cum posteriorum temporum mores , instituta , ipsaque etiam commenta in V. T. inferre soleant.

Obs. 4. Verum antiquos interpretes vulgari consuetudine dicimus eos , qui V. T. libros in alias linguas converterunt. Hos igitur , quos unice nunc spectare volumus , usum aliquem habere in ipsa V. T. interpretatione , Cap. 1. §. 5. Obs. 4. monuimus. Praecipuus tamen eorum usus est in critica : quo circa , Cap. superiore §. 6. Obs. 4. , eos vidimus primum locum tenere in criticae subsidiis.

§. 2.

Omnium Veteris Testamenti versionum antiquissima est Graeca Alexandrina : ad quam aliae deinceps plures eodem sermone Graeco confectae accesserunt.

Obs. 1. Notabilis est ARISTEAE de antiquissimae versionis Graecae origine historia , Iosephi operibus subiecta , T. II. p. 103. sqq. ac seorsim etiam edita , cuius adeo summam referemus. Cum

Pro-

PTOLEMAEUS PHILADELPHUS, Aegyptiorum rex, bibliothecam, quam Alexandriae habebat, libris undique conquisitis locupletare vellet, suavit ei bibliothecae praefectus DEMETRIUS PHALEREUS, ut librum, qui Judaeorum leges contineret, quemque lectu dignissimum esse accepisset, in Graecam linguam juberet transferri. Itaque rex Aristeam ministrum suum, et Andream virum etiam primarium cum eximiis muneribus Hierosolimam ad Eleazarum Judaeorum pontificem misit, a quo et legis exemplar et idoneos interpretes efflagitaret. Hi vero, voti facile compotes, viros 72, e singulis 12 tribubus sex, omnesque Hebraice et Graece peritissimos, moribus autem atque aetate venerabiles, simulque exemplar librorum Mosaicorum, aureis litteris scriptum, impetrarunt. Delegati autem isti interpretes cum Alexandriam pervenisissent, perquam honorifice a rege excipiebantur. Deinceps ad proximam insulam Pharum deducti, atque ibi in splendida aede commorantes seque invicem adjuvantes, dierum 72 spatio interpretationem absolverunt, quam Demetrio, prout in opere progrediebantur, dictaverant. Atque hic postquam integram versionem conventui cuidam Judaico, e sacerdotibus aliisque viris doctis composito, praelegisset, summisque laudibus celebratam audiisset, eam in regiam bibliothecam detulit.

Obs. 2. Cum hac Aristeae relatione consentit JOSEPHUS, *Antiq.* XII. 2., sed nonnihil dissentit PHILO JUDAEUS, qui, Lib. II. *de vita Moysi* fere

medio, Opp. II. p. 138-140., narrat, PTOLEMAEO PHILADELPHO auctore doctos quosdam Judaeos a summo sacerdote ex Palaestina Alexandriam misfos fuisse, qui libros Mosaicos Graece converterent, eosque ad insulam Pharum fuisse deductos, ubi a singulis seorsim, sed eodem plane modo et quasi divino afflatu, conversi sint hi libri. Quid? quod JUSTINUS MARTIR, in *Cohortat. ad Graecos*, Sect. 13., fabulatur, singulos 70 interpretes, in totidem cellulis separatis inclusos et a mutuo congressu cohibitos, ita convertisse, ut non tantum eundem ubique sensum exprimerent, verum iisdem etiam verbis uterentur, ac ne vel una vocula discreparent: qua de re sibi persuasissimum esse ait, cum ipse harum cellularum vestigia viderit. EPIPHANIUS autem, *de ponderibus et mensuris* Sect. 3. et 6., cellulas tantummodo memoravit 36., duobus singulas interpretibus instructas, qui a primo inde diluculo ad vesperam usque foribus obseratis ita singulos deinceps V. T. libros converterint, ut nihil quidquam discriminis in 36 versionibus deprehenderetur, in eoque stupendo consensu agnoscendum esset singulare divinae potentiae miraculum.

Obs. 3. De hoc conversi in Graecam linguam Pentateuchi honore Samaritani cum Judaeis contendunt. Regem enim PTOLEMAEUM PHILADELPHUM controversiae, quae Judaeis cum Samaritanis de sacris libris intercederet, opportunitate excitatum cupisse tradunt, ut ab utrisque seorsim sui legis libri in Graecam transferrentur linguam, eamque inter-

pre-

pretationem, quae ad Samaritanum textum conformata esset, praetulisse ut meliorem. Exstat haec traditio in Chronico quodam Samaritanorum Arabice conscripto, cujus auctor est ABU' L PHATACH. (*)

Obs. 4. Quandoquidem ergo confectae versionis Alexandrinae historia fabulis atque commentis involuta est traditionibusque obscurata; videamus, num quid probabiliter de ejus origine statuatur.

1. Consentiente universa antiquitate Pentateuchus Hebraicus Alexandriae in Graecam linguam conversus est. Ipsa autem versionis origo a Judaeis repetenda videtur. Erant nimirum permulti in Aegypto, qui suas quoque haberent synagogas, in quibus libri Mosaici praelegerentur: cumque lingua Hebraica magis magisque ibi in desuetudinem abiret, in ejusque locum succederet Graeca, probabile est, principes quosdam in Aegypto doctiores, que viros Judaeos conficiendae in vulgi ac publicos usus Graecae illorum librorum versionis primos auctores fuisse.

2. Cum partim ex AELIANO, *Var. Hist.* III. 17., partim ex PLUTARCHO, *Opp.* T. II. p. 189. D., constet, Demetrium Phalereum in Aegypto apud Ptolemaeum Soterem legibus conficiendis praefuisse, eique suasisse, ut libros, qui de rebus agerent politicis, sibi compararet legeretque, in quibus nimirum

(*) *Neues Repertor. vom PAULUS, für bibl. und morgenl. Litterat.* T. I. p. 124-126.

rum ea perscripta essent, quae regibus ne ipsi quidem sui amici dicere auderent; cumque DIOGENES LAËRT. L. V. Sect. 78. referat, Demetrium longo quidem tempore apud Ptolemaeum Soterem mansisse, sed ab ejus filio et successore Philadelpho relegatum fuisse: veri est simile, Soterem accepto per Demetrium rumore conficiendae a Judaeis legum suarum versionis, exemplar ejus, statim ac parata esset, petiisse, eamque adeo maturasse, sed obtinuisse demum ejus exemplar illudque in bibliotheca Alexandrina collocasse Philadelphum, quo regnante penitus absolvi demum potuisset.

3. Unus tantummodo videtur fuisse Pentateuchi interpres. Sed haud improbabile est, ejus versionem a quodam virorum principum ac doctorum confes-
su, ad eam examinandam congregato, comprobata
tam fuisse, priusquam sacris destinaretur usibus,
ejusque exemplar Ptolemaeo Philadelpho daretur.

4. Samaritanorum traditioni nulla prorsus fides habenda videtur. Concipi enim non possit, Judaeos in summo, quo Samaritanos prosequabantur, odio, hanc versionem tam honorifice excepisse, ut ea in ipsis suis synagogis uterentur. Haud defuere quidem philologi, qui isti traditioni fidem haberent, magno versionis Graecae et Pentateuchi Samaritani consensu inducti. Verum hic consensus ex eo potius explicandus videtur, quod codex Hebraicus, quo utebantur Judaei Alexandrini, cum codice Samaritano, ex quacumque tandem causa, magis conveniebat, quam omnes codices Hebraici adhuc cogniti,

Obs. 5. Singularis est TYCHSENI (*) sententia, qui opinatur, interpretes Alexandrinos, quos dicimus, Hebraica non in Graecam linguam transtulisse, sed Graecis transcripsisse litteris, atque ex hoc exemplari Judaeos, sive Alexandrinos seu quoscumque alios, Graecam deinceps confecisse versionem. Quam opinionem nulla est satis gravis ratio quae quodammodo commendet.

Obs. 6. Neque admittendum etiam videtur, quod retulit ARISTOBULUS, Judaeus quidam Alexandrinus et philosophus peripateticus, qui anno inclaruissetur 175. ante C. N. Hic nimirum ait, jam antequam Alexandrina versio conficeretur, fuisse versionem quamdam Graecam, ex qua plurimum suos in usus hauserint cum alii Graecorum philosophi, tum praesertim PLATO. Ejus verba leguntur apud CLEMENTEM ALEXANDRINUM, *Strom.* L. I. p. 342. et apud EUSEBIUM, *Praepar. Evang.* p. 663, 664. — Enimvero sola Aristobuli istius perquam levi auctoritate nemo paulo prudentioribus, aliquam versionem Graecam nobilissimae illi Alexandrinae anteriorem fuisse, facile persuaserit.

Obs. 7. Minime dubitamus, quin principio solus Graece conversus sit Pentateuchus: et vero maximus apud vulgus erat Mosaicorum librorum usus. Procedente autem tempore reliqui etiam libri conversi fuerunt a diversis auctoribus, quales ipsa
ar-

(*) In *tentamine de variis Codd. V. T. generibus*, Rostoch. A. 1772. p. 54 sqq,

arguit dictionis diversitas; omnes vero in Aegypto fuisse conversos, ex haud obscuris indiciis veri similiter colligitur. Videtur tandem universa librorum V. T. interpretatio seculo ante C. N. secundo penitus absoluta fuisse.

Obs. 8. In hoc omnes conveniunt interpretes Alexandrini, quod dictione non pure Graeca usi sunt, sed tali, qualem a Judaeis exspectare decet, quaeque ad Hebraicum loquendi morem propius accedit. Plerique in textus sui verbis pressius haerent. Perpauci magnam habent praestantiae laudem: inter quos excellit Pentateuchi interpres. Danielis autem versio Alexandrina cum nimis ab Hebraico textu discrepare censeretur, minusque aestimaretur univérse, ejus loco mature in Christianorum ecclesia THEODOTIONIS adhibita est versio; de qua deinceps. Atque haec adeo in omnibus editionibus recepta conspicitur. Ipsa tamen antiquior illa versio ex diuturnis tenebris protracta est seculo superiori et plus semel seorsim edita.

Obs. 9. Quandoquidem versio Alexandrina non tantum in Aegypto, verum etiam deinceps in Palaestina et in aliis quoque regionibus quibusdam, ubi maxime lingua Graeca vigeat, apud Judaeos frequentissimi usus erat, ac saepissime adeo describebatur; cumque eam haud pauci primorum temporum Christiani reciperent: permulti in ea errores exstiterunt. A Christianis vero librariis negligentius plerumque tractata est, et temerariae criticae ope plurimis in locis perversa atque corrupta.

Obs.

Obs. 10. Isti malo ut remedium afferret ORIGENES, in animum induxit, versionem Alexandrinam cum textu Hebraico et reliquis, quae in promptu essent, versionibus Graecis conferre, hisque subsidiis rite adhibitis novam ejus conficere editionem. Quam in rem per totum Orientem itinera suscepit, atque in molestissimum opus incubuit per annos 28, ob raram tanti laboris duritiem veteribus jam cognominatus *Adamantius*. Principio edidisse videtur *Tetrapla*, in quo opere serie quadruplici singulas et Alexandrinorum, et trium recentiorum interpretum, AQUILAE, SYMMACHI ac THEODOTIONIS, versiones transcripserat. Postea vero in auctiore editione textum adjecit Hebraicum, eumque et Hebraicis et Graecis litteris perscripsit: cumque ita existeret opus sextuplici serie insigne, nomen ei dedit *Hexaplorum*. In eo igitur textum versionis Alexandrinae ad Hebraicum textum emendare studuit, signis diversis, ubicumque discrepare uterque videretur, appositis, et collatis etiam nonnullis aliis versionibus Graecis.

Hoc opus, quod, tertio seculo fere medio absolutum, ex 50 propemodum voluminibus constabat, propter singularem suam amplitudinem ne semel quidem a quoquam videtur transcriptum esse integrum. Aliquamdiu vero post auctoris obitum Caesaream delatum, ubi in Pamphili bibliotheca asservaretur, una, ut videtur, cum hac bibliotheca interiit, quando urbs a Saracenis capiebatur ac spoliabatur, anno aerae nostrae 653.

Nec tamen incomparabilis operis fructu penitus de-

destituta est posteritas. Nam seculi IV. initio textum versionis Alexandrinae, prouti ab Origene in suis Hexaplis constitutus erat, separatim ediderunt EUSEBIUS et PAMPHILUS, adjeceruntque nonnullis in locis quasdam aliarum versionum varietates, ut et ipsius Origenis scholia. Haec vero immensi operis quasi epitome, saepe deinceps descripta, permultum per librariorum negligentiam nonnullorumque, alia addentium, alia supprimentium, audaciam ac temeritatem passa est detrimenti. Recentiore etiam tempore fuere, qui de ipsis Hexaplis quodammodo restituendis, sive de eorum fragmentis undecumque tandem colligendis, elaborarent. Primi huc sec. XVI. suam operam contulerunt FLAMINIUS NOBILIS, aut, uti alii quidam volunt, PETRUS MORINUS sub hujus nomine latens, et JOHANNES DRUSIUS: atque his aliisque subsidiis usus BERNARDUS DE MONTFAUCON sua edidit Hexapla A. 1714.

Obs. II. Praeter Origenem haud defuerunt alii veterum, qui in textu versionis Alexandrinae qualicumque tandem ratione emendando suam operam collocarent: qua in re sub finem seculi III. inclauerunt LUCIANUS Antiochiae, et HESYCHIUS in Aegypto. Atque cum ex utraque hac, tum ex illa hexaplari Eusebii ac Pamphili editione, omnes exstiterunt deinceps usitatisimae quondam versionis codices manuscripti, qui ad nostram aetatem pervenerunt et ex quorum praecipuis quibusdam variae factae sunt editiones. Nostro autem aevo, sive seculo superiore exeunte, ROBERTUS HOLMES in

An.

Anglia conferendos curavit omnes, qui in Europa aedescent, illius versionis codices, ex iisque ac Patrum etiam scriptis varias collegit lectiones, quas una cum Graeco versionis textu typis vulgaret. Quod opus partim ab ipso auctore editum, eoque mortuo continuari coeptum est.

Obs. 12. Post antiquissimam maximeque vulgo receptam versionem Alexandrinam aliae factae fuere sacri codicis Hebraici versiones Graecae: de quibus etiam id, quod praecipuum videatur, breviter notemus.

1. AQUILAE versio quo tempore prodierit, incertum est, sed ante annum Christi 130. vulgatam fuisse eam, veri est simillimum. E maxime probabili sententia homo erat Ponticus et Judaeus, ejusque hoc erat consilium in conficienda nova versione, ut, qui Graeca lingua uterentur Judaei, felicius cum adversariis Christianis ex ea, quam ex Alexandrina versione disputarent. Itaque summa ac fere anxia curam vim proprietatemque verborum exprimere studuit, suamque versionem deinde in nova editione magis etiam ita ad Hebraicam dictionem conformavit, ut saepe singularem in modum, ipsa Graecae linguae indole posthabita, sui propositi se tenacissimum ostenderet. Quocirca, quae de ejus versione reperiri potuere fragmenta, ad criticam valde utilia sunt.

2. THEODOTIUS videtur Ephesius, atque Ebionita, sive Christianus Judaicis sacris addictus, fuisse suamque versionem confecisse medio circiter aerae nostrae seculo II., cumque adeo partim Judaeorum,

partim Christianorum studia sectaretur, ad utro-
rumque secum invicem disputantium usus compo-
nere se voluit, versione Alexandrina, quantum pote-
rat, cum Hebraico textu ad concordiam componen-
da. Illam ergo tam prope secutus est, quam sui
propositi ferebat ratio, atque adeo fustulit quae
redundarent, addidit quae deessent, et, quidquid
minus bene expressum arbitrabatur, rectius expri-
mere studuit. Hinc factum est, ut non tantum
Origenes ex ejus potissimum versione Alexandrinam
emendaret, verum etiam Danielis versio, qualem
illa dedisset, ubique in Graeca ecclesia reciperetur,
quippe quae cum textu suo Hebraico magis consen-
tiret, quam Alexandrina.

3. SYMMACHUS, itidem Ebionita, traditur natio-
ne fuisse Samaritanus, sed ad Judaeorum partes
transisse. Certe haud ita diu post Theodotionem
suam versionem eo videtur confecisse consilio, ut
sacer codex habita Graecae linguae ratione melius
conversus prodiret, quam adhuc prodierat. Qua-
propter novis deinceps curis suam versionem puri-
tate atque elegantia magis commendabilem reddere
voluit.

4. Tres alias nonnullorum V. T. librorum ver-
siones, quae incertorum et temporum et auctorum
erant, reperit Origenes, quas, ubi opportunum
censeret, in subsidium adhibuit. Praeterea aliarum
quarundam versionum fragmenta supersunt ad co-
dicum marginem adscripta.

5. Recentior est ignoti auctoris versio Graeca,
quae,

quae, si et dictionem spectemus minus puram, et si non prorsus degenerem, et magnum cum ipsa recensione Masorethica consensum, inter sec. VIII. et XI. confecta esse haud improbabiler censetur. Sequitur haec cum singulari ac scrupulosa sollicitudine textum Hebraicum: ejusque codex, qui Pentateuchum, Proverbia, Rutham, Canticum, Ecclesiasten, Threnos et Danielelem continet, ex antiquiore colice parum accurate descriptus est reperiendusque in S. Marci bibliotheca Veneta. Ex ea Pentateuchus integer sub finem seculi superioris prodit cura AMMONIS: ac selecta Pentateuchi loca cum reliquis illis libris paulo antea ediderat VILLOISONIUS.

§. 3.

Ad longe minorem, quam versio Graeca Alexandrina, antiquitatem pertinent versiones, sive paraphrasae plerorumque Veteris Testamenti librorum Chaldaicae, a Judaeis confectae. Est vero etiam partium Danielis et Ezrae Chaldaicarum versio quaedam Hebraica recentius detecta.

Obs. 1. Ab Aramaeo verbo תרגום, *interpretari*, derivatum nomen *Targum* תרגום significat *interpretationem*, *explicationem*: sed a Judaeis, horumque exemplo a Christianis, usurpari prae-

fertim solet de Chaldaicis V. T. versionibus. Dicuntur eae vulgo *Paraphrases*, quandoquidem plerumque paraphrasticam sequuntur interpretandi rationem. Quae autem versiones istiusmodi repertae fuerunt, hae omnes non nisi partem aliquam V. T. spectant, ac nulla est quae integrum ejus codicem complectatur. Neque etiam ulla innotuit librorum Ezrae, Nehemiae, ac Danielis interpretatio Chaldaica.

Obs. 2. Antiquissima est Pentateuchi versio, quae ONKELOSO adscribitur auctori, estque omnium optima. Diversae sunt de ejus aetate sententiae; ex quarum maxime commendabili vixisse censendus est in Babylonia paulo ante C. N.: atque tantam antiquitatem ipsa fere arguit versionis indoles; prope enim sequitur textum Hebraicum, est universe simplicissima, et orationis puritate haud procul ab iis abest, quae in Danielis et Ezrae libris Chaldaica sunt. — Aetate huic Onkeloso aequalis fuisse traditur JONATHAN, Prophetarum, qui Judaeis dicuntur, omnium interpretes. Vixit certe in Palaestina, sed, uti veri est simile, seculo secundo aut tertio post C. N. non fuit anterior. Minus puram magisque paraphrasticam habet dictionem, et adjectas subinde fabulas Rabbinicas. — Est porro quaedam Pentateuchi versio, a recentioribus Judaeis eidem Jonathani perperam adscripta: habet enim multo impuriorem dictionem; plurima continet cum vocabula peregrina, tum commenta Rabbinica; denique inter alia recentiora, Mischnae mentionem

fa-

facit ad Exod. XXVI. 9. et Longobardiae atque Constantinopoleos ad Numer. XXIV. 24. Quocirca seculo demum aerae nostrae VII. aut VIII. probabiliter censetur confecta esse. — Ex ista Penta-teuchi versione quaedam quasi excerpta habet paraphrasis vulgo dicta *Targum Hierosolymitanum*: quae compilationem continet, cum ex commenticii Jonathanis, tum ex aliorum auctorum versione sine iudicio ac seriore aetate factam, eamque non continuam, sed subinde interruptam. — Videtur autem prophetarum etiam Targum Hierosolymitanum fuisse, cujus fragmentum repertum est in codicis cujusdam margine ad Zachar. XII. 10 (*). — Denique reliquorum V. T. scriptorum, sive Hagiographorum, paraphrasin confectam esse a JOSEPHO aliquo, qui cognomine *coecus* A. C. 322. in Babylonia floruerit, incerta perhibet traditio. Sed quaecumque de horum librorum interpretatione Chaldaica reperta sunt, recentioris sunt aetatis neque unius auctoris. Ea, quae Psalmos complectitur, e diversis fontibus hausta est. Duae haud raro junguntur libri Jobei paraphrasés. Proverbiorum interpres textum videtur Syriacae versionis secutus esse. Chronicorum libros non ante sec. IX. in Chaldaicam linguam conversos esse, omnium veri simillima fert sententia: est enim eorum versio plena errorum ac fabularum, hujusque auctor saepe Targum

(*) Vid. *Repertor. fur bibl. und morgenl. Litterat.* T. XV. p. 174.

gum Pentateuchi Hierosolymitanum ad suum propositum adhibuisse videtur. Quinque autem libellorum, qui a Judaeis conjuncti dicuntur nomine *Megilloth*, ut vidimus Cap. III. §. 3. Obs. 7., paraphrases aliae aliis sunt ineptiores. Omnium ineptissima est, quae spectat Salomonis canticum, unice in populi Judaici laudem contorta. Quod ad Estherae libellum attinet, tres ejus repertae sunt paraphrases Chaldaicae, quarum una, cum minus diffusa sit omninoque accuratior, ceteris duabus perquam inepte diffusis antiquior esse merito existimatur.

Obs. 3. Proxima Chaldaicarum versionum causa eadem fuit, quae Graecae versionis Alexandrinae, nempe magis magisque in dies increscens apud Judaeos avitae suae linguae defuetudo: quod vix a quoquam rerum perito in controversiam aut dubitationem adduci potest. Deinde ex ipsa rei indole admodum probabile est, primas interpretationes Chaldaicas in Babylonia existisse. Ibi nimirum permultos Judaeos post instauratam patriam mansisse constat, ibique obtinebat ea dialecti Aramaeae species, quae post devictam a Chaldaeis regionem nomen ab his acceperat, et cui in propriae linguae detrimentum magis magisque asflescere didicerant Judaei Babylonicus. Itaque aliquamdiu ante Christi aevum apud hos more videtur receptum fuisse, ut, quando libri Mosaici, quorum praecipuus esset usus, praelegerentur in Synagogis, id, quod intellectu esset difficilius, Chaldaico exponeretur sermo.

mone: donec continuæ cujusdam versionis vulgo exsisteret desiderium, cui primus satisfecerit Onkelos. Atque hæc versio cum summam haberet fidei atque auctoritatis commendationem, eo magis ipsis deinceps placuit Judæis in Palaestina commorantibus, quo magis apud eos procedente tempore decrescere inceperat versionis Alexandrinæ existimatio: ex quo etiam factum est, ut subinde exsisterent, qui in libris et Mosaïcis et aliis Chaldaïce interpretandis suum studium collocare cuperent; quæ tamen interpretationes, aucta in dies ingenii Judaici ad aniles ineptias propensione, quo recentiores erant, eo fiebant ineptiores.

Obs. 4. Haud adeo magnus, ne antiquiorum quidem versionum Chaldaicarum, usus est hermeneuticus: neque eae ad criticam fere aliquid valeant, nisi aliae accedant auctoritates. Videntur sine punctis olim scriptæ fuisse, aut certe iis caruisse plerumque: in quibus deinceps adjiciendis cum justo negligentius sæpeque arbitrario modo ageretur, nulla aut certe levisima fides iis punctis habenda est. In plurimis vero locis hæc versiones ad textum Masorëthicum conformatae fuerunt a Judæis, quocum adeo plerumque consentire solent.

Obs. 5. Hac opportunitate aliquid subungere juvat de versione Hebraica eorum, quæ in Danielis atque Ezrae libris Chaldaïce ab ipsis auctoribus scripta occurrunt. Eam codici cuidam adscriptam reperit KENNICOTTUS, adjecitque suæ Bibliorum editioni. Nemo scilicet paulo prudentior opinabi-

tur, ipsum esse textum Hebraicum Danielis et Ezrae, cujus locum versio Chaldaica diutissime tenuerit. Interpretem enim prae se fert, qui ea ipsa, quae propria essent linguae Chaldaicae, cum minuta diligentia in Hebraicam linguam transferre eique fere obtrudere studuit. Quid? quod dictionem habet, qualis aetatem admodum recentem spirat, et cujus auctor haud diu ante ipsius codicis, qui ad annum Christi 1327. refertur, aetatem vixisse videatur. Hujus vero interpretationis Hebraicae ad meliorem textus Chaldaici intelligentiam fere nulla, ad ejus autem criticam perexigua est utilitas.

S. 4.

A Christianis profectae sunt nonnullae Veteris Testamenti versiones Syriacae: quarum quae antiquissima, eadem praestantissima est, et ex Hebraico textu confecta.

Obs. I. A variis variarum partium Christianis Syris variae confectae sunt vernaculo sermone suosque in usus versiones V. T. Syriacae: sed una tantum innotuit ex ipso textu Hebraico confecta. Vocatur *Peschito* ܡܫܬܬܐ, vulgo *simplex*; h. e. *pura*, *optimaeque fidei*: nam hoc nomine Syriaco exprimitur in N. T. Graecum ἀπλοῦς, *simplex*, *probus*, *a vitio et laeae immunis*; atque adeo versio erat,

cu

cujus maxima habebatur bonitas sinceritasque, et summa auctoritas. Quamquam nomen accipi etiam potest de versione *longe lateque recepta*: qualis utique ea erat, quippe omnibus Syris, quarumcumque essent in religione partium, communis; verbum enim *ⲗⲉⲛ* significat *expandit, extendit*.

Obs. 2. Etli non audiendi sunt nonnulli Syri de hujus versionis suae antiquitate nimium praedicantes, ut jamdudum ea ante Christi aevum existerit: dubitari tamen vix potest, quin magnae sit antiquitatis, nec diu post N. T. versionem Syriacam confecta. Nam non tantum satis longo ante EPHRAIMI SYRI aetatem tempore aderat, quippe qui in eam commentatus sit seculo IV., verum etiam jam MELITONIS tempore circa annum 170. adfuisse eam, ex hujus scholio ad Genes. XXII. 13., ubi eam alegavit, merito confecit MILLIUS (*).

Obs. 3. In hac versione, quae, uti ipsa indoles declarat, ac diserte testatur ABULPHARAG. *Histor. Dynast.* p. 100., ad textum Hebraicum expressa est, ea cernitur dictionis diversitas, quae diversos arguit interpretes. Cum autem haud sine aliqua veri specie Judaeis, sed probabilius Christianis adscribi possit auctoribus, arbitramur auctores fuisse Judaeos, qui in Syria nati et religionem Christianam amplexi erant.

Obs. 4. Habet haec versio magnas virtutes, quae eam V. T. et interpreti et critico valde commendant.

(*) *Prolegom.* ad N. T. §. 1239.

dant. Auctores ejus Hebraice, pro temporum ratione, peritissimi erant, omnique studio illud egerunt, ut, mediam quamdam viam inter liberiores ac nimis fervilem vertendi rationem sectantes, verborum sensum optime exprimerent. Tamen si vero per temporum injuriam hominumque socordiam saepe depravata est, immo subinde ex aliis versionibus a librariis interpolata, multo purior nihilominus ad nos universe pervenit, quam versio Graeca Alexandrina.

Obs. 5. Quandoquidem ipsa ea versio Graeca apud Syros in summa erat existimatione, plus semel in linguam Syriacam translata est. Nobilissima hujus generis versio est hexaplaris, ad Eusebii ac Pamphili editionem, supra indicatam §. 2. *Obs.* 10., expressa sec. VII. initio. Ex hujus versionis codice Mediolanensi, qui aliquot V. T. libros continet, praeter excerpta quaedam, nonnulli libri editi sunt Syriace et Latine. Jeremiam et Ezechielem A. 1787. edidit MATTH. NORBERGUS, Danielelem A. 1788. et Psalmos A. 1820. CAJETANUS BUGATUS. Ex alio autem codice, qui plerosque comprehendebat reliquos libros, sed nunc deperditus videtur, Josuae librum Latine dumtaxat dudum antea ediderat ANDREAS MASIVS A. 1574. Quaecumque autem ex hac versione hexaplati prodierunt, ea propius ad Alexandrinae versionis, quam ad Hebraici textus criticam pertinere, nemo non videat.

§. 5.

Confectae etiam a Christianis multae fuere versiones Latinae : e quibus commemorandae sunt versio vetus, sive Itala, et recentior, sive Hieronymiana, ex qua deinceps Vulgata exstitit; quarum illa ad versionem Graecam Alexandrinam, haec ad textum Hebraicum expressa est.

Obs. 1. Quamplurimas fuisse jam priscis temporibus S. C. versiones Latinas, testatur AUGUSTINUS, *de doctr. Christ.* L. II. C. II., atque inter has verborum tenacitate sententiaeque perspicuitate *Italiam* eminere dicit C. 15. Hoc nomine designabatur vetus versio Latina, prae ceteris usitata. HIERONYMO appellabatur *communis* et *vulgata*, i.e. communi quondam usu a vulgo recepta. Confecta erat ad versionis Alexandrinae textum, qualis ante Origenis erat aetatem, ex eaque universe non nisi quaedam colligi potuere fragmenta, a PETRO SABBATIER edita seculo superiori.

Obs. 2. Hujus versionis, ad vitiosum textum Graecum expressae multasque identidem mutationes passae, emendatam editionem curare instituit HIERONYMUS, eamque ad Graecum textum hexapla rem exegit. Sed non nisi Psalmos, Proverbia, Canticum, Jobum et Paralipomena, sive utrumque Chroni-

nicorum librum, edidit, quoniam, uti ipse in fine Epist. 134. ad Augustinum (*) scripsit, reliquos V. T. libros mala cujusdam hominis fraude amiserat. Ex ista editione reperti adhuc fuere tantummodo Psalmi et liber Jobi.

Obs. 3. Priusquam veteris versionis Latinae emendationem ad finem perduxerat Hieronymus, novam ipse aggressus est versionem ad Hebraicum textum expressam: quam in rem optimos, qui suppetebant, codices consuluit, et doctiores sui aevi Judaeos ac sapissime quoque versionem Alexandrinam aliasque Graecas versiones in subsidium adhibuit. Universe autem eo modo egit, ut haec ejus versio, aequae ac vetus illa Syriaca, optimos ad V. T. cum interpretationem, tum criticam usus afferre possit.

Obs. 4. Nova ea Hieronymi versio propter insignem suam praestantiam procedente tempore tantam laudem consecuta est, ut tandem antiquioris Italiae usum penitus ubique aboleret in ecclesia Christiana, ipsaque ibi versio fieret *Vulgata*, sive vulgo usitata. Verum ex hoc communi usu multas accepit mutationes, partim per librariorum negligentiam, partim per correctionum perversitatem. Itaque sec. XVI. concilium Tridentinum, quod eam *authenticam* declaravit, i. e. fidam et maximae auctoritatis versionem, mandavit, ut quam accuratissime prodiret. Sub ejusdem seculi finem papa Romanus, SIXTUS V., novam ejus editionem curavit,
no-

(*) In edit. VALLARSII. Est ea 79. in Bened. editione.

novamque etiam ejus succesor, CLEMENS VIII. Sed neque horum, neque aliorum curae Latinam illam versionem pristinae suae conditioni, qualem ab auctore acceperat, restituerunt. Ac ne recentissimus quidem operum Hieronymi editor VALLARSIVS hoc facere potuit, quantumvis diligenter optimis, quae conquisivisset, subsidiis usus. Quae autem edita est Psalmorum versio Hieronymiana, ad Hebraicum textum expressa, haec in Vulgatae versionis editionibus non comparet. In his enim ea assumpta est, quam e Graeco textu hexaplari confecerat Hieronymus.

§. 6.

Sunt etiam permultae aliae Veteris Testamenti versiones antiquae: quarum praecipuas breviter illustrare satis habebimus.

Obs. 1. Postquam Arabes sub Mohammedis successoribus suum imperium longe lateque extenderrant, suaeque linguae asuefecerant gentes devictas, et Judaeis et Christianis eorum dominationi subjectis opus erat progrediente tempore versione sacri codicis Arabica. Itaque haud paucae exstiteret versiones Arabicae, aliae ex Hebraico textu, aliae ex quibusdam versionibus confectae. Prioris generis est Arabica Pentateuchi versio, quae habetur in Bibliis polyglottis. Ejus auctor R. SAADIAS, cognomine GAON, גאון, sive *excellens*, vixit sec. X.,
et

et in Aegypto natus, atque Academiae Judaeorum Babylonicae per biennium rector fuit. Existimatur totum V. T. in Arabicam linguam transtulisse. Certe ab eo profecta est versio Jesaiae Arabica, quae seorsim haud ita pridem edita est ab H. E. G. PAULO. Sequitur autem hic interpretes liberiores et fere paraphrasticam rationem, ejusque versio nonnullas mutationes atque interpolationes passa est; neque habet adeo primariae utilitatis laudem. Multum ab illa Pentateuchi versione differt ea, quae ab ERPENIO edita est A. 1622, ac Judaeum Africanum recentioris aetatis habet auctorem, textuique Masorethico proxime adhaeret: quae adeo vehementer circumscripti est usus. Quae autem in polyglottis est Josuae versio Arabica, e textu confecta Hebraico, incerti est auctoris et temporis.

Ceterae versiones Arabicae editae non ad textum Hebraicum expressae sunt. Quae in polyglottis reperitur Jobi et Chronicorum versio, ex antiqua Syriaca, et quae reliquorum ibi est librorum, ex Alexandrina Graeca confecta est. Alias versiones Arabicas, cum nostrae institutionis proposito minus conjunctas, facile praeteribimus.

Obs. 2. Ad Christianorum usus in Aethiopia, sed non ante sec. IV. quo demum religio Christiana ibi recipiebatur, confecta est versio Aethiopica ex Graecae Alexandrinae textu. Ex ea non nisi paucae partes seorsim editae sunt, atque in polyglottis exstant tantum Psalmi et Canticum. Deinde a Christianis Aegyptiis, sive Coptis, profectae sunt versio-

nes

nes Copticae incerti temporis, neque nisi partim ac seorsim editae.

Obs. 3. Ne quid de Persica Pentateuchi versione a Judaeo quodam in popularium Persis subjectorum usus confecta, et in polyglottis adjecta suisque laudibus non destituta, dicamus, memoranda est denique Samaritani Pentateuchi versio et Samaritana et Arabica. Illa longe antiquior eo existit tempore, quo apud Samaritanos lingua, Israëlitis quondam vernacula, penitus in dialectum impurissimam degeneraverat, et textum Hebraico-Samaritanum prope sequi solet, ad ejus adeo criticam perutilis merito habita, typis autem impressa est in polyglottis. Postquam vero Samaritani in ditionem devenerant Arabum, horumque linguae magis magisque asfueverant, initio quidem uti cogeantur SAADIAE versione, de qua vidimus *Obs.* 1. Sed cum haec hominem ex invisa Judaeorum gente haberet auctorem et ex Judaico Pentateucho expressa esset, opus iis videbatur Arabica sui Pentateuchi versione, quam popularis aliquis institueret. Hanc ergo confecit ABOU SAID, qui vixit post medium sec. X. sed ante initium sec. XIII.; accuratius enim ejus aetas definiri necdum potuit. Typis ipsa versio non prodiit impressa, sed, quatenus de ejus indole inquisitum est, non minus habet utilitatis ad textum Hebraico-Samaritani, ex quo confecta est, criticam, quam ipsa ejusdem antiquior versio Samaritana.

C A P U T V.

DE LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI
AUTHENTIA, INTEGRITATE ET
FIDE HISTORICA.

§. I.

Probabilem librorum Veteris Testamenti interpretem nostro praesertim aevo decet justam cum authenticæ, tum integritatis, tum fidei historicae, his libris diu tributae, rationem habere, et inquirere adeo, quid de singulis istis eorum proprietatibus judicare oporteat.

Obs. 1. Si quis bonus esse velit veteris cujuscumque libri interpretes, huic non perinde esse debet, utrum liber suppositus, hominumve perverfitate depravatus, et in rebus historicis fide indignus sit, nec ne. Quo autem gravius est libri argumentum, eo etiam magis curiosus erit ac sollicitus de ejusdem et authenticæ, quam dicimus, et integritate, et historica auctoritate, si hæc etiam attendenda sit.

Obs. 2. Quandoquidem ab ejus, qui N. T. libris interpretandis operam dare velit, institutione minime abhorret, ut ipsæ, quas indicavimus, eorum proprietates spectentur, nos eo minus has peni-

nitus praetermittendas esse arbitramur, in multo antiquiorum V. T. librorum interprete instituendo, quo plures fuerunt nostro aevo, qui de eorum origine, compositione, ac fide quam in rebus historicis mereantur, perquam leviter judicarent.

§. 2.

Cum satis gravibus rationibus inducti authenticos esse dicimus Veteris Testamenti libros, hoc dicimus, eos non esse adulterinos, neque sive ab uno auctore, seu a pluribus suppositos, nec feriorum temporum figmenta quae nobis per fraudem obtrudantur.

Obs. 1. Haud alienum est ab aevi, quo vivimus, ratione, ut animadvertamus, nihil universe in maximae antiquitatis libris contemplandis facilius esse, quam de eorum origine et compositione varias confingere opiniones, quae ingenii quidem prae se ferant speciem, sed sua audacia ipsam librorum auctoritatem ac dignitatem in summum discrimen adducant. Quod si ergo valida non suppetant rerum momenta, quibus istiusmodi opinionum commenta refellantur, hoc nemini mirum videatur, qui perpenderit, per rei indolem in tali argumento latum campum apertum esse conjecturis, certaeque omnino demonstrationis viam vix patere. Itaque fieri

etiam non potest, ut singulorum, quae V. T. continentur, scriptorum auctores et aetatem, modumque quo confecta sint, ita definiamus, nihil ut prorsus supersit quod desideretur. Nostrum vero aevum docuit, quousque audaciae hac in re processerit fingendi libido, cui documenta historica omni exceptione majora opponi non possint.

Obs. 2. Quantumvis autem tam certo demonstrari nequeat librorum V. T. authenticia, ut omnibus objectionibus ac dubitationibus eorum, qui suae phantasiae indulgent, ab omni parte fiat satis: haud desunt tamen gravia rationum momenta, in quibus ii acquiescant, qui nihil quaerunt aliud, nisi quod ipsa ferat rei natura atque indoles; quae igitur, etsi summatim tantummodo, proferemus.

Obs. 3. Externa nimirum, quae hic in promptu sunt argumenta, sive eadem quae testimonia vocamus, non levia sunt profecto, sed ea, quae ingenuo veritatis ac religionis amico satisfaciant, in tanta rei, de qua agitur, antiquitate. Testes vero habemus non tantummodo JESUM ejusque Apostolos, FLAVIUM JOSEPHUM, PHILONEM JUDAEUM, et, qui his omnibus antiquiores sunt, V. T. interpretes Alexandrinos, verum etiam totam gentem Judaicam, quae hos libros semper recepit ut genuinos. Quo enim modo fieri potuisset, ut universa haec gens eos libros sibi per fraudem a sacerdotibus obtrudi passa esset, qui cum ad statum suum politicum, tum ad suam religionem proxime pertinerent? Neve dicat quis, ipsis fortasse de vulgo Judaeis gratam ejus-

mo-

modi fraudem fuisse, ut sacris quibusdam libris gloriari possent. Enimvero tantum abest, ut hi libri justam eis praeberent materiem gloriandi, ut contra pravae eorum indolis perenne quasi essent monumentum, quod adeo in suam ipsorum ignominiam erigi non passuri fuissent, si de ejus veritate quaedam vel levisima iis fuisset causa dubitandi. Atque habet hoc totius gentis testimonium eo majorem vim, quo magis perpenderimus, perraros fuisse univarse libros vetustissimis temporibus, porro in recentioribus V. T. libris agnitos poni receptosque antiquiores quosdam praecipuos ad eosque saepe provocari, denique nullum tempus quodammodo idoneum fingi posse, sive ante exilium Babylonicum, seu postea, quo Hebraeorum gens suppositos libros coeca atque avida fide ut genuinos et sacros recipere, et credulae scilicet posteritati commendare incepisset.

Obs. 4. Externis argumentis adjicimus interna, quae appellari solent, eaque ex ipsa petimus librorum indole, suam authentiam haud obscure demonstrantium. Ita enim illa indoles comparata est, ut de aliis quibuscumque ex valde remota antiquitate libris vix quidquam habeamus, quod magis satisficiat:

Et principio quidem, notabile esse censemus, quod in diversis libris magna cernitur dictionis diversitas. Haec nempe non tantum obtinet, ubi diversum tractatur argumentum, sed talis est univarse, qualis diversos arguit auctores ac tempora diversa. Itaque in maxima orationis historicae apud omnis aevi

Hebraeos æquabilitate infigne est discrimen, quod, ut hoc utamur, inter libros, qui Mosaici dicuntur et libros Chronicorum paulo peritior quisque facile observet. Nec minor est in scriptis poëticis, quamvis eadem dictionis poëticae proprietate inter se similibus, diversitas; qualis ipsos etiam singulorum Prophetarum sermones poëticos haud parum distinguit. Atque adest tamen, in tanta scriptorum temporumque diversitate, admirabilis in rebus ipsis consensus, isque ne levisima quidem artis specie quaesitus; qualis adeo non spuriorum, sed genuinorum auctorum manum quasi oculis subjicit.

Deinde, quemadmodum in scriptis, quae auctorum nomina praeferunt, cernitur plerumque aliquid cum auctorum indole conveniens, ita etiam ipsa variorum librorum dictio aetatem spirat universe, cui assignantur. Davidis carmina E. C. longe pleraque manifesto cum ejus indole, historia, rebusque gestis consentiunt, nihilque magis Mosaicum fingi potest, quam Psalmus nonagesimus ejus nomine insignitus. Quae vero antiquiora scripta vulgo existimantur, dictionem habent puriorem, quam quae vergente ad interitum republ. aut post instauratam Judaeorum patriam composita esse traduntur.

Postremo, maxima in omnibus elucet libris cum temporum indole moribusque, eaque minime quaesita argumenti convenientia. Nihil in eis occurrit, quod alienum sit a remotis, quae spectant, temporibus. Immo ita cum his conveniunt, ut, si varios libros attente ingenueque legamus, nos in ipsa, de
qui.

quibus agunt, tempora quasi videamus transferri. Res etiam exterae, gentium et origines et fata antiquissima et forma regiminis, ratio rituum, morum, artium doctrinarumque; haec igitur omnia, verbo tantum atque obiter saepe commemorata, amicusime cum ipsa rerum temporumque indole, cum iisque etiam conspirant, quae ex optimis probatissimisque scriptoribus exteris, adhibita, quae requiritur, cura comparari possint.

Obs. 5. Obijciuntur tamen nonnulla, quae ferio-rem spirent aetatem: qualia sunt urbium regionum-ve nomina deinceps imposita. At haec vel postea in ipso textu ad meliorem intelligentiam mutata fue-
re, vel ab iis, qui libros describebant, primum mar-
gini adjecta, progrediente tempore in textum per-
venerunt ut aptiora. Alia quaedam, quae ferio-rem
aetatem arguere perhibentur, partim sunt observa-
tiones historicae et geographicae deinceps adjectae;
partim posterioris scriptoris supplementa; partim
interpolationes, quales in quibuscumque scriptis an-
tiquioribus occurrunt; partim denique, accuratiore
inquisitione facta, cum majoris antiquitatis ratione
facile ad concordiam componuntur.

Obs. 6. Tangenda breviter hac opportunitate est
quaedam nonnullorum nostri aevi philologorum ob-
jectio, qua scriptorum V. T., quae nos ad anti-
quisimam aetatem referre solemus, compositionem
ad multo ferio-rem aetatem referre conantur. Pro-
vocant scilicet ad ipsam linguae Hebraicae aequabi-
litatem in V. T. scriptis observatam. Haec enim

lingua, inquit, DAVIDIS demum aevo ad eum cultus gradum pervenit, qui in scriptis antiquissimis habitis conspicitur; neque in tanta linguarum mutabilitate concipi potest, quomodo lingua Hebraica per mille circiter annos, qui inde a Mose usque ad exilium Babylonicum effluxisse existimantur, vix quidquam mutata sit, cum lingua et Latina et Germanica haud ita longo temporis spatio maximas subierit mutationes. At vero mirari licet, quod, in tanta linguarum Orientalium luce, quantam aevum recentius attulit, institui possit tam inepta harum ac Latinae Germanicaeque linguae comparatio. Constat enim, nihil stabilius esse, nihil sui semper similis, quam illud, quod Orientalibus semel receptum est, dummodo externae causae mutationem non afferant: ac vidimus supra, Cap. II. §. 1. Obs. 3., dialectum Arabicam Hebraicae vicinam in non minore antiquitate multoque majori diuturnitate perparum passam esse mutationis, et, quod ad suam indolem formamque attinet, mansisse eandem ab ultima inde hominum memoria ad nostram usque aetatem. Jam vero peculiare erant causae, quae apud Hebraeos efficerent, ut inde a Mosis aevo usque ad Babylonicum exilium lingua eorum primitivam suam indolem rationemque constantissime retineret. Ab aliis nimirum gentibus quasi seclasi vivebant Israëlitae per constitutionem Mosaicam; et continuus ac necessarius librorum Mosaicorum ad publica sacra ad ipsasque res civiles usus eandem linguae rationem perpetuo iis quasi commendabat sua-

fuadebatque retinendam, dum nihil aderat extrinsecus, quo aliquid induceretur mutationis. Neque enim quaecumque tandem primis temporibus passi sunt ab exteris gentibus, haec erant ejusmodi, ut aliquid detrimenti in ipsam inferrent linguam, qua utebantur. Temere autem sumitur atque ex opinione praejudicata ponitur, linguam Hebraicam ad eum perfectionis gradum pervenisse demum DAVIDIS aevō, qualis in optimis scriptis animadvertitur. Subiit vero quasdam mutationes, sed valde exiguas; et quo propius Judaeis imminabat reipubl. suae destructio, eo magis externae causae funestam vim in eorum linguam habuere. Ceterum animadversione dignum est, quod Graecorum etiam lingua per longissimum temporis spatium haud valde magnas mutationes subiit.

§. 3.

Eam etiam Veteris Testamenti libris vindicamus integritatem, ut numquam de industria corrupti sint aut aliquid in eis pravo mutatum sit consilio.

Obs. 1. Integros atque incorruptos cum dicimus V. T. libros, non hoc dicimus profecto, quod nulla in iis menda reperiantur, quin saltem eorum codicibus Mss. secum invicem collatis tolli possint. Hujusmodi enim integritatem nemo, nisi rei criticae impe-

ritus, ne N. quidem T. libris adscripserit. Illud ergo volumus duntaxat, libros V. T. non per hominum malitiam corruptos, aut mala fide depravatos fuisse. Ac talem adeo depravationem ante C. N. non factam esse, postea vero fieri non potuisse, haud difficulter ostendemus.

Obs. 2. Si qua librorum sacrorum a Judaeis facta esset ante C. N. depravatio, accidisse hoc censendum est vel ante exilium Babylonicum, vel postea. — Ante istud exilium tam rara quidem erant sacrorum librorum exemplaria, ut ejusmodi depravatio haud difficulter et tentari et effici potuisse videatur. Verum toto illo temporis intervallo Judaei universi non ita curabant plerumque sacros suos libros, ut aliquam habeamus suspicandae depravationis causam. Novimus enim, eos ad idolorum falsorumque Deorum, multo magis quam ad religionis sibi a Mo. se divinitus traditae venerationem proclives fuisse. Quare ergo opinemur, eos aliquid in libris mutare voluisse, quos vulgo perparum curarent? Quod si quid in eis mutare cupissent, complura delevisent loca, in quibus suam sibi objectam viderent ingenii ac morum perversitatem. Ac ne in ipsos quidem sacerdotes, quibus horum librorum commissa erat cura, aut in reges virosque principes ulla cadit tentatae factaeve depravationis suspicio, quandoquidem haud pauca in eis libris reperiuntur, his etiam utrisque nequaquam honorifica: et, quaecumque tandem a Prophetis, acerrimis illis ipsorum principum ac sacerdotum censoribus repressa videmus, ne levis-

fi-

simum quidem qualiscumque depravationis crimen iis unquam legimus imputatum fuisse. — Per destructionem vero rempubl. et subsecutum exilium Judaeos univ[er]se, hujus calamitatis sensu vehementissimo commotos, longe aliter animatos esse coepisse ac fuerant antea, negari non potest. Verum, quantumvis haec animi mutatio eos verae suae religioni deinceps reddiderit addictos, magnamque eis librorum sacrorum curam suaserit; nihil tamen est, quod suspicionem moveat, eos aliquid his in libris unquam mutare voluisse. In vulgi manibus non verfabantur hi continuo: quique rerum sacrarum et civilium regimini praeerant Judaei, his sacrosancta videbantur scripta, quibus divina effata contineri existimarent, iidemque viri erant pietate aequae ac integritate spectatissimi. Procedente autem tempore, et auctis identidem sacrorum librorum exemplaribus, simul cum religionis amore increvit magnopere Judaeorum superstitio; ut qui aliquid in iis libris vel piae fraudis studio mutare in animum induxisset, hic sacrilegas in eos manus injicere et sibi et aliis visus fuisset. Accedit vero etiam vetustissimae versionis Graecae auctoritas: in qua animadvertuntur quidem haud pauca ab Hebraico textu discrepantia, verum non ita comparata, ac si hunc textum usquam data opera depravatum fuisse arguant. Denique CHRISTUS, cum saepe Judaeorum reprehenderet crimina, immo traditiones eis objiceret, quibus suae religionis indolem ac scriptorum divinorum vim perverterant, nunquam tamen iis

exprobravit corrupti traditionumque istarum figmentis depravati textus Hebraici sacrilegium. Quod superest, notabilis est admodum locus JOSEPHI, *contra Apionem*, I. 8., ubi dicit, tantam Judaeis esse sacrorum librorum venerationem, ut in longissimorum seculorum decursu nemo adhuc neque addicere quidquam iis, nec demere, nec mutare in iis aliquid ausus sit.

Obf. 3. Post Christi nati aetatem ne fieri quidem poterat a Judaeis Hebraici textus depravatio. Cum enim in ipsa regione Judaica nata sit religio Christiana, ac plurimi adeo cujuscumque conditionis Judaei hanc amplecterentur, eorum saltem nonnulli antiquos libros sacros, quos merito venerari pergerent, possidebant: neque adeo, si qui avitae religionis tenaces Judaei haec scripta corrumpere voluissent, id infidelis invitisque ac sibi adversantibus illis Christi asceclis facere potuissent. Procedente autem tempore auctoque identidem eorum numero, qui V. T. scriptis utebantur, minus etiam tuto tentari poterat istiusmodi depravatio: cumque Judaei deinceps adversus Christianos disputarent, ne eos quidem locos corrumpere aggressi sunt, quibus potissimum ipsos oppugnabant Christiani, neque ista fraus eis umquam facile successisset. Immo Judaeis longe lateque dispersis, diffusaque per varias habitati cultique orbis partes religione Christiana, horum V. T. librorum apographa adeo aucta fuerunt ac multiplicata, ut eorum depravationem ad ea referre oporteat, quae fieri minime potuerint, de-

buis-

buisissentque adeo et Judaei et Christiani mutuo quasi foedere facto in ista depravatione consentire. Receptae vero etiam erant plurimae V. T. versiones: quae, nisi ad easdem mutationes perverterentur, his ipsis ubique admittendis gravissimum objecissent impedimentum.

Obs. 4. Fuere tamen, qui Judaeis sacri sui codicis depravationem objectarent, Huc pertinent nonnulli veteris ecclesiae Christianae doctores, sive Patres; veluti JUSTINUS MARTYR, in *dial. cum Tryphone Judaeo* sect. 71-73., IRENAEUS, *contra haereses*, Lib. IV. Cap. 25., TERTULLIANUS, *de habitu mulierum*, Cap. 3., HIERONYMUS in *Epist. ad Gal. III. 10.* Verum enimvero hujusmodi criminationes partim respiciunt pravas Judaeorum interpretationes; partim autem inde ortae sunt, quod Patres isti ex Graeca versione, Judaei contra ex Hebraico textu argumentabantur, illique adeo, si quando sua versio cum horum textu non omnino consentiebat, his corruptionis crimen intentabant. Inter recentiores etiam haud defuere, qui eodem crimine Judaeos incusarent: quam in rem et Patrum testimoniis, et quibusdam usi sunt exemplis. Atque illa quidem nullum habent satis grave auctoritatis momentum: haec vero sunt merae lectionum varietates, excepto Deuter. XXVII. 4-8. Ibi scilicet Judaei nomen montis *Garisim*, quod recte legatur in Pentateucho Samaritanorum, cum nomine *Ebal* commutasse judicantur, ut his aliquid eriperent, quod ad augendam montis, quem sacrum

es-

esse arbitrarentur, venerationem conduceret: convenientius enim fuisse censetur, ut in illo monte, in quo bona vota pronuntianda essent, altare erigeretur, quam in altero, execrationibus proferendis destinato. At rectius se habere merito iudicatur lectio textus Hebraici, cum deceret execrationes solennes oblati in altari victimis confirmare. Atque existimamus adeo, Samaritanum aliquem per conjecturam in suo Pentateucho alterum illud montis nomen substituisse, quod contextae orationi aptius esse opinaretur. Et vero Pentateuchum Samaritanum haud paucas passum esse mutationes, easque partim data opera et adhibita qualicumque critica factas, monuimus supra Cap. III. §. 6. Obs. 3. sub finem.

§. 4.

Postremo Veteris Testamenti libros in omnibus, quae historica sunt, maxima fide dignos esse, merito statuimus.

Obs. 1. Quando de fide librorum V. T. historica agimus, non ea sola spectamus scripta, quae in se ex genere sunt historico, verum alia etiam, quae quidem univérse non historicum habent argumentum, sed nonnulla tamen continent sive historica, seu cum rebus historicis proxime conjuncta. Huc igitur non omnino eos libros referimus, quibus etsi forma partim est historica, argumentum tamen
his-

historicum non est: quos esse arbitramur Jobi et Jonae libros. Utroque enim contineri videtur longior quaedam parabola moralis, cui conficiendae vera aliqua historia opportunitatem dederit, ut in neutro veritas historica attendenda sit, nisi quatenus hominum ingenium moresque et ipsarum rerum temporumque rationem atque indolem ad veritatem expresserint.

Obs. 2. In vindicanda libris V. T. fide historica hoc loco non nisi generaliora quaedam breviter a nobis indicari poterunt, quibus maximam vim inesse censeamus. Habet igitur, quidquid historice in V. T. refertur, admirabilem illam simplicitatem, quae ingenuo lectori facile persuadeat, non oblectandi studio ductos fuisse scriptores, sed solo veritatis amore. Simplex illud, quod veri sigillum est, non tantum cernitur in enarrandis rebus confuetis, sed in eis etiam, quae mira prodigiique plena sunt. Quod si vero in harum descriptione oratio interdum grandior et elatior conspicitur, hoc manifesto est ejusmodi, ut ex insolita rei magnitudine sensibusque per eam excitatis, non autem ex ejus augendae studio repetendum sit. — Deinde, mores cum domesticae, tum exteræ antiquitatis describunt verissime V. T. auctores, nullaque prorsus arte diversos hominum, de quibus agunt, characteres ita exhibent, ut hos, quales re vera essent, ab iis inductos fuisse, ne levisima quidem sit causa dubitandi. Denique, gentis suae, ipsorumque, qui in ea erant, virorum illustrium, immo propria sua
vi-

vitia numquam obtegunt, dissimulant, excusant; sed candide referunt. Verbo: quo attentius quis et a quacumque opinione praejudicata liberius partes V. T. historicas lectitarit, eo animadvertet clarius, nullos ex universa antiquitate esse scriptores, fidei historicae laudibus magis insignes magisque commendabiles.

Obs. 3. Fuere tamen inter recentioris aevi philologos, qui plerorumque V. T. scriptorum, quae hic spectamus, fidem historicam in discrimen adducerent. Hi enim, etsi infra illas, quas indicavimus, veritatis notas non palam impugnarunt, ostendere tamen conati sunt, plerasque relationes historicas, V. T. comprehensas, diu demum post eventum perscriptas, et ex antiquis iisque per temporum longitudinem hominumque ad res nonnullas miraculi specie exornandas proclivitatem haud raro plane deformatis traditionibus petitas fuisse. Hoc ergo si sumatur, lubrico admodum fundamento imponitur librorum V. T. fides historica, immo praecipuis suis fundamentis prorsus destituitur.

Obs. 4. Quae §. 2. protulimus argumenta praesertim interna ad probandam universae librorum V. T. authenticam, ea magnam etiam vim habent ad probandam eorundem fidem historicam: et quisquis ingenue judicare atque agere velit, nec de summae antiquitatis libris plus postulet, quam ipsa eorum ferat antiquitas, hic facile animadvertat, temere perhiberi relationes V. T. historicas ex incertis tantummodo traditionibus haustas esse.

Obs. 5.

Obs. 5. Plurimum abest profecto, ut omnes omnino libri historici, quos continet V. T. codex, probabiliter cenferi possint diu demum post eventum perscripti esse. Nam, ut hoc utamur, libros nomine Mosi insignitos, quibus primus in V. T. scriptis historicis competit locus, non ante Davidis aetatem conflatos fuisse, ajunt quidem nonnulli philologi in Germania. Verum rationes, quibus utuntur, magnam partem procul quaesitae sunt, et ex eo etiam petitae, quod non justus ubique ordo observatur: qui tamen ipse ordinis neglectus nobis persuadet potius, ut Mosem Pentateuchi habeamus auctorem, qui sine ulla arte, qualem aevum suum non ferret, varias res litteris consignaverit suisque tradiderit popularibus. Deinde, Deuteronomii liber ad peculiarem Mosi indolem planissime comparatus est: et quae anterioribus tribus continentur libris, ea in illius libri sermonibus cognita ponuntur. Denique, frequentissima sit librorum legis mentio in V. T., inde a valde remota antiquitate; quos adeo, si ingenue agere velimus, oportet ut ipsos esse libros Mosaicos existimemus, qui hoc nomine semper dicti sint.

Obs. 6. Ne ii quidem libri, quos ferius demum eo, quo ad nos pervenere, modo compositos esse minime negamus, quales sunt praesertim libri Samuelis et Regum, ex meris traditionibus conflati et incertae adeo fidei esse censendi sunt. Enimvero narrandi ratio, quantumvis imperfecta, neque ad recentioris artis regulas exigenda, talis est omnino, qua-

qualis auctorem spirat, optimis fontibus usum, quique certa adhibuerit documenta historica. Fuisse autem uberiores rerum annales, a probatissimae auctoritatis fideique hominibus perscriptos, patet ex 1 Chron. XXIX. 29. : atque in libris Regum, ad fidem faciendam, ipsi plus semel indicantur commentarii uberiores, ex quibus auctor hausit.

Obs. 7. Subjungamus hac opportunitate aliquid de omnium antiquissimo libro historico, qui Geneleos nomine appellatur. Hic cum relationes contineat, Moſis aevo longe anteriores, immo ad ipsa humani generis incunabula proxime pertinentes, videri potest omnium minimam habere fidei commendationem. At a multis observatum est et supra dubitationem evectum, constare eum librum ex variis partibus varios auctores habentibus, quas Moſes adeo junxerit, junctasque propriis suis commentariis praeposuerit. Jam vero notabilis quaedam est dictionis in istis libri partibus diversitas, eaque hujusmodi, ut, quo magis remota spectent tempora istae relationes, eo sint plerumque breviores et imaginum figurarumque pleniores, magisque adeo remotae habeant antiquitatis indicia, ab ingenuo peritoque lectore facile agnoscenda, atque ipsam magis spirent humani generis infantiam: quae quidem indicia tantam secum ferunt fidei persuasionem, ut, nisi iniqui simus, majorem postulare minime queamus. — Nec monere supervacaneum est, tantae esse artem scribendi in Oriente antiquitatis, ut, quo altius ejus vestigia persequaris, eo magis procul

cul a te recedere ejus origo videatur. Quod si vero antiquiores saltem relationes aliquamdiu non nisi ore traditae fuerint; quidni ab iis, quorum hoc interesset, aequè potuerint propagari, ac res maxime memorabiles ipsaeque longiores genealogiae apud genuinos Arabes fida retinentur memoria, posterisque sancti instar depositi traduntur, quod religiose asservandum sit?

C A P U T VI.

DE EXTRAORDINARIO DEI INTERVENTU,
IN RELIGIONE, QUAE VETERIS TESTAMENTI LIBRIS CONTINETUR,
OBSERVANDO.

§. I.

Ad librorum Veteris Testamenti interpretationem minime perinde est nostris temporibus; quales de divino in religione iis libris comprehensa interventu informantur notiones; quocirca hujus etiam rei gravissimae rationem habere decet interpretem:

Obs. I. Superioribus temporibus quisquis ad librorum sacrorum accedebat interpretationem, hos tractare solebat ut divinae omnino origini attribuentes: eratque ita communis Christianis de extraor-

dinario summi Numinis in religione, iisdem libris contenta, in rebusque cum hacce conjunctis, inventu consensus, ut, ubi de interpretandi ageretur modo, nihil ea de causa monere attineret. Solos haec spectabat Theologos, in eorumque adeo scholis ut propria ac domestica disceptabatur. Verum inde ab aliquo tempore in haud paucis Germaniae locis invaluit, ut ab iis ipsis, quibus religionis incumberet tutela, nihil in illa extraordinarii admitteretur, et convenienter cum ista opinionis novitate sacri libri exponerentur. Quocirca quaestio, quae est de divina antiquae religionis et veteris codicis sacri origine, ad eam quoque merito refertur disciplinam, quae versatur in contemplanda tradendaque hermeneutica sacra.

Obs. 2. Nostro nimirum aevo a permultis, qui sacrorum librorum se profitebantur interpretes, coepit est divina V. T. origo, eo certe qui adhuc valuerat sensu, magis magisque in dubitationem adduci. Data deinceps opera est, ut, quidquid in eis libris de extraordinariis et visionibus et institutionibus divinis occurreret, hoc omne ex remotae aetatis indole et ex universae antiquitatis ratione cogitandi agendique explicaretur. Tentarunt porro exponere, quomodo humanum ingenium in quibusdam Hebraeorum sapientibus ad ejusmodi pervenerit cogitata, quae antehac divinae actioni institutionique adscribi solebant. Sic igitur divina tantummodo appellanda sit doctrina libris V. T. comprehensa, quia ab ejus auctoribus Deo attribuebatur,

hi-

hique, pro recepto antiquitatis more, divinitus se dicebant inspiratos. Deinde haberi etiam possit divina doctrina, quatenus, qui eam protulerunt, haud sine ordinariae providentiae numine agebant. Immo, quicquid tandem excellens est ac praeclarum in hominibus; divinae praestantiae titulo condecorare cum debeat; quidni divinorum hominum loco reponantur prisci illi ac venerabiles Hebraei, qui sublimiore intelligentia sua se supra vulgi ac temporum captum extulisse videantur? Miracula vero in solo narrandi modo aut in hominum opinione quaerere praestat.

Obs. 3. Longum esset omnia, quae ad istam interpretandi novitatem pertineant, perlustrare ac singulatim accurateque perpendere. Itaque satis habebimus ostendere, divinum in V. T. religione rebusque cum ea prope conjunctis interventum extraordinarium omnino teneri ab ipsoque adeo interprete spectari oportere.

§. 2.

Tam praestans est religionis doctrina, in Veteris Testamenti libris tradita, ut eam solis hominum, qui eam dedere, studiis adscribere minime deceat.

Obs. 1. Praestantissimam, pro temporis captu gentisque cui tradebatur indole, esse religionis doc-

trinam qualis in V. T. reperitur, agnoscant necesse est, quotquot inter acerrimos etiam novae rationis fautores in commendandis suis opinionibus modum aliquem tenere sciunt: etsi non defunt tamen, qui hanc praestantiam sic imminuere atque elevare conentur, ut parum aut nihil de ea remaneat.

Obs. 2. Fatemur utique, animadverti in notionibus, quas de supremo Numine tradant V. T. libri, aliquid ad temporum hominumque indolem atque usus comparatum, praestantioraque multis partibus esse N. T. de religione doctrinam. At illud quidem rerum naturae omnino consentaneum est; hoc vero ni ita esset, utriusque codicis sacri doctrina minus illustria exhibitura fuisset divinae sapientiae indicia. Verumtamen merito arbitramur, notiones V. T. comprehensas de Deo, de ejus natura ac proprietatibus, de religione universa, tam esse veras, excelsas, magnificas, ut nihil prorsus ex reliqua antiquitate proferri queat, quod aequiparari mereatur. Mirabile profecto est, quod, cum aliae gentes vetustae ac nobiliores, quae Moësi aëvo florebant, polytheismo deditae essent publica auctoritate sancito, in sola Israëlitarum gente unius Dei cultus stabilitus cum ipsaque eorum constitutione politica indivulso nexu conjunctus conspiciatur. Cum porro ne praestantiores quidem Graecorum philosophi gravissimam de uno vero Deo doctrinam a superstitionis commentis eximere suisque discipulis ut certam omnique studio tenendam tradiderint; quid est causae, quod jamdudum ante ho-

horum aetatem ac splendidissima adeo Graecorum tempora apud solos Hebraeos, exculti ingenii laude nequaquam comparandos, illa doctrina tamquam totius religionis caput ac praecipuum ipsius civitatis fundamentum publice traderetur, essentque haud pauci, qui sic de Deo loquerentur, ut nobis etiam, ab eorum aevo valde remotis ac meliore Christi disciplina imbutis, summa divini Numinis veneratione mentem penitus impleant?

Obs. 3. Haec igitur doctrinae praestantia ita comparata est, ut ex naturalibus causis nullo probabili modo repeti possit. Nemo enim unquam facile demonstraverit, qua ratione sapientes Israëliticæ gentis viri eo per se soli valere potuerint, quod multo cultiorum gentium sapientibus negasset natura. Erat vero ipsa gens agriculturæ delita, ab artiumque et doctrinarum, quibus aliæ gentes inclaruere, studio primis saltem temporibus aliena, immo non ad unius, sed ad plurium Deorum venerationem vehementer proclivis: atque haec tamen gens per totam suam constitutionem ad purissimam omnium, quæ ex universa antiquitate innotuerunt, religionum publica auctoritate informabatur. — Neque ab Aegyptiis repeti possunt meliores illae de Deo notitiae. Horum quidem sapientia institutum fuisse Mosem, ex vero affirmavit Stephanus, Act. VII 22. At celebratissima eorum sapientia minime pertinebat ad majorem religionis puritatem; quantum abest ut excelluerint, ut contra maxima apud eos jam Moſis aevo vigeret polytheismi super-

stitio, publicis legibus firmata atque commendata: nec facile nobis persuaderi patiemur, eo ipso tempore arcanam philosophorum sive sapientum Aegyptiorum doctrinam, quantumvis a vulgi superstitione diversam, tantae puritatis excellentia insignem fuisse ut in le Mosis aliquid suos in usus petere potuerit. Deinde non negamus quidem, hoc ipso Mosis aevo unius Dei doctrinam non plane incognitam fuisse. Sed hoc simul tenemus, non nisi per pauca eaque propemodum oblitterata purioris religionis vestigia demonstrari ex eo tempore posse. Jam vero estne credibile, Mosem, in aula regis Aegyptii educatum et a teneris a leo perversae religionis spectaculo asuetum, ad religionis, ab Aegyptiaca prorsus diversae, disciplinam suis populis tradendam, sive a quoquam homine institutum permotumque fuisse, seu propriis conatibus eniti potuisse? — At, inquires forsitan, apud Israëlitas in Aegypto degentes nondum plane interierat simplicissima religio patriarchalis: quam ergo, unicumque tandem ortam, suos in usus convertere potuerit Moses. Concedimus lubenter. Verum enimvero, quandoquidem infelix Israëlitarum ad religionis perversitatem propensio in Aegypto exstitit, nos vicissim quaerimus, qua tandem via Moses eo pervenisset, ut, quod in minus etiam remota antiquitate numquam aliquis somniasset, novam rempublicam, in unius Dei cultu penitus fundatam, condere tentaret, idque inauditum politices prodigium feliciter inter populares exsequeretur, nisi ipsum
Deum

Deum habuisset et impulsorem, et ducem, et doctorem perpetuum? Et si enim cum apud priscos Aegyptios, tum apud alias gentes antiquas, religio proxime conjuncta erat cum rebus politicis, nihil tamen ea in re Mosaicae constitutioni ab omni parte simile exhiberi umquam possit ex universa vetustissimorum temporum historia.

Obs. 4. Mosem se divinitus excitatum atque institutum dixisse, non inficiantur nostri, quos spectamus, adversarii, sed hoc eum fecisse ajunt, quo majorem suis legibus praeceptisque vim adderet, ac similem adeo fuisse eum aliis de vetustate legislatoribus praeclaris, qui, ut sanctissimam suis legibus conciliarent auctoritatem, se cum Deo quodam commercia habere dictitabant. At hoc tamen nos animadvertimus discrimen, idque profecto non leve, quod Moses se non modo divinum doctorem ac legatum profusus est, verum etiam suis miraculis demonstrare voluit: ut adeo ab insignis fraudis crimine eximi non possit, nisi re vera is fuerit, quem se esse diceret, praesertim, cum se non nisi reluctantem divinae legationi obtemperasse referat *Exod. IV. 1-17.* Et vero indoles viri eximia omnem fraudis suspicionem procul amovet: atque ita comparata sunt miracula, quibus fidem dictis facere studuit, ut maxima etiam nunc esse eorum vis debeat censeretur. At de miraculis deinceps alio loco. Verum id unum hic monemus maxime notabile, quod Mohammedes, quantumvis divinum se legatum profiteretur, nullum tamen miraculum ipse fingere sibi

ausus est, immo miraculorum, qualia a multis poscerentur, facultatem sibi denegatam esse, diserte declaravit.

Obs. 5. Mosi prophetas subjungimus, doctores antiquae religionis posteriores, qui divinitus semisfos sic exhibuerint, huic ut missioni divinae fidem, a nonnullis negatam, omnino habendam esse censeamus. Fuerunt ii et numero haud pauci et satis longo tempore apud Israëlitas spectati. Iidem vero non haruspices erant, non augures, non harioli, qui ex avium volatu, ex astrorum conspectu, ex mactatorum animalium intestinis, aut ex quibuscumque tandem rebus levisimis omina captarent: de quibus omnibus valeat, quod CICERO de sui aevi haruspibus auctore Catone dixit, *de N. D. I. 26.*, et *de Divinat. II. 24.*; *mirabile videtur, quod non rideat haruspex, cum haruspicem viderit.* Non erant oraculorum quorundam artificiose ambiguum conditores aut interpretes, nec superstitionis popularis patroni, principumve famuli, quales, qui apud priscas gentes quascumque vaticinandi artem exercerent, fuisse docet historia. Immo vero ab omnibus istiusmodi commentis, quae umquam religionis peperit perversitas, penitus liberi erant. Quotiescumque sermones sive ad populum habebant, sive ad principes viros, semper se demonstrabant genuinae pietatis atque intemeratae virtutis patronos, et suis monitis salutaribus eximiam vim addebant ipsa morum gravitate. Non solum nec scrupulosam externorum rituum

ob-

observationem commendabant postulabantque, sed intimam Dei venerationem, animi puritatem, morumque integritatem. Nemini captabant auram, superstitionis vero popularis aequae ac vitiorum censores erant acerrimi. Sacrorum ministris non adularantur, immo quidquid in his aut in quibuscumque viris primariis ipsisque etiam regibus reprehendendum esset, nobilissima cum audacia reprehendebant. Quotiescumque in rerum futurarum versabantur praedictione, has sibi videbantur menti habere praesentissimas, neque ex arcana quadam arte eas augurabantur, sed pleno de pectore proferebant ut certissime olim eventu comprobandas. Immo saepe res brevi eventuras palam nec ambigue sic annuntiabant, ut ne levisimum quidem metum ostenderent, ne umquam erroris convincerentur. Verbo: tales erant, ut, si quam nobis fingere velimus imaginem hominum, qui divinae legationis honore ornati hanc dignitatem eo, quo par est, modo sustinuerint, eam in Hebraeorum prophetis ad vivum expressam videamus. Itaque cum horum bene multi essent, cumque ad gentem pertinerent, quae ad eos justa veneratione prosequendos minime proclivis erat, in tanta sua ad falsorum Deorum cultum proclivitate, estne in se veri simile, ut tot viri maxime ab omni parte venerabiles ibi per complures hominum aetates prophetarum divinitus missorum dignitatem sibi sumere et voluerint, et ausi sint, et omnino potuerint, nisi, quales se esse profiterentur, tales re vera fuissent?

§. 3.

Miracula veri nominis, divinique adeo interventus extraordinarii indicia, merito affirmamus edita fuisse, quibus divina religionis, in Veteris Testamenti libris traditae, origo luculenter confirmata est.

Obs. 1. Ne de miraculis universe excurramus, breviter aliquid de iis solis notemus, quae Moses fecisse refertur, praeae religionis auctor et Israëliticae reipubl. conditor. Quod si haec convenienter cum plerorumque adversariorum opinione exponamus, facta non penitus quidem neganda erunt, sed ad consuetum naturae ordinem revocanda. Itaque Moses coram Aegyptiorum rege non nisi majorem, quam ipsi Aegyptiorum magi, artis peritiam exhibuisse censendus erit. In gravissimis plagis, regioni Aegyptiacae illatis, quas causae protulerint naturales, hoc tantummodo accidit mirabile, quod singularum et adventum et exitum per majorem rerum naturalium scientiam praevidere potuerit Moses. Naturalibus etiam causis effectum est, ut Mare Rubrum siccaretur, quas scilicet cum perspectas haberet Moses, accurate computare potuerit tempus, quo facilis Israëlitis pateret transitus, dum elapso tempore idem transitus ab incautis Aegyptiis in suam tentabatur perniciem. Denique, ut
alia

alia praetereamus, haec nobis informanda erit Sinaiticae legislationis notio, ut Moses, cum forte montes Sinaitici cacumen nubibus, tonitrua ac fulmina emittentibus, tectum conspiceret, quae praesentissimum quasi Numen divinum ob oculos sisterent, istam arripiens opportunitatem, ac popularibus de coelesti suarum legum origine omnino persuadere cupiens, Deum in ipso tonitru finxerit loquentem, et, quam deinceps tradidit legum summam, duodecim praeceptis comprehensam, atque duabus tabulis lapideis sua cura insculptam, hanc ea ipsa verba continere perhibuerit, quae Deus suis tonitribus dicere voluisset.

Obs. 2 Quod si ergo istiusmodi ratio non in uno aliquo facto, miraculi speciem habente, sed in plurimis teneatur: multa sumenda, conjicienda, fingenda erunt in se perparum veri similia; multa, quae per singularem aliquem ac rarissimum casum fortuitum evenerint; multa, quae quo magis quis conjunxerit et secum invicem comparaverit, eo minus credibilem diversarum rerum concursum deprehendet, Moses proposito fortunatissimum. Sumamus autem haec omnia: tunc Moses et rerum naturalium et artium magicarum peritia prae omnibus Aegyptiorum sapientibus sic eminuisse censendus erit, ut hi, ad incitas redacti, se ab homine Hebraeo, in quem superbe despicerent, superari, atque hunc divina manu adjutum esse, palam fateri cogerentur, Exod. VIII. 14, 15. Tunc itaque coram Pharaone, coram universa ejus aula, coram
ip-

ipsis magis, qui ejus jussu adventassent, atque coram iis adeo, quorum omnium maxime interesset istum invivae gentis fautorem primum fraudis convincere et ut impii doli artificem punire; coram acerrimis igitur perspicacissimisque adversariis suis Moses affectatam suam legationem divinam ita tueri potuisset, ut voti tandem compos evaderet, imbellemque turbam potentissimo et armata manu insequenti regi subduceret salvam atque incolumem. Tunc denique ponere necesse est, Mosem Israëlitis, genti numerosae, superstitionis Aegyptiacae principiis fere toti imbutae, difficillimae, perquam morosae et pervicacissimae, leges istiusmodi ut divinas persuadere, immo obtrudere potuisse, quae ipsis vehementer displicerent, et quarum jugum perpetuo excutere conarentur, ac varia ergo impedimenta, sibi ab istiusmodi populo objecta, tam feliciter propria prudentia superasse, ut et a sui aevi Hebraeis, et ab horum posteris ad hunc usque diem divinus legislator haberetur. Profecto, vel ad exemplum apertorum S. C. adversariorum tota historia Mosaica, qualis perscripta legitur, ut falsa repudianda erit: vel si, ducibus atque auctoribus nostri temporis philologis permultis, haec in se quidem ut vera recipitur, sed ejus tamen partes, quaecumque extraordinarii quid contineant, ad consuetum naturae revocantur ordinem; tunc ea sumenda erunt atque affirmanda, quae tam parum in se sunt naturalia atque consueta, ut multo difficiliora sint intellectu credituque, quam ipsa prodigia maxima.

§. 4.

Non tantum in tradenda religione, Veteris Testamenti scriptis comprehensa, verum in eadem etiam perscribenda, peculiarem Dei interventum agnoscendum esse, siue divinitus inspiratos fuisse ejus scriptores, existimamus.

Obs. 1. Haec quidem de librorum V. T. inspiratione quaestio minus gravis censei potest, quam quae est de eorundem authentia ac fide historica, deque divina religionis, quam tradunt, origine, quoniam, si cui bene de his singulis persuasum est, tuto ex eis libris haurire poterit quae ad religionem pertineant. At hoc tamen poterit tutius, si satis gravia sint argumenta, quibus scriptores ipsos divinitus adjutos et ab errore immunes redditos fuisse ostendatur. Digna igitur videtur quaestio, quam oblata opportunitate breviter attingamus.

Obs. 2. Videamus ergo ante omnia, quaenam nobis informanda sit inspirationis notio, cum ipsius vocabuli, tum rei, quam significet, habitatione. *Inspirationis* vocabulum originem debet nobilissimo loco 2 Timoth. III: 16., ubi Apostolus codicem V. T. dicit *θεόπνευστον* hoc autem ex usu exponendum est Hebraico, ut perscriptus fuisse dicatur *ברוח אלהים*, *spiritu divino*; atque
hoc

hoc ipsum ex usu formulae latissimo significat; *vi divina*, *Dei ope*, quae adeo, quantum opus esset, sacris adfuerit scriptoribus. Quod autem ad rem ipsam attinet, possumus inspirationis nomine, coll. 2 Petr. I: 21., o. em divinam designare, quam in rerum ad religionem pertinentium cognitione experti sint Moyses ac prophetae: quo sensu magis usurpari asolet *patēfactionis*, sive *institutionis divinae* vocabulum. Atque hoc sensu omnia, quae V. T. continentur, aequē inspirata divinitus ac patēfacta fuisse, nemo umquam probabiliter dixerit. An enim, ut hoc utamur, Moysi eae res, quantum ipse testis fuerat oculus; aut quas aliunde probe cognitae habebat, a Deo revelatae fuisse censeantur? An Davidi Deus ipsa ea carmina inspirasset, in quibus diras adversus suos hostes pronuntiavit? At quae Moyses Israëlitis praedixit olim evenitura, quae Davides de Messiae, multis demum seculis postea nascituri, satis cecinit, haec ex divina eos accepisse inspiratione, sive institutione, merito statuimus. Verum enimvero inspirationis nomen sensu magis restricto hic usurpamus de rerum quarumcumque, praesertim religionem spectantium, percriptione, ut in hac versati sint sacri auctores, moderante peculiari providentia divina, et, quatenus conveniret, eos dirigente atque adjuvante. Itaque in perscribendis cum doctrinis gravissimis, tum historiis aliisque rebus cum religione proxime junctis, vis divina sic in eorum egit mentem, eos ut ab errore immunes praestaret. In ceteris autem

rebus, quae minoris ad religionem momenti erant, in carminibus adeo ipsis in quibus Davides acerbius in suos adversarios invehitur, versabantur scriptores sacri sub eodem divinae providentiae regimine peculiari, quod sapientissime optimoque consilio ea non tantum perscribi permiserit, verum ita etiam voluerit perscribi, ut cum rerum indole, ipsorumque humanorum affectuum, etsi non semper probandorum, veritate convenirent.

Obs. 3. Quod si hanc nobis informemus inspirationis notionem, aliquid in re hoc nomine significata deprehendemus cum universo gentis Israëliti-
cae regimine divino consentaneum. Hanc nimirum gentem sub peculiari Dei regimine fuisse, quod *theocraticum* appellatur, cum gravissima rationum momenta nobis persuadeant; cumque illud, religionis causa institutum, in omnibus, etsi non eadem ubique ratione, sed cum diversa semper rerum hominumque indole convenienter, agnoscamus: quare illud in libris ad communes ejusdem gentis in religione usus perscriptis excludemus? Quocirca hoc tamen semper attendendum est, inspirationem probe ingenueque definitam potissimum referendam esse ad religionis doctrinas et ad res cum religione conjunctissimas: in quibus adeo utrisque, Dei ductu perscriptis, tantam fidem habere decet auctoribus sacris, quantam postulet singulare, quo adjuti fuerint, auxilium divinum. Hujus vero auxilii extraordinarii modum ab omni parte explicare nequaquam sustinemus, qui ne ordinariam quidem, qua

qua Deus in hominum mentes agit, vim plane intelligere atque exponere possumus.

Obs. 4. Peculiare igitur auxilium divinum re vera adfuisse V. T. scriptoribus, ex eo colligimus, quod Christus ejusque Apostoli ad V. T. dicta, tamquam ad divina effata, provocare solebant. Horum enim auctoritatem si quis recusare velit, ei vel statuendum est, ne Jesum quidem ejusque ministros primarios magis fuisse divinos legatos, quam Mosè ac prophetas fuisse statuunt recentiores haud pauci, vel dicendum, eos se tantummodo accommodasse ad receptas popularium, de sacri codicis dignitate nimis splendide existimantium, opiniones, vel denique ponendum, ipsis Judaeis libros suos sacros ideo tantum divinos fuisse dictos, quod eorum praestantius argumentum spectarent.

Ac sunt profecto qui existiment, Jesum et Apostolos non alio sensu divinos habendos esse doctores, nisi quo, quidquid praeclarum atque excellens in quibuscumque aliis suspicimus hominibus, divinum appellare consuevimus: quod vero quam temere faciant, non est hujus loci demonstrare. Posita ergo Christi et Apostolorum auctoritate divina, quidni eos se accommodasse dumtaxat dicemus ad receptas Judaeorum opiniones de sacrorum librorum inspiratione? At semper et quacumque opportunitate tam magnifice de V. T. libris locuti sunt, ut nulla sit probabilis dubitandi causa, quin ex animi loquerentur sententia. Hoc autem cum essent qui perspicerent negari vix posse, dixere, ne vul-

gus

gus quidem Judaeorum ea, qua Christus et Apostoli vixerunt, aetate stricto sensu divini quid ipsis scriptis sacris attribuisse, sed solam eorum praestantiam honorifico inspirationis titulo significasse, cum omne, quod suo in genere maxime praestaret, Deo adscribere solerent. Verum enimvero Jesus ejusque legati ita et de his scriptis loquebantur et ex iis argumentabantur, ut aliquid omnino divini eis haud obscure tribuerent. Immo Judaeos etiam non excellentioris tantum argumenti, sed divinae prorsus originis habita ratione suum codicem sacrum veneratos fuisse qui negare auferit, hunc ipsa Judaeorum jamdudum antea hos libros propria vitacariores aestimantium eorumque divinam originem ad superstitionem usque extollentium historia satis superque refellet. Quid? quod JOSEPHUS, quem circiter Apostolorum aetatem vixisse neminem fugit, ita de iisdem libris, deque divina eorum origine disseruit, in loco, quem attulimus Cap. V. §. 3. Obs. 2. extr., ut istud nonnullorum recentiorum commentum nulla plausibili specie commendari, clarissime appareat.

§. 5.

Et si vero divinum interventum cum in doctrinae religionis, quae Veteri Testamento continetur, tum in factis singularibus, ad hanc confirmandam editis, tum in ipsa denique librorum perscriptio-

ne agnoscimus omninoque defendimus; naturales tamen causas, a Deo adhibitas, nequaquam excludimus.

Obs. 1. Quandoquidem nostra aetate vehementer impugnatur extraordinarius Dei interventus in omnibus, quae cum V. T. religione juncta sunt, interpretem multo magis quam antea decet fedulam operam dare, ut justas hujus rei notiones sibi informet.

Obs. 2. Quod igitur ad religionis attinet doctrinam, hujus auctores cum divinitus institutos dicimus, non eos machinarum quarundam similes nobis fingimus, aequae ac si nihil egerint ipsi, sed omnia Deus ope eorum egerit solus. Enimvero, uti ordinaria Dei providentia eo in homines, agit modò, qui cum rationali eorum natura congruit, ita etiam, quos extraordinariae suae providentiae esse volebat ministros, eo hos modo instituit, collustravit, direxit, qui cum excellentiore hominis natura consentaneus erat suaeque adeo sapientia maxime dignus. Itaque Mosem divinum fuisse doctorem ac legatum, quem ipse instituerit Deus, omnia nobis persuadent. At eidem tamen Mosi per multum profuisse et rarissimas mentis animique doctes quibus excelleret, et quaecumque praeclara ab Aegyptiis didicisset, non est quod dubitemus. Etsi autem nemo probabiliter explicet et accurate quasi definiat, quid Deo, quid Mosi singulatim de.

debeatur de doctrinis legibusque, quas hujus nomini adscribere solemus: illud satis fit oportet ingenuo veritatis amico, quod Moses, nisi Deum habuisset singulari modo praesentissimum, non talis futurus fuisset doctor ac legislator, qualem eum suspicimus. Immo quaecumque Mosi proprium supeditaverit ingenium, haec cum non sine Numine ad Israëliticae et religionis et civitatis usum adhibuerit, ea non minus quam quae ab ipso Deo proxime acceperat, divinam habebant auctoritatem ac vim: ut adeo omnes doctrinae, leges et constitutiones Mosaicae generali nomine dici possint debeantque divinae.

Obs. 3. In factis etiam atque eventis, miraculorum nomine dicendis, haud raro naturales causas suos in usus convertisse Deum, haud immerito statuimus. De vera miraculi notione etsi hic non licebit excurrere; id unum tamen a nostro proposito non alienum est ut moneamus, quippe maxime in se probabile et cum divina sapientia conveniens: miracula, a consueto naturae ordine recedentia, legibus naturae non contraria fuisse, verum ex ipsis his legibus per peculiarem Dei interventum accidisse, atque eventus quidem fuisse extraordinarios, sed a supremo naturae et auctore et moderatore viribus naturae convenienter productos. Et vero in haud paucis miraculis aliquid animadverti potest, ex quo pateat, non per ea quamdam quasi vim illatam fuisse naturae, sed a Deo ipsas naturae vires ita fuisse moderatas, ut extraordinarium even-

tum oculis fisterent. — Israëlitas ex Aegypto egres-
 sos sicco pede Mare Rubrum transiisse, dum Ae-
 gyptii eundem deinde transitum tentantes undis
 obruti sunt submersique, ita narratur, ut non tan-
 tum de hujus rei veritate, sed etiam de extraordina-
 rio Dei in ea interventu nobis persuasum esse oporteat. Scilicet ipsa relatio historica Exod. XIV. ma-
 nifesto ad ejusmodi interventum divinum agnoscen-
 dum ducit, qualem miraculi nomine significamus: et
 hanc relationem confirmat luculenter carmen ea occa-
 sione publice cantatum, Exod. XV., in quo pror-
 sus cernitur Mosis ingenium. Jam vero in extraordi-
 nario hoc eventu, qualem Moses per se utique ne
 praeviderit quidem, producendo Deum causis usum
 fuisse naturalibus, eadem etiam historica relatio,
 immo ipsum Mosis carmen haud obscure indicat,
 Exod. XIV. 21, 28. coll. XV. 8, 10. Similiter,
 ut hoc unum adjiciamus, verum fuisse Dei inter-
 ventum in Sinaitica legislatione, non merum toni-
 tru, cujus opportunitatem casu oblatam Moses
 ad suum propositum arripuerit, peculiariter colligi
 potest ex iis, quae jam triduo antea a populo hanc
 in rem praeparando lustrandoque Moses fieri vo-
 luisse narratur Exod. XIX.: at tonitru tamen divi-
 nitus ex ipsa natura adhibitum fuisse, vix est quod
 dubitemus.

Obf. 4. Postremo peculiare auxilium, quod fa-
 cris adfuerit scriptoribus, inspirationis vocabulo
 dici solitum, minime usum fustulit suspenditve vi-
 rium naturalium, quibus ipsi instructi essent, sed
 cum

cum harum usu proxime conjunctum et quasi commixtum fuisse videtur. Uti enim in doctrinarum a divina institutione repetendarum communicatione, in ipfisque etiam miraculis, Deus censendus est convenienter cum hominum rerumque indole ac natura intervenisse, ita etiam in nonnullorum hominum inspiratione, sive extraordinario auxilio ad res sine errore perscribendas eis concessio, consentaneum est ut existimemus, Deum effecisse, ut, dum singuli scriptores proprium ingenium sequerentur, ea quae suppeterent adminicula adhiberent, suisque viribus plane uterentur, ipsius simul ductu scriberent ac numquam adeo a veritate aberrarent.

PARTIS PRIMAE

SECTIO SECUNDA.

DE PRAECIPUIS ET MENTIS DOTIBUS ET ANIMI
VIRTUTIBUS, PROBABILI VETERIS TESTA-
MENTI INTERPRETI EXOPTANDIS
ATQUE EXCOLENDIS.

CAPUT I.

DE MENTIS DOTIBUS.

§. I.

In formando bono Veteris Testamenti inter-
prete quasdam esse naturae partes, easque non
exiguas, nemo negaverit.

Obs. 1. In omnibus artibus ac disciplinis, in om-
nibusque omnino humanae industriae studiis multum
refert, utrum quis facilem ac benignam matrem,
an vero difficilem et parcam quasi novercam habeat
naturam. Valent utique quam plurimum labor,
usus

usus et exercitatio, sine quibus solae dotes naturales quantumvis eximiae parum praestabunt: attamen, si quis, excellentioribus mentis dotibus natus, eas rite adhibuerit, hic, ex omnium consensu, in quocumque rerum, quibus operam dederit, genere longe procedet felicius, quam is, quem natura minus beaverit.

Obs. 2. Cum igitur permulta sint, quorum studium proxime cum probabili V. T. interpretatione conjunctum est, hanc, dummodo recte instituat, multum postulare laboris, facile intelligitur. Verum quisquis tamen ad V. T. accesserit interpretationem, in eaque sedulo ac diligenter elaboraverit, huic exspectandi sunt eo uberiores laboris sui fructus, quo naturam nactus erit felicior. Tanta naturae felicitas uti HUGONEM GROTIUM formavit, primum verae N. T. interpretationis auctorem ejusque incomparabile ac perenne exemplum, sic etiam ALBERTUM formavit SCHULTENSIIUM, qui primus, superatis plurimorum seculorum impedimentis variis, viam detexit eruitque atque aliis luculenter patefecit, qua sola mortuae, ut ita dicam, V. T. linguae vita restitueretur, ac de sui aetate hominibus, immo de posteritate, praeclare et immortaliter meruit.

§. 2.

Naturae dotes, quae hic primum ac praecipuum locum tenent, sunt ingenium et judicium.

Obs. 1. Memoriae hic nullam fecimus mentionem, etsi multos esse ejus ad V. T. interpretationem fructus nec negare, nec in dubitationem adducere velimus. Et vero ipse studiorum ambitus, qualem superiore sectione delineavimus, fatis indicat, magnas a nobis partes illi tributas esse facultati, quae res sedulo apprehendit ac fideliter retinet. Sed quidquid hic praestare videatur memoria, aequae ac in quorumcumque interpretatione scriptorum, hoc si minus omne, at certe maximam partemtribuendum est cum ingenio, quod quaecumque in mentis thesauro congesta sint, continuo, ubi opus fuerit, ad V. T. intelligentiam depromat exhibeatque, tum vero etiam iudicio, quod eorum, quae quis, in V. T. interpretationem intentus, praesentissima sibi revocat, usum ac selectum quemdam prudentem faciat.

Obs. 2. Est quoque alia quaedam mentis dos, eaque et excellentissima in se, et V. T. interpreti valde fructuosa. Sensum volumus pulchri, quo quidquid in scriptore venustum, magnificum et excellens est, facile quis percipit ipse et cum aliis communicat. Veruntamen, cum ille sensus non aequae valere possit in omnibus V. T. scriptis, cumque magis conducat ad rerum ac sententiarum bene intellectarum praestantiam sentiendam et declarandam, quam ad utrasque rite intelligendas atque interpretandas, idcirco a speciali hujus dotis expositione in eo, in quo nunc versamur, loco arbitramur abstinendum.

§. 3.

Ingenium hoc loco dicimus eam mentis facultatem, quae se ostendit in rerum facili repraesentatione, in prompta earum comparatione, et in novarum inventione: quae eximia facultas quo major est Veteris Testamenti interpreti, eo huic esse poterit utilior.

Obs. 1. Quandoquidem interpres, quem spectamus, in scriptis versatur omnium antiquissimis, ad ea intelligenda atque exponenda opus est utriusque labore, studio, doctrina: sed quicquid hac ratione acquisiverit aliquis, hoc sibi, quantum opus fuerit, ita praesto sistere, ut se, quoad ejus fieri possit, in ipsum scriptoris, in quo occupetur, aevum transferat, in ejusque locum se quasi substituatur. atque idem adeo cum eo cogitare ac sentire conetur, hoc pertinet ad nobilissimam mentis facultatem, quae rerum facili repraesentatione eminet et quam ingenii nomine designamus.

Obs. 2. Ad eandem mentis facultatem referenda est prompta variarum rerum comparatio. Quocirca opus est certe, ut quis eas res teneat, quarum adhibita comparatione scriptorem illustret: sed ad hanc comparationem is plurimum valebit, qui plurimum valeat ingenio. Cernitur V. C. haec ingenii vis in vocibus et dictionibus rarioribus, aut

I 5

non

non nisi semel occurrentibus, instituta cum aliis sive similibus, seu vicinis, quas ipsa lingua Hebraica aut affines dialecti suppedient, comparatione probabili exponendis. Cernitur in obscurioris argumenti sermone vel carmine, collata, ubi fieri possit, historia illustrando. Cernitur in tali morum rituumque, praesertim singularium, explanatione, qualem antiquitatis offerat studium.

Obs. 3. Postremo, quae excellentioris ingenii propria est facultas inventrix, haec saepe V. T. interpreti perquam utilis esse potest. Tali ingenio praeditus modo notionem quamdam, E. G., quae nusquam alibi occurrit, ita subicit vocabulo, ut aptissime eum conjectasse, nemo non animadvertat; modo in dictionum integrarum sensu, qui alios interpretes habuerit incertos, eruendo sic versatur, ut, quin veram scriptoris mentem feliciter assecutus sit, et ipse haud dubitet, et aliis facile persuadeat: modo, ubi sive levius, seu gravius mendum inesse vel suspicatur, vel ex justis rationibus efficit, neque alia suppetunt emendandi subsidia, per solam conjecturam locum ita mutat, ut, si minus eo, quem proponit, modo auctorem scripsisse, peritior quisque lubens agnoscat, emendationem saltem et orationi contextae et scriptoris indoli consilioque maxime consentaneam esse, vix negari possit aut dubitari.

Obs. 4. Cum non aequalem omnibus ingenii partem distribuerit sapientissimus naturae auctor Deus, non ideo tamen in V. T. interpretationem minus

incumbere debent ii, quibus minor contigerit hujus dotis felicitas, si ceteroqui muneris ratione et quadam animi propensione ad istud studiorum genus ferantur. Enimvero per assiduum laborem fuere, qui accuratorum eruditorumque interpretum laude inclarescerent, etsi haud adeo multum excellerent ingenio. Quo majorem autem quis acceperit ingenii praestantiam, eo ipsi agendum erit cautius, ne, vel ingenii facilitate abusus, in justam incurrat temeritatis reprehensionem, vel doctrinae opes minus curans, solo fere ingenio se illud efficere posse opinetur, quod non nisi magno labore adhibitisque doctrinae subsidiis acquirat. Unusquisque vero, qui in V. T. interpretando suam operam collocare velit, ea, quam a natura nactus sit, ingenii parte sic utatur, hanc ut non frustra eum accepisse, et sibi ipse probe conscius sit, et aliis quoque opportuna occasione patefaciat.

§. 4.

Altera mentis facultas naturalis, eaque non minus utilis, judicium vocatur; cujus ope quidquid ad Veteris Testamenti interpretationem pertineat, prudenter fecernitur et in optimos usus convertitur.

Obs. 1. Haud parum ad cujuscumque scripti, praesertim vetustioris, interpretationem valere judi-
ci.

cium, nemo est quin facile percipiat. Magnae enim sunt ejus partes in definienda vocabulorum dictionumque significatione, quae orationi contextae conveniat, quandoquidem saepe haec varia est, ut primo adspectu nescias, quatenus in loco, in quo versaris, praeferenda sit. Univerſe autem, quidquid in explicandis vocabulis et dictionibus sive proprium suppeditet ingenium, seu alii quicumque, qui consulantur, interpretes protulerint, illud omne deliberationi subicit judicium, et quid verum, quid falsum sit, quid probabile, quid minus, discernit prudenter. In rerum vero expositione judicii est discernere, quid antiquioribus temporibus conveniat, quid recentioribus: et quo magis quis hac mentis facultate praestet, eo majorem in omnibus, quae ad res illustrandas attulerit, ordinem, perspicuitatem et concinnitatem sectabitur, eoque magis sibi cavebit cum ab ineptis ingenii figmentis, quae a prudentioribus respuantur, tum a vana eruditionis ostentatione, quae haud raro fatigat nauseamque creat, dum probus rectusque eruditionis usus allicit, delectat, tenet, persuadet.

Obs. 2. Maxima est judicii vis ad criticam bene ac probabiliter exercendam, in qua tamquam in proprio domicilio habitat. Cum enim critici vocabulo, origine Graeco, is significetur, qui *sollers* sit *in judicando*, ipsa, de qua hic agimus, critica est omnino facultas judicandi, num recte se habeat lectio recepta, et, si suspecta sit aut corrupta, quid ei praeferendum sit; tum vero etiam ejusdem

cri-

criticae est discernere, utrum vel integrum quoddam scriptum, vel aliqua ejus pars auctori, aut aetati, cui attribuitur, merito attribuat, an secus. Est ergo facile intellectu, bonum criticum esse neminem, quin acri valeat judicio.

Obf 3. Ex iis, quae univérse notavimus, perspicuum est, eximiae utilitatis esse V. T. interpreti judicium, immo in nonnullis rebus ingenio praevalere majorisque esse auctoritatis. Multo enim prudentius agit magisque ratione movetur; et quaecumque ab ingenio prolata sunt, ponderat ut probet vel damnet, ac nimis luxuriantem subinde ejusdem vim temperare potest atque corrigere. Haec autem naturae dos praestantissima, etsi non ejusdem apud omnes magnitudinis, minus tamen inaequali modo distributa esse videtur, quam ingenium, quo haud adeo multi excellunt; dum plerisque hominibus naturalis quaedam concessa est judicandi solertia, qua longe valerent plures, si eam rite exercerent excolerentque. Et vero hanc naturae facultatem labor amplificat, aetas maturat, usus atque exercitatio acuunt, expoliunt, perficiunt: ac docet adeo experientia, indefesso recteque instituto studio sic augeri judicii vim, ut ea non minus huic quam naturae deberi videatur.

§. 5.

Utriusque facultatis naturalis, quam seorsim spectavimus, bonus usus plurimum conducit ad
eam

eam, qua universe cerni censetur interpretis praestantia, subtilitatem cum intelligendi, tum explicandi.

Obs. 1. Cum nemo id satis explicare possit aliis, quod ipse non satis intelligit, manifestum est, in bono interprete requiri, five poni, intelligendi subtilitatem, h. e. ut aptus sit ad veram orationis, in qua occupatur, mentem, adhibitis subsidiis necessariis, perspiciendam, aut certe indagandam. Enimvero haec intelligendi subtilitas non unice spectatur perspicientia sententiae verbis subjectae, sed sola interdum ejusdem probabili investigatione, quandoquidem optimo cuique interpreti, in antiquissimis praesertim libris versanti, per saepe accidere potest, ut, quantumvis bonae interpretationis rite utatur subsidiis, in cujusdam tamen loci intelligentia vel haereat, vel fallatur. Quodsi autem accidat alterutrum, ecquis ei propterea intelligendi subtilitatem denegaverit, quam ceteroqui luculenter in universa sua demonstrat interpretandi ratione? Quod vero attinet ad subtilitatem explicandi, haec universe in eo est posita, ut quis probabili modo in aliorum usus proferat, quaecumque ad loci aliqujus aut integri scripti intelligentiam justa inquisitione facta maxime conducere arbitretur.

Obs. 2. Haec igitur intelligendi et exponendi subtilitas, sine qua nemo aliquam boni interpretis laudem mereatur, praecipuam suam vim partim ab
ins

ingenio, partim a iudicio acquirit. — Et intelligendi quidem subtilitas non adeo in iis cernitur, quae plana sunt et perspicua, quam potius in iis, quae magis minusve impedita sunt et intellectu difficilia. Quocirca, cum ad intelligendi subtilitatem duo requirantur, alterum, ut quis difficultates animadvertat, easque, quales sunt, perspiciat, alterum, ut eas, quantum possit, superare studeat: in utroque magna est cum ingenii, tum iudicii vis. In libris V. T. nimirum multa occurrunt difficilia, nec pauca etiam, quae, his libris inde a prima juventute legendis assueti, intelligere nobis videamur, cum tamen ea non satis re vera intelligamus. Jam vero, quo quis ingenium nactus sit felicius, eo melius, positus quasi excussisque notionibus puerilibus quibus imbutus fuerit, ita V. T. scripta leget, ac si ea numquam antehac legisset, eoque facilius cernet sentietque, quid in hoc illove loco obscurum ac difficile sit, et eo denique arripiet promptius, quidquid ad superandas has difficultates suppetat. Quo autem magis iudicii acumine valeat, eo cavebit magis, ne sibi difficultates creet, ubi nihil est difficile, ipsasque, quae adfunt, difficultates eo prudentius ponderabit; atque universe quaecumque ad eas superandas afferant et ingenium et doctrina et usus atque exercitatio, eo rectius haec probabiliusque adhibebit. — Quod attinet ad subtilitatem explicandi, ea partim cognoscitur ex versione, partim ex verborum rerumque explicatione. In versione sive peculiaris loci, seu integri sermonis bene conficienda,

da, magnam esse judicii efficacitatem, nemo non facile videat, qui perpenderit, quanta opus sit prudentia, ut, quoad ejus fieri possit, apte, et cum linguae, in quam convertitur, indole convenienter alicujus scriptoris mens exprimatur. Sed quidni aliquas in eo partes etiam ingenio tribuamus? Nonne enim quo promptius cultiusque hoc fuerit omninoque felicius, eo magis proderit ad vim quorundam locorum, praesertim poetorum, tam prope exprimendam, quam ipsa linguarum permittat diversitas? Ad orationis autem cujusdam illustrationem cum ab ingenio, tum a judicio, non minores utilitatis fructus afferri, quam ad ejusdem intelligentiam, ex ipsius rei indole fatis unusquisque conficiat. Quotiescumque vero proferendae sunt rationes, quae ad suam expositionem commendandam habeat interpretes, in eis, undecumque tandem petantur, inveniendis atque urgendis permagna quidem est ingenii vis, qua et facile sibi repraesentet quae eo serviant, et promte inter se comparet quae utiliter comparanda sint, et feliciter denique detegat quae abdita videantur aut abstrusa. Sed in iisdem tamen rationibus modo ad persuadendum composito exhibendis, in prudenti earum selectu faciendo, et in perspicuo concinnoque earundem ordine instituendo, plurimum praestare posse eos, quibus maxime subactum sit judicium, non opus est ut demonstremus.

C A P U T II.

DE PRAECIPUIS ANIMI VIRTUTIBUS, QUAE
NOSTRA PRAESERTIM AETATE DECEANT
VETERIS TESTAMENTI INTERPRETEM.

§. I.

Ad Veteris Testamenti interpretationem minime perinde est, quo animo quis ad eam accersit in eaque occupetur: ac sunt adeo virtutes nonnullae, quibus quo magis quis ornatus sit, eo rectius et ad nostri praesertim aevi rationem accommodatius in ea versari poterit.

Obs. 1. Est profecto nexus aliquis et quaedam quasi affinitas inter mentis dotes atque animi virtutes. Etsi enim neque eo major semper est boni rectique moralis in homine amor, quo magis naturali eminet intelligentia, neque ex majore, quod quis demonstrat, virtutis studio major continuo censeretur ei esse ipsarum mentis facultatum excellentia: virtus tamen et mentis perspicacitas in uno eodemque homine conjunctae se invicem adjuvant amicissimae, corroborant, acuunt, perficiunt. Hic autem non virtutis studium volumus universale, sed bonas quasdam laudabilesque animi affectiones peculiare: cujusmodi sunt, summus cognoscendi ardor,

dor, major propensio in id quod prodest quam quod splendet, ingenuus libertatis amor, quo praedjudicatarum quarumcumque opinionum servitus refugiat, et quae aliae sunt plures ad rite instituenda quarumcumque disciplinarum studia perquam fructuosae. Quemadmodum enim in his haud parum refert, utrum quis, excellentioribus mentis dotibus ab ipsa natura instructus sit, nec ne, sic etiam, quo erectiorem, nobiliorem, meliusque omnino formatum iisdem attulerit animum, eo in iis versari felicius poterit et ad suos aliorumque usus accommodatius.

Obs. 2. Hoc cum ita sit, nequaquam perinde esse arbitramur, quo quis animo in V. T. lectione studioque versetur, sed quasdam esse virtutes, ad veram ejus interpretandi rationem perutiles; quod ipsa facile comprobet experientia. Quocirca statuimus, quo plura ad illud studium requirantur, eo magis hoc agendum esse interpreti, ut ita animo affectus sit, uti rei gravitas, dignitas et difficultas postulant: neque adeo a nostra interpretis institutione alienum videtur, praecipuas eas breviter lustrasse animi virtutes affectionesque commendabiles, quae nostro praesertim aevo maxime decorent V. T. interpretem.

§. 2.

Primam igitur animi virtutem, bono Veteris Testamenti interpreti utilissimam, immo necessa-

fa-

sariam, justam esse arbitramur librorum, qui sacro hoc codice continentur, venerationem.

Obs 1. Quandoquidem Judaei post exilium Babylonicum magna veneratione prosequi coepere suam religionem vilius antea habitam, sed hanc venerationem procedente tempore superstitiose auxerunt perverteruntque: nimia ista religionis ac superstitiosa veneratio, ad libros sacros, immo ad ipsam, qua horum conscripti sunt plerique, linguam translata, minutam, absurdam, ac monstrosam tandem peperit interpretandi rationem. Itaque non tantum linguam Hebraicam, ipsasque adeo litteras, sed puncta etiam, sanctitatis ac divinae originis nomine venerari assuevere. Quapropter singula verba significare debere ajunt, quidquid significare possint, ex iisque maxima mysteriorum pondera erui oportere, quae iis indiderit Numen divinum quod scriptores inspiravit; nefas vero esse dictitant vel in levissimis aliquid mutare, siquidem, quomodo legenda sint omnia, satis definiverit Masoretharum diligentia: cumque adeo ineptissimis delirantis fere ingenii figmentis indulserint, ista sua scriptorum sacrorum veneratione tantum abest ut eorumdem dignitati atque honori consulant, ut contra plurimum inde detrahere merito censeantur.

Obs 2. Minus quidem superstitiosa, nec tamen a superstitione plane immunis habenda est, quae multis jamdudum Christianis fuit opinio de librorum V. T. sanctitate. Quamvis enim non in omni-

nibus se ad Judaicas minutias componerent, sanctam tamen esse linguam Hebraicam ac divinam ipsorum vocabulorum vim, immo in locis innumeris sub cortice exteriori sacrosancta quaedam latere mysteria, ducibus ac magistris Judaeis credidere. Post renatas etiam litteras felicemque religionis emendationem nimia fere apud haud paucos diu permansit eorumdem librorum veneratio, ut singula verba divinitus inspirata atque communicata scriptoribus sacris fuisse non dubitarent, atque a critica emendatrice, tamquam a re quadam illicita, profana, impia, religiose abhorrerent.

Obs. 3. Sed vero jam ab aliquo inde tempore longe aliter de librorum V. T. dignitate praecepit plurimorum audacia. Nam non tantum inspirationem qualemcumque, sive peculiare aliquod Dei auxilium in illorum librorum percriptione adfuisse negarunt, sed etiam nullas in eis contineri veri nominis revelationes divinas, nihilque omnino, quod sive ab extraordinaria Dei institutione repetendum sit, seu miraculi loco habendum, fidenter affirmarunt. Ex qua interpretandi novitate, quam superiore Sectione Cap. VI impugnavimus, existit, ut, ubicumque ea dominetur, permultum de studii, in V. T. occupati, dignitate atque utilitate decederit apud eos, qui religioni palam docendae suam operam addixerunt.

Obs. 4. Cum supra eo in loco, quem modo allegavimus, divinum in veteri religione Mosaica rebusque ad eam pertinentibus, atque in ipsorum

V. T. librorum perscriptione interventum vindicaverimus, simulque justam, quam de hoc interventu informare deceat, notionem definiverimus: haud difficulter inde colligi potest, qualis sit illorum librorum veneratio, quam praesentis aevi ratio eorum interpreti commendare nobis videtur. Est nimirum ea, quae mediam quamdam viam tenet inter illud, quod in Judaeorum multorumque etiam prisci praesertim aevi Christianorum existimatione nimium est, et inter protervam recentissimorum philologorum levitatem. Mediam hanc maximeque commendabilem qui tenuerit viam, is non in singulis quidem dictis et vocabulis verba ipsius Dei conspiciere, nec tamen ubique non nisi homines loquentes audire sibi videbitur, verum eos se libros legere meminerit, in quibus doctrina continetur, cujus auctores Deum nacti sint ducem et auxiliatorem proximum, immo libros, quorum scriptores non tantum dignissimi sint in se, quibus fides habeatur, verum etiam, quantum opus esset, divinitus ab errore praestiti sint immunes. — Idem justus horum librorum aestimator in miraculis vim legum, ab naturae auctore Deo semel praestitutarum, non subversam fuisse sibi persuadebit; sed, ubicumque ipsius naturae vires a Deo in eventis a consueto naturae ordine recedentibus adhibitae fuisse, ex ipsa eorum relatione colligere poterit, ibi divinam sapientiam venerabundus suspiciet; nec tamen quibuscumque luxuriantis ingenii interpretamentis et figmentis adhibitae miracula, qualia referuntur, ad

consuetum naturae ordinem ubique contorquere conabitur. — Praeterea, qui justa veneratione prosequi velit scripta divina, hic non ubique mysteria quaeret et inficiis obtrudet auctoribus, nec tamen naturalem verborum vim infringere studebit: sed fanas, quae in aliis etiam scriptis interpretandis merito valeant, regulas secutus, nihil de scriptorum dignitate argumentique gravitate detractum cupiet. — Postremo, justa eorundem librorum veneratio hoc etiam efficiet, ut quis ne a critica quidem conjecturali refugiat, aequè ac si profanas in illud, quod in ipsa, qualis ad nos pervenit, scriptione divinum et sacrosanctum sit, manus injiceret; sed hic eam, ubi opportunum videatur, ita exercebit, ut per hanc ipsam dignitati sacrorum scriptorum eo consulat melius.

§. 3.

Secundam virtutem, quae bonum decet Veteris Testamenti interpretem, quaeque et cum ea, de qua modo egimus, proxime conjuncta, et ad nostri adeo aevi rationem perquam accommodata est, veram dicimus liberalitatem, qua quis ab omni partium studio se alienum ostendit.

Obs. 1. Nullum fere est vocabulum, quod ab aliquo inde tempore frequentius usurpare gestiunt

facrae philologiae cultores quam plurimi, nullumque etiam, quod magis in abusum trahitur, quam *liberalitatis*. Ita scilicet appellatur ea interpretis virtus, qua se a partium studio alienum ostendere cupit, excussoque praejudicatarum opinionum iugo libere eam sequitur viam, quam solam ingenuo interprete dignam arbitretur. Itaque hujus virtutis laude spectari volunt omnes ii recentiores, qui, a quibuscumque servitutis theologiae vinculis se expedientes, liberiores, quam quae antea vigeat, rationem sectantur. At vero inter hos sunt permulti, qui, dum in effrenam licentiam ruunt praecipites, eximie liberales et sibimet videntur ipsi, et ab aliis haberi cupiunt: cumque adeo liberalitatis nomen apud haud paucos in invidiam duxerint, operae pretium est omnino, ut paulo accuratius definiamus, quanam nostro certe iudicio sit vera liberalitas.

Obs. 2. Genuina ergo V. T. interpretandi liberalitas nobis ea esse videtur maxime commendabilis virtus, qua quis, iis, quae bonum efficiant V. T. interpretem, mentis dotibus ornatus, aut eas saltem, quales a natura acceperit, rite excolens, ac necessariis etiam doctrinae opibus instructus, nec servili modo vetustam interpretandi rationem sequitur, nec novam avide arripit: sed ab utrarumque partium studio aequè alienus, libere simul et prudenter interpretatur. Liberalis nimirum V. T. interpretes non is continuo dicendus est, qui quaelibet ingenii inventa, quae splendidam aliquam spe-

ciem habeant, in lucem proferre amat iisque impense delectatur. Talia enim si ad iudicii exigantur prudentiam, saepe nil nisi inanem speciem habere animadvertuntur. — Neque is etiam honorifico liberalis interpretis nomine compellendus est, qui universam fere rationem vetustiore deferit, improbat, vilipendit, carpit, contra vero omnia, quae commendationem habeant novitatis, unice miratur ac laudat, totoque animo et coeco quodam impetu sectatur. Ita enim agendo, dum vetustatis non ducitur studio, ducitur penitus studio novitatis, dumque alia vincula abjicit, nova sibi cudit, in eisque sibi placet mirifice. — Denique, interpretandi liberalitas non omnem librorum V. T. ut sacrorum venerationem comitem recusat ac fociam. Immo vero, cum in his libris et argumenti et compositionis habita ratione aliquid infit divini, hoc non agnoscere velle, aut omnibus modis inde expellere interpretando, nequaquam liberalitatis, sed licentiae potius nomine designandum est: atque adeo vera liberalitas cavet quidem sibi ab eo quod nimium est in librorum V. T. veneratione, at simul tamen in levitatis ac temeritatis crimen incurrere metuit.

Obs. 3. Atque hoc quidem de vera liberalitatis, in V. T. interpretando spectatae, indole breviter dictum sufficiat. Et vero genuina haec liberalitas, ac justa illa, de qua egimus §. superiori, V. T. veneratio tantam habent inter se affinitatem, ut divelli a se invicem nequeant, ac nomine magis quam re ipsa diversae sint virtutes. Quam utilis autem

fit

fit interpreti omninoque commendabilis ea liberalitas, satis per se patere potest: quandoquidem quisquis nec vetustatis, nec novitatis, ut ita dicam, vinculis constringi se patitur, omne quod ab utraque parte extremum ac nimium est, prudenter, quantum possit, evitando, optime et librorum sacrorum consulat dignitati, et sui aevi usibus inserviet.

§. 4.

Tertia virtus, quae insignem afferre potest Veteris Testamenti interpreti utilitatem, est laboris patientia.

Obs. 1. Cum universe magna sit V. T. rite interpretandi difficultas, cumque permulta sint interpreti et cognoscenda et attendenda, haud levi utique labore opus est ei, qui hac in re aliquid praestare cupiat: et quo quis adeo laboris patientior est, eo exspectare potest laboris sui fructus uberior.

Obs. 2. Utilissima est haec laboris patientia omnibus, qui in V. T. studium peculiariter incumbere velint, sive magnas a natura dotes acceperint, seu minus iis beati sint. Haec nimirum sola virtus eum, qui felici et ingenio et iudicio praeditus est, ad perfecti et consummati interpretis excellentiam ducere potest. Uti enim ne poeta quidem aut orator nascitur perfectus, sed quem natura instruxerit

ad perfecti oratoris aut poëtae laudes olim implendas idoneum, hic non nisi continuo labore ad illarum laudum praestantiam perveniet, ita etiam, immo multo magis ipse ille, quem ad consummati interpretis amplitudinem instruxerit natura, non nisi longo labore hoc decus obtinebit. Enimvero labor et alit ingenium ac suas ei opes suppeditat augetque perpetuo quibus promptissime utatur, et format ac perficit iudicium eique plura in dies confert subsidia quae prudenter adhibeat. Efficit adeo, ut, quo quis praestantiores naturae dotes acceperit, eo magis emineat illa cum intelligendi, tum explicandi subtilitate, qua bonus cernitur interpretes. Immo vero intensus labor, etsi naturae defectus omnino supplere ac penitus compensare non potest, ita tamen minus benignae naturae succurrere potest, ut admodum exiguas ejus dotes progrediente tempore incredibilem in modum amplificet et fructuosissimas reddat.

Obs. 3. Haec laboris patientia eis, quibus et oportunitas et tempus et quaedam animi proclivitas sit ad V. T. studium, nostra praesertim aetate magnopere commendari meretur. Et superiorum quidem temporum interpretibus V. T. plerisque hujus virtutis laudem nemo facile denegaverit: sed ut eadem aequae recentioribus adjudicanda sit, abest profecto quam plurimum. Vix enim dici potest, quot immaturos luxuriantis ingenii fructus serior nostra aetas viderit in lucem protrusos, qui, sola fere novitatis specie splendidi, peritioribus ac prudentioribus

bus insipidi videantur. Quocirca, quicumque in laboris patientia vetustiorum, qui inclaruerunt haud pauci, interpretum exemplum sibi proposuerint imitandum, atque ita elaboraverint, ut multo plura ac praestabilia, quam quae illis contingerent, bonae interpretationis subsidia convenienter cum sui aevi usibus adhibuerint, his, in tanta rerum, quae de V. T. illustrandae supersunt, multitudine haud ea deerunt profecto, quibus de suo aevo deque ipsis libris sacris praeclare mereatur, et apud sapientissimos aequissimosque iudices laudem laboris consequetur maxime desiderabilem.

§. 5.

Denique Veteris Testamenti interpreti proderit genuinum habere sensum infirmitatis humanae,

Obs. I. Ex iis, quae modo protulimus, facile colligitur, cum a nobis spectari humanae infirmitatis sensum, qui laboris patientiam non refugiat comitem. Itaque perversum eum vehementer improbamus sensum, qui animum debilitat et ad ardua quaeque tentanda ineptum reddit: sed eum solum laudamus valdeque commendamus sensum, qui efficit, ut quis, interea dum labori minime parcit, perpetuo, quid sibi desit, animadvertat, semperque meminerit adeo, hominem se esse, neque omnia se intelligere, omnia explicare, omnia definire, omnia

nia ad suum captum redigere, omnium rationem reddere posse.

Obs. 2. Hujusmodi sensum infirmitatis humanae utilissimum esse V. T. interpreti, haud difficulter ostendi potest. Hoc enim sensu animatus, nec semper sibi ipse penitus fidet, neque in omnibus, quae sibi inciderint, acquiescet continuo, sed rem ab omni parte contemplari studebit, nihilque praetermittere cupiet subsidii, quo quidquid obscurum est ac difficile, feliciter, si possit, exponat. Hic ergo sensus, in omnibus doctrinarum studiis utilissimus, interpretem V. T. reddet cautum, prudentem, ad difficultates attentissimum, et in omnibus, quae agit, non nimis praecipitem. Efficiet porro, ut iis, quas acquisiverit, doctrinae opibus numquam contentus, insatiabili discendi ardore magis magisque inflammetur in dies, atque has suas opes augere ac perficere conetur perpetuo. Efficiet denique, ut numquam obliviscatur, se in libris verfari omnium antiquissimis, iisque qui in suo argumento habeant, quod eos ab humanis scriptis distinguat; nec mirabitur adeo aut offendetur, si in iis reperiatur haud pauca, quae vehementer impediant, nec facile ita explicantur, ut omnibus omnino aequae satisfiat. In multis igitur ignorantiam ingenue fatebitur, eaque spe, fore ut dies forsitan meliora edoceat, saepe nihil definire cupiet: in aliis vero rebus permultis, in quibus peculiarem Dei interventum agnoscendum esse, sibi merito persuaserit, non omnia ad humanas rationes exige-

re

re se posse opinabitur; semper ac perpetuo memor, in rebus etiam, quas videat quotidie, inque solito et naturae cursu et agendi modo, quem divina sequitur providentia, indagando per saepe coecutire debiles mortales.

Obf. 3. Haecce virtus eo magis commendari meretur, quo plures sunt hodie, qui ea destituti esse videantur. Obtinet scilicet apud haud paucos recentiores V. T. interpretes, qui novam sibi viam finxere, tam parum modestus de se sensus, ut, qui levem subinde horum opellam paulo propius contempletur, videatque, quam fidenter ac superbe quasi ex tripode loquantur, modo sibi risum, modo indignationem moveri percipiat. Fatendum quidem est, ipsos vetustiores nimiae in interpretando arrogantiae crimine nequaquam absolvi posse omnes; at, quae hodieque est istius vitii contagio, verae interpretationi vehementer adversa est, sacrorumque librorum dignitati perquam funesta. Quamobrem sedulo cavendum est, ne quis, qui ad V. T. accedat interpretationem, istius contagionis labe infici et contaminari se patiatur, sed hoc semper oportet ut sibi persuadeat, modestum de se ipso sensum virtutem esse interpreti V. T. maxime decoram, summaeque et praestantiae et utilitatis.

PARTIS PRIMAE

SECTIO TERTIA.

DE SUBSIDIARIIS STUDIIS, QUAE INGENUUM
VETERIS TESTAMENTI INTERPRETEM
ORNENT ET ADJUVENT.

CAPUT I.

DE HUMANIORUM LITTERARUM ET PHI-
LOSOPHIAE STUDIO,

§. I.

Humaniorum litterarum studium cum per se,
tum nostra praesertim aetate, magnopere Veteris
Testamenti interpreti commendandum est.

Obs. 1. Superest, ut de quibusdam agamus stu-
diis, V. T. interpreti ornamentique adju-
mentique nomine commendandis: quae adeo cum subsidia-
ria appellamus, non hoc nobis volumus, facile iis carere
interpretem, ad nostri aevi rationem omnino ido-
neum;

neum; sed hoc dicimus, ea, etsi minoris forte necessitatis speciem habere videantur, habere tamen permagnae commendationem utilitatis. Huc referimus cum humanitatis ac philosophiae studium, tum peculiare quasdam disciplinas alias, interpreti saepe fructuosas.

Obs. 2. Quam igitur vim habeant ad V. T. interpretationem bonae illae Graecae Latinaeque litterae, quae meritum nomen ab humanitate habent, ipsa satis superque docet historia. Quo enim tempore eae litterae vulgo incultae jacebant apud Christianos ipsosque Christianae religionis doctores, miserima erat sacrae interpretationis facies, et quo major erat universae disciplinarum barbaries, eo magis barbara erat ipsa V. T. interpretandi ratio. Prima vero melioris interpretationis origo ab eo inde tempore deducenda est, quo renascentes litterae horridam istam barbariem pellere coepere. Quod si ergo umquam haec orbi Christiano accideret denuo calamitas, ut eae litterae ubique fere negligerentur, istiusmodi barbaries ipsi V. T. interpretationi perquam funesta profecto futura esset.

Obs. 3. Quod de insigni humaniorum litterarum ad V. T. interpretationem utilitate demonstrat historia, idem ex earum indole ac propria virtute haud difficulter colligitur.

1. Cum admirabilem quamdam hae litterae vim habeant in mente ad rite colendas quascumque disciplinas formanda, multum etiam valent ad rite instituendam V. T. interpretationem. Uti enim uni-
ver-

verse mentem excolunt, nobilitant, erigunt, ingenium acuunt et alunt, iudicium exercent perpoliuntque; vim opinionum praejudicatarum labefaciunt atque infringunt vehementer, ita ad ingenuam, liberalem, omninoque probabilem V. T. interpretationem efficacissimae sunt.

2. Quo magis quis ab humaniorum litterarum cultu paratus accesserit ad V. T. studium, eo majorem ad illud afferet antiquos libros tractandi interpretandique consuetudinem: quoque melius in veterum scriptorum Graecorum ac Romanorum aevum ingeniumque se insinuare didicerit, eo minus difficulter ita legere multo vetustiores libros Hebraicos atque interpretari poterit, ut ad horum et aevum et ingenium eo, quo decet, modo attendat.

3. Ex eorundem scriptorum lectione studioque haud pauca existunt ad V. T. interpretationem fructuosa. Quantumvis enim dissimiles sint linguae, permulta tamen in Graeca Latinaque lingua reperiuntur, quae cum ad nonnullorum linguae Hebraicae vocabulorum rationem etymologicam ususque diversos, tum ad meliorem quarundam dictionum intelligentiam utiliter comparentur. Sed in rebus etiam haud paucis, quae in V. T. occurrunt, illustrandis Graeci illi Latini scriptores emolumentum afferre possunt minime contemnendum. Ne enim alia proferamus, deinceps opportune tangenda; quantopere facta quaedam, leges, mores, per institutam exterae antiquitatis comparisonem lumen accipere possint neque injucundum, neque inutile,

Te, optimorum interpretum luculenter docuit exemplum.

4. Denique ad poetarum Hebraeorum studium in primis utiliter jungi potest studium Graecorum ac Latinorum poetarum. Nam ad dictionum et imaginum poetarum rationem ac vim apud Hebraeos melius percipiendam atque illustrandam, antiquorum illorum poetarum comparatio haud parum valet; eaque in re egregium praesertim usum praestant Graecorum poetae, quippe quorum plerique et majori temporum antiquitate, et quadam coeli vicinitate, propius ad Hebraeorum accedant poetas. Univerſe autem, cum ad quoscumque poetas poetice tractandos magnam vim habeat praeclarus pulchri sensus; ad hunc excitandum, alendum, beneque formandum ac dirigendum utilisſimam esse aliquam Graecorum Latinorumque poetarum consuetudinem, ecquis umquam dubitaverit? Tametsi vero, instituta ab eo, qui justo pulchri sensu imbutus sit, utrorumque eorum et Hebraeorum poetarum comparatione, minor animadvertetur apud hos, quam apud illos, artis cultusque perfectio; major tamen universae apud eosdem hos animadvertetur dictionis sublimitas sensuumque majestas, quae in sacrorum scriptorum honorem notabilis est.

Obs. 4. Cum ergo maxima humaniorum sit litterarum ad V. T. studium utilitas, optandum est utique, ut, quotquot in hoc studium incumbant, illis etiam litteris non levem operam dent. Quocirca recte is theologo, ad cujus quippe partes stud-

dium V. T. pertineat, consuluisse censendus est, qui ei suaserit, ut, quantum per aliarum rerum permultarum, quae cognoscendae sint, gravitatem liceat, humaniorum litterarum habeat curam, idque non tunc tantummodo, quando cursum incipit studiorum, quibus se ad sanctissimi muneris officia rite olim perfungenda aptum reddat et idoneum, verum etiam per horum studiorum cursum universum, immo ut ne tunc quidem eas litteras omittat negligatve, quando gravissima doctoris Christiani officia peragenda habebit. Hae scilicet suaves bonaeque litterae, praeterquam quod difficilium laborum aliquod levamentum afferunt perpetuo, magnum habebunt emolumentum ad meliorem S. C. et peculiariter V. T. intelligentiam, ei in ipso muneris exercitio nonnihil fructuosam. Atque eo magis hoc suadendum est nostra aetate, quo plura ac majora suppetunt ad commendabiles eas litteras in nostris praesertim regionibus subsidia, et quo utilius est cumque nostri temporis usibus convenientius, ut S. C. interpretis cultiore tractandi ratione honori eorum ac dignitati omnino consulere studeat.

§. 2.

Praeter Graecarum Latinarumque litterarum studium, ad ingenuam Veteris Testamenti interpretationem utilissimum, haud exiguos eandem in rem usus habet idoneum philosophiae studium.

Obs. 1.

Obs. 1. Cum hic de philosophiae studio loquimur, non universae disciplinae eo nomine appellari solitae intelligimus ambitum, sed hanc unice ejus partem, quae recte cogitare, in omnibusque, quae quis sua mente tractet, recte agere doceat. Dicebatur ea veteribus *Dialectica*, sive *disserendi ratio et scientia*, quae, ut CICERO ait, *Tuscul. Quaest. V. 25.*, *per omnes sapientiae partes manat et funditur, rem definit, genera dispergit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera et falsa judicat.* Philosophiam ergo, quatenus mentis facultates bene dirigere iisque rite uti docet, theologo universe perquam utilem esse ad religionis doctrinam, eamque non tantum quae ex sola ratione erui potest, verum eam quoque quae ex S. C. petitur, recte tenendam aliisque probabiliter tradendam, satis per se manifestum est: sed quamnam eadem vim habeat ad V. T. interpretationem, non continuo perspicitur. Videamus idcirco, quid ea de re potissimum notari mereatur.

Obs. 2. Quisquis igitur sic instituerit ejus, quam spectamus, philosophiae studium, ut non adeo quidem artis regulas memoriter teneat, quam potius recte cogitare ac ratiocinari didicerit, hic insignes inde fructus percipere poterit ad ipsam, quam tractaverit, V. T. interpretationem.

I. Rite institutum philosophiae studium eximie efficax est ad formandum judicium, quod qua cura sacro interpreti excolendum sit, supra indicavimus. Nihil enim magis valet universe ad naturalem illum

veri sensum, quem vulgo *sensum communem* vocant, vel latentem excitandum, vel rudicrem poliendum, vel, si quis eum excellentiorem a natura adeptus sit, ulterius acuendum ac perficiendum.

2. Rectus philosophiae usus efficere potest, ut quis non in solis verbis haereat, sed ut ipsam horum sententiam scriptorumque mentem intelligere atque explicare conetur; utque adeo in rebus etiam occupetur exponendis, et, quotiescumque aliqua occurrat argumentatio, de ejus ratione atque vi prudenter inquirat: in omnibus vero sive doctrinis, sive opinionibus, seu ratiociniis, quae sibi obveniant, semper ut memor sit remotae aetatis, in qua versatur, eique nihil tribuere studeat, nisi quod cum ejusdem ratione atque indole consentaneum sit.

3. In ipsa etiam verborum explicatione minime inutilis est philosophia. Quod cum dicimus, non illud nobis volumus, de Hebraicorum verborum significatione usuque subtiliter philosophandum esse, aut proprias notiones ad philosophicas rationes exigere oportere. Enimvero, cum lingua Hebraica ad summam omnino antiquitatem ad ipsamque adeo generis humani infantiam pertinere videatur, et, quod ad interiorem suam indolem attinet, sui semper, quamdiu vigit, simillima manserit: verae est ac genuinae philosophiae, ad hujus linguae et maximam antiquitatem et puerorum propriam simplicitatem probe attendere, ad eamque suas expositiones grammaticas componere, primas vero verborum notiones non eas quaerere, quae abstrusae abstractaeve
sint

sint et a sensibus remotae, sed eas, quae a rebus petitae sunt sub sensus cadentibus, et saepe quoque a sonis quibusdam naturalibus, quos imitari atque exprimere tentaverint homines.

4. Denique, ad virtutes, quae nostra praesertim aetate interpreti V. T. optandae colendaeque sunt, alendas haud parum conducit vera philosophia. Est nimirum philosophi, omne, quod superstitionem redolet, ingenuo homine indignum reputare, ab ejusque contagione se, quoad ejus fieri possit, immunem fervare: at ejusdem vero etiam est, singulas res convenienter cum sua indole tractare, atque adeo divina et humana non eodem plane loco habere: veraque philosophia quae aequum in omnibus modum tenere docet, eadem justam erga V. T. libros ut sacros commendat venerationem. — Hac autem via ducit etiam ad genuinam liberalitatem. Omnium enim, quae extrema sunt, uti inimica esse debet, neque curare adeo, quid vetustiores praecipiant, quid recentiores, sed tantummodo, quid aequum, justum ac verum sit, ita harum illarumve partium vincula contemnit despicitque ut indigna, quibus quis servilem in modum constringatur. Efficit igitur, ut interpretes, de suo sibi veritatis ac religionis amore probe conscii, neque eorum, quibus nimius vetustae rationis amor oculos obscurat, clamoribus, nec risu eorum, quos coecus abripit novitatis ardor, cohiberi aut impediri se patiatur, quominus id, quod solum rectum verumque esse sibi persuaferit, semper sequatur propositi

tenax. — Praeterea, quo felicius quis philosophiae praeceptis mentem habuerit imbutam, eo etiam laboris erit patientior. Etenim verae hic est philosophiae fructus eximius, ut nos ad mentem excolendam acceptasque naturae dotes ac doctrinae opes magis in dies perficiendas atque augendas excitet compellatque perpetuo: cumque optimam nobis monstret viam, qua illud assequamur, nos quoque nullum laborem refugere, sed omnes vires intendere jubet, ut illud, quod possumus, re vera praestemus. — Postremo, vera philosophia ad genuinum infirmitatis humanae sensum alendum nequaquam inutilis censenda est. Novimus quidem, plurimorum recentiorum philosophiam, si minus longe alia praecipere, at certe hunc effectum habere, ut homines justo reddat superbiores, ac de se nimium praefumentes. Verum, quamquam hujus philosophiae placita in medio relinquimus, id tamen affirmare non dubitamus, rectam philosophiam, sive eam, quae humanae naturae apta sit et quasi superstructa, hominem reddere debere suae naturae vehementer circumscriptae infirmaeque semper conscium, et nunquam immemorem, atque adeo modestum, ab omni superbia arrogantiaque alienum, verbo talem, qui in scriptis rebusque divinis non coeca quidem fide ducatur aut ab inquirendo abhorreat, sed qui tamen temperare sibi sciat, neque omnia ad suae tenuitatis modulum metiri et exigere se posse opinetur.

Obj. 3. Ex iis, quae hoc Capite disputavimus,
par

patet, in formando bono V. T. interprete amicissime conspirare litteras humaniores ac philosophiam. Notum scilicet est, haud raro litteratores ac philosophos magnopere inter se discordare, et utrosque tanto propriae disciplinae amore teneri, ut alteram contemnant in eamque acerbius invehantur. Et profecto minime convenit siue studium litterarum sterile et umbraticum cum generoso ac liberali philosophiae studio, seu barbarum ac scholasticum philosophiae studium cum politiore studio litterarum. Sed rectum utriusque disciplinae studium minime secum invicem pugnat, immo felici vinculo alterum cum altero copulatur, seque juvant invicem atque perficiunt: et quantum utilitatis genuinus litterator a saniore philosophia, tantum etiam genuinus philosophus percipit a cultioribus litteris. Quocirca in V. T. interpretatione ambo haec studia feliciter junguntur, et, dummodo rite instituantur, sibi invicem opem ferunt, atque aequalem fere vim habent ad talem V. T. interpretem formandum, qualis nostris praefertim temporibus conveniat.

C A P U T II.

DE ALIIS QUIBUSDAM DISCIPLINIS, QUARUM
STUDIUM AD VETERIS TESTAMENTI
INTERPRETATIONEM FRUC-
TUOSUM EST.

§. I.

Ad disciplinas, quae insignem afferre pos-
sunt utilitatem Veteris Testamenti interpreti, re-
ferimus ante omnia antiquam historiam, eamque
non tantum ipsius gentis Hebraeae domesticam,
verum etiam exteram, quatenus praesertim cum
hujus gentis rebus propius conjuncta est.

Obs. 1. Quandoquidem magna pars V. T. histo-
rica est, domesticae Hebraeorum historiae studium
partim ad ipsius V. T. studium necessario pertinet:
quocirca deinceps alio loco peculiariter agendum
erit de historicorum V. T. scriptorum interpretatio-
ne. At hic tamen pauca quaedam haud inutile fue-
rit notasse, quae duobus potissimum momentis
continentur. Alterum est: ab exterae antiquitatis
scriptoribus parum aut nihil praesidii posse peti ad
antiquam historiam Hebraicam, quippe qui perpau-
ca dumtaxat habeant huc pertinentia, eaque per-
quam absurdis fabularum commentis commixta: qua-

lia sunt V. C., quae ex TROGO POMPEJO retulit JUSTINUS XXXVI. 2.; sed, cum ipsa Hebraeorum historia, V. T. libris comprehensa, in tempora desinat, recuperatae post exilium Babylonicum patriae proxima, ampliorem eam suppetere partim ex libro primo *Maccabaeorum*, qui multum apud omnes auctoritatis habet, maxime vero ex nobilissimo JOSEPHI opere de antiquis Judaeorum rebus, quod, si prudenter consulatur, optimum exhibet fontem, ex quo, praeter codicem sacrum, prisca hauriatur historia Hebraeorum. Deinde autem monitum volumus, paulo accuratiorem hujus historiae cognitionem aliquod offerre subsidium ad quorundam scriptorum, quae historica non sunt, intelligentiam meliorem. Praeterquam enim quod plus semel in nonnullis et sermonibus et carminibus ad has illasve res antiquiores respicitur, haud pauca sunt, praesertim Davidis, carmina, quorum historica opportunitas quo probabilius investigetur, eo etiam commendabilior esse potest explicatio. Immo in Psalmorum collectione adsunt quaedam carmina ad serius Maccabaeorum aevum referenda et ex eo unice explicanda. Sunt item permultae prophetarum vaticinationes, quae ex cognitis posteriorum temporum rebus Judaicis, quas praedicunt, haud leve accipiunt lumen.

Obs. 2. Sed extera universae antiquarum gentium historia rite ingenueque tractata plus uno nomine interpreti V. T. utilis esse potest. Habent enim singulae gentes aliquid privum ac proprium; atque

in ipsa gentium diversitate hominem cernere licet sui semper natura atque indole similem: cujus ergo et diversitatis et similitudinis observatio, quam antiquarum gentium historia suppeditat, haud levem saepe vim habet ad plurima Hebraeorum et dicta et facta melius dijudicanda, atque universe ad historiam Hebraeorum ab opinionibus praejudicatis liberius exponendam. Est vero insuper hic et in se jucundus et profecto non infructuosus studii in antiqua historia positi effectus, ut, quomodo gentes ortae sint, increverint, perierint, intelligere ac perspicere possimus, utque proximas causas probabiliter investigemus, e quibus variae gentium vicissitudines ac fata exstiterint, ac diversa singularum conditio explicetur. Neque ab ejusmodi adeo disquisitione refugiat V. T. interpret, ubi in rebus versatur gentis Hebraicae, aequae ac si cum peculiari regimine divino, in iis agnoscendo, pugnaret. Enimvero, quandoquidem, ut supra monuimus S. I. C. VI. §. 5. Obs. 3., ne in miraculis quidem Deus a praestitutis naturae legibus deflexisse censendus est; peculiare illud istius gentis regimen divinum minime impediit sustulitve causas naturales: verum his cum omnem suam vim relinqueret Deus, easdem sapientissime et cum suo proposito convenienter direxit. Quam ergo summi Numinis sapientiam eo clarius evidentiusque patefaciet interpret, quo prudentius, oblata opportunitate, causas rerum proximas indagaverit aliisque demonstraverit.

Obs. 3. In illa externa historia sunt gentes quaedam,

dam, interpretis sacri attentione in primis dignae, siquidem frequens earum occurrit in S. C. mentio, earumque nonnullarum res cum gentis Hebraicae rebus propius conjunctae erant. Harum aliae ne nominantur quidem apud exterae historiae scriptores, veluti Ammonitae, Moabitae, Edomitae; aliae vero eaeque celebriores frequenter apud eos commemorantur: quamquam nullae suppetunt satis amplae relationes, quae V. T. interpreti, ubicumque harum gentium incidit mentio, ab omni parte satisfaciant. Quocirca, quidquid de Phoeniciis, Aegyptiis, Asfyriis, Chaldaeis, Medis, Persis, in Hebraeorum historia maxime nobilitatis, de earumque gentium indole ac fatis ex optimis fontibus hauriatur, quod suam in rem adhibeat interpres, illud potissimum petere poterit cum ex HERODOTO, historicorum apud Graecos parente, cujus auctoritas hodie magis magisque stabilitur atque confirmatur in dies, tum ex DIODORO SICULO, qui, etsi multo recentior, summam tamen curam posuit in antiquissimarum etiam gentium rebus indagandis atque enarrandis.

§. 2.

Cum historiae studio proxime conjunctum est Chronologiae studium: quod, quantumvis et suo ambitu et indole sua difficillimum, neque ab unoquoque interprete ab omni parte instituendum,
non

non penitus tamen negligendum est; atque univ-
erse, quoad ejus fieri poterit, diversorum tem-
porum rationem habere decet.

Obs. 1. Quam arduus sit et quam insuperabili
cum difficultate plus semel susceptus labor, quo
quidquid de sacra relatum est historia ad justum
omnino ordinem chronologicum redigi tentatum est
et cum exteris rebus, temporum habita ratione,
accurate componi, neminem fugit eorum, quos
hoc nostro opusculo instituere cupimus. Tanta
ergo gravitatis onus nec praecipimus, nec suade-
mus, ut hi sibi imponant, sed permolestae rei cu-
ram aliis relinquant, quibus ea placeat, ipsi vero
fatis habeant eorum uti opera, qui in hoc argu-
mento maxime defudarunt: qualis inter veteres no-
bilis est EUSEBIUS, in Canonibus Chronicis a
SCALIGERO jamdudum editis, et multo plenius
nuper ex Armenia in lucem protractis (*).

Obs. 2. Tametsi igitur amplissimum antiquae
cum sacrae tum exterae chronologiae studium in-
terpreti V. T. non omnino necessitatis nomine
commendamus, illud tamen ab ejus officio non pe-
nitius alienum esse arbitramur ejusve cura prorsus
indignum. Enimvero occurrunt subinde in sacra
his-

(*) EUSEBII PAMPHILI *Chronicorum libri duo*, edito-
ribus ANGELO MAJO et JOHANNES ZOHRABO, *Mediol.*
A. 1818.

historia chronologicae quaedam quaestiones , quas paulo accuratior interpretes nequaquam seponat negligatve , sed in quibus discutiendis suum ingenium iudiciumque , adhibitis optimis subsidiis , utiliter exerceat. Universe autem et minime supervacaneum est cognoscere , quo circiter exterae historiae tempore aut aliquis de sacris scriptoribus virisve celebrioribus vixerit , aut res quaedam maxime notabiles acciderint apud priscos Hebraeos , et vero utilissimum merito censetur , diversorum temporum ita habere rationem , ut de variis Hebraeorum rebus gestis , deque eorum moribus atque institutis aequum iudicium fiat.

§. 3.

Utilissimum etiam est , et cum historiae studio affinitatis nexu conjunctum , antiquae , cum exterae , tum praesertim sacrae , geographiae studium : quod adeo saepe suam in rem adhibeat Veteris Testamenti interpretes.

Obs. I. Ad cujuscumque gentis historiam ipsaque scripta melius intelligenda uti plurimum conducit justa regionis , quam incoluerit , notitia , ita sacrae geographiae studium ad ipsius gentis Hebraicae historiam , immo ad permulta cujuscumque argumenti scripta antiqua , quae apud eam prodierunt ,

runt, rite exponenda perquam fructuosum esse potest. Saepe enim rei alicujus gestae descriptio, aut aliquis sermo, vel quoddam carmen in V. T. ne satis quidem intelligatur ubique, nisi locorum notitia in subsidium advocata. Immo universa constitutio Mosaica ac permultae ejus partes singulares ex regionis Israëlitaicae situ, ambitu, indole optime illustrantur. Quocirca, qui praeter C. S. optimus est cognoscendae historiae Hebraicae fons, FL. JOSEPHUS, idem, ubicumque opus videbatur, locorum notitiam attigit, cum fructu igitur ab interprete V. T. consulendus. Ex veteribus autem jam data opera sacrae geographiam aliquam conscripserunt EUSEBIUS et HIERONYMUS in *Onomastico suo urbium et locorum*, primo ergo hac in re loco ab interprete ponendi. E recentioribus vero cum ii potissimum commendandi sunt, qui docte ac diligenter geographiam biblicam enarrarunt, tum ii, qui peregrinationes susceperunt in Palaestinam ac regiones vicinas, coelique temperiem ac soli indolem accurate descripserunt.

Obs. 2. Sed ne exterae quidem geographiae studium negligendum est V. T. interpreti, suam quippe in rem plus uno in loco perquam fructuosum. Huc adeo pertinet in primis cum earum regionum, in quibus Israëlitae ante occupatam Palaestinam fuerunt, tum earum, in quas deinceps exules abducebantur, idonea notitia. Verum frequenter etiam in V. T. memorantur aliae gentes aliaeque regiones, de quibus quidquid cognosci possit, utiliter
ad

ad interpretationem adhibeatur. Quam in rem ex veteribus aliquod subsidium iidem afferunt, quos modo commemoravimus, FL. JOSEPHUS, EUSEBIUS et HIERONYMUS, quibus hic addimus nobilissimum geographum STRABONEM: ex recentioribus autem subinde haud exiguam utilitatem habent nonnulli peregrinatores, qui suorum itinerum descriptionem ediderunt. Quisquis vero insuper scriptores Arabicos, qui Asiae, Aegypti, aliarumque Africae regionum geographiam enarrarunt, consulere poterit, hic minime contemnendos fructus inde percipiet.

§. 4.

Praeterea historia naturalis, quatenus in Veteri Testamento spectatur, ad ipsam ejus interpretationem haud exiguae subinde est utilitatis.

Obs. 1. Quam h. l. historiam dicimus naturalem, latissimo sensu acceptam volumus, ut praeter ea, quae hac disciplina comprehendi soleant, alia etiam complectatur, quae per ipsam suam indolem eo referri possunt, veluti astronomia et morborum cognitio.

Obs. 2. De astronomia in V. T. libris non nisi perpauca reperiuntur: cujus rei causa in promptu est. Etsi enim hujus disciplinae studium in Oriente mature natum est atque excultum deinceps magnopere, ei non favebant leges Mosaicae, siquidem antiquitus indivulso nexu conjunctum erat cum astro-

lo-

logia, five cum superstitiosa astrorum contemplatione atque observatione, quae rebus futuris atque arcanis detegendis patefaciendisque inserviret. — Morborum frequentissima est mentio, eorumque prope modum unice, qui Orientis, ac praesertim Palaestinae proprii erant.

Obs. 3. Quod ad ea attinet, quae consueto usu ad historiam naturalem referuntur, horum permulta occurrunt in V. T. libris. Animalium, arborum, plantarum cujuscumque generis, Orientalium tractuum proprii, mentione nihil fere frequentius est, ab iisque imagines petere amabant poëtae Hebraeorum. Gemmae memorantur, metalla, vitrum, ebur; et quae alia magno pretio habebantur in Oriente, saepissime commemorantur: estque antiquissima fœdinarum descriptio poëtico ornatu eximie confecta Jobi Cap. XXVIII.

Obs. 4. In hisce igitur rebus naturalibus, quotiescumque earum incidat mentio, magnam plerumque utilitatem habet indagare, quales essent, et quomodo earum nonnullae tactarentur ab humana industria. Quocirca saepe haud sine fructu conferantur, qui ex veteribus historiam naturalem vel integram, vel partim tractarunt: quales praecipue sunt ARISTOTELES, AELIANUS, PLINIUS. Ex recentioribus vero ii prae ceteris consuli merentur, qui accurate atque erudite vel aliunde, vel ex peregrinationibus per Orientem institutis lucem petere conati sunt, ut antiqua scripta sacra illustrarent.

§. 5.

Postremo librorum Veteris Testamenti interpreti commendabile est, ut aliquam curam ponat in vetustiorum morum, legum, institutorum, doctrinarum opinionumque studio, quatenus ad meliorem horum librorum intelligentiam conducat.

Obs. 1. Quandoquidem permulta in singulis fere V. T. scriptis occurrunt, quae, siue ad Hebraicam gentem, seu ad alias gentes spectent, nobis, quibus longe diversus est cogitandi agendique modus, non-nihil peregrina videantur, horum utique rationem habere decet interpretem, quo melius et proximo fungatur officio suo et scriptorum sacrorum honorem tueatur.

Obs. 2. Hanc igitur in rem non modo perutile est, quidquid de Hebraeorum siue sacra, seu civili, seu domestica antiquitate ex ipsis eorum libris antiquis inter se invicem collatis, adhibitisque aliis subsidiis optimis, cognosci potest, prudenter consilere, verum etiam ea attendere atque curare, quae de aliis gentibus in V. T. memoratis exposita ab harum rerum investigatoribus fuerunt. Immo, quod melius quis versatus sit in priscarum gentium quantumcumque, maxime Orientalium, cogitandi agen-

dique ratione indaganda e suisque fontibus derivanda, et in exponendo modo, quo universe procedere sensimque coli soleat humanum ingenium, eo facilius antiquissimorum etiam temporum rationem et ipse intelligere et aliis exponere poterit: quod hic quidem verbo monuisse satis esto, sed alio deinceps loco opportuno ad ipsos interpretis usus adhibendum illustrabimus, quantum opus videbitur.

INSTITUTIO INTERPRETIS VETERIS TESTAMENTI.

P A R S S E C U N D A.

DE IPSA VETERIS TESTAMENTI INTERPRE-
TATIONE UNIVERSE SPECTATA.

S E C T I O P R I M A.

DE VERA VETERIS TESTAMENTI INTERPRETANDI
RATIONE.

§. I.

Quandoquidem quæ ad ipsam Veteris Testamenti interpretationem pertinent, partim generaliora sunt, partim magis specialia, pro argumenti et dictionis diversitate, de utrisque seorsim ut agatur, consentaneum est: cumque non unum eundemque omnes, sed vehementer dissimilem nonnulli modum sequantur, a variis his modis breviter lustrandis initium facere juvabit.

Obs. 1. Postquam superiore parte exposuimus, quaecumque nostris potissimum temporibus proba-

bilem V. T. interpretationem forment adjuventque, nunc ea aggredimur, quae ad ipsam hanc interpretationem pertinent. Ea vero vel spectant omnes V. T. libros universe, vel rationem habent diversitatis, quae in horum sive argumento seu dictione cernitur. Utraque cum minus concinne jungantur, sed separatam tractationem potius requirant, hanc ipsam nos viam praefendam duximus: eamque adeo magnopere probamus rationem, quae generalem ac specialem distinguit V. T. hermeneuticam, seorsim tractandam. Utriusque autem etsi latissimus est ambitus, eo tamen brevior a nobis institui poterit tractatio, quo diutius, et, quantum licebat, accuratius jam ea contemplati sumus, quae ad ipsam V. T. interpretationem vim habere videbantur haud exiguum.

Obs. 2. Ad secundae hujus partis argumentum cum generales quaedam pertineant regulae, in quorumcumque fere V. T. scriptorum interpretatione observandae, hae, quantum opus esse judicabimus, a nobis deinceps tradentur atque exponentur. Antequam tamen eo progrediamur, breviter lustrasse juvabit varios a variis interpretibus commendatos modos praecipuos, de iisque, quid probandum sit, quid minus, ingenue retulisse.

§. 2.

Quae igitur diu cum apud Judaeos, tum apud Christianos obtinuit interpretandi ratio allegorica
et

et mystica, quæ duplex verbis subjicitur sensus, hæc, etsi interdum suos habeat usus, merito tamen, ubi agitur de vera ipsius scriptoris mente, repudiatur: ab ea autem nonnihil diversam esse existimamus typicam rerum quarundam expositionem.

Obs. 1. Minime opus est, ut hic de Cabbalistica Judæorum interpretatione agamus. Quidquid de abstrusis hujus interpretationis iisque ineptissimarum, immo monstrosarum allegoriarum refertis tenebris nos saltem perspicimus, hoc ita omnino comparatum est, ut ne in lucem quidem protrahi mereatur.

Obs. 2. Sed aliud est allegoricae ac mysticae interpretationis genus, quod et partim magis est tolerabile, et aliquam commendationis speciem habere videtur ex magni nominis virorum, qui eo usi sunt, auctoritate: quorum omnium instar unus sit Apostolus PAULUS, qui illud plus semel ad suum propositum adhibuerit. Videamus ergo, qualis sit ea ratio allegorica et mystica, et quid de hac judicare oporteat.

Obs. 3. Allegorica et mystica interpretatio, ut vulgo accipitur, ea est, quæ cum simplici et proximo, quem verba in se habeant, sensu alium conjungit magis abstrusum ac remotum, qui sive ab ipsis scriptoribus, seu a divino, a quo inspirati sint,

Numine verbis simul intentus sit. Haec autem definitio conferri potest in se complecti duplicis sensus cuiuscumque, ipsiusque etiam grammatici illius, sive litteralis quem dicunt, ac typici, expositionem. At nos malumus quidem huc non referre typicam interpretationem, quae res magis quam verba spectat, et de qua adeo deinceps acturi sumus.

Obs. 4. Quod igitur ad allegoricam, sive duplicis, quem verba aequae ferant, sensus expositionem attinet, huc peculiariter pertinet nobilissima quaestio de duplici nonnullorum vaticiniorum sensu, altero, qui proximum eventum spectet, altero, qui argumentum spectet remotius, sive Messiam ejusque aut religionis ab eo condendae naturam et fata. De qua quaestione cum alio potius loco agendum sit, hic satis fuerit generaliora quaedam monuisse: quocirca ante omnia notamus, duplicem istum sensum probe distinguendum esse a quadam sensus ambiguitate, quam ipsi scriptores interdum captaverint, quod genus deinceps opportuno loco attingemus.

Obs. 5. Duplicem illum grammaticum et mysticum verborum sensum nequaquam admittendum esse arbitramur. In nullo enim loco hac de re discrete admonentur ii, quorum in usus proxime conscripti sunt libri V. T., neque ullum suppetit omnino in eis istiusmodi interpretamenti admittendi indicium, a quocumque scriptore exhibitum. Quod si objiciatur Apostoli Pauli auctoritas, notandum est, scriptorem hunc esse recentiore, qui, ut
dein-

deinceps videbimus, se ad sui aevi morem dumtaxat accommodaverit. Et vero constat ex historia, esse mere humanum duplicis sensus inventum, quod a Graecis ad Judaeos et ab his ad Christianos transierit. Est denique ista interpretandi ratio tantum opinabilis atque arbitraria, nullisque certis legibus definiri potest. Grammatica interpretatio regulis quibusdam adstricta est, ex rerum indole petitis, quas sequi jubet prudentia: sed allegorica interpretatio in solo posita est interpretum arbitrio; et nulla unquam excogitentur praecepta, quibus ingenii in allegoriis quaerendis urgendisque luxuriantis lusus cohibeantur.

Obs. 6. Tametsi igitur duplicem istum sensum vehementer improbamus, quamdam tamen esse rationem allegoricam, quae optimo consilio adhiberi possit, minime diffitemur. Potest nimirum aliquis ea, quae proprio simplici sensu alicubi dicuntur, figurate ad suum propositum sic accommodare, ut in nullam incurrat reprehensionem, immo ut, si ad sapientissimi usus vim attendas, laudari mereatur. Atque hanc rationem esse existimamus eorum, quae re vera allegorice a Paulo Apostolo proposita sunt. Alia enim, quae allegoricae apud eum interpretationis speciem habere videantur, ad typicam pertinent rerum expositionem, de qua mox. Alia ad neutrum genus referenda sunt, veluti 1 Corinth. IX. 9. et 1 Timoth. V. 18. coll. Deuter. XXV. 4., ubi continetur tantummodo argumentatio, quae a minori ad majus se effert; item Rom.

X. 18. coll. Psalm XIX. 5., ubi Davidis dicta ad suum propositum adhibet et accommodat Apostolus, nec vero dicit, ea hoc ipso etiam sensu remoto ab auctore prolata aut a divino Numine inspirata ei fuisse. Atque eadem plane ratio est cum aliorum locorum quorundam, tum Rom. X. 6—8., coll. Deuter. XXX. 12—14., ubi Apostolus pro more sua aetate recepto ea, quae dicere volebat, verbis expresit, e V. T. depromtis, et, quamquam longe alio ibi sensu accipiendis, ad suum nihilominus propositum aptissimis. Sed ad illud, quod spectamus, genus referenda sunt in primis quae leguntur Galat. IV. 22—26: ubi tamen minime dicit Apostolus, figuratum, quem profert, sensum simul cum simplici verborum sensu in historica Geneseos relatione intentum fuisse: sed, cum ii, ad quos scriberet, allegoricis expositionibus delectarentur, insigni prudentia, qua alios propriis armis feliciter oppugnabat, se ad illorum quoque Judaeorum captum accommodavit, quod ipse haud obscure significavit vs. 24.; ibi enim dicit: *ἡρῶν ἐστὶν ἀλληγορούμενα*, sive, ea allegoricam ac figuratam interpretationem, ex ipsorum scilicet iudicio, recipiunt.

Obs. 7. Quae ad allegoricam interpretationem referri potest interpretatio typica, habetque quamdam cum ea speciem affinitatis, a nobis non simul oppugnata est neque rejecta. Immo vero, ut nobis quidem videtur, utraque a se invicem distinguenda est. Sensus nimirum typicus, si quid cernimus, in rebus inest, allegoricus ex verbis petitur.

Cum

Cum typice locum exponimus, unicum tantummodo sensum verbis subijcimus, secus atque in eis fit, quae allegorice intelliguntur. Typus enim nihil aliud est, nisi quaedam duarum rerum personarumve similitudo, quarum altera alterius aliquam contineat imaginem. Ejusmodi typos in multis fuisse ritibus per leges Mosaicæ praescriptis, negari vix potest. Cum nempe hoc priscorum esset Hebraeorum ingenium, ut rebus sub sensus cadentibus vehementius ac propemodum unice moverentur, ad hanc eorum indolem accommodatum erat, ut res a sensibus remotae imagine quadam aliarum rerum in sensum incurrentium iis repraesentarentur. Itaque per frequenter in V. T. memorantur actiones et caerimoniae symbolicae, quae typi, sive imagines nonnullarum rerum essent. Huc peculiariter pertinebant ritus lustrales, quorum haec profecto erat indoles symbolica, ut peccati foeditatem, quae tollenda esset, oculis quasi subjicerent. Universa etiam sacrificiorum piacularem rationem, ut et plerorumque eorum, quae a summo sacerdote peragenda erant solenni expiationis die, sic erat comparata, ut in iis quamdam quasi effigiem adumbratam videamus eorum, quae per humani generis redemptorem Jesum Christum in plenam omnium lucem evocata fuerunt. Conf. Coloss. II. 17. Hanc autem typicam nonnullorum rituum rationem perspicaciores saltem Israëlites non penitus fugisse, colligi potest cum ex avita actionum symbolicarum consuetudine, tum ex Psalm. XXXVIII. 4, 6, 8, 9, 11, 12. et

LI. 4, 9., ubi Davides commissi delicti gravitatem imaginibus a leprae morbo ejusque lustratione petitis descripsit. Est denique haud levis neque omnino quaesita similitudo rerum quarundam historiarum. quae V. ac N. T., quae subinde utiliter attendatur ac demonstretur: quocirca Davidem deinceps videbimus propriarum rerum contemplatione plus semel ad similes quodammodo Mesiae res contemplandas adductum fuisse. Quam igitur poetice descripsit Davides Psalm. LXVIII. 19. triumphalem sacrae, quae symbolum esset praesentissimi Dei, arcae in Sionis montem deductae processionem, haec cujusdam naturalis rerum similitudinis ope menti Apostoli subiciebat Mesiam triumphali modo ad coelos adscendentem, Ephes. IV. 8-10., qualem ipse etiam Davides, ut putamus, eadem opportunitate celebraverat Psalm. CX. Est autem eadem fere ratio aliorum quorundam locorum, ubi ea, quae in N. T. typice exponuntur, non ponunt duplicem verborum sensum in ipsis, quae allegantur, V. T. locis latentem, sed sola nituntur ipsarum rerum inter se similitudine quadam.

Hanc vero typicam rationem non nimis subtiliter ubique quaerendam aut urgendam esse, uti multi fecere theologi vetustiores, vix opus est ut hac nostra aetate moneamus. Hoc universe dixisse sufficiat, cavendum esse interpreti, si quando typorum incidat opportunitas, ne phantasiae nimis indulgeat, sed oportere, ut in generali plerumque similitudine quadam subsistat, et, quo magis naturalis,

lis, simplex, et cum rerum indole conveniens sit ipsa, quam exhibuerit, similitudo, eo magis probandam esse rationem, quam sibi sequendam praescripserit.

Obs. 8. Concludimus, litteralem, qui dicitur, verborum sensum unice verum esse et V. T. interpreti quaerendum. Facile autem per se patet, hunc sensum habendum esse cum, quem ipse scriptor suis intenderit verbis, siye proprie, seu figurate locutus sit. Adfunt nimirum in V. T., praesertim in libris poëticis, permulta figuris imaginibusque, immo nonnulla allegoriis adhibitis proposita. Horum ergo locorum ipsa postulat simplex et grammatica interpretatio, ut non proprie contra scriptorum mentem exponantur, sed ut figuratae dictionis justa habeatur ratio.

§. 3.

Est etiam species quaedam interpretationis allegoricae, quae moralis appellatur, sed eo, quo accipitur, sensu minime probanda.

Obs. 1. Cum in V. praesertim T. libris plurima occurrere existimaret nobilissimus nostri aevi philosophus Regiomontanus KANTIUS, quae cum purioris religionis et ethicae praeceptis ad concordiam componi non posse ei viderentur, si naturali suo acciperentur sensu, his ejusmodi sensumtribuendum esse decrevit, qui ad veram religionem, ad virtutem,

tem, ad mores accommodatus esset, atque ideo *moralis* appellaretur. Hunc ergo scriptorum sacrorum sensum, quantumvis saepe coactum, praefendum esse judicavit, eodem plane modo, quo philosophi morales apud Gracos et Romanos fabulosam de Diis doctrinam symbolice et mystice sic exponebant, ut haec ad sanio-rem doctrinam propius accederet.

Obs. 2. Quaecumque Kantius ejusque asseclae ad istam interpretandi rationem commendandam protulerunt, non ejusmodi sunt profecto, ut admit- tendam eam esse persuadeant. Habeat oblectamenta quaedam, et nonnullos usus philosopho afferre videatur: immo ejus ope quaedam, intellectu difficilia, a nostro cogitandi modo aliena, et puriori doctrinae non consentanea visa, facile expediat ingenii felicioris theologus et ad publicam utilitatem contorqueat. Verumtamen eadem, si accurate loquamur, ne interpretationis quidem nomen gerere meretur. Nam ad rationem Kantianam C. S. interpretari nil re vera est aliud, nisi verbis ex eo desumptis et plerumque longe alio, atque quo ab auctoribus proferuntur, sensu acceptis propria sua cogitata exprimere, et haec auctoribus quasi obtrudere, quibus, inviti licet, ea dicant, quae ad usum moralem cap- tumque communem accommodata sint.

Obs. 3. Quod si igitur quis in V. T. ea offen- dat, quae probare non possit, profecto minime consulit honori scriptorum sacrorum, quando, natu- ralem verborum sensum pervertendo, aliquid tan- dem

dem inde elicit, quod recentior probet philosophia. Sed ita potius debitam his scriptis venerationem tueri eum decet, ut, quidquid offensioni merito esse possit, hoc repetat partim ex vetustioris religionis Moëlicae indole, ad gentis Israëliticae indolem ususque unice composita, partim ex imperfectioribus, quas solas tanta ferret antiquitas, de Deo ac virtute notionibus, partim denique ex cogitandi loquendique modo ac moribus, in summa antiquitate et sub coelo maxime diverso receptis. Si vero quis ea etiam ipsa, quae ex nostro iudicio minime probanda sint, ad usus communes velit revocare, fatis superque ei suppetet, quod cum ad mores prudenter regundos, eaque, quae improbanda sint, evitanda, tum ad benignitatem divinam, qua purior ac perfectior nobis obtigerit Christi doctrina, rite aestimandam pertineat.

§. 4.

Nec probandus est eorum modus, qui in tractandis V. T. scriptis opinionum suarum, theologicarum, magis quam verae ipsorum scriptorum mentis rationem habere videntur; qualem interpretationem appellare possumus theologicam: etsi ceteroquin ipsius religionis, divinitus in sacro codice traditae, rationem prudenter in ipsa
in-

interpretatione habendam esse, omnino statuimus.

Obs. 1. Haec erat plerorumque de coetu Christiano interpretum vetustiorum consuetudo, eaque apud recentiores quidem minus generaliter recepta, nec tamen prorsus obsoleta, ut, cum V. T. libros tamquam theologi tractarent, in eis interpretandis suae theologiae placita ac dogmata sequerentur. Itaque, quidquid ad theologici sui systematis confirmationem e V. T. scriptoribus corradere possent, avide arripiebant, et, dummodo hos convenienter cum fidei analogia, quam vocabant, explicarent, veram eorum mentem assecutos se esse, sibi persuadebant.

Obs. 2. De hoc interpretandi modo satis esto praecipua quaedam notasse.

1. Verus scriptorum sacrorum sensus non e compendiis theologicis petendus, illisve ex his inferendus est, sed secundum sanas interpretandi regulas ex illis eruendus: et ubi de nonnullorum locorum sensu agitur, non magis valere debent theologorum quorumcumque placita, quam ulla decreta conciliorum. Fuit utique hic theologiae abusus frequentissimus, ut S. C. sensus ad has illasve opiniones in scholis traditas accommodaretur et contorqueretur: at hoc aequè a vera interpretandi ratione abhorret, atque interpretatio allegorica et moralis, quae utraque scriptoribus sacris arbitrario prorsus modo sensum sub-

subjicit ab ipsorum mente consilioque prorsus alienum.

2. Ipsa etiam fidei analogia, quam vocare licet; five summa praecipuorum doctrinae divinitus patefactae capitum apto nexu inter se cohaerentium: haec igitur fidei analogia non in theologicis compendiis quaerenda est, utpote humanis minimeque inter se consentientibus, immo dissentientibus sapissime et sibi invicem vehementer oppositis: sed doctrina divina ex ipso, quo continetur, fonte divino haurienda est, ac deinde investigandum, quomodo singulae ejus partes, vario tempore in variisque libris traditae, inter se cohaereant. Cum autem ab uno eodemque Deo profectam esse credamus doctrinam quae in veteri codice sacro atque eam quae in novo habetur, nullam profecto pugnam, immo magnum consensum inter utramque expectare fas est. Itaque, uti in optimo quoque scriptore humano interpretando decet varia loca inter se conferre, quae se invicem illustrent, ita hoc decet praesertim in divinis scriptoribus interpretandis, et, ubi opus videatur, ad justam concordiam componendis. Verumtamen singula propemodum doctrinae, per Christum ejusque Apostolos partim demum patefactae, partim in multo majori luce collocatae, capita in V. aequae ac in N. T. quaerere, eandemque summatim fidem iis, qui veteris atque qui novae religionis vixere temporibus, tribuere: hoc ergo non est interpretem agere, sed theologum, de systematis aedificio, quod sibi extruxerit,

rit, exornando et quibuscumque modis amplificando unice sollicitum. Immo vero, cum et magnum sit veteris ac novae religionis discrimen, et sensim sensimque in declarandis rebus ad religionem pertinentibus progressa sit divina sapientia, ad hominum captum temporumque usus se semper accomodans: Christianum V. T. interpretem decet cautum ac sollicitum esse, ne, quod recentioribus temporibus et perfectissimae doctrinae tantummodo conveniat, vetustioribus obtrudat temporibus et praecursoriae quasi doctrinae adscribat.

3. Quantumvis fidei analogia, probe intellecta et iustis circumscripta limitibus, V. T. interpreti utilissima esse possit, ejus tamen usus per ipsam potius rei naturam commendari potest debetque, quam per disertum aliquod et perspicuum C. S. testimonium. Est nimirum unicus locus, qui ipsi ejus appellationi ansam dedit, effecitque, ut, quotquot theologia V. T. delectarentur interpretatione, in eo permagnum praesidium invenisse sibi persuaderent, quo eam tuerentur. Paulus enim Apostolus, Rom. XII. 6. de variis donis, sive de facultatum, virium munerumque, quibus instructi erant primitivae ecclesiae Christianae doctores, diversitate agens, deque modo, quo iis utendum esset, nominatim refert *προφητείαν*, quae exercenda esset *κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως* in quo igitur loco *προφητεία* dicatur de S. C. sive de V. T. interpretatione, *ἀναλογία τῆς πίστεως* de doctrinae ad credendum a Christo traditae variis partibus artissimè

mo vinculo connexis, quibuscum adeo convenienter V. T. interpretandum sit. Verum enimvero ἀναλογία hoc sensu nulla prorsus similis usus auctoritate accipitur: est *proportio*, quam dicimus, variarum rerum disimilium, cujus habenda sit ratio. Προφητεία hic et alibi est donum, sive facultas de rebus divinis in sacris Christianorum conventibus disferendi aliosque instituendi, ac sacros Judaeorum libros ad pietatem ac virtutem apposite explicandi. Πίσις denique nobis, coll. 1 Thesf. III. 10., dici hic videtur de Christianae religionis notitiis, quas alii aliis pleniores habebant ac perfectiores. Ad harum itaque ἀναλογίαν sive proportionem variamque ac disimilem rationem, ex prudenti Apostoli consilio, accommodata esse debebat in conventibus sacris προφητεία, sive publica institutio sacra: quam in rem conferri potest 1 Corinth. III. 1, 2. Hebr. V. 12.

Obs. 3. Breviter illustremus id quod diximus de V. T. ad veram fidei analogiam, sive convenienter cum ipsa religionis doctrina, interpretando; et hanc in rem quaedam proferamus exempla, ex quibus, quid velimus, pateat.

1. Itaque vehementer improbamus istam interpretandi rationem, qua olim quam plurima V. T. dicta ad demonstrandum Trinitatis, quae appellatur, dogma congerebantur, quae, verbis in se ac seorsim spectatis, quamdam habere speciem videantur, sed, si eorundem attendatur contextus, omnem probandi vim plane amittant. Hujusmodi est locus

N

Psalm.

Pſalm. XXXIII. 6., ubi cum memorentur Jehova, ejus verbum et ſpiritus, Trinitatem ibi perſpicue deſcribi, plerique non dubitabant, cum tamen ex Hebraicae poëſeos parallelismo *verbum Jehovae* et *ſpiritus*, ſive potius *halitus* qui *ori ejus* eſt, prorſus ſint ſynonyma, et poſterior locutio periphrasis poëtica ſit prioris.

2. Verumtamen liberalem et theologum et V. T. interpretem agnoſcere decet, eſſe in V. T. loca, quae ſecundum ſanas interpretandi regulas non explicentur, niſi in ſubſidium quaſi vocata illa diſtinctione, quae in permultis N. T. locis ſatis perſpicue docetur ut ſummi Numinis propria. — Auctor Pſalmi XLV. illuſtriſſimo cuidam regi, quem Meſſiam dicimus, divinam majeſtatem adſcribit vs. 7. eumque ipſo Dei nomine compellat: atque hoc nomen omni ſua vi ibi accipiendum eſſe, liquet ex ipſa contexta oratione; nam eodem Dei nomine vates Meſſiam compellat vs. ſq., quod non diverſum ab eo eſt, quo ipſum Deum ibidem ſignificat, quodque adeo ut non diverſo, ſed eodem plane ſenſu intelligatur, ſuadet interpretandi ſimplicitas. Similis fere eſt ratio Jeſ. IX. 5. Jerem. XXIII 5, 6.

3. In hujusmodi ergo locis quid fieri oportet ab interprete? Num verba invito eorum contextu ſimplicique ac naturali ſenſu exponat, ut theologicae, quam appellavimus, interpretationis crimen effugiat? Immo vero, cum ex bona ac ſana talium locorum interpretatione ſublimiorem ac divinam naturam ven-

tu-

turo olim Mesſiae attribui animadvertat, non theologum agit, ſed probabilem interpretem, quando ea in hanc ipſam ſententiam exponit, licetque ei omnino, immo convenit, ut adhibita majori luce, in qua haec ipſa Chriſti natura ſublimior collocata eſt in N. T., colluſtret ea V. T. loca confirmetque.

§. 5.

Denique ſedulo cavenda eſt ea recentiorum plurimorum ratio, qua, dum nihil omnino admittere volunt de Veteris Teſtamenti rebus ac doctrinis, niſi quod cum ſolito, cui ipſi aſueti ſunt; ordine plane conſentiat, quodque ipſi ſua mente facile concipiant, huic ſuae opinioni convenienter ſacros libros interpretantur: quam interpretandi rationem haud male dixerimus nimis philoſophicam:

Obſ. 1. Maximi ad V. T. interpretationem uſus eſſe rite inſtitutum ſtudium philoſophiae, quae recte judicare ac ratiocinari doceat, oſtendimus P. I. S. III. C. I. §. 2. Itaque quamdam interpretationem philoſophicam minime improbamus, immo eam, ſano ſenſu acceptam, maximopere commendamus; atque cupimus adeo, ut quis non ſola verba ſpectet, ſed ſcriptoris etiam mentem, propoſitum,

notiones, atque, ubi opportunum videatur, causas cum rerum, de quibus scripsit auctor, tum nonnullarum dictionum, quibus usus est.

Obs. 2. Jam superioribus temporibus magnae in nostro Belgio agitatae fuerunt controversiae, utrum philosophia interpret codicis sacri esset, nec ne. Prodierat nimirum Eleutheropoli, sive Amstelodami, sec. XVII. liber hoc titulo: *Philosophia scripturae interpret, exercitatio paradoxa*; in quo libro agitur de philosophia, quatenus de ratione usurpabatur, quam SOCINUS ejusque asseclae et fautores ita profitebantur esse S. C. judicem, ut nihil in doctrina divinitus tradita admitterent, nisi quod homo sua mente concipere posset, utque omnes illius doctrinae partes ad humanae rationis captum accommodandas esse arbitrarentur.

Obs. 3. Recentissima aetate multo longius processit nonnullorum interpretandi temeritas, philosophiae lumine abusa, atque omni modo illud agens, ut, quaecumque in C. S. contineantur divinae institutioni adscribi solita, ipsique etiam eventus extraordinarii, ad humanae rationis modum ac decreta, et ad ordinarium atque consuetum rerum humanarum cursum componantur. De hac interpretandi ratione, quatenus V. T. spectat, egimus P. I. S. II. C. II. §. 2 et 3.: quam adeo si nimis philosophicam dixerimus, vero eam nomine nobis designasse videmur.

Obs. 4. Quandoquidem igitur istam interpretandi rationem supra l. c. et P. I. S. I. C. VI. satis nos
im.

impugnasse censemus, unum atque alterum hic notasse sufficiat.

1. Interpretatio haecce philosophica aequè nititur praejudicata quadam opinione, atque illa theologica, quam superiore §. perstrinximus. Quemadmodum enim theologi, qui eam sequebantur, hoc in V. T. quaerebant atque etiam interpretando illuc inferebant, quod sibi cum suo systemate theologico convenire videretur; eodem plane modo philosophici isti interpretes non alio proposito V. T. libros aggrediuntur, nisi ut ea tandem ibi inveniant, quae cum suis, quas attulerint, opinionibus ad concordiam componi possint. Ab utraque ergo parte obtinet interpretandi ratio aequè arbitraria, quae non id, quod re vera inest in V. T., inde profert exhibetque, sed id, quod ibi inesse cupit.

2. Neque est profecto, quod interpretes, quos hic spectamus, librorum V. T. honori se consulere praesumant, cum re ipsa de eorum dignitate permultum detrahant. Dictitant scilicet, sibi hanc rationem idcirco commendabilem videri, quod ejus ope difficultates quam plurimae, quae V. T. libris objectatae fuere, feliciter tollantur, ac nihil remaneat, quod offensioni esse possit. Fatemur utique, sic eos valde gratificari religionis nostrae adversariis. At vero ita his gratificari, ut omnis omnino auferatur divinus interventus; hoc, quid, quaeso, est aliud, nisi victoriam iis concedere, eamque prodere causam, quam tuendam tibi sumferis? Enimvero ita rectius honorem veteris etiam codicis

facri tuearis, ut minime cum apertis religionis divinitus patefactae hostibus cenferi possis conspire. Ita eum tuearis, ut, quidquid eximii atque omnino divini in illis libris reperiatur, et ipse magis magisque percipias, et aliis quacumque opportunitate ingenue et mascule exponas. Quod si plurima tibi occurrant abstrusa, quaeque speciem habeant offensionis, hoc semper memento, in ordinario etiam divinae providentiae cursu permulta occurrere, quae, etsi explicare nequeas, sapienter tamen instituta esse atque disposita, credere oporteat.

§. 6.

Conficimus ex dictis, hanc solam interpretandi rationem commendabilem esse, quae nullum alium sensum quaerit, nisi quem ipsos scriptores verbis, quibus usi sunt, subjecisse, probabiliter ostendi possit; eoque nomine idem de facris, quod de quibuscumque scriptoribus, valere statuimus: quocirca interpretationem Veteris Testamenti ad duo haec capita commodè referemus; ad expositionem verborum, et ad expositionem rerum quae verbis significantur.

Obs. 1. Quandoquidem in singulis, quos lustravimus, interpretandi modis, homines proprias suas opi-

opiniones magis spectasse censendi sunt, quam veram scriptorum mentem, aut certe in plerisque, plus quam par esset, propriarum opinionum studio ducti fuisse, nec solam suam curam in eo posuisse, ut, quid dicere voluerint scriptores, rite indagarent, atque exhiberent; ex iis, in quos inciderunt, erroribus patere potest prudentiori cuique, quid cavendum et quid agendum sit genuino V. T. interpreti, ac veram adeo interpretandi rationem, quae sequenda ei sit, et quam ipsa etiam rei natura commendet, esse hanc, qua nihil aliud quaeritur, nisi ut, misa quacumque opinione praedjudicata, illud aliis exponatur, quod ipsis scriptoribus in mente fuisse, probabili modo ostendi possit.

Obs. 2. Quaesitum est, utrum in scriptis sacris interpretandis eadem valeant leges, quae in aliis scriptis quibuscumque, an vero diversae. Qua de re sic statuimus: universe omnino easdem valere regulas, quippe quae solae viam monstrent, qua ad veram scriptorum mentem indagandam perveniatur. Homines nimirum erant, qui sacros libros confecerunt et conscripserunt. Lingua usi sunt suo tempore et apud suos populares usitata, eaque id, quod in mente habebant et cum aliis communicare volebant, expresferunt. Quare igitur in horum interpretatione aliae excogitentur leges ac regulae, atque quae universe valere merito censeantur? Fatemur utique, in scriptis sacris divinae contineri originis religionem, extraordinario ipsius Dei eoque frequentissimo interventu munitam: atque hoc ipsum ab

interprete probe attendendum existimamus. Verum haec major argumenti ac divina praestantia, quantumvis suam vim in ipsa habere debeat interpretatione, non suadet tamen, ut usquam a consueta ubique interpretandi ratione discedatur, quae unice inquit, quid scriptores dicere voluerint, dum his illisve verbis utebantur. Ipsa ea sacrorum librorum praestantia ratiocinando atque argumentando conficienda est: sensus vero ex eorum verbis eliciendus, uti in scriptis quibuscumque. Nec negamus certe, divinitus ductos fuisse et collustratos scriptores sacros: at haec, quae dici solet, inspiratio jubet quidem majorem eorum effatis fidem habere, non vero alium eorum dictis subjicere sensum, nisi quem verba ferant. Quod si autem in aliis quibusdam scriptis aliquid sive in dictionibus, seu in actionibus rebusque Deo tribuitur auctori, aequabilitas interpretandi non postulat utique, ut hoc de divino, qui obtinuerit re vera, interventu accipiatur, etsi verba de eo agere videntur. Aliunde enim discerni oportet, utrum istiusmodi interventus ab ipsis scriptoribus creditus sit, nec ne, et, si creditus sit, ex quo fonte repetenda sit ea fides: uti nec vicissim ex fabuloso aut ficticio, qui saepe apud externos scriptores occurrit, interventu divino consentaneum est ut colligatur, idem plane iudicium ferendum esse de divino interventu, qui apud sacros memoratur scriptores. Immo vero, etsi hunc, justis argumentationibus inducti, ab iis universe et significatum et merito creditum fuisse affirmamus,

si.

simul tamen inquirendum esse arbitramur, num extraordinarium semper et ubique interventum ipsi in mente habuerint aut re vera obtinuisse sibi persuaserint: quod ut definiatur, attendenda est et cogitandi loquendique ratio, et rerum, de quibus agitur, indoles, et prosae ac poëticae orationis diversitas. Hanc igitur, qualem descripsimus, interpretandi aequabilitatem turpiter ab iis perverti statuimus, qui, ideo quod in aliis antiquitatis scriptis haud paucis Deus quasi ex machina inducitur, idem dictitant de scriptis sacris valere, eamque in rem exteros poëtas cum sacris componunt historicis; superstiose vero eandem negligi ac non curari ab iis censemus, qui ex opinionibus aut decretis theologorum ita sacros interpretantur libros, ut horum auctores, si reviviscerent, se misere deformari, palam agnoscerent.

Obs. 3. Cum variae sint excogitatae distinctiones ab iis, qui de sacra hermeneutica scripserunt, has aliquem usum habere, minime quidem inficiamur: at sedulo tamen cavendum esse judicamus, ne nimis distinguendo et appellationes multiplicando perspicuitati noceamus, et ad quamdam quasi rationem scholasticam relabamur. Nos certe, misis istis et distinctionibus et appellationibus diversis, evitatisque etiam, quoad ejus fieri possit, vocabulis technicis, hanc simplicem sequemur viam, ut, quidquid de universa V. T. interpretandi ratione adhuc dicendum habeamus, duobus complectamur capitibus generalioribus, quorum alterum est de verborum, alterum de rerum intelligentia atque expositione.

PARTIS SECUNDAE

SECTIO SECUNDA.

DE VERBORUM INTELLIGENTIA ATQUE EXPOSITIONE.

§. I.

Ad rectam quarumcumque Veteris Testamenti partium, in quibus quis versatur, intelligentiam assequendam, ante omnia utilissimum est scire, aut saltem, ubi opus est, investigare, quid verba in se ac seorsim spectata significant.

Obs. I. In quacumque lingua viva addiscenda oportet in primis, ut ad loquendi attendatur usus, qui in vocabulorum et scriptione et pronuntiatione et significatione et constructione observatur: atque hic usus cognoscitur cum ex optimis scriptis, tum vero maxime ex eorum, quibus ea lingua vernacula et probe usitata cultaque est, consuetudine ac familiari commercio. Est vero in diversis linguis usus loquendi cum diversa singularum ratione atque
in

interiore propriaque indole universe semper consensu-
taneus: quamquam per majorem linguae cultum et
incrementum ejus ambitum, per temporum rerum-
que humanarum mutabilitatem, aliasve causas, par-
tim in hominum arbitrio positas, partim extrinse-
cus advenientes, ipse ille loquendi usus, dum vivit
vigetque lingua, non unum semper eundemque te-
net cursum aequabilem, sed multiplici nonnum-
quam modo variatum. In linguis vero mortuis usus
loquendi e scriptoribus, quibus eae vernaculae fue-
re, peti debet potissimum, magnamque ad eum
cognoscendum utilitatem afferunt, si qui sint inter-
pretes et lexicographi probabiles: at, qualis ille
fuerit variis temporibus, plene perfecteque definiri
non potest, quantumvis multa subsidia praesto esse
videantur; ne quid de pronuntiatione dicamus, quam
vivam nemo mortuis linguis restituat. Atque, ut hoc
utamur, fieri potest, ut vocis aut dictionis cujus-
dam Latinae significatio, quam purior exquisitior-
que linguae ratio minime respuat, non reperiatur
in CICERONIS aliorumve aurei aevi Latini aucto-
rum scriptis, quae tamen eo ipso tempore a cul-
tiore usu nequaquam fuerit aliena.

Quod igitur ad V. T. scripta attinet, eaque nec
admodum multa, et sola quae ex prisco Hebraeo-
rum sermone supersunt: potest quidem ex his lin-
guae indoles ejusque cum grammatica, tum syn-
tactica ratio cognosci ac definiri; possunt permul-
tae et voces et dictiones ex iis colligi, quae vigen-
te lingua usitatissimae erant, atque significationes

utra-

utrarumque maxime consuetae quodam ordine recenseri; posunt etiam nonnullae notari mutationes, quas in ipsa Hebraeorum aequae ac ceterorum Orientalium constantia subierit progrediente tempore lingua, dum apud illos omni suo vigore vivebat: verum equis tamen sibi praesumat, posse se usum loquendi Hebraeorum, qualis variis temporibus fuerit, in omni sua amplitudine ex linguae rudibus eruere et adhuc quasi vivum repraesentare? Sunt vero formae, voces, dictiones, quae rarius aut semel dumtaxat occurrunt; sunt etiam subinde significationes quaedam et in se probabiles et ad contextum aptissimae, quarum alia exempla in S. C. frustra quaerantur: atque has adeo aequae ac illas omnes nemo proxime ad usum loquendi exegerit. Nos certe, cum perquam lubrica, obscura, atque ad investigandum ardua, immo magnam partem diruta sit via, quae ad reperiendum priscum Hebraeorum usum loquendi ducat, malumus de hoc usu reperiundo nihil praecipere. Quamquam rem ipsam, ea appellatione significari solitam in libellis hermeneuticis, inquisitione dignam omninoque a nobis non praetermittendam existimamus. Hoc nimirum unice spectatur, ubi de usu loquendi, qui in C. S. obtineat, agitur, ut, adhibitis subsidiis optimis, sensus vocum dictionumque indagetur, et, quoad ejus fieri possit, accommodate ad linguae, qua usi sunt scriptores, indolem definiatur. Qui vero diversis scriptoribus sacris tribuitur peculiaris usus loquendi, est dicendi genus singulis proprium; quod

quod quatenus valeat ad sensum verborum rite definiendum, non opus erit ut singulatim a nobis exponatur, ac pertinet fere ad eum locum, ubi de sensu verborum agemus, ad contextam orationem veramque scriptorum mentem omni ope constituendo.

Obf. 2. Haec itaque in perantiquis prioris codicis sacri scriptis interpretandis maxime plana, quam quis sibi praescripserit, via est, ut sciat, aut, quantum necesse sit, investiget, quid ipsa auctoris verba significant singula, ac deinde ex oratione contexta, quoad ejus fieri possit, definiat, quae-nam ex diversis, quas ea admittant, significationibus, conveniat, et quem ea ex auctoris mente habeant sensum. Verba autem cum dicimus, et ea intelligimus, quae speciatim ita vocari solent a Grammaticis, et ceteras orationis partes. A verbis vero in se spectatis ut initium fiat, postulat rei in-doles, ac suadet etiam prudentia, cum certum sit, ex sola oratione contexta plus semel verbis subjec-tam fuisse aliquam significationem, quam rectior lin-guae cognitio vel ut penitus falsam, vel ut minus aptam deinceps abjudicaret. Quocirca de nullo ma-gis, quam de Hebraico sermone tenenda est haec regula generalis: in loco quodam ut certam vix re-cipiendam esse verbi significationem, nisi aliunde, quam ex orationis contextu, probabiliter ostendi possit, eam ipsi verbo convenire.

Obf. 3. Hisce jam praemonitis, videamus, quo optime modo singulorum verborum significatio re-pe-

periat: cui disquisitioni partim viam quasi supra praemunivimus, ubi de cognoscendae linguae Hebraicae subsidii egimus, P. I. S. I. C. I. §. 5.

1. Itaque in multis verbis, iisque praefertim quae frequentissime occurrunt, dubitari non potest, quin significatio, quam iis attribuunt Iudaei, vera sit et per intemeratam traditionem conservata. Ne ex quibuscumque orationis partibus exempla proferamus, satis fuerit quaedam verba, striete ita dicta, memorasse. Verbum igitur **כֹּזֵב** *mentiendi*, **מוֹת** *moriendi*, **קוֹם** *standi* significationem habere, ut tradunt Iudaei, innumera V. T. loca, in quibus habentur, dubitare non sinunt.

2. Sed vero saepissime opus est, ut ad verborum significationem reperiendam ac probabiliter constituendam alibi quam apud Rabbinos subsidia quaerantur. Neque enim omnes omnium verborum significationes hi tradidere, neque, quas tradiderunt, eae ex sola ipforum auctoritate admittendae sunt: immo haud paucae, fidenter ab iis constitutae, certo repudiandae sunt. — Deinde, verba usus frequentioris non eadem ubique significatione commode accipiantur: et si qua forte incidat alicui significatio rarior, quae in nonnullis conveniat locis, sola tamen ista convenientia non idoneum suppeditat fundamentum, quo secure nitamur. Nomen V. C. **צְדָקָה** minus commode ubique accipitur *justitiae* significatione, atque in aliquot locis aptior videatur *benignitatis*, *benevolentiae* significatio: verum quia haec interdum aptior videtur, inde non sequitur

con-

continuo, nomen ea umquam usurpatum fuisse, in tanta praesertim utriusque significationis dissimilitudine. — Porro, uni eidemque verbo ejusque derivatis nonnumquam tam parum inter se affines atque consentaneae fidenter tribuuntur significationes magistris Judaeis, ut subdubitari possit, num recte id fiat, certe operae pretium merito censeatur inquirere, num quid aliunde suppetat, quo eae sine ulla dubitatione admittantur. Exemplum illustre est in נכר, in quo verbo concurrere ajunt duas significationes prorsus oppositas, alteram *agnoscendi*, alteram *non agnoscendi*. — Denique, sunt verba eaque bene multa, quae rarius aut semel dumtaxat occurrunt; sunt quoque derivata, quorum primitiva desiderantur: in quorum adeo utrorumque constituenda significatione nemo paulo prudentior solis fidat Rabinis, etiamsi orationis, in qua occurrunt, contextus iis favere videatur.

3. Quandoquidem pleraque verba complures habent significationes, alias magis, alias minus inter se cohaerentes, interest utique eam significationem investigare, quae omnium prima fuerit. Hanc si quis in notione quadam abstracta, generali, a sensibus remota quaesierit, is vehementer falleretur, nec fatis ad summam linguae et antiquitatem et simplicitatem attenderet, quae postulat utique, ut prima verbi cujusdam significatio in eo quaeratur, quod sensibus proxime subjectum sit, ac saepe peculiariter in eo, quod soni alicujus exprimat imitationem. Conf. quae supra monuimus, pag. 164, 165.

Quod

Quod si ergo illa notio probabiliter exhibeatur, eo facilius secundariae, quibus verba eorumque derivata usurpantur, significationes exponi poterunt singulae et in ordinem redigi, quo melius quis in nativam linguae indolem se insinuare studuerit, ipsaeque significationes, quae alicubi convenient, certius poterunt constitui. At hac in re uti vehementer circumscriptus ipsius linguae ambitus non satis offert praesidii, ita parum viderunt vel optimi peritissimique Rabbiorum.

4. In tanta igitur domesticorum subsidiorum penuria dispiciendum est utique, num quae idonea alibi reperiantur, quibus illa partim novam vim accipiant, partim insigniter suppleantur. Nec defunt profecto cum in antiquis V. T. versionibus, tum praesertim in ceteris linguis Orientalibus et Hebraicae affinis. — Et versiones quidem antiquae, ex ipso textu Hebraico confectae, eo maiorem habent auctoritatem, quo sunt et vetustiores et accuratiores. Confirmant eae plerorumque verborum, usu frequentiorum, significationes a Judaeis traditas, easque sive magis seu minus consuetas; in rarioribus verbis, ad res potissimum naturales pertinentibus, plus valent, quam traditiones Rabbiorum: in prima vero significatione detegenda perparum afferunt praesidii; etsi ceteroquin AQUILA verborum proprietatem exprimere conatus est, cujus adeo interpretis reliquiae in constituenda verborum seorsim spectatorum significatione haud raro utiles esse possunt. — Sed vero, cum ne optimae quidem versiones antiquae fa-

tis

tis fidae ubique sint duces, eaeque interpretem saepe deficiant, quando majorem opem desiderat, omnium maxime tutum praesidium suppeditant vicinae dialecti: de quarum ergo et utilitate et usu operae pretium est ut paulo enucleatius hic referamus.

Obs. 4. Multiplex et varia est dialectorum Orientalium, in primis vero Arabicae, utilitas in constituenda singulorum verborum significatione.

1. Luculenter confirmant permultas verborum, nominum, ac particularum significationes maxime receptas. Talia sunt, quae superioris observationis initio attulimus verba, aliaque plura; porro nomina permulta, veluti אב, *pater*, אח, *frater*, אם, *mater*, חם, *focer*, יום, *dies*; pronomina etiam personalia pleraque, aliaeque particulae haud paucae cujuscumque generis. Quae igitur quando in ceteris etiam dialectis usurpantur, de eorum significatione aequè certi esse possumus, ac si ipsa lingua Hebraica hodieque vigeret.

2. Nonnumquam in frequentioris usus verbis significationem aliquam offerunt rariorem magisque omnino convenientem. Nomen V. G. צדק vulgo *justitiam* significat, sed صدق apud Arabes de *veritate* usurpatur: atque haec ipsa significatio aptior est Psalm. LII, 5., ubi opponitur שקר, *mendacium*.

3. Interdum verba, quae non nisi rarissime aut semel occurrunt, et de quorum significatione ex solo orationis contextu judicatum aut conjectatum est, in usum quasi revocant. Huc pertinet הרה

in uno loco Jes. XI. 8., quod valde frequentatur cum apud Arabes in هدي, tum apud Syros in וסין, significatione *dirigendi*, ibi perquam idonea.

4. Sunt etiam verba dubiae incertaeque significationis, quam optime definiunt vicinae dialecti. Exemplum esto in verbo נגר, cujus genuina *bul- liendi, aestuandi* significatio, in Arabico نغر super- stes, et diversis modis apud Hebraeos adhibita, antiquissimos etiam interpretes fugit.

5. Haud pauca sunt porio derivata, quorum pri- mitivum non reperitur in curra linguae Hebraicae sup- plectile, qualis est in C. S. Notissimum est no- men אלה, de *Deo* plerumque usurpatum. Ver- bum vero אלה, quod non occurrit apud He- braeos, usitatum est apud Arabes significatione *trem- mendi*, ut nomen אלה, الله sit *tremendus, mag- na veneratione prosequendus*.

6. Posunt quaedam verba Hebraica, quae in lexicis plerisque frustra quaeruntur, ope dialectorum feliciter restitui: quale est נכת, Arab. نكت, *hasta confodit profligavitque*, Numer. XIV. 45. Deuter. I. 44.

7. Denique, ad primam verborum significationem investigandam ac detegendam eximie conducunt affi- nes dialecti: in primis vero Arabica, cum ob in- signem suam, et copiam et diuturnitatem, tum quia praeclaros habuit lexicographos, qui diversas ejus opes collegerunt. Prima igitur ea significatio si per rite institutam istam comparisonem reperiatur, du- plex inde potissimum existit utilitas: altera, quod di-

diversae et interdum oppositae unius ejusdemque verbi Hebraeis cum aliis Orientalibus communis significationes ad concordiam componi possunt; altera, quod peculiaris cujusdam significationis Hebraicae, in quibusdam locis convenientioris, ea reddi potest ratio, in qua plane acquiescatur. — Ex priore genere est verbum אנה, quod apud Hebraeos habet significationem *voluntatis propensae*, cum apud Arabes ابي fit *recusavit, noluit, detrectavit*. Inde autem sunt inter alia אב, אב, *pater*, אבן, *pauper*, ابله, *arundines*. Verbum nimirum pp. est *curvare se flectique arundinis instar*: unde est significatio *annuendi*, et opposita *renuendi*, item significatio *patris in liberos benevole propensi*, et *pauperis supplicis*, se ad obtinendam opem perpetuo *incurvantis*, denique *arundinis facile inflexae*: in quo nomine maxime luculentum superest primae, quam exhibuimus, significationis vestigium. Ex eodem genere est, ut hoc addamus, quod superiore Observ. n. 2. indicavimus, verbum נכר, quod, coll. Arab. نكر, pp. est *pungere, pungendo distinguere*, et in utramque partem usurpatum est de eo quod quis apposita quadam nota sive *agnoscit admittitque*, seu *non agnoscit ac repudiat*. — Ex altero genere exemplum praebeat צדקה, quod ibidem adduximus commendabili nonnumquam *benignitatis* significatione. Verbum quippe צדק, صدق, pp. de eo dicitur, quod *rectum est*, veluti lignum. Hinc plerumque de *recto justitiae rigore* apud Hebraeos, Aramaeos,

Aethiopes, sed de *recto veritatis amore* plerumque apud Arabes usurpatur. Cum vero ea *recti* significatio etiam, praesertim apud Hebraeos, transferretur ad id quod rectum est in moribus, sive ad *virtutis* studium univ[er]se, inde speciatim dictum est de praestantissima apud Orientales virtute *benevolentiae*: cujus usus indicium est etiam apud Arabes, qui nomen صدقة de *beneficio pauperibus praestito*, sive *eleemosyna*, usurpare consueverunt; idemque fere nomen eodem sensu reperitur in dialecto Syriaca.

Obs. 5. In conferendis dialectis non temere, sed prudenter versandum est: ac sunt adeo quaedam leges hac in re omnino observandae; quarum praecipuas breviter indicabimus.

1. In verbo aliquo Hebraico illustrando qui rite agere volet litterarum Orientalium peritus, omnes, quantum possit, consulat dialectos vicinas: quo enim plures sunt dialecti, in quibus unum idemque verbum reperiatur, eo plus inde lucis accedere poterit verbo Hebraico. Verum persaepe in nonnullis tantummodo reperitur quod quaeritur, plus semel non nisi in una. Plerumque autem spem non fallit dialectus Arabica et Syriaca, praesertim vero illa, quippe quae omnium et cultissima sit et ditissima et hodieque superstes.

2. In dialecti cujuscumque comparatione ad facilem quarundam litterarum permutationem et interdum transpositionem attendendum est. Non tantum enim litterae, quiescentes dictae, saepe inter se permutantur, ut V. C. verbum, litteram aliquam & ha-

habens, cum simili verbo, eandem י aut ך habente, comparandum fit; sed in genere etiam pleraeque ejusdem organi litterae, immo ך et ך, scriptione quidem, non vero pronuntiatione vicinae, secum invicem nonnumquam commutantur. Nec sine exemplo est, ut unum verbum Hebraicum duobus respondeat Arabicis: quale est שמן, quod et *pinguedinis* et *numeri octonarii* conjunctas habet significationes, quarum illa est in Arabum سمن, haec in ثمن. Est porro notabile, verba, quae secundam et tertiam similem habent radicalem, haud raro cum iis convenire, quae mediam aut ultimam habent quiescentem, veluti in ipsa lingua Hebraica שחח, שוח, שחה, quibus verbis communis est *subsidenti* significatio propria. Denique, subinde litterae quaedam transpositae fuerunt: cujus rei luculentum est exemplum in גרר et גרגר, جرنر et جرن, *secuit*. Verumtamen sedulo caveri oportet, ne hoc comparationis genus temere, nec nisi quando maxima sit significationis similitudo aut convenientia, in subsidium adhibeatur.

3. In dialectis conferendis non ex folis semper lexicis sapere decet. Quamquam enim in vulgari alicujus verbi usu cognoscendo fidere omnino licet cum Arabicis GOLII ac GIGGEJI, tum Syriacis CASTELLI ac SCHAAFII lexicis: haec tamen fiducia non in omnibus sine discrimine ipsisque adeo rarioribus significationibus admittendis aequae magnae esse debet, quandoquidem plurimum abest, ut semper pateat continuo, quam cae habeant auctorita-

tem. Itaque non temere significatio quaedam rarior, in optimis etiam vicinarum dialectorum lexicis notata, arripienda est: sed, quo majorem sibi quis ex probatis, quos aliae dialecti suppeditent, scriptoribus copiam acquisiverit, eo majorem diversarum unius ejusdemque verbi ac rariorum etiam significationum auctoritatem proferre poterit, immo eo plures reperire in lexicis non notatas.

4. Non nisi prudenter significatio quaedam, praefertim rarior, quantumvis de ea constet, ex alia dialecto inferenda est in Hebraicam. Enimvero cum eadem plane verba varias in variis dialectis subierint significationum mutationes, perfacile accidere potuit, ut quaedam significatio peculiaris in aliqua dialecto obtinuerit, quae nunquam fuerit in Hebraica. Apud Arabes praefertim, in tanta linguae et copia et diuturnitate, necesse est, ut haud paucae procedente tempore existerint significationes, de quibus ne semel quidem prisci Hebraei cogitasse videantur.

5. In dialectis inter se conferendis ad primam verborum significationem, quoad ejus fieri possit, probe attendendum est. Hac enim ratione verba, quae primo intuitu non convenient, ad mutuum consensum componentur, veluti שָׂנֵא, *foetuit*, et سَئِى, *frenuus fuit*, pp. est, *acris*, *acerbus fuit*: et perspicui poterit, quatenus significationes secundariae propius cum prima conjunctae sint, quatenus inde longius discedant. Atque illae potissimum, si alicubi apud Hebraeos, etsi rarius, aptae sint, sine ulla

ulla dubitatione tuto admittuntur: hujusmodi exemplum est superiore observatione n. 2. indicatum in nomine צדק, quod de *veritate* usurpatur Psalm. LII. 5., plane ut Arabicum صدق, et proprie de eo dicitur, quod *rectum* est, coll. ejusdem Observ. n. 7. Ita etiam verbum דבר, quod consuetam habet *loquendi* significationem, magis convenit interdum significatione *insidias struendi*, quae proxime conjuncta est cum prima *struendi* significatione, coll. Arab. دبر: exemplum est Genes. XXXIV. 13.

§. 2.

In constituenda singulorum verborum significatione ad eorum etiam grammaticam rationem attendendum est.

Obs. 1. Quam necessarium sit universe V. T. interpreti grammaticum linguae Hebraicae studium, supra cum indicaverimus P. I. S. I. C. I. §. 6, hoc loco unice agimus de attendenda ratione singulorum verborum grammatica, quae probe cognita vim plerumque habeat aliquam in constituenda eorum significatione. Uti enim aliis linguis, ita etiam Hebraicae, aliquid est in varia forma cum verborum proprie dictorum, tum ceterarum orationis partium, quod significationem sive augeat, seu quocunque tandem modo immutet.

Obs. 2. Quamvis id, de quo hic agimus, haud in obscuro positum sit, haud inutile tamen erit

perpauca quaedam exempli loco attulisse. Notum est, apud Hebraeos, quibus inusitata penitus est verborum compositio cum praepositionibus, verba diversas species admittere, quarum adeo diversa vis, etsi non semper urgenda, semper tamen attendenda est: quam in rem utilissima est cum aliarum dialectorum, tum praesertim Arabicae comparatio, in qua nimirum perquam insignis est specierum in verbis varietas, ad rariores quasdam verborum Hebraicorum species cognoscendas et exponendas valde fructuosa. Sic rarior species פָּאֵעַל, Arabibus frequentior فاعِل, actionem relativam, quam hodie dicunt, exprimit, cui species התפאעל, تفاعل, vim addit reciprocam: unde adeo התפאקד pro התפקד significat, *semet alteri inspiciendum exhibuit*. Cum autem a diversis verborum speciebus diversae nominum formae exsisterint, harum vis ex ipsa specierum vi dijudicanda est: quocirca צַדִּיק et חָטָא si ex vi explicantur intensiva speciei *Pihhel*, a qua proxime derivantur, illud dicitur de homine *valde justo, integerrimo*, hoc de *gravi peccatore*, sive *viro scelesto*. — Alius indolis est אַרְבֵּה, vulgo *locusta*, sed pp. *valde multiplex*, cum sit per praepositam א intensivam, qua apud Arabes nihil frequentius, a רבה, *multiplex*; ut locustis adeo ab incredibili multitudine, qua ingruunt in Oriente, quasi cognomen inditum sit. Addimus nomen in heëmanticam desinens, quod semel Thren IV. 10. occurrat, רַחֲמָנִיּוֹת, de mulieribus adhibitum, quae *per ipsam suam naturam mites ac misericordes* sunt.

sunt. Denique, quod ejusdem plane atque hoc formae nomen esse arbitramur, **הָאַחֲרֵי** 2 Sam. XXIII. 1., ibi non ab **אַחֲרֵי**, *postremus*, sed ab **אַחֲרֵי**, *ad postrema referendus*, quod alibi non reperitur, derivandum, de Davidis dicitur verbis, ad feriora tempora suo argumento pertinentibus.

§. 3.

Cum haec sit Orientalium linguarum universe, ac speciatim Hebraicae indoles, ut pleraque verba, atque ea etiam ipsa, quae frequentissimi sunt usus, plures admittant significationes, sedulo id agendum est interpreti, ut, quaenam in singulis locis praeferenda sit significatio, probabiliter definiat.

Obs. 1. Quantumvis omnino statuamus, ex solo orationis contextu non petendam esse alicujus vocabuli Hebraici significationem, nequaquam tamen negamus, maximam istius contextus vim esse in definienda ipsa significatione, dummodo verbis in se spectatis conveniat. Enimvero multiplex saepissime est unius ejusdemque vocabuli significatio: quocirca nemo probabiliter sensum ejus exponet, quem in hoc illove habeat loco, nisi ad orationis seriem, in qua illud occurrat, rite attenderit. Quod si in Graeco quodam Latinove scriptore interpretando magna contextus habenda est ratio; quanto major

habenda est in veteri scriptore Hebraico, qui lingua usus sit Orientali, in qua significationum multo plura sunt plerisque vocabulis discrimina, quam in Graeca Latinave? Quid igitur valeat subinde orationis Hebraicae contextus in definienda vaga incertaque frequentissimi cujusdam vocabuli significatione etsi nemo negaverit, juvat tamen uno exemplo commonstrasce. Genes. III. 8. occurrit latissimi usus nomen קול: quod a nonnullis accipitur de *tonitru*, cum plus semel id vox *Jehovae* dicatur, sed a plerisque exponitur de ipsa *Jehovae* loquentis voce, quam audiverint sub vesperam primi nostri parentes, postquam divinum praeceptum violaverant. At de tonitru nihil quidquam ibi suadet ut cogitemus. Magis quidem convenit articulatae vocis significatio. Verumtamen, cum Deus Adamum non legatur allocutus esse, nisi postquam hic ipso audito se abdidisset, cumque ille non describatur loquens, sed מתהלך, *incedens* per arbores paradisi, simplicius convenientiusque putamus ut accipiat de *sono* sive *strepitu* Dei humana forma pro more suo adventantis. Quocirca in eandem sententiam vs. 10. dixisse censendus est Adamus: *Tuum sonum*, sive *te in horto adventantem audiivi*. Posse autem istud vocabulum eo sensu intelligi uti vix quisquam negaverit, ita manifesto liquet ex 2 Sam. V. 24., ubi קול צעדה est *sonus gressuum*, sive *strepitus* qui adventantem aliquem indicat.

Obs. 2. Saepe haud ita difficile est utique attendenti definire, quaenam ex variis significationibus

in

in aliquo loco maxime conveniat. Sic verbum ענה, pp. *fluxit*, cum usurpari soleat de sermonis fluxu, non tantum de eo dici, qui alteri respondet, sed de eo etiam, qui loqui incipit, cum alia indicant loca, tum Job III. 2. — Nomen כִּשְׁדָּה, pp. *appropinquantes*, de proximis plerumque usurpatur Dei in re sacra ministris, sive sacerdotibus; sed cum per suam indolem etiam dici possit de proximis regis ministris, de his ut accipiatur 2 Sam. VIII 18., suadet ibi contexta oratio. Postremo, quod longe frequentissimum est Dei nomen אֱלֹהִים, per vim suam propriam, qua significat *tremendum*, deinde *reverentia prosequendum*, multo patet latius: et cum de magistratibus populi dicitur honore dignissimis Exod. XXI. 6. XXII. 27., 1 Sam. II. 25., tum de quibuscumque personis homine praestantioribus Psalm. VIII. 6., tum de forma quadam maxime venerabili 1 Sam. XXVIII. 13.; sed de natura Messiae divina ut dicatur Psalm. XLV. 7, 8., postulat fere orationis contextus. — Atque haec quidem exempla, aliaque plura, quae in promptu sunt, luculenter demonstrant, quid valeat orationis contextus in definienda significatione, quam verba admittant.

Obs. 3. Haud raro tamen accidit, ut ex variis verbi cujusdam significationibus quanam praefenda sit, minus facile appareat. Atque ex hac significationum varietate difficultates subinde existunt ejusmodi, ut vix certae quaedam possint tradi leges, quae ad eas omnino omnes superandas valeant. Verum suppetunt nihilominus haud pauca, quae, si
ri-

rite attendantur, insignem interpreti afferant utilitatem: quorum ergo praecipua, maximam partem, quantum opus videbitur, exemplis confirmata, strictim proponemus.

1. Et si longe pleraque verba in V. T. non prima sua significatione, sed significationibus secundariis usurpari soleant, nonnumquam tamen, praesertim a poëta, prima significatio adhibita est ad eamve allusum. — Ut unico prioris generis exemplo defungamur ad nostrum propositum aptissimo, frequentissimum, ac plus una significatione occurrens, nomen צדקה Psalm. V. 9. significare possit vel *aquitatem* Dei, vel ejus *benignitatem*, vel *virtutem* ab eo praescriptam: quae singulae significationes ita ad contextum videntur congruentes, ut, quatenus a poëta spectata sit, haud immerito dubites. At, statim ac memineris, propriam esse *recti* notionem, hanc unice convenire animadvertes, ut vertatur: *Ducito me in rectam tuam viam*, atque ita respondeat quod subjungitur: *Complana coram me tuam semitam*; *recta* vero Dei *via* intelligatur de ejus erga homines providentia, quae efficiat, ut res iis ex voto succedant. — Alterius generis exemplum esto Proverb. XXVIII. 2., ubi verbum כחצ occursit secundaria et vulgari *fiduciae* significatione: quae tamen cum sententiae acumini non satisfacere videatur, vix dubitare licet, quin poëta respexerit ad primam *humili secure recumbendi* significationem: quo igitur posito totius sententiae vis melius percipitur.

2. Ut

2. Ut inter diversas significationes secundarias optio fiat probabilis, magno saepe subsidio est sententiarum parallelismus, quem poësi Hebraicae proprium esse, alio loco opportuno monebimus. Idem itaque nomen צַדִּיקָה, quod modo adduximus, *benignitatis* significatione accipiendum esse Psalm. XXIV. 5., colligi potest ex priore hemistichio, ubi respondet בִּרְכָה, *benedictio*, sive *favor*; sed Proverb. XI. 5. de *virtute* ut intelligatur, suadet oppositum posterioris hemistichii nomen רִשְׁעָה, *pravitas moralis*.

3. Si qua in vocabuli cuiusdam usu apparet ambiguitas, haec interdum ab ipso auctore captata est, ut, quem habeant verba sensum duplicem, re vera conjungere voluerit auctor. Hoc genus in aliis quoque linguis usitatum est, ubi aenigmata, vel dicta falsa et acuta proferuntur, ab Orientalibus autem, talium lusuam amantissimis, valde frequentatur. Apud scriptores Hebraeos, praesertim in proverbiiis, exempla subinde occurrunt: in quibus ergo licet utique, immo decet, duplicem quemdam sensum admittere, ab auctore aequè spectatum, sed ab eo, quem supra rejecimus, plane diversum.

4. Sunt etiam quaedam verba, quorum una notio generalis usitatissima varias notiones peculiare complectitur, in vaga saepe, nec satis definita, cogitandi loquendique ratione Hebraica. Talia si occurrunt, utilissimum est illam late patentem notionem probe attendere eamque ad orationis contextum

tum exigere, quo peculiariter restringatur. Huiusmodi est praesertim nomen **הַכֶּמֶה**, quod generali usu cum dicatur de eo, quo quis se ratione atque intelligentia praeditum ostendit, usurpatur peculiariter cum de divino rerum humanarum regimine, Job. XI. 6. XII. 13. XV. 8., Prov. VIII. 22—31., tum de humanae mentis in rebus indagandis acumine, Job. XII. 2., tum de prudentia et calliditate, 2 Sam. XX. 22. coll. XIV. 2., tum de morum probitate, quae optima sit humanae sapientiae in vita communi demonstratio, Deuter. IV. 6. Proverb. VIII. 1—21. 32—36.

5. Habet interdum notabilem utilitatem locorum parallelorum comparatio. Quod cum dicimus, non de iis agimus locis, in quibus unum idemque vocabulum occurrit. Ex huiusmodi enim locis secum invicem comparatis confici quidem possunt et egregie confirmari variae, quas vocabulum habet, significationes: at quis sit ejus in singulis locis sensus, non nisi consultata eorumdem oratione contexta definiatur. Verum de locis agimus, in quibus una eademque res diverso significatur vocabulo: ubi tamen diligenter attendere decet, utrum eadem res spectetur, an secus. Itaque, quod Obs. i. diximus de nomine **כֹּהֲנִים** 2 Sam. VIII. 18., quo non sacerdotes, sed proximos regis ministros designari, ex ipso pateat orationis contextu, hoc confirmatur ex loco certissime parallelo 1 Chron. XVIII. 17, ubi iidem, qui in altero loco spectantur, dicuntur **רֵאשֵׁנִים לִיר הַמֶּלֶךְ**, *primi apud regem ministri*.

Sic

Sic etiam, qui **גוררין**, sive *sectores* appellantur Dan. II. 27., sunt iidem, quos Jesaias XLVII. 13. appellavit **הגוררין שמים**, pp. *sectores coeli*, ab **הגר**, Arabice **هجر**, *secuit*, h. e. astrologi, qui coelum stelliferum in diversas partes, sive constellationes, distribuebant et quasi dissecabant. Atque hoc exemplum utrumque tritum fere est. Aliud vero proferamus, ex quo nobis patuit, quid valere possit justa locorum parallelorum consideratio. Coelites hominibus natura sua praestantiores cum alia nomina habent in Jobi libro, tum *sanctorum* vocabulo designantur; quod vix quisquam dubitaverit, qui loca insigniter parallela inter se contulerit IV. 18. et XV. 15. Quocirca iidem ut indicentur V. 1., consentaneum esse arbitramur: immo persuasum habemus, horum coelitem aliquem sancti nomine designari VI. 10., sive eundem illum spiritum coelestem, quem sibi apparuisse finxit Eliphaz IV. 12. sqq. — Hoc vero exemplum ostendit, quam utile sit interdum, ut quis probe ad dicendi genus scriptori proprium attendat, sive ad illud, quod peculiaris usus loquendi appellari solet.

6. Atque haec ipsa eorum, quae scriptori cuiusdam propria sunt, justa consideratio alios etiam utilitatis fructus offert interpreti: quod, age, ex eodem Jobei libri auctore demonstremus, quem aliquid subinde in scriptione habere peculiare, quod ad quorundam locorum explicationem conducatur, nos quidem animadvertimus. Hic nimirum plus semel litteram **א** modo adjecit, modo suppressit: quo

quo observato Cap. XXV. 5. יֶאֱהָל, ut collatis nonnullis codicibus legendum videtur, sit pro יֶהָל ab הָלָל, hoc sensu unice opportuno: *Ne ipsam quidem lunam splendidam declarat*; sed Cap. XXXI. 35. תִּוִּי, quod vehementer impedit, scriptum esse putamus pro תִּאֲוִי, *desiderium meum*.

7. Denique hoc interpreti commendamus, ut omni studio ad scripti argumentum et ad auctoris aetatem attendat: quod quo fecerit prudentius, eo saepe melius ipsum verborum sensum, etsi interdum rariorem, inveniet. Duo exempla patefaciant, quantum utilitatis subinde hoc afferre possit. Prius est 1 Sam. XIII. 3, 7., ubi הָעֵבְרִים, ab ipsis Israëlitis usurpatum, non est nomen proprium Hebraeorum, quale erat domesticum temporibus constitutae reipubl. anterioribus, mansitque diu deinceps apud gentes vicinas, coll. 1 Sam. IV. 6, 9., sed, quale est origine sua, appellativum censeretur, ac de iis adeo dictum Israëlitis, *qui trans Jordanem habitabant*. Alterum exemplum est Job. XL. 23., ubi minime convenit *Jordanis*, fluminis Cananitici, mentio in equi Nilotici descriptione, et apud antiquissimum scriptorem, qui in Cananitica regione non habitabat. Ibi vero יַרְדֵּן, sine הַ praefixa scriptum, est, ut nos quidem nulli dubitamus, appellativum, *magna aquae copia decurrens flumen*, a יָרַד, *descendit*, idemque quod synonymum נָהָר in priore versus hemistichio, sive *magnum flumen*, atque ipse adeo Nilus.

§. 4.

Integrarum dictionum [sensus ut recte intelligatur, non tantum ratio habenda est significationis, quae in singulis verbis insit, sed ante omnia horum etiam constructio, sive syntaxis, quae dicitur, spectanda est:

Obs. 1. Uti in omnibus aliis linguis interpreti probe attendendum est ad verborum structuram in auctore, in quo exponendo occupatur, ita hoc eo magis decet in V. T. scriptoribus, quo magis horum loquendi ratio, et temporum intervallo, et coeli diversitate, et ipsius gentis indole, ab ea differt, quae in hodiernis atque Europaeis linguis, immo in vetusta Graecorum et Romanorum lingua cernitur. Quod si ergo quis in syntactica linguae Hebraicae ratione non satis versatus sit, hic, quantumvis etymologiam ac singulorum verborum proprietatem teneat, in exponendis tamen integris dictionibus saepe non errare non poterit.

Obs. 2. Ad verborum igitur Hebraicorum constructionem sic intelligendam, ut multum inde ad interpretationem redundet utilitatis, sedula librorum V. T. lectio valet quam plurimum. Et si enim vehementer circumscripta est horum librorum copia, satis tamen ea magna est, ut univ[er]se ratio syntactica definiri possit ac probabiliter constitui: immo

longe plura hanc in rem suppeditant, quam ad singulorum verborum proprietatem ac vim eruendam atque exhibendam. Sunt quidem diversorum et auctorum et temporum libri: at construendi modus simillimus fere animadvertitur ubique, qui, in summa ipsius linguae constantia perparum mutationis procedente tempore subierit. Quae autem permagna est simplicis ac prosae orationis diversitas, si cum sublimiori ac poetico dicendi genere compareretur, magis plerumque abrupto, elliptico atque impedito: haec ergo dictionis diversitas non admodum notabilem efficit in ipsa constructionis indole diversitatem.

Obs. 3. Quae ad definiendam singulorum verborum significationem eximie fructuosa est affinium dialectorum ac praesertim Arabicae comparatio, eadem ad illustrandam orationis Hebraicae structuram nequaquam inutilis est: et quo magis quis in idonea illarum dialectorum cognitione versatus sit, eo magis universam intelliget rationem loquendi Hebraicam, eo hanc exponet facilius, eoque melius constructiones praesertim Hebraeis rariores percipere, confirmare, illustrare poterit atque extra dubitationem collocare.

Obs. 4. Ex multis, quae hic proferre possemus, exemplis, duo pro nostro instituto sufficiant, quibus id confirmetur, quod superioribus observationibus significavimus. Fuerunt, qui per non satis accuratam syntacticae rationis peritiam mendum quoddam alicubi esse arbitrarentur, ubi nullum erat re
vera,

vera, ipsamque adeo lectionem receptam sine probabili causa sollicitarent. Sic Psalm. IX. 7. nonnullos vehementer offendit **אֲכַד וְכָרַם הָמָּה**; at ibi separatim pronomen affixo pronomini adjungitur ad majorem dicti vim, ut vertendum adeo sit: *Periit eorum ipsorum memoria*; haud rara autem est apud Arabes similis construendi ratio. — Sunt etiam quaedam apud Hebraeos constructiones minus quidem impeditae, sed non satis vulgo animadversae, at dignae tamen quae attendantur. Hujusmodi est, quod plus semel apud Hebraeos duo sive verba, seu nomina synonyma aut significatione affinia sic junguntur sine copula, ut inde arctior aliquis existat nexus: qualis constructio frequentissima est apud Arabes. Sic NOACHUS dicitur vir **צַדִּיק תָּמִים** *justus atque integer* Genes. VI. 9. De homine autem improbo in hanc, ut nobis videtur, sententiam loquitur poeta Psalm. X. 3.: *Et rapax ut est*, **נָאֵץ יְהוָה בָּרַךְ** *valere jubet spernitque Jehovah*.

Obs. 5. Est etiam hac opportunitate notabile, nonnullarum, quae verbis propriae sunt, formarum usum peculiarem ac vim syntacticam per solum orationis contextum definiendam esse. Quae enim sunt temporum formae apud Hebraeos, cum ex ipsa sua indole indefinitae sint, non nisi ex orationis contextu elici potest, quamnam habeant ad tempora rationem: qua in re subinde aliquid est minus vulgo observatum. Quae E. C. verbi forma *praeteriti* nomen habet apud Grammaticos, sed

aeque est *הָיָה* atque altera illa, quae *futurum* appellatur; praeteriti ergo formam et futuri et imperativi usu accipiendam esse, quando per praefixam copulam cum praecedenti sive futuro seu imperativo jungitur, trita est syntaxeos regula. At cum recte observatum sit, interdum non adesce istam copulam, ubi futuri temporis significatio requiritur, quidni etiam non adfuerit, ubi significatio requiritur imperativi, quamvis minus id observatum sit? Itaque non dubitamus, quin *מִשְׁפַּט צִוִּית* Psalm. VII. 7. vertendum sit: *Praecepit iudicium*. Atque hunc usum in aliis locis quibusdam reperisse nobis videmur, veluti Psalm. IV. 2. *פְּסָלִים*. LXXI. 3.

§. 5.

Uti in aliis quibuscumque linguis, ita praefertim in antiquissima illa atque Orientali Hebraica, per saepe oratio est tropica ac figurata: cujus adeo indoles et ratio ut interpreti Veteris Testamenti probe attendatur, consentaneum est.

Obs. 1. Cum hic de ratione tropica agimus, non eam spectamus figuratam verborum significationem, quae usitatio est quam propria. In ipsa enim lingua Hebraica mature verba permulta propter aliquam necessitatem saepe usurpantur sensu figurato, non-

nonnulla etiam a propria significatione ita deflex-
erunt, ut haec fere in defuetudinem abiisse videa-
tur: cuiusmodi est verbum frequentissimum *יָדַע*,
cujus significatio vulgaris est *sciendi*, cum proprie,
coll. Arab. *وَدَعَ*, sit *ponere*, *reponere*, et hinc
adeo *in mente reponere*. Hoc autem genus latissime
patet, pertinetque magis ad etymologiam et singulo-
rum verborum intelligentiam atque explicationem,
quam ad locum, in quo id spectamus, quod in uni-
versa dictione figuratum est ac tropicum. Id igitur
ipsum, quod volumus, non adeo quidem necessitati
cuidam tribuendum est, quam potius partim ex ho-
minum minus cultorum rebusque in sensus incurren-
tibus maxime commotorum indole, partim vero etiam
ex delectandi aut persuadendi studio repetendum.
Imperfecta nimirum, vaga, nec satis accurate defi-
nita hominum ratio loquendi ita comparata erat, ut
saepe effectum pro causa aut hanc pro illo, ut
partem pro toto aut totum pro parte ponerent; et
quae plura sunt hujusmodi, quae ad *metonymiam*,
et *synecdochen* referri solent. Et si enim ne cultio-
res quidem gentes ab his penitus abstinent, multo
tamen frequentius iisdem gentes usae animadvertun-
tur, quo minus cultae erant. Quae autem figurae
eam habent rationem, ut res sensibus subjiciant,
ad has eo saepius usurpandas sua indole propensi
sunt homines, quo rebus sub sensus cadentibus affi-
ciuntur magis: sed ab omnis aevi et cujuscumque
gentis hominibus, praesertim vero a poëtis, fre-
quenter eadem cum ad vim dictis addendam, tum

ad oblectationem afferendam adhibentur. De his vero haud alienum erit ut nonnulla breviter notemus.

Obs. 2. Dictionem tropicam variisque modis figuratam amabant Hebraei. In hac magnopere luxuriabantur eorum poëtae. Sed in prosa etiam oratione, in stylo simpliciore atque in vita communi, valde apud eos tropi frequentabantur. Atque hic cum de iis tropis ac figuris agere velimus, in quibus quaedam inest ejus, quae inter duas res intercedit, similitudinis ratio, istam similitudinem diversis se exhibere modis, diversisque adeo vocabulis designari solere, observandum habemus. Quod si ergo ea similitudo diserte significatur, *comparatio* dicitur; si nulla ei adest comparandi nota simulque eadem brevior est, *metaphora*; si longiore et continuata oratione fit, *allegoria*; si fictam alicujus rei actionem repraesentat, *parabola*; si ab homine ad Deum transfertur, *anthropopathia*; si, quod hominibus proprium est, brutis, rebusque etiam inanimatis, immo virtutibus ac vitiis tribuere videtur, aeque ac si ea, quae verarum personarum proprietatibus destituta sunt, harum ipsum habitum accipiant, *prosopopoeia*.

Obs. 3. Has orationis figuras plerasque apud Hebraeos scriptores quoscumque frequentissimas esse, nemini mirum accadat, qui perpenderit, priscos Hebraeos sensuum impulsu quam maxime commotos fuisse, de pristino, in quo homines erant, puerorum statu semper, in priore praesertim republica,

per-

permultum retinuisse, et sub Orientali vixisse coelo, ubi vivax esse solet ac fervidum fere ingenium. Id vero quo magis quis attenderit, eo facilius inde causam repetet, cur Hebraeorum poëtae in primis majorem ostendant in ejusmodi figuris utendis audaciam, quam quae hodie quidem ferretur, nec raro etiam, dum figurate loquuntur, res exaggerare videantur, atque hyperbolico utantur dicendi genere.

Obs. 4. Tropos suos suasque imagines Hebraei ab iis potissimum rebus desumfere, quibus maxime affici solebant. Itaque diversi suppetebant iis imaginum fontes, e quibus pro lubitu haurirent. Frequentissime eas petebant a rebus naturalibus: ac nihil erat in coeli solique proprietatibus, nihil in animalium varietate diversisque terrae proventibus ac plantis; verbo, nihil in universa erat natura, qualem se eorum offerebat conspectui, quod non in suos usus converterent, quo melius, quod in animo haberent, exprimerent aliis eorumque sensibus subjicerent. Nullae autem sunt imagines frequentiores, quam quae a luce ac tenebris desumuntur: has infinitis modis variant poëtae in iisque saepe magnam ostendunt et audaciam et luxuriam et fingendi licentiam; sic ut ipse cultissimus poëta Jesaias, XXX. 26. in describenda felicitate promissa lunam pingat solis instar meridiani lucentem, solem vero septemplicis luminis splendore auctum. — Permultae porro imagines ducuntur a vita communi, ac praesertim adeo ab agricultura et re pecu-

ria: quae quamvis sua indole perquam simplices sint nobisque humiles nonnumquam videantur, ab optimis tamen poëtis eximio et modo et consilio elaboratae sunt. Tali imagine exteras gentes Jesaias descripsit ab Israëlitis trituras et ventilandas, XLI. 15, 16., Jobus vero admirabilem curam, qua a supremo naturae artifice in utero materno formatus erat, comparavit cum cura, qua lac coagulatur, X. 10. — Nonnullas etiam imagines Hebraeis suppeditabat sua cum historia, tum praesertim religio. Ex priore genere est destructae regionis descriptio imaginibus a destructo tractu Sodomitico petitis, Jes. XXXIV. 8—10. Ex posteriori genere unum exemplum notamus ad intimam sacrorum Israëlitarum indolem pertinens, quod est Psalm XXXVIII. et LI., supra p. 185 et 186. a nobis alia opportunitate allatum, ubi Davides gravissimi delicti turpitudinem teterrimo et summa cura lustrando leprae morbo comparavit. — Denique, minime defunt imagines a commentis, qualia fabularum nomine designamus, petitae, quibus poëtae in primis delectantur: sed de his alibi commodius agemus.

Obs. 5. Ad dictionis tropicae rationem, vim ac varietatem cognoscendam haud inutiles quidem sunt libri, in quibus data opera de tropis ac figuris, in S. C. praesertim occurrentibus, agitur. Verum, etiamsi quis optimum aliquem de hujusmodi libris ad amussim teneret, et varios tropos ad unum omnes suo ordine recensere suisque nominibus com-
pel-

pellare posset, atque adeo quidquid troporum ei proponeretur, id continuo, diligentissimi instar de schola rhetorica discipuli, ex fida promptaque memoria definiret justoque designaret nomine: non ideo tamen ipsius dictionis tropicae vim indolemque, ac singularum imaginum rationem perspicere censendus esset, neque quid singulae valeant, quamque ad auctoris consilium aptae sint atque idoneae, facile exponeret. Enimvero, quemadmodum structura orationis Hebraicae usu atque exercitatione multo ediscitur melius, quam ex solis praeceptis Grammaticorum, ita diligens et assidua V. T. lectio longe utilior est ad assequendam tropicae Hebraeorum dictionis intelligentiam, quam optima Rhetoricorum praecepta. Hanc igitur in rem commendanda est magnopere V. T. lectio, quam quo rectius quis instituerit, eo maiorem cum ipsa, quae in eo obtinet, ratione tropica contrahet familiaritatem in ejusque intimam indolem se insinuabit facilius. — Sed vero perutilis, immo necessaria hic etiam est ipsarum rerum cognitio, a quibus imagines potissimum petuntur. Sine hac enim, quae sit earum vis, quae significatio, nemo probabiliter exposuerit. — Praeterea, ut recte vereque quis de multis Hebraeorum tropis judicet, eum oportet ad gentis mores et cogitandi agendique rationem, nostrae vehementer dissimilem, probe attendere: quod ni faciat, haud paucae imagines, quae apud ipsos occurrunt poëtas praestantissimos, ei minus aptae, aut non satis graves, immo interdum parum

honestae ac decorae videbuntur. — Postremo, uti ad melius intelligendam Hebraicae orationis structuram multum subsidii offerunt scriptores, qui vicinis dialectis usi fuere, sic etiam ad tropicae Hebraeorum dictionis intelligentiam explicationemque haud exiguum utilitatis fructum suppeditant cum alii lingua affines scriptores, tum in primis Arabes, quotquot sublimiore aut poetica oratione se maxime nobilitarunt. Etsi enim horum permulti in imaginum figurarumque usu longe sunt audaciores minusque casti Hebraeis, neque iidem plane illis, qui his, suppetebant fontes, e quibus eas peterent: tanta tamen est in utrorumque tropica dictione similitudo, quanta apud gentes exspectari poterat, quibus unum idemque erat coelum, ac simillimus, ut ita dicam, ingenii color, quantumvis ceteroquin institutis suis ac fatis minus convenirent, nec raro etiam valde dispares essent.

Obs. 6. In dictione tropica dignoscenda ab eaque, quam proprie intelligere oporteat, discernenda is optime versabitur, qui et ad loci, in quo occupatur, argumentum, et ad scriptoris aevum, et ad ipsarum rerum, de quibus agitur, indolem, et ad orationis contextum rite attendat, quique nullo alio, nisi ipsam scriptoris mentem assequendi, studio ducatur. — Quod si igitur argumentum est historicum, idque non poetice, sed historice expositum, res plerumque dictione perquam simplici describuntur, neque aliae adfunt figurae, nisi in communi vita frequentissimae atque intellectu adeo facil-

facillimae. A poëtis enim res hujusmodi haud raro variis figuris imaginibusque amplificatas atque exornatas fuisse, non opus est ut moneamus: et vero, quodnam apud unum eundemque scriptorem eadem in re sit discriminis inter historiam et poësin, luculenter patet ex trajecti ab Israëlitis Maris Rubri, submersique Aegyptiorum exercitus descriptione, tum historica Exod. XIV., tum poëtica Exod. XV. At notandum tamen, non tantum sermones in libris historicis prosa oratione perscriptos, pro majore et argumenti gravitate et loquentium affectu, pluribus abundare imaginibus ac tropis, verum etiam interdum res quasdam singulares et ad animum vehementius movendum comparatas dictione excelliore magisque figurata describi; quo pertinent in primis, legislatio Sinaitica, Exod. XIX. 18. 19., nobilissima Josuae ac feliciter ex ejus votis protracta pugna, Jos. X. 11—14., et Eliae prophetae in coelum rapti prodigium, 2 Reg. II. 11, 12. — Immo in antiquissimis omnium scriptis historicis, quae in prima sua parte continet liber Geneseos, plura figurate enarrantur, quam in minoris antiquitatis scriptis: quod ex ipsa tam remotae antiquitatis indole repetendum est, siquidem ea erat primorum hominum in quodam quasi pueritiae statu versantium ratio loquendi, ut figuris imaginibusque maxime delectarentur: quocirca ipsam alicujus scripti aetatem attendendam esse, haud immerito diximus. — Porro, rerum etiam, de quibus agitur, spectandam esse indolem, nemo non

non facile nobiscum consentiet. Atque hic in promptu sunt innumera exempla, quibus scriptores sacri humano more vel de Deo ipsi loquuntur, vel eum loquentem exhibent: qualia adeo in cuscumque aevi scriptis sive historicis, seu poëticis ut frequenter occurrerent, ipsa necessario effecit summi Numinis natura, homini non comprehensa, sed qualicumque modo ad humanum captum revocanda. Quae vero exempla cum et frequentiora sint et insigniora in antiquioribus scriptis, hoc partim quidem attribui potest propiori Dei cum hominibus, quibus se humana specie subinde conspiciendum dabat, commercio, sed potissimum intelligitur ex ea remotae antiquitatis ratione, quam modo indicavimus. — Praeterea, qui ad singulorum verborum sensum definiendum utilissime attenditur orationis contextus, idem ad dignoscendam dictionem tropicam valet quam plurimum, et ex eo prudens ac probe instructus interpret optime plerumque, quid sibi voluerit auctor, colligere poterit atque explanare. Unicum exemplum satis erit hic attulisse. Quae Proverb. VIII. 22—31. loquitur sapientia, nihil aliud est nisi ipsa ea virtus, quae hoc nomine appellari solet in proverbiorum libro. Haec igitur imagine poëtica et Orientali inducitur ibi ut persona, quae Dei sit indivulsa comes, quaeque deinceps se hominibus offerat consiliariam benevolam, vs. 32—36. IX. 1—11. coll. III. 13—20. IV. 5—9. Atque hoc exemplum ideo selegimus, quia apud prisca aevi theologos haud paucos,

cos, neglecto penitus orationis contextu, non ficta, sed vera persona Deum perpetuo comitata describi censebatur, eadem scilicet illa, quae in Joanne Evangelii initio *ἀγος* appellatur. Quod vero uti perperam factum est apud Christianos ex opinionum theologicarum quocumque tandem modo tuendarum studio, ita etiam Pharisaica Judaeorum propriam verborum vim nimis urgentium superstitione effecit, ut Exod. XIII. 8—10, 16. Deuter. VI. 4—9. XI. 18—20. juberi se opinarentur nonnullas legis divinae particulas schedulis inscribere, fronti brachiisque alligare, atque aedium postibus affigere, cum tamen, si solo praecepti ex ipsa legislatoris mente intelligendi atque explicandi studio ducti fuissent, haud difficulter animadvertissent, dictione figurata, quae res sensibus quasi subjiceret, summam describi assiduamque legum divinarum curam.

Obs. 7. Postremo, aliquid notemus de modo, quo dictio tropica interpretanda sit. Atque hic, ne ea occupemus, quae deinceps spectanda erunt, quando de poetarum, ejusmodi dictione vehementer delectari solitorum, interpretatione agemus, universe observamus, id unum in imaginibus ac figuris quaeri oportere, quod auctor eis significare voluerit, nec aliam, nisi quam in ipsius mente fuisse vim probabiliter ostendi queat, eis subjungendam esse: quod eo plerumque cedit felicius, quo quis necessariis subsidiis instructior se in ipsius scriptoris locum transferre conatus fuerit. Valer

let autem haec regula in quorumcumque scriptorum interpretatione, sed praesertim valet, ubi de Hebraeis agitur scriptoribus, qui in imaginum, figurarum, comparisonumque usu valde luxuriantur, easque saepe mirifice exornant, ut qui singulas omnino earum partes ad ipsam, de qua sermo est, rem applicare vellet atque accommodare, hic plerumque a vera auctoris mente vehementer aberraret. Hanc vero regulam in primis attendi cupimus in allegoriarum ac parabolarum, in V. T. occurrentium, explicatione; quarum utrarumque haud multum est inter se invicem dissimilis ratio, nisi quod in his magis quam in illis res quaedam ad actionem, eamque subinde in se a veritate historica minime abhorrentem, revocatur. Talis in primis est nobilissima parabola, qua Nathan propheta Davidem commisso crimine convincere voluit, 2 Sam. XII. 1-6. Haec cum fictam aliquam causam tam veri similiter instruxisset, ut rex veram rem ad suum tribunal deferri non dubitaret, ex solo auctoris, quo criminis istius atrocitatem necopinanti Davidi perspicuam reddere studebat, proposito interpretanda est, non autem minutim quasi et particulatim concidenda, neque cum singulis ipsius rei spectatae partibus comparanda. Atque hoc ipsum, quod in explicando parabolarum sensu evitare decet, si quis sibi in allegoriis interpretandis licitum esse opinaretur, is ingenii cujusdam speciem prae se ferre forsitan videatur, at simplicis ac probabilis interpretationis laudem mereri minime censens.

fendus est. Quae longissima omnium maximeque elaborata est allegoria, populum Judaicum ad imaginem mulieris adulterae informans, Ezech. XVI., haec amplam quidem interpreti suppeditat materiem speciosos ingenii lusus captandi, sed vero ex ipso auctoris, quantumvis in hac imagine luxuriantis, profecto nihil aliud significat universe, nisi in gravissimas poenas incurrisse istum populum, qui divinum, quo unice distinctus esset, purae religionis beneficium turpiter pervertisset.

§. 6.

Habet per saepe librorum Hebraicorum dictio, praesertim quando figurata est, peculiarem aliquam vim, ab interprete minime negligendam. At sedulo tamen cavendum est, ne emphases, quae dicuntur, plures aut majores verbis ac phrasibus inferamus, quam quas ipsi eis inesse voluerint scriptores.

Obs. I. Quemadmodum Orientales universe, rerum sensu gravius commoti et vehementioribus affectibus praediti, hos suos animi sensus affectusque signis externis quibuscumque et suo in primis sermone exprimere solent, ita hoc ipsum cum iis commune habuisse Hebraeos, nemo est qui dubitet. Est vero admirabilis quaedam orationis vis in ple-

ris-

risque horum carminibus: eaque non tantum in rebus, de quibus agunt, verum in dictione etiam quaeri debet, in tropis adeo ac figuris, et in ipsa orationis structura, ad diversos, quibus movebantur, animi sensus exprimendos et quasi pingendos valde accommodata. Immo quando prosa oratione utebantur, et graviore quodam movebantur animi affectu, hunc vel verborum structura, vel litteris quibusdam paragogicis, quae dicuntur, vel tono aliter collocato nonnullisque ideo in ipsa vocabula inductis mutationibus indicarunt. Haec igitur, et si quae alia forte plura sunt hujusmodi, interpretem minime negligere decet, ne naturalem verborum vim umquam imminuat.

Obs. 2. Quod si quis ea, quae leviter attigimus, ad emphases referre velit, poterit utique, dummodo, quod saepe fieri solet, *emphaseos* nomini generalem subjiat nationem ejus, quod alioqui *vim* sive *pondus* dictionis vocare consuevimus. Enimvero *emphasis* stricte appellata tunc censetur adesse, quando alicui vocabulo vel dicto, praeter significationem quam vulgo habet, alia quaedam adjuncta est notio, quae vim addat peculiarem. Ita saepe verbum חיה, *vivere*, dicitur de felici vita, et verbum ידע, *cognoscere*, *scire*, usurpatur vel de ea cognitione, quae simul benignam curam complectitur, vel de ea, quacum conjunctus est poenarum commeritarum sensus praesentissimus, vel de ea denique, quae simul conjugalem tori consuetudinem honeste exprimit. — Ejusmodi emphases con-

tex-

textus orationis haud difficulter ostendat interpreti attento Hebraicaeque dictionis non imperito.

Obs. 3. Sed vero et has et alias quascumque emphases vehementer auxit, saepiusque infestis auctoribus intulit, immo invitis obtrusit cum malefana plurimorum Rabbinorum ac minuta industria, tum nimia quaedam haud paucorum Christianorum sedulitas, pietatis nomine non nisi inanem prae se ferens speciem commendationis. Illi enim in singulis vocabulis, in litteris, in punctis etiam ipsis incredibile inesse pondus haud raro somniarunt. Hi autem quondam fidenter praecipiebant oportere, ut, quandoquidem ipsa etiam verba scriptoribus sacris a divino Numine inspirata essent atque fuggesta, singulis verbis tanta, quanta posset, emphasis adjudicaretur. Verum enimvero, quisquis in S. C. veneratione justum modum tenuerit, hic uti de naturali verborum vi nihil quidquam detractum cupiet, ita tamen nullam eis tribuere vim studebit, nisi quam sanae suadeant commendentque interpretandi regulae; atque hanc adeo sibi legem praescribet: verba nihil aliud significare, nisi quod iis significare voluisse scriptores, probabiliter possit demonstrari.

Obs. 4. Hac opportunitate monemus, cavendum esse interpreti, ne utilissimo studio etymologico sic indulgeat, ut ejus ope emphases captet, in se valde improbables. Qui abusus etsi hodie fere obsolet, hoc tamen loco breviter indicandus videbatur. Propriarum nimirum notionum investigatio ad con-

stituendam, quam singula verba in se ac seorsim spectata habeant, significationem valet quam plurimum: immo eae interdum, praesertim a poëtis, adhibitae fuerunt, aut ad eas respectum est. Conf. p. 220. Verum cum hoc plerumque non obtineat, cumque secundariae notions potissimum receptae essent, hae longe saepius, ubi de sensu agitur, interpreti attendendae sunt. Itaque ex etymologia ostendi quidem potest aptus verborum usus in loco quocumque: at ex ea emphases quaerere, idem fere esset, quod elegantias quaerere apud Latinos scriptores, ubi nihil prorsus est aliud, nisi usus verborum idoneus maximeque consuetus.

§. 7.

Universe ad cujusdam ex Veteri Testamento scriptoris orationem bene ac probabiliter intelligendam et exponendam commendari meretur locorum parallelorum comparatio, contextus argumentique investigatio, ac remotae aetatis justa consideratio.

Obs. 1. Cum supra, §. 3. *Obs. 3.*, de definiendo singulorum vocabulorum, diversas significationes admittentium, usu disputavimus, inter alia adminicula indicavimus locorum parallelorum comparationem: atque ibi de ejusmodi tantum egimus locis,
in

in quibus una eademque res non iisdem, sed diversis vocabulis exprimitur. Hic autem, ubi intergras dictiones universamque scriptoris orationem spectamus, de iis etiam locis agimus, in quibus eandem aut simillimae formulae, etsi non de eadem prorsus re usurpatae, eodem tamen sensu accipiendae sunt ac semet invicem adeo illustrant. Itaque, quod §. 5. Obf. 6. notavimus de locis Exod. XIII. 8-10, 16. Deuter. VI. 4-9. XI. 18-20. non proprie, sed figurate interpretandis, confirmari hoc potest collatis locis Proverb. VI. 20-22. VII. 1-3., in quibus Salomo, sapientiae sive virtutis praecepta collo, pectori, digitis alliganda cordisque tabulis inscribenda commendans, assiduam eorum recordationem curamque aequè significavit, ac Moses similibus formulis figuratis in re diversa ad suum propositum adhibitis. Nec dissimilis est formula poëtica, qua Jes. XLIX. 16. dicitur Deus imaginem Hierosolymae in palmis suis delireasse; quae utique nihil aliud, nisi perpetuam ac benevolam hujus urbis curam divinam significat, oculis omnium quasi subjectam. — Quam autem utilitatem habeat locorum comparatio, in quibus de eadem re similibus formulis descripta agitur, id ex unico exemplo pateat. Proverb. VIII. 22. sqq. non spectari veram aliquam personam, sed sapientiam Deo propriam et in rebus creatis luculenter demonstratam, hominibus vero commendandam, quam virtutis studio demonstrent, supra etiam l. c. ostendimus ex solo contextu orationis. At-

que hanc veram esse interpretationem, confirmare licet instituta comparatione cum Job. XXVIII. 20—28., ubi manifesto agitur de sapientia, quam et Deus in rebus a se formatis patefecerit, et homo demonstrare debeat boni rectique amore ac vitii fuga. — Hic vero haud supervacaneum fuerit ut moneamus, diligenter perpendendum esse, utrum in ipsa, quae esse videatur, formularum similitudine de eadem an de diversa re agatur. Sic *limen transilire* Zephan. I. 9. a permultis censetur illustrandum ex simili scilicet formula, qua 1 Sam. V. 5. ii, qui Dagonis templum deinceps introibant Philistaei, limen hujus ideo pedibus non attingere dicuntur, quia caput et manus istius Dei ibi jacuerant. At in illo Zephanjae loco non de superstitioso ejusmodi ritu agitur, sed proverbiali quadam formula promptissimum describitur famulorum obsequium, in dominorum mandatis, quantumvis iniquis ac perversis, exsequendis demonstratum. Atque hoc unum exemplum ostendit, quanta opus sit prudentia, ne quis, propter qualemcumque formularum quarundam similitudinem parallela esse loca existimet, quae re ipsa non sunt. Ceterum hac opportunitate verbo notamus, non minorem subinde utilitatem ex parallelismo sententiarum poetico ad quasdam existere formulas bene intelligendas, quam ad constituendum singulorum vocabulorum sensum: quae vero res aptius, quantum opus erit, illustrabitur, ubi de scriptorum poeticonum interpretatione agemus.

Obs.

Obs. 2. Quid in formulis etiam quibusdam probe interpretandis valeat contextus argumentique habita ratio, juvat uno atque altero exemplo monstrare. — Quod Moses Deuter. IV. 28. praedixit Israëlitis, fore ut, quando unius veri Dei cultu derelicto ex promissa ipsis regione expellendi olim essent et in exilium apud exterarum gentes abigendi, eo significare certe noluit, fore ut tunc *peregrinos Deos colerent*; nam continuo adjecit, eos in hac sua afflicta conditione Jehovam Deum suum quaesituros esse, eumque inventuros, siquidem toto eum animo quaesituri essent. Itaque verbum עֵבֶר ibi non dicitur de cultu religioso, neque adeo etiam Deuter. XXVIII. 36 et 64., ubi idem praedicitur, sed significat, *imperio subjici alterius*, quo sensu in eodem libro Cap. XXVIII. 48. usurpatur de Israëlitis hostium suorum imperio subjiciendis. Atque in illis adeo praedictionibus, elatiore plerumque dictione prolatis, Israëlitae describuntur, peregrinorum Deorum, quibus se tantopere delectaturi essent, ut Jehovam Deum suum tutelarem defererent, imperio tandem subjiciendi, ibique experturi, quam inanes ac sine ullis omnino viribus essent isti Dii, quos sibi tutelares fingebant exterae gentes. — Sed ut aliud exemplum, idque latioris usus, afferamus, saepe memoratur *spiritus Dei*, quo homines aliquid egerint: quae formula quam habeat vim, in singulis locis in quibus occurrit, ex orationis contextu ipsarumque etiam rerum indole definiri oportet. Quando

Deus dicitur Besaleëlem suo spiritu implevisse, ut ad sacrum Tabernaculum conficiendum idoneus esset, Exod XXXI. 1—11. XXXV. 30—35., id non intelligendum est de extraordinaria ejus vi in hominis mentem, sed per ipsam rei indolem et coll. XXXVI. 1, intelligi oportet de naturalibus donis, quibus eum instruxerat Deus. Verum, quando Vates divino spiritu se actos dicebant, ibi certe de extraordinaria Dei vi et actione consentaneum est ut mentionem fieri existimemus, cum illud ipso sermonis sui argumento demonstrarent, eamque, quam prae se ferrent, divinam legationem modo dignissimo sustinerent. Nec mirum. Solebant enim prisci Hebraei in magna loquendi simplicitate omnia, in quibus divinam agnoscebant providentiam, sive ordinaria essent, seu extraordinaria, divino spiritui, sive virtuti divinae adscribere iisdem formulis adhibitis.

Obs. 3. Quae postremo loco a nobis commendata est justa remotae aetatis consideratio, ea haud levem etiam afferre potest interpreti utilitatem. Quemadmodum enim prisci Hebraei iisdem formulis ordinariam atque extraordinariam significabant Dei actionem, ita quoque iisdem utebantur formulis, quibus id quod Deus volebat efficiebatque, et id quod sapientissimo proposito permittebat fierique sinebat, exprimerent. Notissima est formula, qua Deus dicitur animum Pharaonis obdurasse atque obstinatum reddidisse: quae utique non sic accipienda est, ac si Deus hujus obstinationis auctor

ha-

haberetur, cum ne maxime quidem remota antiquitas ejusmodi opiniones de summo Numine foret apud Hebraeos, cumque ista obstinatio Pharaoni vitio verteretur. Itaque nil aliud declarabatur, nisi Deum id, quod vehementer damnaret poenaeque dignum judicaret gravissima, optimo permisisse consilio. Quid? quod Davides, cum significare vellet, nequissimum hominem Simeum a Deo perversae suae indoli permiscum esse, divinamque hac in re sibi ipsi infligi poenam promeritam, eum injurias ac diras pronuntiare a Jehova jussum descripsit 2 Sam. XVI. 11. — Et habet eadem remotae antiquitatis ratio rite considerata hanc etiam vim, ut, ubi maxime Deus hominis instar informat, anthropopathicas illas dictiones non nimis urgeamus, sed eas ad antiquissimorum temporum simplicitatem exigamus. Notabilis praesertim est locus Genes. XVIII. 20, 21., ubi Deus describitur facta secum deliberatione descensurus, ut de Sodomitici tractus incolis ipse inquireret, et, prouti mererentur, ageret. Qua descriptione, quam frequens Dei humana forma conspicui apparitio sponte suppeditabat, hoc unum significabatur et sensibus fere subiciebatur, calamitatem, nefariis istis hominibus superventuram, poenam fore justissimo Dei judicio inflictam. Qui enim hanc descriptionem exilibus de summi Numinis magnitudine notionibus attribuendam esse opinaretur, hunc vel ipsa refelleret Abrahami pro istius tractus incolis apud Deum habita intercessio, Genes. XVIII.

23—33., quae, quantumvis ex remotae antiquitatis ratione ac familiari Dei cum hominibus commercio dijudicanda, animum tamen summae majestatis divinae sensu prudenter affectum omninoque plenum spirare merito censetur.

§. 8.

Denique rectam dictionis, quae est in quocumque loco Hebraico, intelligentiam atque explanationem haud parum adjuvare poterit prudens optimorum, cum veterum, tum recentiorum interpretum usus.

Obs. 1. Quo quis melius iis naturae dotibus doctrinaeque opibus instructus est, quibus bonus cernitur V. T. interpret, eo etiam rectius aget, si ipse antea de cujusdam loci aut amplioris partis, cujus interpretationi operam dat, sensu diligenter inquisiverit, quam alios consulat, quantumvis praestantiae laude commendabiles. Enimvero, quotiescumque hi suae interpretationis rationes dilucide proponunt, facile accedit, ut quis his motus non ulterius inquirat ipse; dum tamen, si prius, adhibitis omnibus subsidiis necessariis, manum operi admoverit, et deinde alios consuluerit, fortassis aliquid proferet praestabilius: certe re comperta multo melius de aliorum sententiis judicare poterit, et quid in eis probandum, quid improbandum

sit,

fit, clarius perspicere. Est quidem hoc majoris laboris, sed permagnae simul utilitatis, ejusque tantae quidem, quanta laboris magnitudinem ac difficultatem ingenuo homini abunde compenset.

Obs. 2. Quandoquidem non omnibus tamen datum est eam, quam modo commendavimus, agendi rationem instituire, atque exercitatisimus quisque interpres subinde vel ex loci alicujus difficultate se expedire nequit ipse, vel temporis brevitae aliisve causis quibuscumque cohibetur, quo minus viam illam sequatur longiorem: aliorum praesto est interpretum auxilium, quod suos quisque in usus prudenter adhibeat. Quam igitur in rem nulla prorsus suadet prudentia, ut quis omnes, qui suppetant, commentatores atque interpretes consulat, sed tantummodo ut meliores. Nec suadet eadem profecto, ut ad solos recentiores adeatur praetermissis antiquioribus, sed ut praeferantur ii, qui, cujuscumque sint aevi, optima, quae possent, subsidia adhibuerunt, maximamque curam in scriptorum sacrorum sensu ingenue indagando demonstrarunt. Nec suadet denique, immo vehementer dissuadet, ut majus auctoritati aut qualicumque nominis splendori, quam insitae praestantiae, statuatur pretium. Verbo: id unice interpreti suadet ac magnopere commendat prudentia, ut, dum alios, a quibus opem petit, praestantia magis quam numero ponderet, in nullius verba juret, coeca fide abreptus, sed id ex singulis candide lubenterque ad suos usus convertat, quod solus veritatis amor ei probare videatur.

Obs. 3. Hisce universe et strictim monitis perpauca subjungamus de ipsorum, ad quaecumque aetatem pertineant, interpretum usu.

Atque hic primo loco se nobis offerunt N. T. scriptores, quos V. T. interpretum numero habendos esse, jam supra declaravimus, P. I. S. I. C. IV. §. 1. *Obs.* 2. Nam si quando in recentioribus V. T. scriptis quaedam ex antiquioribus loca exponantur, quod interdum factum esse vidimus l. c. *Obs.* 1., id non est hujusmodi, ut singulatim de eo nunc agere oporteat: quamquam id, ubi opportunum est, sedulo attendisse haud levem habere potest utilitatis fructum, bono interpreti nequaquam negligendum. — Quod igitur ad scriptorum N. T. usum in V. T. interpretatione attinet; negari quidem non potest, saepenumero in N. T. dicta allegari, quae in diversum ab eo, quem ipsi spectarent auctores, sensum adhibeantur: cujusmodi sunt, quae attulimus Sectione superiore, §. 2. *Obs.* 6. Sed qui eandem esse plane rationem opinetur omnium fere V. T. locorum, quae in N. T. allegantur, ac nullius adeo auctoritatis esse Christum, Apostolos ipsosque N. T. scriptores, eum de divina horum virorum praestantia permultum temere detrudere arbitramur. Quocirca, ne quid jam dicamus de locis ad Messiam in N. T. relatis, de quibus deinceps dispiciemus, satis fuerit hic universe id commendasse interpreti, ut, quotiescumque aliquem ex V. T. locum ita in N. T. allegari videat, ut veri nominis interpretatio ibi adesse merito censeatur,

tur, sedulo et posita quacumque opinione praejudicata inquirat, an per sanas interpretandi regulas ille locus exponi possit convenienter cum eo modo, quo in N. T. exponitur: nec dubitamus quidem, quin, hac ratione ingenue observata, nonnullorum V. T. locorum sensum ac vim, duce N. T., optime perspiciat. Nos certe huc in primis pertinere judicamus Genes. V. 24. coll. Hebr. XI. 5. Genes. XVII. 1, 7. coll. Hebr. XI. 16. Genes. XXVIII. 13. et Exod. III. 6. coll. Matth. XXII. 23-32.

Minorem habent auctoritatis commendationem, sed aliquem in ipsa interpretatione usum, qui vulgo ac proprie dicuntur interpretes antiqui. Horum in re critica maximum esse pondus, constat quam certissime: at nemo paulo peritior idem iis pretium statuatur, si de meliore verborum dictionumque intelligentia atque expositione agatur. Valeant quidem haud parum ad confirmandas singulorum vocabulorum significationes maxime consuetas, et subinde ad grammaticam eorum atque etymologicam cognoscendam rationem: quod confici potest ex iis, quae supra monuimus, P. I. S. I. C. I. §. 5. Obs. 4., coll. C. IV. §. 2. Obs. 12. initio et P. II. S. II. §. 1 Obs. 3. n. 4. Verum, si sensus quaeritur ipsorum locorum, plurimum abest, ut prima praestantiae laus iisdem universe attribuenda sit.

Quid porro de PHILONE JUDAEI, de FLAVIO JOSEPHO et de Talmudicis scriptoribus existimandum sit, quando ad interpretandi usum exiguntur,
jam

jam supra indicavimus, P. I. S. I. C. IV. §. 1. Obs. 3., ibique vidimus, solum fere Josephum interdum utilis interpretis habendum esse loco. Quod si ceteros spectamus domesticos Hebraeorum scriptores, ne ii quidem ipsi, qui maxime inclytum interpretum nomen mereri visi sunt, multum utilitatis ad ingenuam interpretationem afferant, etsi docto interpreti Christiano minime negligendi.

Postremo, qui inter religionis Christianae asceclas exstiterunt omnium temporum interpretes, horum vetustissimi, quo minus allegoricam rationem sequebantur, quoque magis ipsum verborum sensum indagare rite studuerunt, eo magis iis commendabiles sunt, qui sui muneris ratione aut cujusdam propensionis opportunitate insignem in V. T. interpretando collocant operam. Universe, ne quid de temporibus interjectis et ad rem, de qua agimus, perparum fructuosius dicamus, utiliores sunt, qui inde ab instauratis litteris vixerunt: atque hi adeo ipsi sunt, quos in primis spectavimus et adhibita prudentia consulendos modo suasimus Obs. 2.

PARTIS SECUNDÆ

SECTIO TERTIA.

DE RERUM INTELLIGENTIA ATQUE EXPOSITIONE.

§. I.

Quantumvis bono Veteris Testamenti interpreti laborandum sit, ut verba, formulas loquendi, atque universam adeo orationem recte intelligat exponatque, oportet tamen, ut, adhibitis optimis subsidiis, res etiam verbis expressas et ipse intelligere et aliis exponere sedulo studeat.

Obs. 1. Arctissimo nexu copulatam esse verborum et rerum verbis expressarum intelligentiam atque expositionem, unusquisque facile perspicit. Immo hoc praecipuum esse debet propositum interpretis, qui verba exponit, ut viam paret, quae ad meliorem rerum intelligentiam ducat, etiamsi ipse in rebus a scriptore spectatis aut relatis illustrandis peculiarem suam operam collocare non cupiat.

Quo

Quo quis igitur magis res etiam, ubi opus atque opportunum videatur, probabiliter exponere studeat, eo magis ad omnia boni interpretis officia rite et cum nostri aevi usibus convenienter implenda enitetur. Plus semel autem obscuritas magis est in rebus, quam in verbis; atque in ipsa verborum perspicuitate dubium est, quid auctor dixerit. Ipsa vero etiam rerum, de quibus agitur, intelligentia verborum intelligentiam saepe adjuvat quam plurimum; veluti, quando de legibus, ritibus, institutis, vel de historia naturali fermo fit, aut ab ejusmodi rebus imagines petuntur, aut ad eas respicitur: nec sine exemplo est utique, ut quis per rerum ignorantiam in verbis exponendis erraverit.

Obs. 2. Cum de rebus hic loquimur oratione expressis, non eas solas seorsim et in se spectatas volumus, sed earum etiam rationem, indolem, consilium, quando hoc sive ad scriptoris mentem cognoscendam conducit, seu cum recta rerum intelligentia proxime conjunctum est. Porro, quotiescumque vel fermo, vel carmen aliquod sumitur interpretandum, interpretem rerum intelligendarum studiosum decet de ipsis notionibus, quae scriptori fuerint, earumque nexu inquirere. Praeterea, si quando occurrat quaedam sive brevior seu longior argumentatio, bonum quoque rerum studium suadet, ut, qualis ea sit et quibus innitatur fundamentis, investigetur. Postremo, si quid obveniat, quod pugnare videatur cum eo, quod in alio loco legitur, quid de eo sit judicandum, et quomodo

alter locus cum altero ad concordiam ingenue componatur, de hoc etiam ut quis sollicitus sit, ipsum probabile rerum studium postulat.

§. 2.

In rebus igitur Veteris Testamenti historicis quibuscumque exponendis hoc agendum est, ut justae earum informetur notiones: atque ubicumque id et fieri poterit, et usu veniet, de earundem causis consilioque inquirere decet.

Obs. 1. Quas hic dicimus res V. T. historicas, non tantum historias stricte appellatas intelligimus, verum etiam chronologiam ac geographiam, immo res ad historiam naturalem pertinentes, et mores ac ritus receptos. De iis singulis supra jam vidimus P. I. S. III. C. II., quatenus ad harum expositionem nonnullis opus sit subsidiis. Nunc ergo videamus, quomodo eadem, abhibitis illis subsidiis, exponendae sint.

Obs. 2. Incipimus ab historiis V. T. stricte ita dictis. In his si quis feliciter versari velit exponendis, oportet, ut, quoad ejus fieri possit, se in ipsam aetatem, quae describitur, totum transferat, subsidiorum, quae suppetant, et ope comitatus et lumine collustratus, utque res, in remota antiquitate apud gentem quamcumque gestas, ex ip-
sa

sa hujus antiquitatis a nostri aevi ratione vehementer diversae indole proximisque causis et intelligere et exponere et dijudicare studeat. Atque hoc ipsum uti in exponendis etiam Hebraeorum historiis observatum cupimus, ita tamen in iisdem diligenter attendi volumus peculiare, quod Deus habuit, Israëlitaec gentis fecernendae consilium, in verae religionis conservatione positum. Hoc consilium qui vel praetermiserit, vel negaverit, ei universa historia Israëlitarum plena erit obscuritatis et intellectu ardua; e quibus tenebris ac difficultatibus ne arrepto quidem Dei ubique ex machina inducti commento se probabiliter expediat. Contra vero quisquis illud consilium rite attenderit, hic, dummodo satis et docte et liberaliter instructus manum ad res exponendas admoveat, ipsos etiam maxime singulares eventus in optima luce collocare, eorumque rationem, causas ac sapientissimum propositum saepe haud sine suavissimo ingenuae voluptatis sensu et ipse perspicere poterit et aliis utiliter explanare. —

Sed praeter hujus, quod modo attigimus, consilii divini prudentem contemplationem, quae eximie ad universam Israëlitarum historiam illustrandam adhibeatur, valde et jucundum et utile est interpreti, ad ea, quae vel laudanda, vel reprehendenda sunt, et ad hominum adeo, eorumque praesertim, qui praecipuas aliquas partes gesserunt in Israëlitarum historia, actiones sic animum attendere, ut, quo proposito quibusque rationibus moti ita neque

aliis

aliter egerint, probabiliter exponatur. Qua tamen in re spectandam semper esse et temporum, et gentis, et ipsorum hominum indolem, vix opus est ut moneamus. — Laudandam itaque esse immotam DAVIDIS erga Saulum, infensissimum adversarium, generositatem, nemo non fateatur: nec facile quis, qui viri ingenium quodammodo cognitum habeat, illam cuidam debilitati adscripserit. Quid autem eum ad tam raram generositatem impulerit, haud difficulter perspiciet interpres paulo attentior. Enimvero ipse Davides satis perspicue significavit, permoveri se veneratione hominis, divinitus ad regiam dignitatem uncti, qui Jehovae locum teneret in theocratico gentis regimine, 1 Sam. XXIV. 7, 8. Hoc ergo nobile religionis suae, quam toto animo profitebatur, et cujus sensu agebatur gravissimo, incitamentum cum tantam vim haberet in ejus animum, ut suos etiam comites, viros morosos, a facili regis incauti caede cohiberet, malletque se variis incertae vitae incommodis periculisque in posterum objicere, quam id facere aliisve permittere, quod nefas esse judicaret: ex eo ipso universam Davidis hac in re rationem agendi sic exponere poterit interpres, ut, quam ea toto illo miserrimae vagationis tempore, et in homine Orientali, vivis affectibus praedito, nec a vindictae cupiditate ceteroquin alieno, admirabilis sit, intelligatur. — Idem vero Davides cum in reprehensionem incurrerit plurimorum propter simulatam apud Achisum Philistaeorum regem insaniam, 1 Sam. XXI. 11-15.; hoc

etfi nequaquam in laude ponendum est; uti nec ULYSSIS, militiam subterfugere volentis, de quo CICERO, *Off.* III. 26., nec SOLONIS, suae vitae ac publicae salutis prospicere cupientis, de quo idem *Off.* I. 30., nec L. JUNII BRUTI, opportunum liberandae a Tarquinii Superbi tyrannide reipubl. tempus captantis, de quo retulit DION. HALIC. *Antiq. Rom.* L. IV. p. 264., ficta dementia prudentiae nomine celebrari meretur: at excusare tamen decet istam Davidis exfulis et ad summas angustias compulsi non honestam simulationem, et aequè ac alia similia, non malo consilio instituta, ex hominum temporumque ratione dijudicare; quod igitur quo rectius ab interprete fiat, eo plus habebit utilitatis.

Obs. 3. Pergimus ad chronologiam. Hujus studium, quatenus subinde cum V. T. interpretatione conjunctum est atque res spectat in eo perscriptas et ab interprete exponendas, nemo ignorat perquam esse arduum. Nec vero per ipsam rei indolem facile esse potest. In tanta enim antiquitate ecquis omnia ad accuratum temporis ordinem exacta fuisse aut exigi potuisse, sibi persuadeat? Si quis igitur in ejusmodi difficultates incidat chronologicas, e quibus, prudenti etiam optimorum subsidiorum usu abhibito, nesciat quomodo se expediat: ne miretur, ex libris tam vetustis, et religionis, non vero chronologiae, causa conscriptis, justum et, qui ab omni parte satisfaciatur, accuratum historiae ordinem confici non potuisse. Quod

si tamen ei contingat tam esse felici, ut hanc illamve graviolem difficultatem chronologicam, adhuc insuperabilem visam, probabili quadam superet ratione, gaudeat ingrati laboris fructu, qui in S. C. honorem redundet. — Difficultas vero, hic breviter et opportune tangenda, quae oriatur ex aliarum gentium quarundam veterum chronologia, quippe quae multo se efferat altius quam sacra, non tanta est profecto, quanta nonnullis visa est. Constat nimirum, haud paucas de prisco aevo gentes, in primis vero Aegyptiam, in summa originum suarum antiquitate praeter probabilitatem fingenda magnam gloriam quaesivisse. — At hoc cum magis ad chronologiae sacrae in se spectatae studium, quam ad rerum expositionem, de qua agimus, pertinere possit censeretur: breviter aliquid subjungamus, quod proxime cum ipsa interpretatione conjunctum est nec leve habet momentum; modum volumus, quo anni in prioribus Geneseos partibus intelligendi sint. Hos nonnulli recentiores, primorum hominum longaevitae offensi, initio vel unius tantum mensis, vel certe trium, deinde sex mensium fuisse, ac non nisi serius deum, circiter Josephi patriarchae aevum, duodecim mensium fuisse perhibent. Satis scilicet ingeniose! Verum minimè tamen probabiliter id sumitur; siquidem, ut alia mittamus, ex ista opinione inter eos, qui Genes. V. et XI. memorantur, fuissent, qui jam ante aetatis annum octavum aut decimum liberos procreassent. Nec pro-

fecto opus est aut decet, ut, temere assumtis conjecturae commentis, ista primorum hominum longaevas ad consuetam hodie vitae brevitate imminuatur. Erat illa ad rerum humanarum primordia, ad varios hominum in quodam quasi puerorum statu versantium usus, et ad divinum in eis formandis consilium accommodatissima: quod perspicacior quisque interpret, si ingenue agere velit, animadvertere poterit in aliorum, quibus mens ab opinionum praejudiciis libera est, utilitatem.

Obs. 4. Quod porro ad geographiam attinet: plus semel usu venit interpreti, de rebus probabiliter exponendis sollicito, ut, quantum possit, justas sibi loci, in quo aliquid actum describitur, informet notiones, easque in aliorum emolumentum adhibeat. Huc inter alia pertinet nobilissima trajecti ab Israëlitis ex Aegypto egressis Maris Rubri relatio, Exod. XIV. 21, 22., ex eo illustranda, quod, uti ex factis ad ipsum locum observationibus colligi potest, transitus ille accedit ad partem istius maris, sive sinus Arabici, angustio rem, ubi minor erat profunditas, dum depressior ab utraque parte fundus aquas retinebat, Israëlitis muniti cuiusdam usum afferentes. — Aliud exemplum notabile est in Davidis a Saulo profugi historia, quae legitur 1 Sam. XXIV., ubi Davides cum suis comitibus in cavernae recessu intimo latens Saulum conspexit, qui in ejusdem introitu somnum capiebat meridianum. Sunt nimirum in montosa Palaestinae regione valde amplae ac spatiosae

tiosae cavernae, a recentioribus peregrinatoribus observatae, ad quas plus una patet introeundi via. Qualis igitur cavernae quo meliorem quis sibi notionem informaverit, eo intelliget melius, Saulum ne suspicatum quidem fuisse, in ea adessee Davidem, a quo facile conspiceretur.

Quandoquidem vero ad sacrae geographiae studium etiam pertinet, ut quis ipsius regionis Israëlitaë indolem, soli naturam, ac coeli temperiem cognoscat, interpretem ex hac ipsa cognitione petere decet, quidquid ad meliorem rei cujusdam intelligentiam facere possit. Nulla est, ut hoc uno utar, difficultas in verbis relationis historicae 1 Sam. XII. 17., sed res non satis intelligi poterit, nisi observetur, tempore messis triticeae in Palaestina nec tonitrua obtinere neque imbres: quae igitur cum ad Samuelis preces acciderent, vs. 18, 19., hinc perspicitur, ad insuetae rei conspectum vehementer commotos fuisse Israëlitas.

Obs. 5. Videamus jam de rerum naturalium expositione: quo in argumento satis pro nostro instituto fuerit duo exempla attulisse; alterum ex historia naturali stricte dicta, alterum ex morbis petitum, quos ad eandem latiori sensu sumtam historiam supra retulimus, P. I. S. III. C. II. §. 4. *Obs. 1.* — Prius ergo exemplum praebeant duo animalia valde robusta ac ferocia, Job. XL et XLI. memorata ac descripta, Hippopotamus et Crocodilus; quorum utique quo accuratiores quis notiones sibi poterit informare, eo ipsam descrip-

tionem poëticam intelliget clarius. Verum, si quis insuper exponere ac perspicuum facere poterit, quam ob causam in magnifico Dei, qui loquens inducitur, sermone ea ipsa animalia Jobo objiciantur; si adeo ostenderit, haec in notissima Jobo regione Aegypti maxime terribilia ac formidolosa fuisse, aptamque adeo exhibuisse imaginem hominum superborum ac ferocium, quorum et vitam et prosperitatem cum acuitate divina pugnare opinaretur Jobus: tunc utique eximii loci sensum ac vim felicius explanabit. — Alterum exemplum magis in promptu positum est, spectatque omnium teterrimum leprae morbum. Hujus igitur morbi indolem, atrocitatem, facilem contagionem ac difficilem curationem probe cognitam perspectamque habere permultum afferet utilitatis cum ad melius intelligenda, quae de eo praescribuntur in legibus Mosais, tum ad plurimorum in libro Jobi, gravissima ejusdem morbi specie afflicti, locorum explicationem probabiliorem. Quod si vero quis in ejusmodi locis interpretandis versatur, in quibus imagines ab hoc morbo petuntur ad peccati turpitudinem significandam, quales sunt Psalmi XXXVIII et LI, utile quidem est ad rerum ipsarum expositionem justas hujus morbi, quatenus opportunum sit, notiones dedisse, verum etiam observare decet, in ipsa morbi lustratione, Levit. XIV. divinitus praescripta, ad peccati humani foeditatem, tollendamque ejus culpam ac poenam respectum fuisse. Conf. supra p. 185 et 186.

Obs.

Obs. 6. Postremo, breviter aliquid notemus de expositione morum ac rituum receptorum, quos praeterea generali rerum historicarum nomine complexi sumus. Hi igitur, ubi de gentibus exteris agitur, cum ex harum indole et ex universa antiquitatis ratione optime exponantur, ex utroque fonte hauriat interpret, quotiescumque id suam in rem opportunum commodumque videatur. Quando, ut hoc utamur, apud Aegyptios id in more fuisse legimus, ut cibum cum Hebraeis non comederent, Genes. XLIII. 32, id partim quidem ex eo illustrari potest, quod ex antiquitatis indole singularum gentium cives in externos quasi barbaros contemnim despiciebant, sed potissimum ex ipsa gentis Aegyptiae indole intelligitur, quae a cibo cum exteris quibuscumque, pollutis scilicet, fumendo abhorrebat, coll. HEROD. II. 41 et 91. init. — Quod ad mores ritusque priscorum Hebraeorum receptos attinet, interpreti quacumque opportunitate exponendos, hi quo magis videantur singulares a nostrisque magis recedant, eo utilis est in se ac subinde ad S. C. honorem vindicandum fructuosius, ut eorum investigentur causae, partim itidem ex gentis indole, partim ex universa antiquitatis praesertim Orientalis ratione, partim vero etiam ex quodam quasi puerorum statu, cujus speciem diu retinuerint Hebraei, repetendae. — Haec erat igitur gentis indoles, ut rebus in sensus incurrentibus summopere moveretur; eratque ea communis fere antiquitati cum universae, tum

maxime Orientali affectio: eadem vero hac se eo magis impulsos ostenderunt Hebraei, quo plura de primitivo hominum pueros suis moribus referentium statu iis remanserant. Atque ex triplici hac eaque magno affinitatis nexu conjuncta causa repetere poterit prudens rerum interpretes cum alia, quae ceteroqui singularia videantur, tum actiones symbolicas, quibus, quae a sensibus remota essent, iisdem quodammodo subjicerentur, et quarum ita invaluerat consuetudo, ut ipsi viri gravissimi se ad eam componerent divinitus moniti, Jerem. XXVII. 1-11. XXVIII. 10-14. Immo ex ipsa, quam indicavimus, causa exponi probabiliter potest, tum quod Hebraei, dum prior stabat respublica, se vehementer proclives demonstrarunt ad exterarum gentium Deos, quos oculis conspicerent, impio cultu prosequendos, tum quod iidem, quos nullae remotorum malorum, destruendaeque patriae ac superventuri exilii minae ab ista propensione avocare potuerant, tandem praesentissimae ipsius calamitatis sensu perculsi eo se adductos exhibuerunt, ut mores animumque penitus mutarent.

§. 3.

In expositione legum, divinitus a Mose praefertim praescriptarum, ad earum consilium atque opportunitatem omnino attendere decet: in opinionum autem ac doctrinarum, sive ad reli-

gionem, seu ad res cum ea conjunctas, spectantium expositione ratio semper habenda est aetatis, ad quam pertinent.

Obs. 1. Quandoquidem ad res interpreti attendendas referre etiam oportet tum leges ac statuta, quorum mentio in V. T. libris occurrit, tum opiniones et doctrinas, in eisdem sive uberius seu brevius relatas aut indicatas; amplissima se nobis offerret, immo infinita materia, si omnia perlustrare vellemus, quae ad utrumque illum locum pertineant, et quomodo in iis exponendis versari deceat interpretem, singulatim enarrare. Quapropter id, quod de utroque loco sive frequentius obvenit, seu generaliore habet utilitatis commendationem, strictim factoque selectu quodam attingemus.

Obs. 2. Leges igitur Mosaicae, divina auctoritate latae, ita per longe plerasque veteris codicis sacri partes quasi diffusae sunt, variisque modis cum historiis, rebus gestis, atque ipso etiam habitorum sermonum compositorumque carminum argumento tam saepe connexae, ut earum intelligentia haud infimum locum teneat in boni interpretis officiis; ex qua, ubi opus sit, depromat quaecumque nostrum aevum, non sola, quae in verbis rimandis ponitur, diligentia contentum, postulare videatur. Modo enim usu venit, universam splendidi cultus sacri rationem ex divinis in Israëlitarum gente distinguenda et ad optimam, cujus capax esset, reli-

gionem informanda consiliis illustrare: modo nonnihil interest, divinam demonstrare sapientiam, quae, et ad hominum externa specie vehementer captorum indolem se accommodans nonnullas haud levis momenti res a sensibus remotas sensibus simul subjecerit, et quotquot erectiore animo essent, his ingenuos religionis motus affectusque per ipsam factorum constitutionem inspirarit, et totius gentis libertatem prosperitatemque naturali quodam atque indivulso nexu cum ipsa praescripti cultus observatione conjunxerit atque copulaverit. — Quod vero ad leges Moſis attinet civiles, saepe apta existit interpreti occasio, qua sive utilissimum harum cum religione vinculum animadvertat, sive eximiam vim, quam ad populi salutem, ad humanitatem, univſeque ad virtutem haberent, diligenter observet, seu denique earundem fontes atque opportunitates investiget, easque adeo partim repetat ex ipsis juris et aequi principiis naturalibus, partim ex avitis institutis, quibus pertinaciter adhaerent Hebraei, partim ex nobilissima Aegyptiorum prudentia civili a Moſe suos in usus adhibita, partim vero etiam ex ipsa gentis conditione, ad quam cum admirabili divinaque sapientia adaptatae essent. — Ejusmodi vero observationes, quarum summas satis pro nostro instituto erat leviter attigisse, si quis, ubicumque congruum sit, proferat interpretes, hic aevi, de rerum causis, indole atque ratione curiose inquirentis, usibus haud improbabiliter prospicere poterit.

Obs.

Obs. 3. Affert etiam insignem nostro aevo utilitatem, ut quis in opinionibus atque doctrinis, quae sive de religione, seu de rebus cum religione conjunctis, in V. T. occurrant, exponendis ipsius, ad quam pertineant, aetatis eam, quae convenit, habeat rationem. Enimvero quemadmodum plerorumque Christianorum quondam ferebat consuetudo, ut priscis temporibus divina institutione beatis nimis multa adscriberent, ita nunc in more est apud plurimos, ut nimis exiliter de iisdem temporibus judicent. Quocirca ingenuo rerum interpreti hoc imponitur officium, ut et vulgi, et intelligentiorum virorum de religione aliisque doctrinis gravissimis notiones rite distinguat, easque etiam, quae a divina institutione repetendae sint, prudenter ab iis fecerere studeat, quas sibi met ipsi finxerint aut poetice elaboraverint homines, ac denique, quod hic praecipuum est, ad temporum attendat diversitatem. — Vulgo igitur Hebraeorum superstitiosam fuisse opinionem cum universae antiquitatis ratione consentaneam, ex qua plures essent sui que adeo singulis gentibus Dii, certa demonstrant indicia, quae candide animadvertat interpretes: at ab hac superstitione immunes fuisse Mosem, Davidem, Jesaiam aliosque viros principes observet, etiam si plus semel se ad vulgarem opinionem accommodasse videantur, quo felicius eam impugnant. — Merum esse ingenii humani figmentum regionem mortuorum, tristem illam ac flebilem, quae nil nisi tenuem vitae post obitum superstitis umbram reprae-

praesentaret, quaeque poëtis amplam praeberet luxuriandi materiam, non diffiteatur interpres, quando in hujus commenti popularis incidit mentionem: at idem tamen melioris, ad quam probi divino ductu speraverint se ex morte revocatum iri, vitae satis luculenta vestigia nec delere conetur, nec imprudens praetereat. Id his vero aliisque opinionibus doctrinisque exponendis semper sui aevi quasi obliviscatur, seque in illud, quod ipsi objicitur, aevum penitus transferat. Atque hoc quo fecerit studiosius, eo etiam rectius veriusque de ipsis praeursorum Hebraeorum ad religionem spectantibus notionibus judicabit, eoque animadvertet facilius aliisque clarius patefaciet divinam in hominibus instituendis sapientiam, quae ad singulorum temporum captum se composuerit, neque alia eos docuerit, nisi quae ferrent quaeque eorum usibus omnino essent accommodata. — Enimvero, tametsi inde a maxime remota temporum vetustate ab ipsisque adeo generis humani primordiis notiones de supremo Numine, quae in V. T. occurrunt divinaeque debentur institutioni, tam sunt eximiae, ut nihil comparabile habeat externa antiquitas; aliquid tamen iis adhaeret cum ipsa temporum ratione hominumque indole conjunctum, et quo sunt antiquiores, eo plus in eis cernitur ab humana et natura et agendi ratione desumptum atque ad pueros quasi instituendos comparatum. Quas autem a Mose et a prophetis deinceps acceperunt Israelitae, hae ad gentis indolem rebus in sensus incur-

currentibus unice motam et valde morosam atque
pervicacem prorsus adaptatae sunt: atque uti Deus
adeo nusquam ut pura mens disertis verbis descri-
bebatur, sed haec ejus natura, quae priscorum ho-
minum captum superaret, populari quodam modo,
quantum fieri posset, eorum captui subjiciebatur;
cum eum quacumque imagine corporea repraesentare non liceret, neque ulla ejus species esset in
sanctuarii adyto: ita etiam tales potissimum pro-
ferebantur Dei proprietates, quales ad summam ejus
reverentiam movendam, maximumque ejus timorem
incutiendum valerent. — Quantumvis porro in tam
generali qualiscumque vitae futurae expectatione
nequaquam consentaneum sit aliquas ejus notiones
priscis denegare Hebraeis divina institutione beatis,
eorundem tamen hac de re notiones ad ipsas eas,
quas perfectior dedit Christi religio, exigere minime
deceat, sed ad priscorum hominum ingenium, quod
praesentissima postularet praemiorum ac poenarum
momenta, quodque novae vitae olim obtinendae
multo magis quam immortalitatis animorum conci-
piendae capax esset, quod denique nondum satis
esset maturum ad plenam omnium actionum retribu-
tionem a summo judice post obitum expectandam:
ad qualem expectationem non nisi lento temporum
progressu aptum idoneumque fieri posset humanum
ingenium. — Atque haec in amplissimi ambitus
argumento speciminis instar sufficiant, ex quibus
pateat, quid interpreti agendum esse existimemus,
quotiescumque in rebus ad religionem pertinenti-
bus

bus exponendis ut versetur, suadeat opportunitas.

§. 4.

In sermone aliquo aut carmine interpretando saepe perquam utile est, de cogitatis inquirere, quae auctori fuerint, deque nexu, quem in ejus habuerint mente, et, si quando quaedam occurrat argumentatio, hanc ad ipsa sua principia atque elementa revocare.

Obs. 1. Multum utique conducit ad probabilem sermonis aut carminis intelligentiam assequendam, si quis et dictiones singulas et res verbis expressas, ac seorsim spectatas, bene intellexerit: sed aliquid ulterius saepe commendandum est, ut nempe, quid ipse cogitaverit auctor, studiose investiget interpret. Quam in rem haud exiguam affert utilitatem, ut habiti sermonis aut compositi carminis occasio definiri possit, ipsiusque auctoris ingenium, aetas et conditio indagari. Atque hoc in sermonibus plerisque, quos historicae relationes continent, ob oculos est positum; in permultis carminibus duce historia haud ita difficile est cognitu; in iis, quae generalioris sunt argumenti, fere perinde est; in haud paucis, quae ad peculiarem nec omnino certum spectent eventum, plus semel ita est arduum, ut ampla pateat

conjectandi materia. Ne vero ex singulis, quae indicavimus, generibus exempla proferamus, quod in re satis omnibus perspicua minime opus videtur, uno defungamur carmine nobilissimo, Psalm. XC., cujus et auctorem indicat inscriptio, et occasione probabiliter ipsum suppeditat argumentum, coll. Numer. XIV. 26. sqq., et explicationem eo melius tentaverit interpres, quo penitus se in ipsum poëtae ingenium insinuaverit, inque ipsam ejus quasi transtulerit conditionem. Mosem igitur sibi repraesentet, erectioris mentis animique virum, aetate provectum, Israëlitarum Aegyptiaca servitute oppresorum liberatorem eorumque legislatorem ac ducem, eundemque magnitudinis divinae sensu plenum ac popularium salutis unice intentum, qui longe maximam eorum, quos feliciter ex Aegypto eduxerat, partem sub finem diuturnarum per Arabiae deserta oberrationum immatura morte, perversitatis poena commerita, abreptam videbat, quique omnes, qui adhuc vivebant, eo quo affecti esse debebant modo inducere volebat loquentes. Itaque si in Mosis locum, quo tempore carmen hoc componebat, se quasi totum substituat, idemque cum eo cogitare ac sentire studeat interpres; haec fere ei existet totius carminis descriptio. Moses continuo Jehovam veneratus est, optimum atque unicum in afflictissima conditione refugium, quale ab omni fuerat aevo, atque omni deinceps aevo futurus erat. Hac opportunitate aeternam summi Numinis atque immutabilem durationem

tionem perpendens, cui flebilem in modum opposita esset vitae humanae brevis ac miserrima fragilitas, illam descripsit poeta ipsis montibus, quos conspiceret, antiquissimis istis veluti terrae filiis, multo et anteriorem et stabiliorem in posterum, dum hujus tristem imaginem offerebat herba mane viridis, sed a vento urente ac mortifero ante vespere subito arefacta. Deinde infaustam vitae hujus conditionem deflevit iraque divinae quamvis justae deploravit gravitatem propemodum intolerabilem. At vero, ut Israëlitae ex intimo illius irae sensu melius sapere discerent, toto optabat animo, simulque enixis et spei plenissimis precibus petebat, ut Israëlitaram miseretur Deus, ut iis denuo propitius laetiora largiretur tempora, quae perpesso- rum malorum diuturnitatem compensarent, utque brevi instantem promissae regionis occupationem prosperam esse juberet et omnino fortunatam.

Obs. 2. Quod de cogitatis, quae sermonis aut carminis auctori fuerint, investigandis diximus, id magnam praesertim vim habet, ubi quaedam occurrit argumentatio, quae ut probe intelligatur, ad ipsa quasi sua principia atque elementa ab interprete rerum studiose diligenter revocanda sit. Est quidem hoc saepe haud ita arduum, at interdum tamen difficultatis plenissimum, quando loquentium cogitatis ac ratiocinationibus coeli, ingenii, temporumque diversitas densiores quassdam obscuritatis induxit nebulas, ad quas, quantum ferat rei indoles, dispellendas multum laboris, prudentiae, patientiae-
que

quæ a peritissimo etiam interprete requiratur. Atque huc in primis pertinent argumentationes, quæ tum in poëmatibus Jobei sermonibus, tum in Ecclesiastae libro continentur: quarum vim, indolem, rationem, ipsaque adeo, quibus innixæ sint, principia quam arduum sit exhibere, vel sola indicat insignis interpretationum diversitas. Quamobrem hoc suademus interpreti, qui suis ipse oculis cernere possit, ac sui judicii suæque doctrinae luce collustratus ad obscuriores quasdam argumentationes accesserit, ut, seposita sua sui que aevi cogitandi ratione, ipsam quasi induere studeat priscorum hominum Orientalium, qui loquentes inducuntur, personam, atque eorum argumenta ex ipsorum aevo notionibusque, quæ iis suppeterent, erueret et ingenue ac sedulo ponderare. Quo facto hæc ei plus semel continget felicitas, ut veritatem detegat, quæ alios fugerit interpretes: certe interpretis ad nostræ ætatis usus comparati laudem omnino merebitur. — Sed, ut quaedam argumentationis exempla proferamus, duo nostram in rem sufficiant, alterum ex historia petitum, alterum poëticum. Itaque quæ 2 Sam. XIV. occurrit calidæ cujusdam mulieris ratiocinatio, ad Davidem movendum eique reditum exsulis filii Absalom per-suadendum eximie composita, aliquid habet impediti et obscuri, in quo expediendo atque illustrando se exerceat interpres. Hanc vero in rem ante omnia tenendum est, et Absalomum occiso fratre Amnone iram patris evitare voluisse promeritam,

ideoque ex regione discessisse, et hunc pro magna erga liberos indulgentia haud levem habuisse erga exfulem filium propensionem. Mulier igitur a Joabo, qui Absalomo favebat, subornata ad Davidis tribunal detulit fictam quamdam, sed veritatis specie valde commendabilem, historiam de unico filio superstite, cujus necem postulet tota familia ob fratrem in graviore rixa ab eo interemptum, vs. 6, 7. Quocirca, cum rex, in judiciis ferendis ad benevolentiam proclivis, continuo promississet, velle se de re inquirere atque ejusmodi dare mandata, quae metum mulieris afflictae pellerent; haec secundum legem divinam oportere sciens, ut qui alterum non per imprudentiam occidisset, morti traderetur, atque certius quid a rege impetrare volens, cupere se ait, ut, si quid forte in gratia fratricidae concedenda iniqui inesse videretur, hoc omne in se suamque familiam recideret, vs. 8, 9. Deinde certissimo regiae tutelae promisso nondum contenta Davidem eo tandem permovit supplici prece, ut illud solenni jurejurando confirmaret, vs. 10, 11. Postquam autem se sui voti compotem viderat, sine ambagibus regi declaravit, ipsum in propria causa sententiam dixisse, quam retractare nefas esset; utque hanc suam audaciam prudenter temperaret appositeque emolliret, flebili magnamque vim in benevolentissimi patris animum habitura imagine aquarum in terram effusarum, quae non rursus colligantur, significavit, posse filium in exilio mori, neque ardentissimis

dein-

deinceps votis patri restitui; ut vero omne, quod Davidem, intimo religionis sensu affectum, retinere posset, impedimentum tolleret, se merito sperare declaravit, fore ut Deus ipse, mitiorem sententiam regis a se constituti ratam habens, Absalomo suum scelus condonaret, eumque, qui exsul esset et mortis reus censeretur, non a se repelleret, neque ex viventium numero ejiceret, vs. 12—14. — Verbum nempe חֶשֶׁב vs. 14. ac 13. accipimus sensu *decernendi, judicandi*, ut haec sermonis pars vertatur: *Nec Deus vitam ejus auferet, sed hanc decernet sententiam, ut a se non repulsurus sit eum, qui nunc pulsus est in exsilium.* — Postremo, ut se quodammodo excusaret mulier, quod per ambages regem allocuta esset, suum metum indicavit, ne, nisi hoc fecisset, propositum suum non assequeretur, simulque sibi persuasum fuisse dixit, regem, si in ficta causa gratiam concederet, seque adeo necopinantem ad gratiam Absalomo concedendam compulsam sentiret, hoc uno modo mentem de filio sollicitam ad quietem compositurum esse: quod ipse pro eximia sua et plus quam humana sapientia facile perspiceret, vs. 15—17.

Huic exemplo ex historia petito, quod etsi longius nostro tamen proposito maxime aptum videbatur, subiciamus alterum, idque et poeticum et brevius et minoris difficultatis: Psalmo I., cujus compositi quodnam fuerit tempus, quae opportunitas, quisve habendus sit auctor, ad generalius ejus argumentum nil attinet; hoc igitur carmine

celebratur proborum prae improbis felicitas vs. 1, 2. Illorum suavisissimam homini Orientali praebebat imaginem arbor ad rivos aquarum plantata, semper viridis, suosque fructus opportune ferens, dum levis, inconstans ac facile periens improborum prosperitas paleam referebat in aperta triturantium area a vento disjectam, vs. 3, 4. Jam vero huic descriptioni ad poëticam atque Orientalem rationem exigendae, quae diversam et probis et improbis hac in vita expectandam conditionem sensibus subjiciat, subjungitur quaedam argumentatio itidem poëtica et Orientali modo proposita atque ad persuadendum prisci aevi hominibus Hebraeis unice comparata vs. 5 et 6., quae huc redit: „Proborum atque improborum non eadem esse potest conditio, quandoquidem Deus, perpetuus hominum observator et aequissimus iudex, hos damnat, illos vero improbat.” Etenim על כן ibi non est *propterea, ideo*, sed *propterea quod, quandoquidem*, nec de iudicio etiam agitur extremo post mortem futuro, sed de iudicio, quod perpetuo habeatur de singulis hominibus. Deus nimirum, praesentissimus omnium iudex, fingitur tribunal suum erigens, coram quo probos vocat atque improbos, quibus utrisque pro merito rependat, ut medios inter probos non consistere possint improbi, sed causa sua cadant neque a poenis commeritis absolvendi sint. Similis est imago cum alibi, tum Psalm. VII. 7, 8. IX. 4, 5. L. CXXX. 3.

§. 5.

Postremo , cum ad rerum interpretationem pertineat eorum , quae in Veteri Testamento secum invicem pugnare videantur, mutua atque amica compositio , de hac etiam , si quando opus sit, ingenuum interpretem decet esse sollicitum.

Obs. 1. Fieri non potest, quin in maximae antiquitatis et diversorum cum auctorum, tum temporum libris, iisque sub peregrino coelo, ac lingua dudum mortua conscriptis, nonnulla subinde occurrant, quae minus secum invicem convenire, immo inter se pugnare videantur. Quod si vero, in summo rerum ad praecipuum horum librorum consilium spectantium consensu, omnia omnino inter se ita conspirarent, ut ne in levissimis quidem aliqua cerneretur pugnae species, justâ profecto existeret quaesiti consensus suspicio, quae aut in ipsos caderet scriptores, aut in Judaeos qui qualemcumque repugnantiam ac discordiam audacter sustulerint; ut adeo vehementer ex eo labefactaretur integritatis his libris merito attributae fides, ipsaque eorum in rebus ad religionem pertinentibus auctoritas.

Obs. 2. Si qua obveniat rerum repugnantia, dis-

spiciendum ante omnia est, a quibusnam personis proficiscatur, et an sit hujusmodi, ut in ea tollenda suum studium interpreti ponendum sit. Itaque, uti nemo umquam fuit, cui quidquam offensionis crearent acerrimae et sibi invicem repugnantes Jobi cum tribus amicis de rebus gravissimis disputationes, ita etiam minime opus est, ut, quandocumque quispiam, qui loquens inducitur, a vero aberrare videatur, ibi nil esse nisi erroris speciem credat interpretes, omni studio tollendam. — Quod a Philistaeis dicuntur Aegyptii malis vehementer ab Israelitarum Numine tutelari affecti esse in desertis Arabiae, 1 Sam. IV. 8., hoc ut cum ipsa historiae veritate componatur, nihil prorsus suadet, cum illis in re, quam non nisi fando et ex diuturna confusaque traditione accepissent, error facillimus esset. Similiter, qui Abimelechus JERUBBESETHI filius a Joabo vocatur 2 Sam. XI. 21., appellatur filius JERUBBAALIS in ipsa, quae respicitur, historia, Judic. IX. 1, 53.; quod haud adeo magni momenti discrimen potest quidem ex diversis, quae idem homo gesferit, nominibus repeti, aut scriptionis mendo tribui: at quid impedit, quo minus Joabum virum militem in nomine quodam ex antiqua historia referendo memoria lapsum esse existimemus? Correperunt hunc errorem nonnulli interpretes veteres: sed eum, non magis quam superiorem illum, corrigere noluit scriptor, qui alios non ut loqui debuerant, sed ut re vera locuti sunt, induxit loquentes. — Gravius fortasse censeatur, certe di-

verſi eſt generis, ſed hac opportunitate tangendum, quod unus idemque vir divinus Nathan, 2 Sam. VII. 1—13., Davidis ſolidum templum Jehovae aedificare cupientis propoſitum continuo approbat ut Jehovae gratiſſimum, ſed paulo poſtea, ſecum ipſe quaſi pugnans, illud ut Jehovae minus gratum diſſuadet. Verum enimvero, qui initio ex ſua ſola opinione propriaque perſona loquebatur, hic ut divinitus admonitus ſententiam mutaret, utque ex divini legati perſona id, quod juſſus eſſet, etſi cum eo, quod antea ſuo nomine dixerat, non conſentaneum, ſuaderet, oportebat omnino.

Obſ. 3. Neque ullam etiam plerumque habet difficultatem, quando unus idemque ſcriptor, pro diverſis quos patiebatur affectibus, aut pro diverſo quo rem aliquam ſpectabat modo, oppoſitos animi ſenſus, vel oppoſita mentis cogitata verbis expreſſit. Talia ſuppetunt in DAVIDIS Pfalmis haud paucis et in quibusdam JOBI ſermonibus, in quibus nemo non agnoſcat tantam affectuum vim, quanta efficiat, ut quis ſibi parum conſtare ſibi-que ipſemet contradicere videatur. — Verum his miſſis unum idque intellectu facile exemplum afferamus, quod ad difficiliora quaedam intelligenda viam aperiat. In eximio ASAPHI Pfalmo LXXIII. poëta philoſophus exhibuit et perverſos animi ſenſus ad conſpectam improborum proſperitatem ſibi obortos, et meliores ſenſus, qui hos exceperint, ſtatim atque incertam ac fallacem iſtorum conditionem perpendiſſet; fere ut CLAUDIANUS in

nobilissimo loco, qui est Lib. I. in *Rufinum* vs. 1—23., simili occasione de divina rerum humanarum providentia dubitabat, quos tamen animi motus impios abstulerit Rufini poena. Jam vero ex perspicuo illo exemplo illustrari potest obscurior Ecclesiastae liber, qui non aliam ob causam visus est omnis fere aevi interpretibus plurima repugnantiae argumenta continere, nisi quod auctor diversa eaque haud raro sibi invicem opposita cogitata proposuit, quae sibi pro vario, quo hominum curas ac molimina consideraverat, modo exstitissent. — Ceterum captatae cujusdam, sed sapientiae acumine plenae, repugnantiae exemplum est notabile Proverb. XXVI. 4, 5., ubi duo habentur contraria monita; quorum alterum est: *Noli insano pro sua insania respondere*; alterum: *Insano responde pro sua insania*. Priore nimirum intelligitur responsum, quo quis se alteri insania similem demonstrat: posteriore responsum ad alterius insaniam reprimendam comparatum.

Obs. 4. Major interdum est difficultas, quando in doctrinis ac legibus divinis cernitur aliquid sibi invicem ita dissimile, ut haud levis inde primo intuitu pugna existat. Atque huc non referimus majorem, quae temporum progressu observatur, notionum de summo Numine traditarum aut exhibitarum amplitudinem ac perfectionem, cum ipso humani ingenii sensim progrediente cultu consentaneam. Alia volumus pugnae speciem habentia et ad res divinas pertinentia. — Hujusmodi est, quod,

ut

ut pauca dumtaxat praecipua feligamus, Deus in una eademque relatione historica et duci et non duci poenitentia describitur, 1 Sam. XV. 11, 29 et 35. Illud frequenter occurrens Deum informat humano more affectum, ubi quis ejus proposito non respondet ab eoque ut sua benevolentia indignus rejicitur, hoc eundem negat mutabili homini re vera similem esse, qui a sua sententia discedat, quemque ipsius propositi sui poeniteat. — Eodem referimus, quod Deus dicit, Exod. VI. 2, 3. se nomine Jehovae non innotuisse patriarchis, cum tamen eo ipso se compellaverit Abrahamum alloquens Genes. XV. 7.: at vero intelligendum illud est de ipsa nominis vi, quam patriarcharum posterum deum percipere possent, cum Deum gentis suae tutelarem eo colerent nomine, quo se luculenter distingueret ab aliarum gentium Diis, suo singulis etiam nomine insignitis. — Porro notabile est, externi cultus, a Mose divinitus praescripti et poenis sanciti gravissimis, pretium deinceps a viris divinis, veluti a Samuele, 1 Sam. XV. 22., ab Asapho, Psalm. L, et a Jesaia, Cap. I., ita imminui atque elevari, ac si Deo minime gratus esset, immo vehementer displiceret. Verum ibi hoc unum docetur, non valere apud Deum cultum externum, nisi animus adsit Dei reverentia motus, ac pietati virtutisque ab eo commendatae addictus. — Praeterea Moses sibi ipse non constare videatur divinus legislator, cum Levit. XVII. 3, 4. Israëlitas vetet animal quodcumque esu licitum domi mactare, sed

idem eis concedat Deuter. XII. 15 et 20. At illud manifesto pertinet ad tempus, quo Israëlitaë erant in desertis Arabiaë, neque carnis suppetebat copia, hoc vero ad tempus, quo commoraturi erant in regione promissa. — Multo gravior visa est, quam postremo loco commemorare volebamus, pugna inter functionem poenalem, primæ et secundæ Decalogi legi adjunctam, qua Deus perspicue dixit, profecuturum se esse parentum delicta in posteros ad tertiam usque et quartam generationem, et inter non minus perspicuam divinæ voluntatis declarationem, quæ fert Deuter. XXIV. 16., non oportere, ut vel parentes pro liberis, vel liberi pro parentibus plectantur. Verum enimvero in hac lege agitur de singulis civibus, collato præsertim Deuter. XVII. 2-7., in illa duarum legum functione non de singulis agitur civibus Israëliticis, nedum de singulis cujuscumque gentis hominibus, sed de Israëlítico populo universo, qui, si a veri Dei cultu se alienum ostenderet, hujus defectionis poenas ad tertiam usque et quartam generationem daturus esset, coll. Deuter. IV. 25-27. et VII. 9-11., ac dedit re vera per destructam rempubl. et subsecutum exsilium.

Obs. 5. Quæ in rerum descriptione interdum esse videtur repugnantia, hæc melius intellectis verbis ac formulis facile evanescit plerumque. Itaque, quod 2 Sam. XXIV. 1. dicitur Deus instigasse Davidem, ut populum totum ad militiam conferberet perpetuam, hoc, si contexta oratio con-

su-

fulatur, significat Deum permisisse ut Davides infligaretur: nec 7287 ibi ad Deum referendum est, sed vertendum, *cum Davidi diceretur*. Quo observato ne levisima quidem pugnae species est hujus loci cum 1 Chron. XXI. 1., ubi haec instigatio Satanae, vel potius homini cuidam adversario, sive pravo consiliario tribuitur. — Perperam etiam existimatum est, pugnare inter se, quod Job. XXXVIII. 7. astra matutina prae laetitia cecinisse dicuntur, cum terrae fundamenta jaceret Deus, et quod Genes. I. astrorum creatio post terrae demum creationem memoratur. Etenim, cum Genes. I. 1. coelum et terra initio creata dicantur fuisse, astra deinceps repraesentantur ad terrae usus comparata: in illo autem Jobi loco coelites pinguntur primo terrae mane de hac recens creata laetantes. Quandoquidem nimirum coelum adspectabile ex sole, luna et stellis constare censebatur, ipsumque coelum in Jobi libro XV. 15. poëtice dicitur de coelitibus, hi ipsi ibi designati fuere, sive iidem, qui in sententiarum parallelismo filiorum Dei nomen habent.

Obs. 6. Quae praeterea ex V. T. proferuntur repugnantiae exempla historica, haec longe pleraque pertinent ad imperfectum historiae narrandae modum, qui saepe nec temporis, nec magnae concinnitatis ordinem prae se fert; in iisque tamen a difficultate eximendis permultum valet ingenui ac justae doctrinae lumine collustrati judicii prudentia: partim referenda sunt ad nomina virorum propria,

quae

quae nec uno semper eodemque modo enuntiabantur, et saepe uni homini plura erant: partim vero etiam numeros spectant, qui modo pleni atque integri, modo ad majorem aliquem calculum generalem reducti describuntur, et in quibus describendis plus semel erratum fuisse, nemo est qui mirari queat.

Obs. 7. Haec omnia, quae protulimus, si ita sint, uti ea esse nobis persuasissimum habemus, consequitur, sedulo laborandum esse V. T. interpreti, ut, quotiescumque aliquam offendat repugnantiae speciem, videat, num ea sit omnino quae opem postulet, et quo optime modo tollatur. Sunt quidem nostro aevo, qui veram subinde in V. T. libris occurrere repugnantiam, fidenter affirmant, quae ipsis adscribenda sit librorum auctoribus. At vero, quando in exterae antiquitatis ac praestantioris notae scriptoribus quaedam obveniunt relata, quae pugnare videantur sive inter se, seu cum aliis rebus certo aliunde cognitis; decetne continuo errorem palam ac superbe praedicare, dum forte non nisi tuam praecipitantiam prodis aut turpem ignorantiam, et posita tibi paulo diligentius in verbis rebusque intelligendis cura istam erroris maculam pellere poterit? Immo, etiamsi ea hoc subinde non possit, nonne hujus rei causam ex magno temporum intervallo, ex linguae gentisque diversitate, ex monumentorum defectu plurimarumque rerum ignorance, ex librariorum denique imperitia, negligentia aut temeritate, potius repetere oporteat? Jam vero, quod in optimis quibuscumque antiqui-

tatis scriptis aequitas postulat ut fiat, idem multo magis postulat, ubi agitur de antiquissimis iisque singularis praestantiae ac divinae originis scriptis: cumque haud pauca, quondam vehementer secum invicem pugnare visa, seriore aevo feliciter ad concordiam composuerint ingenuorum interpretum conatus; de aliis pluribus, repugnantiae specie adhuc obscuris, sed deinceps probabiliter illustrandis, haud desperare utique licet: etsi sunt profecto permulta librariorum vitio depravata, et per satis commendabilem interpretationem non tollenda, in quibus ergo suas vires experiatur critica emendatrix; de qua acturi sumus sectione sequenti.

PARTIS SECUNDÆ

SECTIO QUARTA.

DE CRITICA AB INTERPRETE VETERIS TESTAMENTI EXERCENDA.

§. I.

Prudens criticæ usus in Veteris Testamenti libris interpretandis non modo licitus, sed etiam necesfarius est.

Obf. 1. Cum hic de criticæ exercitio loquimur, eam solam volumus, quæ in lectionis mendis quibuscumque, siue majoribus seu minoribus, detegendis atque corrigendis occupatur. Est nimirum critica quaedam altior siue sublimior, quo splendido nomine a recentioribus appellatur, quæ de modo inquit, quo libri nonnulli in ordinem, quo eos accepimus, conflati sunt, de partium, quibus constant, integritate, et de fontibus, e quibus haustae sunt relationes historicae. Neque improbamus profecto hisce temporibus, quibus de multarum rerum indole multo inquitur curiosius quam

antea, si interior sacrorum etiam librorum indoles investigetur. Sed improbamus vehementer esse, qui hanc multis in partibus audacter ita definiant, ut ipsam C. S. auctoritatem vehementer labefactare videantur. Quam temeritatem cum supra perstrinxerimus, p. 97 et 98., hic verbo monemus, decere omnino interpretem ea, quae ad nobilius criticae munus referuntur, sua attentione minime indigna reputare, dummodo hoc faciat modeste, sobrie, cum veneratione sacris scriptis debita convenienter, eoque proposito ut horum dignitatem omnibus viribus tueatur. — Sed singulos V. T. libros ut habito ad sublimiorem illam criticam respectu propius contemplemur, nec postulat, nec fert instituti nostri ratio: quamquam oblata opportunitate quaedam huc referri solita et jam supra attigimus et deinceps attingere cupimus. Immo vero in ipsa hac, quam nunc aggredimur, criticae tractandae adumbratione quaedam nobis obvenient non praetermittenda, quae forte ad sublimiorem illam criticam referri possint.

Obs. 2. Quod in Prolegomeris §. 1. *Obs.* 3. et P. I. S. C. III et IV. posuimus, criticam a V. T. interprete exercendam esse, id vix opus est, ut hoc loco nostri aevi hominibus persuadere studeamus. In quibuscumque enim antiquitatis scriptis tractandis nemo nostris temporibus omnes boni interpretis partes rite implere censendus est, qui criticam neglexerit: ac saepe adeo in iisdem vel ex variis, quae in promptu sint, lectionibus, optio
fie-

fieri debet, vel per solam conjecturam corruptus aliquis locus emendandus videtur. Itaque consensaneum est, ut a probabili librorum V. T. interpretatione non sejuncta esse judicetur critica, sed insignem in ea locum tenere. Immo eo arctiore nexu utraque conjuncta sit oportet, quo sunt antiquiores hi libri ac saepius descripti. Hodie enim apud longe plerosque Christianos interpretes omnem suam vim amisit opinio, quae a magistris Judaeis temere arrepta invaluerat, textum V. T. tanta cura ac diligentia a Masorethis tractatum fuisse, eumque tam esse integrum, ut critica emendatrice opus non esset, eaque etiam universe illicita et sacrorum scriptorum honori adversa haberetur: ac multo liberalior cumque rerum indole convenientior obtinere coepit apud Christianos sententia, licitam ac necessariam esse in his libris criticam, quae, dummodo bene exerceatur, de eorum dignitate nihil quidquam detrahat, sed ei consulat re verâ.

Obs. 3. Quantumvis ergo critica V. T. commendabilis sit interpreti, in ea tamen oportet ut prudenter versetur.

Quemadmodum in aliis quibuscumque antiquitatis scriptoribus tractandis insana ista, merito exploditur licentia, quae, quidquid displiceat, continuo mutat pro lubitu, ita vehementer ea improbanda est in libris, quos sacrorum nomine veneramus. Fatendum quidem, quo hi sunt antiquiores universe, eo plura in eis emendanda esse

mérito censeri: verumtamen quaecumque sive justae auctoritatis subsidiis, seu per criticam conjecturalem in iis fiant mutationes, hae non oportet ut fiant, nisi probabiles proferri queant rationes, quae si minus eas optimis iudicibus omnibus plane commendent, saltem ita sint comparatae, ut earum auctoribus promeritam non contrahant temeritatis reprehensionem.

Ut critica bene ac probabiliter exerceatur, opus est aliqua eruditione. Haec vero si in eo magna esse debet, qui in veteribus scriptis Graecis Latinisve criticam feliciter exercere velit, non esse debet exigua, ubi agitur de multo antiquioribus scriptis Hebraicis. Quisquis igitur in textus Hebraici historia, in criticae fontibus eorumque cognitione ac studio, et in ipsius linguae rerumque scientia fere hospes est, hic ne boni critici partibus rite se fungi posse praesumat. Et profecto ab eo inde tempore, quo critica V. T. exerceri coepta est, haud pauci fuere, qui graviter in ea peccarent, quia iis doctrinae opibus non satis instructi erant, sine quibus vix tolerabilis est criticus.

Denique, etsi fallax et incerta est ac plerumque temeraria critica, nisi fida et prudens comes adsit eruditio, sola tamen eruditio, quantumvis ampla atque copiosa, bonum criticum minime efficere censenda est. Enimvero quemadmodum doctissimi fuere litterarum humaniorum cultores, qui in ipso magni nominis splendore exiguam criticae laudem obtinerent, sic etiam fuere qui eruditissi-

mi essent V. T. interpretes, sed minus probabiles critici. Cum igitur non omnes, qui in V. T. interpretando elaborant, iis emineant eximiis mentis dotibus, quarum maxima est vis in critico formando, optandum est utique, ut, qui his dotibus minus instructi sint, in critica exercenda modum prae ceteris tenere sciant, atque in difficilioribus locis ignorantiam fateantur, ea aliis relinquentes, quorum humeri tanto oneri suscipiendo minus impares sunt. Quo magis vero quis natura ad criticam feliciter exercendam factus formatusque esse videatur, eo curet diligentius, ut et ingenium, quod facile luxurietur, iudicii prudentia temperet regatque, et utramque hanc praeclaram ac praestantissimam dotem excolat, variisque ornet atque locupletet doctrinae opibus, sine quibus in licentiam labatur, atque imperitiae crimen nequam effugiat.

§. 2.

Praeter perversam, quae saepe animadvertitur, et periodorum distinctionem Masorethicam, et capitum ac versuum distributionem recentiorem, haud pauca in Veteris Testamenti textu, eaque varii generis et ex variis causis oriunda menda procedente tempore exstiterunt.

Obs.

Obs. 1. Ad inventa Masorethica, quae indicavimus P. I. S. I. C. I. §. 2. *Obs. 8.*, retulimus accentuum notas, quae tono designando fervientes simul etiam hanc vim haberent, ut singulas periodos in majora ac minora membra distinguerent. Tametsi autem in hac distinctione aliquid inest ad ipsam vetustiore distinctionem compositum, ac plerumque adeo recte ea instituta est, plurimum tamen abest, ut hoc ubique factum esse merito censetur. Nec profecto in se probabile est, veram periodorum distinctionem in omnibus omnino locis per fidam traditionem ad Masoretharum usque aevum propagari potuisse atque intemeratam servari. Itaque hujus distinctionis Masorethicae nulla habenda est ratio interpreti, quotiescumque aliz potius commendabilis videatur. Et vero ista distinctio haud raro sensum impedit ac sine dubio repudiari debet. Exemplum maxime luculentum est Psalm. XLII. 6., quod partim etiam ad perversam vocabulorum divisionem pertinet. Ibi nempe scribitur פני, appposito accentu qui totius periodi finem indicet, cum potius ut postremum vocabulum notari debuisset id, quod in novae periodi initio legitur, et utrumque scribi פני ואלהי, eodem modo, quo scribitur vs. 12. et Psalm. XLIII. 5., qui Psalmus male a superiore diversus habitus est.

Obs. 2. Quandoquidem capitum ac versuum distributio, qualis hodie recepta est in V. T. libris, recentissimae est aetatis; ut vidimus P. I. S. I. C. III. §. 5. *Obs. 4.*: ab hac etiam, ubicumque

non recte se habere videatur, interpretem recedere decet. Perversae versuum distributionis exemplum adfuit observatione superiore, ex perversa periodorum distinctione Masorethica ortum: nec plura ut afferamus opus est, in re tam certa ac perspicua. Quod ad capitum distributionem attinet, haec, etsi saepe haud improbabilius facta, saepe tamen nullam prae se fert probabilitatis commendationem. Sic primum Geneseos caput male clauditur vs. 31., nam tres versus, qui in Cap. II. initio sunt, manifesto nexu cohaerent cum Cap. I. Ac talia subinde deprehendet paulo attentior interpret. Immo perversae carminum divisionis antiquioris exemplum modo adfuit superiore observatione in Psalm. XLII. et XLIII. male a se invicem divulsis.

Obs. 3. Atque his quidem, de periodorum, versuum capitumque distinctione ac distributione plus semel interpreti non sequenda, opportune ac breviter praemonitis, plura dicenda erunt de ipsius textus Hebraici mendis, eorumque indole atque causis praecipuis: qua in re a levioribus ad graviora lustranda procedemus; deinceps autem de modo, quo ea corrigere quis studeat, acturi sumus.

Obs. 4. Ut igitur a punctis cum vocalibus, tum aliis, quae ad quarundam litterarum pronuntiationem constituendam inventa sunt a Masorethis, initium faciamus: ea, quamvis ad antiquam pronuntiandi rationem comparata, cum aetatis sint re-

recentioris; cumque vocalium notae vigente lingua et pauciores essent, nec ad omnia vocabula adscriberentur, ut supra indicavimus P. I. S. I. C. I. §. 2. Obs. 5 et 7.: ecquis nostro aevo sibi in animum induxerit paulo intelligentior, puncta a Masorethis semper ad veritatem expressa fuisse? Anne quodammodo probabile est, vocabula, nullis antiquitus vocalium notis distincta, iis deinceps punctis insignita fuisse singula, quae omnino convenirent, neque alium, nisi quem ipsi voluerint auctores, sensum exhiberent? Minus quidem erat erroris periculum in vocabulis, quibus qualescumque vocalium notae quondam adjectae essent, ad novam punctorum rationem conformandis: verumtamen ab antiquissimis inde temporibus usque ad Masoretharum aetatem adscripta ea puncta vocalia nullam passa esse vicissitudinem, ut nulla fuissent sublata, nulla male addita, nulla perperam cum aliis commutata, nemo nobis umquam facile persuaserit. Post institutam vero recensione Masorethicam, ac definitam textus Hebraici lectionem, an fieri potuit, ut, in frequentissima librorum V. T. descriptione, maximaque ob minutas punctorum figuras errandi facilitate, omnes caverentur errores? Quocirca hoc non temere statuimus, in punctis sive vocalibus, sive aliis, permulta esse menda, quae ope criticae corrigere decet.

Obs. 5. In ipsis etiam litteris errores fuerunt inevitabiles. Harum quidem forma non nisi perparum videtur temporis progressu mutata esse, et

quam hodie habent figuram, ea ab antiquiore, ut probabile est, non nisi concinniore scriptione differt, ut supra vidimus P. I. S. I. C. I. §. 1. Obs. 3. Attamen plus una est causa, quae effecerit, ut in litteris describendis errores committerentur.

1. Principio enim, ut praecipua, quae huc pertineant, leviter attingamus, complures sunt litterae figura inter se invicem valde similes; quae adeo facile in describendo commutarentur. Tales sunt praefertim ב et כ; ד et ך; ה, ח et ת; ו et ם; ן et ן; ן et ן; ן et ן; ן et ן.

2. Saepe quoque fieri non potuit, quin litterae quaedam vel obscurius scriptae, vel prae vetustate propemodum deletae, vel maculis infectae essent; in quibus adeo describendis errores vix semper caverentur.

3. Si quis porro codicem ex alio codice describebat ipse, hic non censeretur ad singulas litteras codicem describendum inspexisse perpetuo, sed, ut fieri solet, integra et plerumque aliquot continua vocabula prius legisse, quae deinde ex memoria quasi perscriberet. Quapropter, uti ne accuratissimus quidem homo hodie in describendo ab omni errore immunis esse potest, isque haud raro litteras quasdam vel transponit, vel omittit, vel adjicit, aut alias substituit, ita, quo minus in vetustissimis ac praesaepe descriptis Hebraeorum libris talia acciderent, non nisi perpetuis miraculis impediri potuisset.

4. Postremo, cum ii, qui codices Hebraicos describent, haud raro haberent aliquem, qui textum sibi praelegeret atque in calamum dictaret, hic profecto non errare non poterat subinde eumque adeo, qui scribebat, in errorem inducere: verum etiam, ubi ipse recte legebat, alterum semper recte audivisse, nemo opinabitur. Quod si enim interdum ille non satis distincte pronuntiabat, facile accidebat, ut hic non eas scriberet litteras, quae in ipso erant textu. Immo vero, quandoquidem sunt quaedam Hebraeorum litterae sono simillimae ac nonnullae interdum quiescunt, interdum otiantur, facile intelligitur, ex hac quoque causa plus semel perperam scriptum fuisse.

Obs. 6. In vocabulis porro integris frequentes errores vix poterant evitari.

1. Quod nobis, cum quid describimus, haud raro accidit, ut vocabulum aliquod inter legendum praetermittamus, hoc quin Hebraicis librariis subinde acciderit, non est quod dubitetur. Quod si ergo error non animadvertebatur, exstebat lacuna. Sin autem postea animadvertebatur, omisumque vocabulum in margine collocabatur, hoc in nova descriptione non semper ibi in textum inferabatur, ubi inferendum fuerat. Nec dubitare adeo licet, quin quaedam vocabula nunc penitus desint in textu, quaedam alieno posita sint loco.

2. Tam facilis etiam error erat in transponendis vocabulis, quorum quaedam continua inspexisset et deinde describeret aliquis, ut minime eum rarum

fuisse, nobis persuasissimum sit. Atque ejusmodi error eo saepius non animadvertebatur deinceps, quo saepius salva linguae indole grammatica quaedam vocabula alio atque quo ab auctore scripta fuerant ordine poterant collocari.

3. Quandoquidem in V. T. nonnulla majora aut minora loca bis leguntur, permulta vero sententias continent parallelas, horum illorumve mutua atque interdum memoriter facta comparatio effecit nonnumquam, ut quaedam vocabula per errorem commutarentur, aut etiam substituerentur ut meliora.

4. Ex scholiis, five glossematis ad marginem appositis, quibus qualiscumque interpretatio vocabulo daretur, quaedam exstiterunt in textu mutationes, ut vocabulum explicationi inserviens ex margine in textu vel adjiceretur, vel ejus, quo ipse scriptor usus esset, poneretur loco.

5. Cum antiquitus omnia vocabula non uno quidem tenore continuo, sed perexiguo spatio interjecto, quod tamen interdum negligebatur, scripta fuisse videantur; ut notavimus P. I. S. I. C. III. §. 2. Obs. 8.: hinc est, quod subinde nonnulla conjungerentur deinceps, quae sejungenda, ac sejungerentur, quae conjungenda fuerant.

6. Si jam priscis temporibus apud Hebraeos numeri vel semper, vel nonnumquam saltem, solis designabantur Alphabeti litteris, ut veri est perquam simile, inde, cum in litteris error facillimus esset, hae numerorum notae non iis semper exprime-

ban-

bantur deinceps vocabulis, quibus eas exprimi oportuerat.

7. Nec prorsus improbabile est, vocabula quaedam interdum decurtata fuisse, quae postea vel nullo vel malo modo in integrum restituta sint. Obtenet ille decurtandi mos apud recentiores Judaeos in permukis vocabulis: sed antiquissimis temporibus eum jam aequè obtinuisse, non constat. Post captivitatem igitur Babylonicam, cum frequentius libri sacri describerentur, talia scriptiois compendia subinde, sed non admodum saepe videntur usurpata esse, ne in ipso quidem Dei nomine יהוה: in codicibus autem V. T. Mss. raro animadvertuntur.

8. Denique, ut alias errorum causas minus notabiles mittamus, ab eo inde tempore, quo Judaei nomen quadrilitterum יהוה ore exprimi a vulgo nefas esse judicabant, ac pro eo pronuntiabant אדני, aut, si hoc ipsum adderetur, אלהים, utrumque illud saepe in scriptioe commutari facile poterat.

Obs. 7. Haud sine ratione etiam statuitur, integras pericopas interdum in V. T. scriptis per errorem vel excidisfe, vel additas fuisse, vel alieno loco positas.

1. Uti interdum vacabula aberrante oculo inter legendum aut describendum omittimus, ita quoque facile accidit, ut integras quasdam partes vel periodos incauti praetereamus, praesertim si proxime sequantur, quae eodem similive modo desinunt aut incipiunt. Idem ergo in V. T. libris saepissime descriptis subinde accidisfe, non temere statuitur:

in quibus adeo ex ista causa quaedam majorum minorumve pericoparum exstiterint lacunae.

2. Ex eadem causa facile accidere potuit, ut quaedam, quae excidissent, pericopae sive ab eo, qui eas praetermisisset, seu ab alio quodam, qui errorem animadverteret, margini adscriberentur, ac deinde non eo, ubi oportuisset, loco in textu ponerentur ab iis, qui codicem describebant.

3. Quemadmodum priscis temporibus nonnulla vocabula ad aliorum interpretationem in margine adjecta et deinceps temere in textum recepta fuisse videntur, sic nonnullas etiam pericopas aut annotationes explicandi vel illustrandi causa in margine adscriptas ac postea male ad ipsum textum, quo pertinere censerentur, relatas fuisse, veri est simillimum.

4. Neque hoc denique praeter veri similitudinem sumere licet, antiquissimis temporibus partes C. S. schedulis inscriptas fuisse majoribus minoribusve, e quacumque tandem materia confectis atque inter se confutis aut conglutinatis. Jam vero perfacile accidebat, ut harum nonnullae progrediente tempore dissolverentur, ac deinceps pro diversis scriptis perperam haberentur, utque etiam nonnullae non ea, quae cum ipso auctoris proposito conveniret, serie postea denuo conjungerentur.

Obs. 8. Inter eas, quas strictim memoravimus, errorum causas, nullam mentionem fecimus sive incogitantiae minorisque peritiae ipsorum auctorum, seu crassae librariorum imperitiae. Enimvero, si
in

in exterae antiquitatis scriptoribus menda lectionis
iis potius, qui libros descripsere, quam ipsis auc-
toribus attribuere decet, iniquum sane foret, men-
dorum in scriptis sacris occurrentium causam par-
tim in horum auctoribus quaerere, viris eximiis,
divinaeque, in religionis luce conservanda, [commen-
danda, augenda, providentiae ministris. Fuerint
hi alii aliis dictione cultiores, concinniores, omni-
noque perfectiores: sed vel sola suadet aequitas, ut
singulos a turpi sermonis sui imperitia eximamus,
et quae vera sint scriptiois vitia, horum culpam
in temporum longitudinem, descriptionis frequen-
tiam, et librariorum negligentiam transferamus. —
Atque horum negligentiam cum dicimus, non vero
crasam imperitiam, id significamus, scriptiois vi-
tia ab iis admisa non aliunde universe, nisi ex
communi hominum in describendo facile errantium
indole repeti oportere. Novimus quidem, permul-
tos, in describendis Graecae Latinaeque antiquita-
tis ipsisque N. T. libris, errores magnae attribuen-
dos esse librariorum imperitiae: verum non eadem
utique ratio erat librorum, qui V. T. continentur.
Etsi enim post reditum e captivitate et deinceps,
quando saepius libri sacri descripti fuere, minor ad-
hibita est diligentia in Chaldaicis partibus paucis,
quam in ceteris, quae sermone sanctissimo habi-
to perscriptae essent; immo etsi major in iis scriptis
posita est cura, quae majoris erant pretii in reli-
gione et publico cultu divino: universe tamen ne-
gari non potest summum studium, quod Judaei in
sa-

facris suis libris describendis exhibuerunt. Ab ipsis nimirum Judaeis longe pleraque horum exempla suos in usus descripta fuisse, et rei ipsius natura arguit, et constat ex historia codicumque Mss., qui collati fuere, contemplatione. Itaque, quo magis quidem lingua Hebraica ad interitum vergebat, eo minor erat ejusdem peritia apud Judaeos, eoque etiam plures errores ex hac ipsa causa in codicum descriptione repetendi sunt, quam quos antea ponere licet, dum lingua vigeat. Verumtamen summa ac fere superstitiosa librorum sacrorum cura, quam iisdem illis temporibus posterioribus habebant Judaei, impedit, quo minus codicum Hebraicorum descriptionem ab iis factam aliorum librorum descriptioni a Christianis saepe imperitisimis et a diligentiae studio perquam alienis factae omnino aequiparemus. Qui autem subinde Christiani V. T. libros Hebraicos descripserunt, hi etiam, fatentibus Judaeis, eandem, quam ipsi, curam atque diligentiam ea in re gravissima solebant collocare.

§. 3.

Haec, quae indicavimus, menda magnam partem corrigi possunt criticae subsidiis, quae suppetunt, rite adhibitis.

Obs. I. Quaenam sint auctoritatis ad criticam V. T. exercendam adminicula, cum supra P. I. S. I.

S. I. C. III. §. 6. Obs. 1—7. exposuerimus; nunc de eorundem usu breviter referemus, ita tamen, ut pro diverso eorum pretio plura aut pauciora monituri simus; de conjecturis vero criticis, quas ibidem commemoravimus, Obs. 8., deinceps separatim agemus.

Obs. 2. Incipimus a vetustioribus editionibus et Mss. codicibus. Ex utrisque quae feriori aevo a KENNICOTTO notatae fuere lectionum varietates cum non nisi litterarum atque vocabulorum spectent diversitatem; cumque ROSSIVS, qui hunc Kennicotti laborem auxit amplificavitque, in iis locis solis punctorum vocalium diversitatem notaverit, ubi ea maxime memorabilis videbatur: ea, quae de critico variarum lectionum pretio atque usu monenda habemus, potissimum ad litteras et vocabula pertinent.

1. Itaque, cum omnes codices Mss., qui collati fuere, Masorethica recensione recentiores sint, ut vidimus l. c. §. 5. Obs. 3., paucae dumtaxat lectionum varietates ex iis peti possunt, ista recensione antiquiores. Sunt nimirum codices quidam numero haud adeo multi, quorum scriptores, cum lectiones aliquas in vetustioribus codicibus sua adhuc aetate superstitibus reperirent, eas Masorethicis praetulerint: cujusmodi ergo lectionibus magnum statuendum est pretium.

2. Et si omnes editiones ad Masorethicam revisionem factae sunt, ac recentiores omnes, nonnullis mendis typographicis exceptis, valde inter se

con-

consentire solent, in vetustioribus tamen insunt verae lectionum varietates: cujus rei causa ex iis intelligitur, quae notavimus, l. c. §. 5. Obi. 5. Itaque vetustiores editiones codicibus Mss. merito aequiparantur.

3. Quae a KENNICOTTO ejusque sociis atque adjutoribus notatae sunt lectionum varietates, harum permultae quidem exigui sunt pretii. Aliae enim sunt manifesta scribarum vitia; aliae spectant ad litteras quiescentes, aut otiantes, modo additas, modo omisas. Verumtamen ne quis opinetur, Rossiano opere, in quo et selectus aliquis factus est, et plures codices collati fuere, Kennicottianum illud prudentiori atque accuratiori critico fere inutile redditum esse. Enimvero, praeterquam quod in illo opere lectiones nonnullae supersunt, in altero non notatae et critici attentione minime indignae, haud inutile univcrse est, omnes, quae repertae notataeque sunt, lectiones cognoscere posse. Nam ex iis ipsis varietatibus, quae leviores videantur, aliquid saepe peti potest, ad receptam lectionem sive tuendam, seu probabiliter mutandam comparatum. Immo vero aperta scribarum vitia perspicue ob oculos ponunt errorum in describendo et facilitatem et modum causasque haud paucas.

4. De pretio lectionum, e codicibus notarum, judicandum partim est ex ipsorum codicum numero. Atque hic omnino multum valet lex, secundum quam, quo plures sint alicujus lectionis testes, eo major sit ejus admittendae auctoritas. Nec ta-

men

men semper ex solo testium numero de alicujus lectionis praestantia in V. T. judicandum est. Omnes enim ejus codices collati recensione Masorethica posteriores sunt, ac sunt etiam, qui lectiones habeant Masorethicis lectionibus praefereudas. Itaque fieri potest, ut quaedam longe plerorumque codicum lectio mendosa sit ac falsa, paucorum vero, immo unius codicis lectio multo melior ac praestabilior sit.

5. In dijudicando variarum lectionum pretio habere omnino decet aliquam rationem ipsius codicum, in quibus reperiuntur, praestantiae. Est igitur notabilis aliqua praestantiae virtus in codicum antiquitate, sed non eadem, quae merito censetur esse, ubi de N. T. libris agitur. Horum enim codices, quo propius absunt ab ipsorum auctorum aetate, eo majus iis pretium a peritis criticis tribuitur. Sed vero vel antiquissimi codices V. T., qui hodieque supersunt et collati fuere, longe sunt recentissimi, si ipsorum auctorum aetatem spectamus. Attamen, cum in antiquioribus codicibus Hebraicis nonnullae occurrere possint lectiones a Masorethis minus recte improbatae, patet, in V. T. critica aliquam antiquiorum codicum habendam esse rationem. Verum, cum codex aliquis, quo est antiquior, eo non semper accuratior sit, consequitur, ad magis minusve accuratam in quibuscumque aetatis codicibus scriptionem attendendum quoque esse. Immo fieri potest, ut recentior aliquis isque accurate scriptus codex confectus sit ad antiquissimum

num et itidem accuratum codicem, qui jamdudum deperditus sit. Universe autem non dubia est infirmitate praestantiae nota, si quis codex non modo accurate scriptus est, verum multas etiam continet commendabiles lectiones a textu recepto recedentes, quaeque vetustiorum testium, de quibus mox, auctoritate luculenter confirmantur. Ceterum de singulorum codicum sive scriptorum, seu typis impressorum, qui collati fuerunt, indole ac pretio si quis, ubicumque opus videatur, inquirere velit, catalogum consulat codicum suis numeris distinctorum, quem et KENNICOTTUS et ROSSIVS confecerunt.

6. Auctoritas variarum lectionum, in uno aut pluribus codicibus repertarum, multum universe roboris accipit, si confirmari potest auctoritate testium omnibus codicibus Mss. multo vetustiorum, quales sunt versiones antiquae, et in libris praeterea Mosaicis Pentateuchus Samaritanus. At fieri tamen potest, ut quaedam, quae optimam notam habeat, lectio in uno aut pluribus codicibus reperiatur, quae veterum illorum testium nulla auctoritate confirmari queat. Quidni enim vel ex uno codice antiquissimo, quem nemo illorum testium viderit, nonnullae probabiles lectiones servari aut notari potuerint et ad nostram usque aetatem propagari?

7. Denique variarum lectionum bonitas aut praevisitas praecipue dijudicanda est ex ipsa earum indole. De permultis vitium scriptionis in oculos incurrit. In nonnullis paulo perspicacior quisque facile ani-

animadvertet emendationis cujusdam ejusque non admittendae indicium. Huc pertinet in primis, quando vel clarius quoddam vocabulum in locum obscurioris, vel facilius quaedam atque usitatior forma pro difficiliore minusque usitata substituitur: qua in re haec generatim valet criticorum regula, difficiliorem lectionem praefendam esse faciliori, cum haec correctoris manum arguat. — Universe autem ad contextam orationem probe attendendum est; eaeque praestabiliores censendae sunt lectiones, quae, etsi forte minorem habeant auctoritatis commendationem, melius tamen illi loco conveniant, in quo cura versatur interpretis. Hanc vero generalem legem in summae antiquitatis libris semper et ubique observandam esse, non opus est ut demonstramus: quae si recte observetur, requiritur profecto, ut quis ea polleat et dictionis Hebraicae peritia, et scripti, in quo occupatur, intelligentia, quae, cum prudenti judicio ac felici ingenio conjuncta, ad veram lectionem a falsa discernendam plus valeat, quam optima atque amplissima praecepta criticorum.

Obs. 3. De usu Masorae ad criticam perpauca satis fuerit notasse.

1. Plurimum abest, ut omnes annotationes Masorethicae ad veras lectionum varietates referendae sint. Longe enim maxima earum pars versatur in notanda peculiari quadam vocalium, accentuum, litterarum atque integrorum vocabulorum scriptione, in litterarum, vocabulorum, versuumque in singulis libris occurrentium computatione, aliisque

pluribus observandis, quae minutum ac superstitiosum spirant Judaeorum ingenium.

2. Annotationum criticarum numero habere decet puncta extraordinaria apposita, quibus nonnullas litteras ac voces insignivere Masorethae, quaeque, e maxime probabili sententia, indicent suspectas eas visas esse. Et vero observatum est, harum annotationum plerasque sine ullo sensus detrimento non curari, ac nonnullas etiam vel in codicibus quibusdam, vel in quibusdam versionibus, vel in utrisque omitti.

3. Eodem pertinent, quae תקון סופרים, *correctio scribarum*, et עטור סופרים, *ablatio scribarum*, dicuntur: quarum illa spectat ad nonnulla loca, in quibus correcta sunt menda quaedam, quae manifesta censerentur: quae correctiones cum recte se habeant et ad optimorum codicum veterum fidem factae ideoque receptae fuerint, immo antiquorum interpretum auctoritate pleraeque confirmentur, facile de iis iudicium est. *Ablatio* autem *scribarum* spectat ad perpauca quaedam loca, in quibus ex meliorum, uti videtur, codicum lectione copulam ך auferendam esse existimabant: sed in quibus tamen ad sensum certe perinde est, utrum ea addatur, an secus.

4. Praecipue vero, ne alia quaedam minoris momenti commemoremus, huc referendae sunt annotationes ad marginem codicum a Masorethis appositae, et קרי וכתוב, sive *id quod legendum et id quod scriptum est*, dictae. Harum nonnullae sunt gram-

ma-

maticae atque orthographicae, quibus praesertim scriptio quaedam minus consueta ad magis consuetam rationem reformata est, sed, ut videtur, non admittendae plerumque, siquidem ex antiquioris, ac deinceps fere obsoletae, rationis grammaticae ignorantia eas repetere oporteat. Aliae vocabulum, quod honestius censebatur, in locum alterius, ex Masoretharum judicio minus honesti, substituerunt: quae adeo repudiandae sunt, etsi ex margine interdum in codices irrepperint haud paucos. Ceterae vero ad lectionum varietates a Masorethis collectas atque aservatas pertinent: de quibus ergo idem fere valet, quod de quibuscumque variis V. T. lectionibus; nisi quod hujusmodi lectiones pleraeque in margine notatae majorem habeant antiquitatis commendationem, utpote ex vetustioribus codicibus collectae et annotatae. Memorantur praeterea כתיב ולא קרי et קרי ולא כתיב: quarum formularum haec significat id, quod, etsi scribitur, potest tamen salva sententia inter legendum omitti; illa de eo dicitur, quod ad meliorem intelligentiam addi potest inter legendum, etsi in textu non scribitur. Quocirca istae annotationes ad glosas exegeticas referendae potius sunt, quam ad varias lectiones, quae usum aliquem criticum habeant.

Obs. 4. Pergimus ad usum Pentateuchi Samaritani in Hebraico librorum Mosaicorum textu critice tractando: de cujus antiquitate atque indole cum supra P. I. S. I. C. III. §. 6 *Obs. 3.* satis nostram in rem retulerimus, hic pauca sufficere poterunt.

Itaque hoc teneatur universe, permultum abesse, ut quaecumque inter Samaritanum atque Hebraicum Pentateuchi Mosaici textum intercedant lectionis diversitates, verarum lectionum variarum numero habendae sint. Quod si emendatior esset textus Samaritanus, quam est hodieque, multo major esset usus ejus criticus, at prudenter tamen instituendus. Fuerunt autem, qui propter manifesta ejus menda, atque ex nimia textus Masorethici veneratione, illum judicarent fontem impurissimum, cui nequaquam fidendum esset; dum eundem alii nimis magnis extulere laudibus, et ubicumque re vera ab Hebraico textu recedit, ejus lectionem Masorethicae antefereendam esse pronuntiarunt. Sed vero, uti solet ubi duae partes contrariae tenentur, ita hic quoque veritas in medio posita est. Est nimirum Pentateuchi codex Samaritanus longe antiquissimus, qui, quamvis per temporum diuturnitatem, hominumque partim socordiam, partim emendandi studium, haud parum passus sit mutationis ac detrimenti, maximam tamen habet auctoritatis commendationem, eique, qui solo veritatis indagandae amore ductus justam adhibuerit criticae prudentiam, usus afferre poterit haud exiguos. Verum fieri paene nequit, ut generales quaedam certaeque tradantur regulae, quae in omnibus utriusque textus diversitatibus valeant, ex insita praesertim bonitate dijudicandis.

Obs. 5. Inter criticae in V. T. libris exercendae adminicula maxime insignem locum tenent versiones antiquae: de quibus adeo P. I. S. I. Cap. IV. fere

toto egimus. Videamus jam, quaenam sint praecipuae leges in critico earumdem usu observandae.

1. Ante omnia monendum est, oportere, ut ipse antiquarum versionum textus, non autem earum versio Latina a peritiore interprete consulatur. Adjecta scilicet est in Bibliis polyglottis versio Latina Graecae atque Orientalibus versionibus, et MONT-FAUCONIUS sua Hexapla non Graece tantum expressa, sed in Latinam etiam linguam conversa edidit. Hae igitur interpretationes Latinae habent quidem aliquam utilitatem; iisque maxime, qui in conferendis antiquis versionibus nondum satis exercitati sunt, opem afferre possunt minime spernendam. Verum, si quis ex iis solis criticam exercere vellet, qui ipsum earum textum consulere posset, hic fontes postponeret rivulis inde deductis, eoque ageret imprudentius, quo minus fidae sunt haud raro Latinae istae versiones, eaeque praesertim, quae versionibus Orientalibus additae sunt.

2. Ad criticam V. T. exercendam proxime pertinent eae versiones, quas ex ipso V. T. textu confectas esse constat. Aliae enim ad textum Hebraicum, aliae ad quasdam ejus versiones, et ad Graecam maxime Alexandrinam, expressae sunt: versio autem Samaritana et Samaritano-Arabica ad Pentateuchum Samaritanum. Quocirca utraque haec utilisissima est ad criticam ipsius Samaritanorum Pentateuchi, nec usum habet nisi magis remotum ad Judaici Pentateuchi criticam. Atque idem observandum est de versionibus, non ad textum

Hebraicum, sed ad aliquam ejus versionem expressis.

3. Ne versionibus quidem ex Hebraico textu confectis temere fidendum est, siquidem in plurimis locis menda habent gravissima. Itaque, quemadmodum in vetustis his, iisque etiam qui proximum ab his locum tenent, fontibus purgandis ac prisinae suae, quoad ejus fieri possit, puritati restituendis permultum elaborandum restat, in quo ipse etiam, quando incidit opportunitas, se exerceat interprete rite instructus; sic facile intelligitur, quam prudenter eximii isti, sed fordibus infecti variisque modis turbati, fontes a critico suos in usus adhibendi sint.

4. In ipsis iis locis, ubi de recta cujusdam versionis antiquae lectione vix justa esse queat dubitatio, non omnes interpretationis diversitates pro veris certisque lectionis, qualis in ipso fuerit V. T. textu, varietatibus habendae sunt. Antiqui enim interpretes modo aliter legere sibi visi sunt ac re vera legebatur, litterarum similitudine, aut scriptio- nis obscuritate aliisve causis in errorem inducti; modo aliquam nostro aevo minus cognitam significationem vocabulo tribuerunt; modo converterunt liberius; modo aliquid, quod perperam scriptum esse censerent, emendare voluerunt; modo denique per dictionis Hebraicae rerumve imperitiam sensum perperam expresserunt, vel conjectando eam verbis subjecere sententiam, quae iis ex oratione contexta cum aliqua veri similitudine elici posse videbatur.

5. Haec, quae diximus, ne quis in eam partem accipiat, ac si exiguus sit versionum V. T. antiquarum ad ejusdem criticam usus. Immo vero est hic earum usus ita magnus omnino, ut nulla alia aeque commendabilia eo suppetant adminicula, dummodo non temere adhibeantur. Habet enim ipse hic usus multas cautiones, et quo est prudentior, eo se commendat magis bonisque fructibus abundantior est.

Principio igitur attendendum est ipsum versionum pretium. Atque hoc partim positum est in majore vel minore earundem antiquitate. Quo enim sunt antiquiores interpretes, eo antiquioribus usi sunt codicibus: atque adeo, si sola spectetur antiquitas, maximam praestantiae laudem suo jure sibi vindicat versio Graeca Alexandrina, quippe quae jamdudum ante Christi aetatem confecta sit. Verumtamen non ex sola versionis cujusdam antiquitate, sed ex ipsa etiam ejus indole dijudicandum est, quodnam habeat pretium ad criticam fructuosum. Sic Graeca versio pentateuchi Alexandrina et omnium antiquissima est, et maximam habet insitae bonitatis virtutem: ceterorum librorum et minus antiqua est, et minus univérse bona. Porro, maximi pretii censenda sunt aliorum veterum interpretum Graecorum fragmenta, potissimum vero AQUILAE, qui minuta, sed ad criticam utilissima fide textum Hebraicum sequi amabat. Deinde, tutissimi praesidii numero ponenda est cum vetustissima versio Syriaca, tum versio Latina Hieronymi ad Hebraicum textum

expresfa. Denique, ne quid de aliis versionibus hoc loco dicamus, perexiguum pretium univérse ftatuendum est paraphrafibus Chaldaicis. Itaque, quo accuratior est atque in fe melior versio, eo magis fidam certamque habet auctoritatis commendationem. At nulla tamen est, ac ne pessima quidem aut ineptissima ex omnibus versionibus antiquis, quin exercitator criticus interdum aliquid inde petere possit utilitatis.

Magna etiam est alicujus lectionis ex antiquis versionibus proferendae commendatio, si constat, eam non ab uno, sed a pluribus interpretibus expresfam fuisse. Quod si porro accedat nonnullorum codicum Hebraicorum auctoritas, majus inde ad eandem commendandam existit momentum. Quo enim major de varia quadam lectione est testium diversorum numerus, eo magis suam invicem confirmant fidem atque corroborant; praesertim si nulla adsit fuspicandi causa, aut recentiorem versionem ex vetustiori, aut hanc ex illa, in loco de quo quaeritur, correctam fuisse, codicesve Hebraicos ex antiquis versionibus, aut has ex illis ibi aliquam subiisse mutationem.

Sed vero, uti in variarum lectionum ex codicibus Mss. collectarum judicio ad ipsarum praecipue lectionum bonitatem attendendum est, ita etiam lectionis cujusdam, quam veteres interpretes suppeditare videantur, judicium maxime facere decet ex ipsius lectionis bonitate. Fieri nimirum potest, ut lectio, in qua sive omnes, seu plerique illi

con-

consentiant, et quam exhibeant praeterea aliquot codices Mss., repudianda tamen sit receptaeque postponenda, si haec orationi contextae convenientior sit. Quidni enim codices, quibus usi sunt veteres interpretes, in eo, de quo agitur, loco corrupti fuerint, codices vero, quos Masorethae sequendos esse judicabant, meliorem lectionem conservasse censeantur? Deinde, si cui lectioni faveat contextus, quae ex veteribus versionibus petatur, ea sine dubio praeferrenda est receptae, etiamsi hanc omnes codices collati confirmant, siquidem illae versiones his codicibus testes sunt multo vetustiores. Denique, vel unius antiqui interpretis cujuscumque lectio tantam habere potest bonitatis commendationem, ut, quamvis nullorum testium aliorum proferri queat auctoritas, unus tamen ille interpres satis probabilem ex ipso contextu afferat auctoritatem, in qua prudens criticus merito acquiescat.

Obs. 6. Progredimur ad loca parallela, quae merito ad criticae subsidia referuntur: de quibus adeo haec praecipue attendi cupimus.

1. Itaque serio attendere oportet V. T. interpretem, ut pro scribarum mendis non habeat, quodcumque in locis parallelis secum invicem collatis inest discrepantiae. Si quando vel duo scriptores ex uno communi fonte hauriebant, vel alter alterum exscribebat, vel denique idem auctor scriptum quoddam iterum edebat, non iisdem semper verbis utebantur, sed cum pleraque retinerent, nonnulla lubinde addebant, alia demebant, alia cum aliis

commutabant. Ad has vero diversitates, ab ipsis scriptoribus profectas, non satis ubique attenderunt librarii, qui haud raro loca parallela inter se conferendo alterum ex altero corrigere voluerint. — Atque id etiam hoc loco monendum est, quamvis in nominibus propriis scribendis saepe erratum sit a libris, non omnes tamen hac in scriptione diversitates, quas locorum parallelorum offerat comparatio, librorum vitio imputandas esse, cum unus idemque homo nonnumquam duo diversa nomina gereret, neque unum idemque nomen eadem semper ratione ab omnibus enuntiaturum scriptumque fuisse videatur.

2. Quotiescumque vero diversitates quaedam non sunt huiusmodi, ut ipsis scriptoribus merito attribuantur, est quidem in se major aliqua auctoritas loci qui antiquior est: verum, cum fieri tamen possit, ut in recentiore loco melior servata sit lectio, in antiquiore autem corruptionem passa sit, sola ista antiquitas non certum quoddam prae se fert praestabilioris lectionis indicium, quod semper et ubique valeat. Itaque praecipue spectanda est ipsarum rerum indoles, illudque praefendum, quod in se commendabilius haud immerito censeatur.

Obs. 7. Videamus paucis de librorum N. T. usu ad V. T. criticam, qui, etsi prudenter circumscribendus, non negligendus tamen est. Enimvero permultum abest profecto, ut, quaecumque in N. T. ex antiquiori codice sacro allegentur, ex ipso ejus textu Hebraico ad verbum quasi expressa
fuis-

fuisse debeant censer. Nam N. T. scriptores modo memoriter foliusque sensus habita ratione, modo etiam ex usitatissima versione Graeca quaedam V. T. dicta suam in rem adduxerunt: quibus in locis aliquid quidem ad V. T. interpretationem conducant, et interdum ad Graecae versionis criticam adhiberi mereantur; sed nulla vis proxima in textu Hebraici criticam eis attribui potest. Nec tamen exigua subinde est eorum hanc in rem utilitas; immo ad veram lectionem definiendam auctores gravissimi sunt, in hujusmodi maxime locis, in quibus eos ipsum textum Hebraicum secutos esse, dubitari vix possit: et vero tunc plerumque alias auctoritates luculenter confirmant. Atque hic quidem unum aliquod, idque haud levis momenti, proferamus exemplum. Psalm. XVI. 10. legitur **חַסִּידִים** in plurali numero: sed ibi ex versionis Graecae aliarumque veterum versionum plurium, ut et innumerorum codicum auctoritate legendum est **חַסִּיד** in singulari numero. Jam vero huic auctoritati insigne invictumque robur accedit ex duorum Apostolorum, Petri et Pauli argumentatione, Act. II. 27—31. et XIII. 35—37. Uterque enim Judaeis persuadere cupiens, Jesum, crucis supplicio sublatum, vitae esse restitutum, eumque esse quem venturum expectassent, Davidis dictis de eo, qui eximie *Deo addictus*, nec mortis imperio permittendus esset, accipiendis ita usi sunt, ut refelli se non posse, satis certo declararent. Quae declaratio, tacito Judaeorum consensu confirmata, nullam vim habuisset,

set, nisi ea fuisset vocabuli lectio, ex qua argumentabantur.

Obf. 8. Ad criticae in V. T. libris exercendae fontes retulimus denique, in loco ad *Obf.* 1. indicato, Talmudem aliaque scripta Judaeorum, siquidem hoc ita fieri asolet. Sed esse eum perexiguum fontem, ac non nisi parum inde hauriri posse, quod operae pretium sit, simul monuimus. Si quae autem verae lectionum varietates e FLAVIO JOSEPHO peti possunt, hae, etsi haud adeo multae, magnam habent et antiquitatis et auctoritatis commendationem, dummodo probabile sit, eas suo in codice reperisse scriptorem, qui, ut in confesso est, in rebus e codice sacro referendis, haud raro multum sibi sumsit libertatis.

S. 4.

Etiam si vero quam plurima habemus verae lectionis, ubi in Veteris Testamenti scriptis corrupta est, restituendae adminicula, haec tamen minime sufficiunt; ac saepe ad criticam conjecturalem confugere decet, cujus prudens adeo usus valde commendabilis est.

Obf. 1. Licitas esse in tractandis V. T. libris conjecturas criticas si quis negare vellet, huic demonstrandum esset, ad antiquorum usque interpre-
tum

tum aetatem in Mss. codices V. T., quamvis saepe descriptos, nulla menda irrepsisse, aut nulla certe, nisi quae illorum, ut et codicum qui supersunt, ope corrigi possint. Quod cum nemo in historia textus Hebraici parumper versatus demonstrare umquam sustineat, cumque summae vetustatis sint sacri Hebraeorum libri univ[er]se; fidenter affirmare licet, nullos esse libros, qui conjecturae opem aequae postulent, si modus prudenter teneatur. Conf. supra P. I. S. I. C. III. §. 6. Obs. 8.

Obs. 2. Difficillimum est profecto certas quasdam leges praescribere, ad quas critica conjecturalis exerceatur in V. T. In hac enim valet quam plurimum felicitas quaedam ingenii, ut et sensus aliquis naturalis, qui usu atque exercitatione acui potest, quique efficit, ut quis sibi ipse leges praescribat, quas suo magis exemplo, quam verbis exponat commendetque. Verumtamen, cum nihil in se incertius sit, nihil magis lubricum, nihil, quod facilius in abusum ac damnandam libidinem abeat, quam haec, de qua nunc agimus, critica V. T. conjecturalis, haud supervacaneum esse arbitramur, generalia quaedam monere, quae hic observare oporteat.

1. Itaque, siquidem quae de prudenti criticae exercitio in V. T. univ[er]se observanda esse diximus §. 1. Obs. 3., ea praesertim valere volumus in critica conjecturali: ante omnia abstinendum est a temeritate. Colligi nimirum possit ingens conjecturarum in V. T. libros factarum farrago, quae propter

ter nullas satis graves causas excogitatae fuerè, quaeque tam parum sunt probabiles, ut multis partibus praeferenda sit lectio recepta, cujus in locum ab earum auctoribus fuerunt substitutae. Fiat igitur critica conjecturalis prudenter, h. e. non timide quidem, aequè ac si quis detrahère aliquid vereatur de librorum sacrorum dignitate, sed ita fiat, ut, nisi emendatio proposita semet ipsa peritissimo cuique judici commendare videatur, aut versetur in levioribus, rationes proferat interpret, quibus et ipse re probe perpenſa inductus sit, et alios quoque in assensum pertrahere se posse, haud temere speret. Atque hae rationes tunc maximam vim habere censendae sunt, cum ostendi potest, non recte retineri receptam lectionem, si sanae observentur interpretandi regulae, omnesque etià doctissimorum interpretum conatus in loco probabiliter expediendo infelices fuisse, nec aliquod suppetere subsidium sive in codicibus Mss., sive in antiquis versionibus, seu denique in vicinis dialectis Orientalibus, quo difficultas solvatur. Verumtamen saepe quoque accidat, ut minus quidem necesse sit a lectione Masorethica recedere, eamque per conjecturam mutare, sed ut aliam tamen substituendo in nullam temeritatis reprehensionem incurramus; quotiescumque nempe mutatio quaedam sive sermonis indoli, sive dictioni, qua scriptor uti solet, sive contextae orationi, seu rerum, de quibus agitur, naturae tam est consentanea, ut, si minus ita, uti emendatur, scriptum fuisse ab auctore, at saltem propositam emendationem

nem valde in se veri similem esse, facile peritioribus liberalioribusque arbitris persuadeatur.

2. Deinde, ea, qua ad criticam universè in V. T. ita ut decet exercendam opus est, eruditio ad conjecturalem ejusdem partem certissime requiritur. Sine ea enim saepe conjecturae proponuntur, a quibus quis abstinuisset, si majorem sive linguae, sive rerum habuisset peritiam. Et vero nullam secum ferunt probabilitatis commendationem conjecturae, nisi et cum universa linguae Hebraicae indole, et cum ipsa dictione qua usus est auctor, et cum consilio quod hic secutus est, et cum tota oratione contexta, et denique cum rerum, quae verbis expressae sunt, natura satis convenient. Ad quae igitur, nisi forte de levioribus agatur, haud mediocri opus esse eruditione, nemo non videat.

3. Postremo, quae ad universae V. T. criticae probabilitatem maximopere conferunt eximiae animi dotes naturales, eadem quid ad criticam valeant conjecturalem, jam sub hujus observationis initium indicavimus. Itaque, quo magis quis excellat praeclearo illo sensu critico, qui ex egregia quadam dorum naturalium conjunctione existit, quique optimus est conjectandi fons, eo majori cura eum acuere ac perficere studeat; caveatque diligenter, ne vel nimia praecipitantia, vel insanae gloriolae captatione, vel justae doctrinae neglectu eum corrumpat pervertatque. Sed uti non omnia possumus omnes, ita etiam cavendum est, ut ne nimium quis sibi praesumat, et imaginandi vim, in-
ju-

juventute plerumque acriorem ac promptiorem, confundat cum praestantissimo illo sensu critico, quem quicumque a natura adeptus sit, non nisi matura demum aetate felicissime plerumque exhibeat. Univerſe autem, quacumque tandem aetate, quis conjecturalem exerceat criticam, cum nunquam ſibi nimis fidere decet, aut luxuriantis ingenii cogitata aliis veritatis ipſius, de qua nemini dubitare liceat, loco ſuperbe obtrudere velle, ſed ita conjecturas proponere, ut ſaltem modestiae laudem ab omnibus confequatur.

Obſ. 3. Sed operae etiam pretium facturi nobis videmur, ſi, quibus in rebus ea, de qua nunc agimus, critica probabiliter exerceatur, ſummatim expoſuerimus, allatis etiam exemplis, ubi id maximo uſui fore jadicabimus. Quocirca brevem hanc et ſuccinctam expoſitionem ad eundem rerum ordinem redigemus, quem in variorum textus Hebraici mendorum luſtratione ſecuti ſumus, §. 2. *Obſ.* 4-7.

1. In punctis igitur, quae ad vocabulorum lectionem et grammaticam formam pertinent, critica conjecturalis perſaepe atque utiliſſime exerceri poſteſt, in iisſue, quo facilius erratum ſit, eo liberius, ubicumque opportunum ſit, mutandis occupari. Quod tamen non ſic intelligi cupimus, ac ſi in iis ex ſolo ingenio mutandis leviter verſari licere opinemur. Tantam ſcilicet punctis Maſorethiſcis adſcribimus auctoritatem, ut, niſi ſatis probabiles adſint rationes, ab iis non recedendum eſſe ju-

judicemus. Sunt quidem recentiorum nonnulli; qui hac in re modum non tenent, quique ita verfantur, quasi universa illa scriptio Masorethica merum esset recentioris ingenii inventum, cujus nulla propemodum ratio habenda sit: ut adeo praestet fere Biblia Hebraica sine punctis adscriptis ad suos usus adhibere, eaque singulis vocabulis puncta adjicere, quae tibi maxime placeant. Enimvero Masorethae, cum partim adscripta puncta secuti sint, partim vocabulis punctorum vacuis ea adjecerint, quae ex avita pronuntiatione iis adjicienda crederent, atque univérse antiquam pronuntiationem optima fide et cum scrupulosa diligentia exprimere et ad posterorū propagare conati sint, habent profecto aliquam eamque haud levem auctoritatis commendationem. Veruntamen, cum iidem haud raro falli potuerint, atque in punctis errores quam plurimi inevitabiles essent; cumque ad puncta non nisi rarius collati fuerint codices Mss., vetusta vero aetate, qua confectae sunt versiones antiquae, puncta ubique adscripta non essent: licet utique, deficientibus subsidiis, puncta Masorethica per solam conjecturam mutare, ubicumque vel rationes grammaticae hoc omnino suadeant, vel contextus orationis aut rerum ipsarum natura idem postulare videatur. At perite, sive convenienter cum linguae Hebraicae indole, mutanda sunt, eaque simul sectanda est simplicitas, quae maximam prae se ferat speciem veritatis.

2. Minus quidem in litteris quam in punctis frequentia menda ponere decet, sed talia tamen, in

quibus tollendis conjecturae haud raro necessariae sint. In his magnam utilitatem afferant codices Mss., majorem etiam versiones antiquae. Sed quandoquidem variae causae effecerunt, ut saepe in litteris scribendis erraretur, neque ad istos errores corrigendos semper et ubique suppetant auctoritatis subsidia: in his quoque, ubi opus est ac fatis gravia adsunt rationum momenta, ad conjecturam confugere licet interpreti, praesertim quando mutationes propositae ex litterarum vel similitudine, vel transpositione, vel facili omissione aut additione commendabiles sunt. — Atque hoc, aeque ac superius illud, tam est hodie in luce positum, ut exemplis id illustrare, in ea, quam sectari cupimus, brevitate supervacaneum sit.

3. Cum in vocabulis integris plus uno etiam modo erratum sit, neque omnia hujusmodi menda per criticorum, quae adsint, subsidiorum usum tolli queant, in his itidem conjecturae nequaquam illicitae sunt, dummodo probabiles adsint rationes sive ex orationis, seu ex rerum indole petitae: quod, age, selectu quodam facto perpaucis exemplis illustremus, sic ut non nisi ea hujus loci capita attingamus, in quibus potissimum se exerceat conjectandi sollertia.

Itaque plus semel accidisse nulli dubitamus, ut integra vocabula vel penitus omitterentur, per solam conjecturam restituenda, vel, postquam omissa in textu fuerant, in margine scriberentur et alieno deinceps loco in textu ponerentur, quae adeo non nisi per conjecturam suo in loco reponi possint.

Ex

Ex priorē genere esse judicamus Job. IX. 21., ubi cum posterius hemistichium justo sit brevius, in ejus initio exciderit **תם אני**, *integer ego*, quod in magno affectu jam bis usurpaverat Jobus, et quod adeo facile tertia vice omisum sit. Ex altero genere est ejusdem libri locus C. XIV. 4.; ubi itidem nimis breve est hemistichium posterius; sed ad aequiorem longitudinem producitur, si scribatur **עמך לא אחר**; ut ipsum hoc **עמך** primo omisum sit, ac deinde margini adjectum, sed male ad finem vs. 3. in textu collocatum; ubi, si non adsit, nemo id desideret; utque hic sit sensus ad totam orationis sententiam aptus: „In humano judicio eum, qui impurus sive reus habetur, purum atque innocentem declarare et a culpa absolvere aliquis potest; sed equis umquam id possit in judicio divino?”

Glossematis speciem eamque haud levem habet, quod ibidem est C. XXXIX. 1. **עת לדת**, in nimis longo hemistichio, ut explicationis causa margini adjectum sit, quia vs. 2. de *tempore partis* agitur: quo posito verbum **ירע** apte significat *curam gerere*; et synonymum **שמר** *prospicere*. — Atque, ut ex ipso etiam hoc pervetusto libro, in quo amplissima est conjecturarum criticarum materia, exemplum afferamus transpositionis simulque alius divisionis vocabulorum, C. XXX. 12. legendum conijcimus **רגל ישרחו עלי**: *Inimico me impetunt pede*; ex qua mutatione et sensus aliquanto facilius est, et multo convenientior hujus versus in tria membra distributio.

Postremo, quandoquidem, ex admodum probabili sententia, in exprimendis numeris prisci Hebraei ipsis etiam Alphabethi litteris utebantur, hinc facili conjectura interdum emendare licet locum corruptum. Talis certissime est 1 Sam. XIII. 1., ubi lectio recepta non tolerabilem sensum admittit. At ibi ante nomen שנה vix dubitari potest quin exciderit numerus annorum, quibus natus Saulus regnare inceperit, et maxime veri simili modo conjicitur, excidisse litteram ל, qua *triginta* significabantur: quae conjectura habet aliquam auctoritatis commendationem, cum anonymus aliquis interpres in Originis Hexaplis verterit οὕτως τριάκοντα ἔτων. Sed quod ibi subjicitur, ad id, quod volebamus, propius pertinet. Ibi Saulus dicitur *duobus annis regnasse*, cum bellicam expeditionem pararet, cujus partem commiserit filio Jonathani; nam in hanc sententiam consueta narrandi ratione versus secundus cum superiori cohaeret. Cum igitur Saulo ea aetate filius nondum esset ad ducis officia idoneus, omnis difficultas evanescit, si, ut nos quidem conjicimus, Saulus censeatur *viginti annos* regnasse, cum se suumque filium ad pugnam instrueret. Jam vero nihil hacce conjectura simplicius faciliusque, dummodo ponamus, numerum littera ו, qua *viginti* indicabantur, scriptum fuisse, quae adeo cum persaepe cum simillimae figurae littera ו commutata sit, inde exstiterit numero deinceps plene scripto שתי, *duo*, cujus numeri nota erat haec ipsa littera.

4. Superest, ut, quid in majoribus aut minoribus

bus pericopis nonnullis, in quibus erratum sit, valeat conjectura, exponamus.

Et principio quidem, cum nonnumquam integram aliquam pericopen per errorem omitterent librarii, quem non animadverterent, istum errorem interdum detegere possumus, sed per conjecturam probabiliter corrigere non possumus: veluti quando in Psalmo XXXIV. alphabethico deest integer versus a littera **י** incipiens; quod enim duo codices Rosfiani vs. 6. a littera **י** incipientem in duo distinctos versus distribuunt, cum posterius ejus hemistichium a littera **י** incipiat, hoc cum totius carminis, quorum singuli versus duobus membris constant, conformatione minus congruit. — Similiter magna est suspicandi causa, excidisse integram pericopen Dan. II. 46, 47. Ibi nimirum Nebucadnesarem legimus Danieli, qui solus sibi somnium et enarrare et interpretari potuisset, divinos honores obtulisse, sed continuo Deum, qui arcana haec ipsi revelasset, submisce adorasse. Jam vero, cum dubitari non possit, quin Daniel istos honores vehementer recusaverit, eosque soli deberi declaraverit Deo, cujus ope illud effecisset; cumque et in se et coll. vs. 30. veri non simile sit, cum hoc ipsum in fatis ampla totius historiae perscriptione praetermisisset: perquam est probabilis conjectura, excidisse e textu hujus rei notationem post vs. 46.; quo posito id, quod vs. 47. habetur, longe etiam melius intelligatur.

Deinde autem, cum facile factum sit, ut quaedam pericope, quam a se omisam esse librarius

deinceps animadverteret, non eo, quo pertineret, loco poneretur: talem errorem et detegere et corrigere haud improbabilis tentet conjectura. Hujusmodi locus nobis videtur esse vs. 16, ex Jobi Cap. III., qui dum continuam quietis, quae apud inferos misero expectanda sit, descriptionem turbet, collocandus sit inter vs. 12 ac 13. — Paululum diversi generis est, quem huc etiam pertinere opinamur, locus Psalmi LXXX. 16., in quo verba **לֵב** et quae sequuntur usque ad finem versus sic impediunt orationis seriem, ut tolerabili modo explicari nequeant. At eadem plane verba leguntur vs. 18. ubi omnino conveniunt; quae enim inter utrumque locum est receptae lectionis diversitas, haec in multis codd. et in antiquis versionibus nulla est. Quocirca, cum in medio versu utroque occurrat **יִמִּיךָ**, verba interjecta facile praeteriisse librarium arbitramur; quem errorem cum transcripta altera vs. 18. parte animadverteret, id, quod male scripsisset, non deleverit, sed continuo adjecterit quae omisisset, apposita fortassis aliqua erroris sui nota, quam tempus detriverit, aut cujus justa deinceps ratio habita non sit. Abjecta autem illa pericope ex vs. 16., prius ejus hemistichium apte petendum est ex vs. 15. membro tertio, sive e tribus ejus postremis verbis; ut hic etiam versus, aequae ac plerique in eo Psalmo, non nisi duobus membris constet.

Ex glossematibus etiam, sive longioribus aut brevioribus observationibus cujuscumque tandem explicationis gratia margini adjectis, quaenam in tex-

tu perperam legantur, prudentis est conjecturae dijudicare. Prudentia nimirum opus est, ne quis, quaecumque seriem orationis interrumpere aut ei minus convenire videantur, continuo abjiciat tamquam posterioris aevi additamenta. — Itaque, quae in Mosi sermonibus libro Deuteronomii comprehensis nonnumquam inferuntur observationes historicae aut geographicae, hae, si minus omnes, saltem pleraeque, ab ipso Mose, ad eas perquam et unice idoneo, profectae esse rectius censeantur, quas adjecerit, cum suos sermones in popularium usum perscriberet. — Similiter non satis esse graves causas arbitramur, cur ex interpretum quorundam hodiernorum sententia nonnullae pericopae 1 Sam. XVII. spuriae ac recentius male in ipso textu adjectae esse judicentur. Sunt enim partim longiores, neque ullam habent glossematum speciem: ac nobis ratio, ob quam omnia minus cohaereant, inde potius videtur repetenda, quod historia ibi descripta e duobus conflata est diversis documentis historicis, quae conjunxerit auctor: de qua rerum historicarum perscriptione haud inusitata apud priscos Hebraeos suo loco agemus. Quod vero ad objectas difficultates attinet, has non existimamus esse ejusmodi, ut probabiliter tolli non possint. Praecipua est, quam afferemus, in loco qui legitur vs. 55-58. Ibi nimirum describitur Davides Saulo atque Abnero ignotus, dum ad Goliathum profligandum procedebat: quod ab omni veri similitudine abhorreat. At vero non dicitur Abnerus adfuis-

se, quando is suum de Goliatho propositum Saulo declarabat seque ad illud efficiendum componebat, vs. 32—40. Ille igitur cum postea advenisset, ne suspicabatur quidem Davidem esse, quem a tergo videret pastoris habitu isti Philistaeo obviam euntem. Saulus vero ad dissimulandum proclivis ambitiosum illum ducem bellicum, sed qui pugnam non tentasset, clam vexare volebat, iussitque adeo rogare, quis esset hicce juvenis ipso audentior. Re autem feliciter peracta accessit Abnerus ac Davidem agnovit: sed rei magnitudine obstupescens nihil hunc rogavit, fatisque habuit eum ad regem adducere; qui quo gravius Abnerum jam perplexum vexaret, nescire se simulavit, quis esset formidolosi hominis victor, atque ipso praesente Abnero eum interrogavit. Hac ratione nihil prorsus superest difficultatis, immo res narratur cum Sauli ingenio maxime conveniens. — Verum, quod in eodem libro C. VI. 19. de quinquaginta millibus hominum, praeter septuaginta alios viros, ob introspectam arcam subito mortuis legitur; major iste numerus, cum ob singularem valdeque insuetam constructionem, tum ob ipsam rei indolem glossema sapit ex quacunque ratione margini adjectum, quod deinceps in textum irrepserit, ut recte notarunt nonnulli interpretes recentiores. — Sed aliud exemplum idque minus tritum subjiciamus, quod est diversi generis. Psalmus XXX. duplicem nobis videtur habere inscriptionem, alteram antiquam ac genuinam, alteram recentiore ac spuriam. Illa igitur e folis constat verbis מוֹמֶר לְדָוִד, haec e verbis interpo-

fitis, quae aliquis, carminis occasionem annotare volens, sed hae in opinione sua vehementer errans, margini adscripserit, ex quo deinceps mediae inscriptioni imposita sint.

Denique nulli dubitamus, quin saepe in V. T. scriptis conjuncta sint quae disjungenda, disjuncta vero quae conjungenda fuerant: atque cum hoc tum illud ubi factum sit et quomodo ad priscum suum ordinem restitui oporteat, semper definire ne sagacissimus quidem et conjectandi peritissimus posset interpret. Cavendum vero est, ne quis forte, in antiquissimis scriptis se versari quasi oblitus et quadam mutandi prurigne incitatus, omnia ad recentiore melioremque rationem redigere conetur. In scriptis enim historicis saepe justus ordo non observatur, qui ipse ordinis defectus auctoribus solis attribuendus est: in poëticis autem scriptis tam subiti sunt nonnumquam transitus ab uno argumento ad aliud, tamque inexpectatae sensuum affectuumque mutationes, ut facile conjicias, non unius auctoris uniusve temporis esse carmen aliquod, cum tamen qualemcumque istum concinnitatis neglectum non nisi ex minus culto Orientalium ingenio majorique impetu poëtico repetere deceat. — Verum enimvero satis probabiles omninoque commendabiles proferri interdum possunt rationes, quae persuadeant, male sive conjuncta, sive disjuncta quaedam fuisse. Atque ex priore genere tale occurrit exemplum Psalmo XL., quale nulli fere dubitationi obnoxium sit. Hoc enim carmen fieri vix

potest ut ita a Davide integrum compositum sit, uti legitur in Psalmorum collectione. Definit cum vs. 12., et qui versus sequuntur ad finem usque, tam diversum habent argumentum, tamque diversos sensus, ut haec pars nullo umquam modo, qui parumper satisfaciat, ad idem tempus eandemque occasionem referatur. Et vero ipsa haec pars inde a vs. 14. paucis mutatis occurrit denuo Psalm. LXX. ut carmen Davidis, ibique rectius, ut a nonnullis interpretibus observatum est, cum sequenti Psalmo, nullam inscriptionem habente, in unum integrum carmen conjungitur. Itaque seriori aevo adjudicare oportet Psalmum XL. in praesenti sua forma: quod tamen non schedulis male consutis, sed potius Judaeorum studio attribuimus, qui post reditum e captivitate aliquoties carmina quaedam antiquiora adjectis versibus nonnullis ad suam conditionem, idque non semper aequè feliciter, accommodare voluere. — Sed male disutis schedulis adscribere licet cum alia quaedam scripta poëtica, quae disjuncta habentur, tum praesertim, ut nobis certe videtur, Psalm. LXXVII. et LXXX. Nam et prior ille nimis abrupte definit, et primus alterius Psalmi versus cum ultimo prioris versu aptissime jungitur, et ex utriusque conjunctione unum quoddam oritur carmen omnibus partibus cohaerens et plane absolutum. Posteriori autem Psalmo, postquam separatum carmen haberi coeptus esset, titulus adjectus est, in quo eidem Asapho adscriptus est auctori: quod forsitan ob summam et dictionis poëticae et argumenti similitudinem factum est.

PAR.

PARTIS SECUNDÆ

SECTIO QUINTA.

DE VERSIONIBUS VETERIS TESTAMENTI, ET DE
COMMENTARIIS ATQUE ANNOTATIONIBUS
IN ILLUD CONSCRIBENDIS.

§. 1.

Versio continua cujuscunque de Veteri Testamento libri aut partis fida esse debet atque accurata, nec tamen ad verbum nimis serviliter expressa: paraphrasticam vero convertendi rationem non nisi in quorundam locorum illustratione, ubi opus sit aut utilitatem habeat, approbamus.

Obs. 1. Postquam hactenus de iis egimus, quae ad V. T. interpretationem univérse spectatam pertinere arbitrabamur, superest in hac parte, ut de iis videamus, quae cum in V. T. scriptis aliam in linguam transferendis, tum in iisdem brevius vel
fu-

fufius illustrandis praecipue observanda esse censemus: quo tamen in argumento haud diu versabimur, fed paucis defungi licebit.

Obs. 2. Cum scripti cujuscumque in aliam linguam conversio hoc habeat propositum, aut certe habere debeat, ut sensus auctoris, quantum res ferat, accurate exprimatur: huic accurationis virtuti eo majorem operam dare decet interpretem V. T., quo magis loquendi ratio, in V. T. usitata, ab ea recedit, quae nostri aevi populi que hominibus in usu est. Itaque univérse minus probanda est ea nimis libera ratio vertendi, ex qua color dictionis Orientalis plerumque ita penitus deletur, aut certe tam vehementer imminuitur ac deformatur, ut vix aut ne vix quidem agnosci amplius queat. Quod si vero eadem in poëticiis convertendis instituitur ratio, tunc nimium quantum de insigni dictionis Hebraeorum poëticae vi atque praestantia detrahitur. Laudamus quidem interpretem, qui in vertendo sermonis et puritatem sectatur et elegantiam: sed hujus utriusque studium in vitium degenerat, nisi fidei studio temperetur ac regatur. Quapropter univérse hoc commendamus, ut, quantum ferat linguae, in quam convertitur, indoles, id, quod Orientalis orationis, sive prosa sit, seu poëtica, proprium est, ita retineatur, ut, si quis conversa legat, intelligere ea possit, simulque Orientalem scriptorem a se legi conversum, facile animadvertat. Est quidem hoc ardui laboris plenissimum in valde peregrina linguae ac dictionis Hebraicae ratione: at
haec

haec tamen difficultas minime insuperabilis est ei, cui natura non prorsus defuerit, quique eam acquirere studeat et sermonis Hebraici peritiam, et scripti, in quo versatur, intelligentiam, et linguae denique, qua in transferendo utitur, consuetudinem, sine qua cum felicissimis etiam naturae dotibus parum profecerit. Hic igitur si bene ac fide aliquid ex V. T. in aliam transferat linguam, omni ope hoc agat, ut veram suam versionem exprimat, certe adumbret, scriptoris sui imaginem, qualem optimus quisque iudex agnoscat approbetque. Hoc autem ipsum nostro aevo, quod eximie cultum habetur, quam maxime commendabile est: immo vero etiam ad tuendum augendumque scriptorum V. T., praesertim poetarum, honorem praeclare conduxerit.

Obs. 3. Ex iis, quae modo diximus, satis manifestum est, nos, cum fidam accuratamque vertendi rationem in V. T. interprete requirimus, nequaquam hoc velle, ut servilis ea sit, verbisque anxie ac scrupulose adhaereat. Ita enim qui egerit, hunc a fidei laude tantum abesse iudicamus, ut saepe non satis fide accurateque convertere nobis videatur, ac subinde sensum exprimere a scriptoris mente prorsus alienum. Sic formula, qua Deus dicitur *cor* alicujus *obdurare*, recte quidem se habet, si sola spectentur verba, sed perperam, si sensus spectetur, quem postulet ipse orationis contextus, et quo significat aliquem *obdurari* *sinere*, *suae obstinationi permittere*, coll. S. II. §. 7. *Obs. 3.*: atque ipsa adeo versionis fides et accuratio postulat,

lat, ut interpret iis verbis utatur, quae illud ipsum, quod dicere voluerit scriptor, non vero longe aliud quid, probe exprimant. — Deinde animadvertimus, in quibuscumque locis, in quibus propter linguae discrimen liberior esse debet continua versio et ad ipsam scriptorum mentem diligenter comparata, nonnumquam utile esse, ut quis in annotationibus verba verbis ferviliter reddat, eoque ipso fidei, quam sectatus sit, indicia palam exhibeat. — Praeterea breviter neque praeter opportunitatem monemus, verborum proprietates ac primas notiones non esse exprimendas versione, nisi vel ipse scriptor ad eas respexerit easve omnino intenderit, vel in lingua, in quam convertitur, suppetat vocabulum, quod et prima et secundaria notione conveniat, et quod adeo, praesertim ubi de poeta agitur, omnium aptissimum sit. Conf. quae supra diximus S. II. §. 6. Obs. 4. — Denique animadvertimus, ea occurrere interdum in scriptis Hebraicis, quae in versione pereant: qualia sunt sonosimilia, sed sensu diversa vocabula, in quibus adeo inest paranomasia, quae dicitur, quaeque, si unquam, certe non nisi perituro versione exprimatur.

Obs. 4. Paraphrasticam convertendi rationem in nonnullis locis obscurioribus ac breviori dictione conscriptis illustrandis saepe utilisimam esse, lubenter concedimus, quando nempe quis ea opportune utitur in annotationibus ad suam versionem adjectis: ipsam autem versionem, si paraphrastica sit, valde improbamus. In nonnullis quidem locis cogitur in-

ter-

terpres perspicuitatis studiosus plura vocabula ad versionem adhibere, quam quae sunt in textu Hebraico: verum continuæ paraphrasæ efficiunt, ut et unius versus sermonis Orientalis color, et peculiaris indoles dictionis, qua auctor aliquis usus est, penitus pereat; eaque poëticorum praesertim scriptorum vim vehementer extenuant.

Obs. 5. Denique, quod recentiori tempore plerumque invaluit, ut singuli capitum versus distincte ita scribantur, ac si diversae sint eaeque non cohaerentes sectiones, hoc minime suademus interpreti ut hodieque sequatur; nisi poëtica quaedam convertat, quae ut non modo distinctis versibus, verum etiam distinctis cujusque versus membris exhibeantur conversâ, expedit omnino. Certe in iis, quae profae sunt orationis, istiusmodi distinctio turbat magis quam prodest, dum imperitum vulgus separatos eos versus pro totidem diversis verbi divini sectionibus habet, seorsim quasi attendendis. Quocirca uno tenore continuanda potius est versio, nec nova sectio inchoanda, nisi ubicumque ipsa argumenti indoles hoc postulare videatur, neglecta etiam, ubi opus sit, capitum divisione. Versuum vero ipsorumque capitum numerus in margine ad communis usus commoda poterit indicari.

§. 2.

Quisquis annotationibus illustrare velit partem aliquam Veteris Testamenti, hic, sive breviores eas
scri-

scribat, five uberiores, in iis omnes boni interpretis partes implebit, quando, dum verae auctoris menti illustrandae operam dat, perspicuitati et concinnitati studet quam maxime.

Obs. 1. Quod vulgo dicitur, variis modis bene fieri, hoc etiam valet de annotationibus ad V. T. conferendis: in quibus hic magis criticam exerceat, alius magis verborum, alius vero magis rerum agat interpretem, ac singuli suo quisque modo versentur, simulque egregie de V. T. mereri possint. Verumtamen, si quis omnes boni interpretis partes rite implere cupiat, hic et criticam, et verborum interpretationem, et rerum expositionem conjungat. Optime autem is versari censendus est, qui, five scholia scribat brevioresve annotationes, seu quemdam conficiat commentarium integrum uberiolemque scripti alicujus illustrationem, omnia ad primarium hoc composuerit consilium, in quo positum est praecipuum interpretis officium, ut alii de vera scriptoris mente, qualem ipse sibi attigisse videatur, certiores reddantur: cui consilio quantopere serviat perspicuitas, nemo non facile perspicit.

Obs. 2. Minime necessarium esse arbitramur, et ne in commentariis quidem, ut quis semper et ubique varias aliorum interpretum sententias referat, de iisque disputet diligentius. De antiquissimis interpretibus hic non loquimur, quorum versiones

accurate ponderare et cum textu comparare Hebraico, quaeque singularum sit ratio perpendere, etsi haud adeo necesse ubique est, insignem tamen habere potest utilitatis fructum, cum ad earum indolem melius exponendam, tum ad criticum et subinde hermeneuticum earum usum universè. Sed de interpretibus agimus reliquis, cujuscumque aetatis sint, praesertim verò de Christianis: in quorum diversis sententiis recensendis multum plerumque est taedii; quod et commentatori et lectori creetur, utilitas autem, quae inde ad meliorem ipsorum locorum intelligentiam redundet, haud raro perquam est exigua. Attamen minime inutile est nonnumquam; praesertim in locis dubiis, obscuris, et vexatis, praecipuas aliorum sententias commemorare, maxime, si quis haesitet ipse, quid eligendum sit. Et possunt quoque aliae interdum esse causae, quae prudentem interpretem eo inducant, ut speciosas aliorum expositiones afferat refellatque. Universe autem, quo magis quis concinnitati studeat atque interpretandi elegantiae, eo etiam magis, nostra utique aetate, abstineat a molesta ac supervacanea diversarum sententiarum disquisitione: ac satis habeat plerumque, suam proposuisse sententiam iisque rationibus illustrasse, quae ad persuadendum compositae videantur, ejus verò judicium modeste lectoribus submittat, qui eam, si velint, cum aliorum conferant sententiis; nec dubitet adeo, quin, quo peritiores liberalioresque judices nanciscatur, eo facilius horum obtineat consensum, dummodo ip-

fius sententia re vera prae ceteris commendabilis fit. Atque haec, quae breviter monenda duximus, pertinent fere ad doctam, quae vocari solet, V. T. interpretationem. In populari enim, quam appellare licet, interpretatione multo etiam magis et simplicitati studendum est et concinnitati, illudque unice spectandum, quod vulgi usibus maxime serviat.

INSTITUTIO INTERPRETIS VETERIS TESTAMENTI:

P A R S T E R T I A.

DE SPECIALI VETERIS TESTAMENTI INTER- PRETATIONE.

S E C T I O P R I M A.

DE INTERPRETATIONE SCRIPTORUM HISTO- RICORUM.

C A P U T I.

DE SCRIPTIS VETERIS TESTAMENTI HISTORI- CIS PROBE DISCERNENDIS.

§. I.

Quandoquidem insignis est scriptorum Vete-
ris Testamenti diversitas, argumenti dictionisque
habita ratione, haec diversitas interpreti omnino
attendenda est.

Obs. i. Est hoc commune scriptis V. T., quod,
si a perpaucis discesferis, Chaldaica atque Hebraico
adeo fermoni vicina dialecto conscriptis, omnia

uno hoc eodemque sermone composita sunt, idemque adeo singulis est dicendi genus Orientale. Verum in hac ipsa linguae acquabilitate non ita sibi invicem ab omni parte similia sunt ea, ut, quae hactenus protulimus, censeri possint sufficere. Tanta enim est et argumenti et ipsius dictionis diversitas, quanta, in haud adeo magno illorum scriptorum ambitu, vix major cogitari queat. Tametsi autem, ubicumque commodum atque opportunum videbatur, hujus utriusque diversitatis rationem jam habuimus, plura tamen nobis eam in rem nostro praesertim aevo seorsim ac singulatim spectanda esse judicamus, quae probabilis interpretis attentionem mereantur. Sed quae de critica diximus, haec pro nostro instituto satis ubique valere, nemo inficiabitur.

Obs. 2. Itaque, cum scripta Hebraeorum distinguere soleant in historica, poetica et prophetica, atque in hac distinctione aliquid insit ad rei indolem perquam accommodatum, de singulis separata sectione acturi sumus. Subjiciemus vero sectionem de scriptis philosophicis, quae etsi nec multa sunt, nec admodum late patent suo argumento, non indigna tamen videbantur, de quibus seorsim quaedam monerentur.

§. 2.

Cum igitur de scriptis Veteris Testamenti historicis loquimur, ea omnia intelligimus, quae
in

in cujuscumque nominis libris historica sunt, ea-
que probe discernenda esse judicamus.

Obs. 1. Satis magnam V. T. partem nomine li-
brorum [historicorum appellari, neminem fugit. Sed
in aliis libris quibusdam, hoc nomine dici non so-
litis, insunt historica nonnulla; veluti in libris
propheticis Jesaiae, Jeremiae, Danielis: quae ergo
etiam a nobis spectari, facile intelligitur. Sunt
praeterea in poëtico Jobi et prophetico Jonae libro
relationes, quae historiarum formam ac speciem
habent, atque adeo, quod ad dictionem attinet,
historiarum more interpretandae sunt, sed de qui-
bus tamen haud immerito dubitatur, utrum omnino
historicae censendae sint, an secus. Nobis certe
probabile videtur, utroque libro non res, quales
acciderint, descriptas contineri, sed veras tamen
historias utrique componendo ansam dedisse; ut
jam indicavimus P. I. S. I. C. V. §. 4. *Obs. 1.*:
quae sententia ex eo praesertim se commendat,
quod ad utriusque libri et difficultates minuendas
et insitam praestantiam patefaciendam maxime ido-
nea est.

Obs. 2. Praeter sermones, qui in scriptis histo-
ricis prosa oratione relati leguntur et ad historias
merito censentur pertinere, sunt quaedam in iisdem
subinde poëtica, quae, etsi cum ipsis historiis pro-
xime conjuncta, diversam tamen et dictionem ha-
bent et indolem, atque ad poëticam adeo rationem

exigenda sunt, neque ad hanc sectionem pertinent. Quod nimirum apud Arabum historicos nonnumquam animadvertitur, idem antiquitus apud Hebraeos in usu erat, dum vigeat poësis, ut carmina quaedam suis historiis interponerent scriptores, quae ad ipsas res narratas spectarent, et plerumque effusos earundem opportunitate ac tempore sensus animi continerent.

Obs. 3. Atque huiusmodi quidem carmina, ad historiarum, quo pertinent, confirmationem atque illustrationem saepe utiliterque adhibenda, facile ab ipsis relationibus historicis distinguuntur, de iisque discernendis nulla prorsus esse potest controversia. Verum apud quosdam philologos recentiores invaluit, ut insignes aliquas V. T. partes, omni aevo antehac historicas habitas, poëticas esse dicerent. Initium factum est a formatae terrae descriptione, quae est Genes. I., carminis cujusdam habitu proponenda. Deinceps, uti fieri asolet, hoc, permultis grata novitatis specie blandiens, ad alia nonnulla ejusdem libri capita prima applicatum est. Immo non tantum partes aliquot historicae ex libris minus antiquis fidenter, aequae ac si de eo dubitari non posset, sensim paulatimque ad poëticam rationem traductae fuere, verum etiam integri quidam libelli, quales sunt Ruthae atque Estherae, historicam poësin continere existimati sunt. Quod igitur utrum merito, an immerito fiat, videamus.

Obs. 4. Haud valde longa opus erit disquisitione,
ne,

ne, ut, quid de hoc poëseos historicae invento statuendum sit, iis persuadeamus, quibus nullum est praejudicium novitatis. Largiamur enim paupers, fuisse priscis Hebraeis istiusmodi poësin historicam: suntne igitur satis certi ac perspicui characteres, quibus ea a relationibus historicis distinguatur? Sunt, inquires. Hae enarrant res, uti acciderunt: illa historiam describit partim confictam, partim veram quidem, sed exornatam. Recte! At tu nobis tamen dicas, quomodo id, quod confictum sit, a vero discernamus, ornatoque suo exuamus vestitu, ac poësin adeo in historiam transformemus. — Sed, ne jam de ipsarum historiarum veritate agamus; quamquam haec per istam novam appellationem haud parum labefactatur: hoc unum quaerimus, sintne omnes relationes V. T. historicae, an nonnullae tantum, eo nomine insigniendae? Si hoc eligas: nos in aequabili plerumque simplicissimoque narrandi modo nescimus plane, quid historicum habendum sit, quid poëticum; ac ne ipsis quidem tabulis genealogicis poëtici nominis dignitatem denegare sustinebimus, qui simplicem illam atque aridam fere navium seriem in poëtica Iliade, lib. II., meminerimus, communi consensu carminis partem habitam. Sin illud sumas; quod utique tibi sit quamvis invito sumendum, si tibi quodammodo constare cupias: tunc profecto nulla fuisse censenda erunt priscis Hebraeis veri nominis scripta historica; ac nos certe, si dicendi genus spectamus, malleus Livii de historia Romana libros,

ornata dictione compositos, historicae poëseos titulo condecorare, seu potius deturpare, quam humilis illos dictionis libellos Ruthae, Estherae, aliosve V. T. libros historicos, ne excepto quidem Judicum libro, qui heroica scilicet Hebraeorum tempora descripserit.

Obs. 5. Est omnino, si ingenue agere, nec verbis ludere velimus, non negandum notabile, neque cognitu difficile, discrimen inter poëticam atque historicam, sive profam, orationem Hebraeorum. Hoc quale sit, omnium oculis fere subjiciant duo exempla, nostram in rem aptissima, cum carmina exhibeant, factum aliquod memorabilius, quod historice narratum erat, perquam poëtice celebrantia, Exodi C. XV. et Judicum C. V.: quae si quis mente a praejudicio quocumque libera contemplatus sit, non animadvertere non poterit, quantum apud Hebraeos inter historicam et poëticam intersit descriptionem. Verum, quod majus est, atque hac in re ita praecipuum, ut eam penitus conficere videatur; cernitur peculiaris quaedam ac propria omnium, quae apud Hebraeos poëtica sunt, conformatio, qua et distincti sunt versus singuli a singulis, et singuli in membra quaedam distributi sunt sibi invicem respondentia: quod artificium hic verbo indicasse satis erit, deinceps uberius opportuno loco exponendum. Atque hic parallelismi, qui dicitur, character certissimus cum in iis, quae ad poësin historicam a nonnullis recentioribus referuntur, desit omnino, nos iisdem poëseos, quocumque nomine

appellatae, proprietatem summo jure negamus, ac propemodum ridemus eorum conatus, qui haec in versione ad qualemcumque aequabilem membrorum distributionem distorquent. Est vero genuinus ille sententiarum in versibus parallelismus tam antiquus in scriptis V. T., ut luculentum ejus exemplum jam occurrat Genes. IV. 23, 24., quod adeo si quis cum poetica, qualem perhibent, formatae terrae descriptione, Genes. I., comparaverit, is eandem poëseos Hebraicae proprietatem hic quoque reperiri, nullo unquam modo nobis persuadebit.

Obs. 6. Quod si quis forte roget, anne igitur nullam poësin historicam priscis Hebraeis adscribendam esse judicemus: nos quidem isto, quo accipitur, sensu iis abjudicandam esse, nulli dubitamus. Fatemur, permulta esse carmina, quibus historiae quaedam opportunitatem dederint componendis, qualia praesertim insunt in libro Psalmorum; immo haud penitus deesse, quae aliquam historiae descriptionem observato temporis ordine comprehendant, veluti Psalm. LXXVIII. CV. CVI.: verum praeterquam quod haec eo potissimum proposito confecta erant, ut in sacro cultu cantarentur, habent eadem, aequae ac alia carmina quaecumque, manifestum poëseos Hebraicae characterem, qui cernitur in sententiarum parallelismo. Atque hujus, quod poësin ab historia distinguit, discriminis observandi tam tenaces erant prisci Hebraeorum scriptores, ut ipse libri Jobei auctor per-

vetustus non nisi habitos sermones ad poëticam rationem conformaverit, cetera autem ad historiae enarraverit modum.

Obs. 7. At habent tamen aliquid, quo suam opinionem commendent, certe commendabilem reddere cupiant, qui antiquissimas saltem Geneseos partes nonnullas historicae poëseos nomine ac titulo distinguunt. Dictitant nimirum, poësin simplici ac prosae orationi multo esse anteriorem: quod cum apud alias gentes antiquas obtinuerit, non consentaneum sit ut solis Hebraeis denegetur. Verum enimvero haud scimus utique, an poëseos nomen hic alio atque consueto, aut eo certe, qui decet, sensu accipiatur. Priscorum hominum dictionem eo magis figuratam fuisse novimus, quo magis in quodam essent statu puerorum, atque hanc etiam esse indolem orationis, qua hodieque gentes utuntur minus cultae, praesertim quando de rebus agitur valde memorabilibus visis aut ad movendos affectus comparatis. Nec tamen eam, quamvis poësi quodammodo similem, poëseos nomine recte denotari statuimus, nisi id, quod sua forma peculiari distinctum est, prorsus confundatur. An enim omnes homines, qui sua conditione indolem puerorum referrent, poëtas fuisse, aut quemcumque sermonem incultum, et cum quodam impetu impulsuque majore naturae ac graviore affectu prolatum, re vera poëticum esse dicemus? Immo sunt apud ipsas gentes recentiores, quas barbaras minusve cultas habemus, carmina quaedam ad qualescumque nume-

meros exacta et plerumque ad cantandum composita, in quibus est aliquod, nec leve illud, discrimen, quo a prosa, quam dicimus, eaque imaginibus figurisque plena, oratione distinguantur. — Deinde largimur quidem, hanc fuisse apud antiquas gentes nonnullas, et apud ipsos Arabes Hebraeis admodum affines, consuetudinem, ut carminibus res quasdam historicas celebrarent memoriter retinendis, priusquam continua quaedam perscriberetur historia: sed eandem omnibus omnino priscis gentibus attribuendam esse, necdum demonstratum vidimus, nec demonstrari umquam posse credimus. Certe in ea Orientis parte, ubi degabant Hebraei, scripturae usum ad valde remotam aetatem pertinere, demonstratu haud ita arduum est; neque in se adeo est improbable, jam antiquissimis temporibus res quasdam maxime memorabiles litteris consignatas fuisse. — Postremo, uti facile ex majori cum antiquitate, tum conditionis, rationem loquendi puerorum referentis, proximitate facile explicetur magis figurata et ad res sensibus subjiciendas composita oratio, quae in undecim primis cernitur Geneseos capitibus, ita tamen, si ea ad historicam poësin redigantur, fidenter affirmare non veremur, numquam probabili ratione explicari posse, unde sit, quod in ipsis Regum libris, ac diu adeo postquam Hebraeis historicos annales scribi coeptos esse constat, carmina historica cum relationibus prosa oratione confectis, nec peculiari compositionis forma distinctis, tam conti-

tinua atque indivulsa serie fuerint conjuncta, ut, ubi incipiant, ubi desinant, nusquam appareat.

Obs. 8. Sed vero est et aliud quid, hac opportunitate non penitus a nobis praetermittendum, cum nostrae de insigni prosae ac poëticae orationis Hebraicae discrimine sententiae objici possit. Scilicet esse, quae utrum ad hoc an ad illud genus referenda sint, haud ita facile sit cognitu: animadverti enim ejusmodi quaedam ambigua in sermonibus nonnullis sive longioribus seu brevioribus, immo aliquam interdum negari vix posse parallelismi poëticae speciem in locis historicis, in quibus nullum censeretur posset carmen inesse. Hoc igitur ut quale sit et quid valeat, unicuique patere possit, inter antiquiora ac recentiora Hebraeorum tempora cupimus ut sedulo diligenterque distinguatur. Antiquioribus nimirum temporibus cum Hebraeorum ingenium ad poësin eximie compositum esset, haud raro ipsi etiam de vulgo homines, si quid esset quo animum sentirent vehementius affectum, suos sensus brevi carmine sic exprimebant, ut illud, continuae relationi historicae insertum, videri posset non diversa dicendi ratione prolatum esse. Huc pertinet non modo brevisimus lesus funebris, 2 Davide in Abneri exsequiis cantatus, 2 Sam. III. 33, 34., verum etiam sublimius quoddam et partim proverbiale Samuelis effatum, 1 Sam. XV. 22, 23, item votum, a mulieribus nato Ruthae infante masculo expressum, Ruth. IV. 14, 15. Atque ad hanc rationem se componens libri Jobei

auctor Jobum in ipsa parte historica inducit praeclaros animi in gravissimis malis submissi sensus paucis versibus, ut nobis quidem videtur, exprimentem C. I. 21. II. 10. Neque adeo dubitamus, quin simplicissima Jobi Deo respondentis dicta, quippe parallelismo poëtico insignita, poëtica habenda sint, C. XL. 4, 5. XLII. 2—6. Tale cum esset, tamque ad poësin facile ac proclive Hebraeorum ingenium, fieri etiam poterat, ut quis in sermone longiore de rebus agens, quibus vehementer moveretur, magnam partem suos animi sensus rapido quodam mentis impulsu et quasi incogitanter ita exprimeret, ut poëticam rationem studio secutus esse videatur. Atque ita se habet Mosi sermo Deuter. XXVIII., ubi cum in malis suae genti, si a Jehovae cultu deficeret, describendis uberius verfaretur quam antea C. IV. 25—30. versatus erat; cumque in promittenda felicitate, quae pietatis comes futura esset, diutius haereret: plerumque non modo sublimius ornatiusque locutus est, verum etiam ad poëticum sententiarum parallelismum se conformavit, atque omnino saepe ad poëticam rationem se extulit.

Posterioribus autem temporibus, quo plura erant, quae nobilissimam apud Hebraeos facultatem poëticam infringerent imminuerentque, hoc magis ipsa eorum poësis decrevit, donec tandem universe interiret, nec nisi perpauci existerent, qui ad veram aliquam ejus laudem haud prorsus infelicitate eniterentur. Tunc vero aliqua parallelismi species studio-

diose adhiberi coeptum est nonnumquam ad profam orationem: cujus consuetudinis aliquot reperiri possunt exempla in Danielis scriptis, a cultae orationis virtute minime commendandis, veluti Cap. II. 20-23. V. 6., 17-24.; eoque parallelismo quocumque ita capti fuisse videntur Judaei in exilio Babylonico, ut ejusdem amorem iis ipsis, quorum imperio subjecti essent, inspirarent. Atque hinc adeo ejus vestigia haud pauca praesertim animadverti possunt in decreto regis Babylonici, Dan. IV.: nisi quis existimet, istud decretum a Daniele ex regis mandato ad ejusque mentem compositum fuisse. Conf. etiam C. VI. 27, 28. et VII. 14. Certe hinc esse arbitramur, quod subinde in nonnullis scriptis V. T. apocryphis, veluti 1 Maccab. I. 25-43. III. 2-9. XIV. 4-15., maxime autem in libris Jesu Siracidae et Sapientiae Salomoneae, captatus est aliquis sententiarum parallelismus, in quo tenuis quaedam cernitur praeae poëseos Hebraicae umbra. Nec mirum adeo accadat, vividum ingenium Apostolum Paulum nonnumquam ejusdem parallelismi studio deditum fuisse.

Obs. 9. Ex iis, quae diximus, consequitur, certos esse quasi terminos, quibus poësis et prosa oratio apud Hebraeos inde ab antiquissimis temporibus distinguerentur; et quamvis haec aliquid ex illa post ejus praesertim interitum subinde assumeret, historicam tamen poësin, qualem nonnulli volunt recentiores, frustra praeae Hebraeis adscribi.

C A P U T II.

DE SIMPLICI ET IMPERFECTA NARRANDI
RATIONE, IN SCRIPTIS VETERIS TES-
TAMENTI HISTORICIS OBSERVANDA.

§. I.

Simplex plerumque est dictionis genus, quod cernitur in scriptis Veteris Testamenti historicis: quae simplicitas eo magis interpreti attendenda est, quo saepius adjunctam habet nativam aliquam narrandi pulchritudinem.

Obs. I. Nihil plerumque simplicius est, nihil ab arte magis remotum, quam stylus historicus Hebraeorum. Interdum quidem, praesertim in scriptis antiquioribus, valde est figuratus, cum, quo antiquior est dictio, eo esse soleat figurata magis. Vid. E. C. Genes. III. 24. VII. 11. VIII. 2. Interdum etiam altius se efferre videtur in rerum graviorum descriptione, veluti Exod. XIX. 16. 2 Reg. II. 11. Qui autem in mediis historiis referuntur nonnullorum sermones, hi, quo majore cum affectu pronuntiati fuere, quoque sublimius tractabant argumentum, eo etiam dictionem habent cum loquentis affectu aut argumenti sublimitate convenienti-

nientiore. At universe tamen maxima est styli Hebraeorum historici simplicitas, eaque in ipsis locis ornatioribus sublimioribusque ita manifesta, ut nusquam vel levisimam prae se ferat qualiscumque artis speciem, neque ullo modo comparari queat cum cultiore ratione, quam secuti sunt optimi quique Graecorum Romanorumque historici. Similis fere est simplicitas historicorum Arabum, praesertim vetustiorum, qui res magis narrant, quam adhibito artis subsidio describunt.

Obs. 2. Haec styli Hebraeorum historici simplicitas in eo potissimum cernitur, quod inde a primis Geneseos capitibus usque ad recentissimorum V. T., quae historicum habent argumentum, scriptorum finem, auctores nullum studium collocarunt in scribendi elegantiâ, qua lectores allicerent, tenerent, oblectarent. Facta factis, sermones sermonibus ita subjungebant continua orationis serie, prouti ferre videbatur opportunitas. Humilem paene, valdeque incomtam annalium formam sequebantur. Rarius rerum causas attingebant, nisi quando has religionis suppeditarent momenta; de ipsarum autem rerum nexu naturali, si quis esset, neque curiose inquirebant, nec diserebant subtiliter: eademque semper copulabant ratione eas, quae proximae et quae remotae essent, quae secum invicem quocumque tandem essent modo conjunctae et quibus nihil conjunctionis intercederet. Nusquam vero curam aliquam ponebant in exquisito verborum selectu suavibusque periodorum numeris: sed ita scri-

scribebant perpetuo , prout vulgari more inter se colloquebantur homines , aut facta quaedam alii narrabant aliis.

Obs. 3. Quantumvis vero , si dicendi genus spectetur , absit , ut prisci Hebraeorum scriptores historici cultum aliquod offerant enarratae historiae exemplar : habent tamen in ipsa illa simplicitate , ab omni artis studio maxime remota , laudem aliquam , eamque profecto minime exiguam. Est nimirum quaedam pulchritudo , non comtae artis splendida progenies , sed rudioris naturae modesta filia , atque ingenuae simplicitatis soror conjunctissima , quam summo jure illis Hebraeorum scriptoribus propriam vindicare licet. Quotiescumque enim in rebus uberius enarrandis versantur , eas ita enarrant , ut non legere eas descriptas , sed iis in maximo etiam temporum regionumque intervallo coram interesse , eas ipse videre tibi videre. Non infima LIVII laus est , qua inter Romanos eminet historicos , quod res saepe tam vivis coloribus descripsit , ut eas quasi ad actum revocet et lectorum subiciat oculis : quem igitur dum equidem lego , videor mihi nonnumquam in magnificum quoddam theatrum transferri , ubi res ad vivum repraesentantur , ac nobilissimi scriptoris summam artem miror raramque exquisitae culti ingenii felicitatem. Sed historicos dum lego Hebraeos , qui , simpliciter ac sine ulla arte naturam ducem secuti , res , uti acciderunt , enarrant ; tum haud raro et scriptorum et procul remotorum temporum locorumque oblitus in ipsam

rerum descriptarum scenam mihi rapi videor, meisque oculis conspicerem, meis auribus audire, quae acta et dicta referuntur. Est autem hoc in primis observatu dignum, quamquam cum eo, quod jam notavimus, proxime conjunctum, quod in his scriptis historicis forma et quasi naturalis quorumcumque hominum nota non subtiliter quidem ac studiose describitur, sed ipso actu lectoribus objicitur, ad veritatem candide expressa, et ex ipsis etiam domesticae vitae penetralibus subinde exhibita: ut nulli sint libri historici, e quibus plura peti queant, ad diversam hominum indolem pernoscendam, et ad variam cum vitiorum turpitudinem, tum virtutum excellentiam perspiciendam, apta atque fructuosa. Quae singula si quis opportune attigerit interpretes, hic nostro praesertim aevo ac plus una ratione librorum sacrorum dignitati consulere poterit. Conf. supra P. I. S. I. C. V. §. 4. Obs. 2.

Obs. 4. Quæri potest, quid de sermonibus, qui in V. T. scriptis historicis habiti leguntur, existimare oporteat, utrum ii re vera habiti sint, quales perscripti fuerunt, an secus. Quod dum quaerimus, non nisi de iis agimus sermonibus, de quorum indole universe recentioribus hisce temporibus nulla exstitit controversia: neque adeo spectamus si ve primæ mulieris cum serpente, seu Bileami cum asino colloquium, nec Dei Angelorumve, qui loquentes inducuntur, dicta quaecumque litteris consignata; qualia a veritate historica plurimum abesse, hodierna sumit multorum interpretatio. Sed eos fo-

los hoc quidem loco volumus sermones, in quibus nihil inest a consueto rerum humanarum ordine recedens. Notum quippe est, antiquis Graecis Latinisque historicis illud in more fuisse, ut illustrioribus cum viris, tum feminis orationes adscriberent, quas numquam habuere. De cujus quidem commenti probabili ratione quodcumque tandem fiat iudicium, de eo certe nemo non nobiscum consentiat, eo majorem in ficticiis istis orationibus artem apparere, quo magis sunt ad personarum loquentium, temporumque ac rerum indolem accommodatae. Quod si jam orationes, sermones, colloquia, et quorumcumque hominum dicta in V. T. historicis partibus perscripta cum illis, quas memoravimus, exterae antiquitatis historicae orationibus commenticiis comparaveris, fateare necesse est, illa his in eo esse praestabilia, quod longe magis iis, quibus attribuuntur, convenient, magisque ad naturae veritatem expressa esse videantur. Legantur tantum, ut ex uno scriptore pauca exempla indicemus, ac diligenter perpendantur, Goliathi ac Davidis eum aggredientis dicta, 1 Sam. XVII. 42-47.; diversa Achitophelis et Chusaei consilia, 2 Sam. XVII. 1-14.; blanda et ad fedandam Davidis iram eximie comparata Abigailae oratio, 1 Sam. XXV. 23-35.; mulieris denique Thecoensis exquisitae callidus sermo, 2 Sam. XIV. 4-20.: in quibus singulis, non tantum argumenti, verum ipsius etiam dictionis habita ratione, nihil cogitari potest aptius omninoque magis opportu-

num atque conveniens. Unde igitur hoc? An ex majori fingendi arte, cum summae sit artis ipsam artem arrepto naturae involucro obtegere? Immo vero, cum ab omni arte vehementer remoti essent prisci historici Hebraeorum, nos quidem affirmare nulli dubitamus, non homines ab eis ita inductos fuisse loquentes, uti horum finxerit ingenium, sed uti illi ipsa re locuti sunt, nec simulatae quasi ac personatae simplicitati attribuendos esse istos, de quibus agimus, sermones, sed ad solam veritatem seripione expressos. Quod ergo si prudenter ac liberaliter, ubicumque commoda suppetat occasio, animadverterit historicorum V. T. scriptorum interpretes, tunc profecto, si minus nativam eorum pulchritudinem in ipsorum patefaciet honorem, saltem ad intimam maximae, quam secum ferunt, auctoritatis atque fidei persuasionem convenienter cum praesentis aevi usibus movendam haud parum conducet. — Utrum vero, ubicumque Deus in antiquissimis etiam scriptis historicis loquens inducitur, re vera locutus sit nec ne, id ad hunc quidem locum non attinet disquirere.

§. 2.

Est quoque interpreti attendendus imperfectior minusque omnino concinnus rerum ex ordine enarrandarum modus, qui plerumque obtinet in scriptis Veteris Testamenti historicis: qualis

lis cum temporum simplicitate ac minore gentis cultu consentaneus fit.

Obs. 1. Quandoquidem gens Hebraea a politiore litterarum cultu permultum aberat, historicos non habebat, concinna et ad justum ordinem comparata rerum enarratione, uti neque dictionis elegantia, spectabiles: nec tales ferebat remotorum praesertim temporum apud hanc gentem simplicitas, artis historicae penitus ignara. Quamvis enim emineant nativa illa dote, qua res gestas, hominum mores, indolem, et cogitandi agendique rationem nostro conspectui ita subjiciunt, ut nihil ad summae fidei commendationem ingenuo cuique ac veritatis amico lectori fructuosius esse videatur, in hac ipsa tamen admirabili dote haud parum cernitur, quod valde mancum, imperfectum, inconcinnum est, immo aliquam prae se fert speciem ruditatis. Hoc igitur apud cultiorem quamcumque gentem fordidae cujusdam negligentiae nomine insigniri mereretur, sed apud Hebraeos tribuendum est candidae simplicitati, qualis fere est puerorum, qui optimas quidem habent ingenii animique dotes, sed eas necdum excultas, politas, subtilive artis atque eruditionis acumine limatas.

Obs. 2. Itaque cum Hebraeorum prisci scriptores historici annalium formam sequerentur, magnam quidem plerumque curam posuerunt in temporis, quo quid acciderit, notatione. At saepe ta-

men illud in ipsis rebus maxime memorabilibus visis omiserunt: cujus generis sunt quaedam ad Davidis historiam pertinentia, quorum justum tempus vix certo definiatur. Saepe etiam rerum quarundam oblata opportunitate aliquid narrarunt, quod temporis ratione non conjunctum erat: veluti quod de Ketura refertur, quam praeter Saram Abrahamus duxerit uxorem, Genes. XXV. 1.; quam non mortua hac, uti historiae tenor indicare videtur, verum adhuc viva, et post natum Isacum suadente, duxisse eum, perquam probabile est, sed cujus connubii mentio ibi injicitur, ubi discrimen memoratur, quod in suorum bonorum distributione posuerit Abrahamus inter unum legitimae uxoris filium, et plures alios e concubinis procreatos, vs. 2-6. Praeterea in rebus describendis haud raro nonnulla praetermiserunt, eo quo scribebant tempore notatu minus necessaria habita, aut five ex recentissima memoria, seu ex uberioribus relationibus satis cognita: quale est illud, quod in descriptione cernitur Templi a Salomone conditi, 1 Reg. VI. et VII. Quocirca fieri vix potest, quin in multis rebus historicis, five ita ut nihil desideretur exponendis, five ad justum temporis ordinem concinnandis, plus semel haereat interpretes; oportetque adeo, ut, ubi nihil certi suppetat, eo contentus sit, quod maximam habeat probabilitatis commendationem. Universe autem, uti nec plenam aliquis atque consummatam gentis Hebraeae historiam inde ab initio usque ad prima instauratae reipubl. tempora

pora ex V. T. scriptis conficiat, ita ne praeclarissimorum quidem in hac historia virorum, veluti Moſis, Samuelis, Davidis, Salomonis, integra vita, in qua nihil memorabile deſit, ex iis exhibeatur. Tam perfectae historiae conſcribendae minime capax erat illius gentis ingenium, ejusque ne leviſſimam quidem imaginem ſibi fingere poterat aut adumbrare, ad quam quis ſe componere tentaret. Verumtamen, quidquid in narrandi modo minus perfectum habeant ſcripta V. T. historica, tantum abeſt ut hoc de eorum dignitate detrahat, ut contra eorundem tamquam perantiquorum firmet ac valde corroboret auctoritatem fidemque, atque eo magis ſimplicem illam veritatis notam, quae iis impreſſa eſt, et vitae quaſi plenum colorem, quem nulla ars, ſed ſola natura iisdem indidit, patefaciat et honorifice illuſtret.

Obſ. 3 Haud praeter opportunitatem aliquid ſubjiciamus de ſingulari modo, quem nonnumquam ſecuti ſunt historici ſacri, quique in eo poſitus eſt, quod ſcripta quaedam documenta mediis ſuis historiis eo, quo convenire viderentur, loco, eademque, qua erant, forma infererent, et cum iis conjungerent, lectores ſuos hac de re admonere nequaquam ſolliciti. Hoc enim feciſſe eos, ex ſatis perſpicuis indiis merito colligitur. — Ex ejusmodi ſcriptis diverſis conflatum eſſe librum Geneſeos, jamdudum obſervatum eſt ipſaque declarat dictionis diverſitas. In aliis etiam V. T. libris historicis nonnullis occurrunt partes quaedam aliunde de-

funtae. Huc pertinet historia Bileami Numer. XXI. 2; usque ad XXIV. 25., et, ut nobis quidem videtur, historia evocati a muliere fatidica Samuelis, 1 Sam. XXVIII. 3. usque ad finem; hic enim locus mediae historiae Davidicae, vs. 2. illius Cap. interruptae et Cap. XXIX. continuatae, sic inseritur, ut, qualis jam perscriptus esset, ibi assumptus esse haud immerito censeatur. Denique eodem referimus pericopas quasdam ex 1 Sam. XVII., quas sunt qui spurias esse opinentur, et de quibus supra egimus, P. II. S. IV. §. 4. Obf. 3. p. 327. sq. — Atque ista notabilis consuetudo, quam sedulo attendisse haud prorsus ad ipsam interpretationem inutile est, testatur luculenter cum de simplicitate scriptorum, qui eam secuti sunt, tum vero etiam de summa ac religiosa fide, qua suam ad rem optima, quae adessent, subsidia adhibuerunt.

C A P U T III.

DE MYTHICA SCRIPTORUM VETERIS TESTAMENTI HISTORICORUM INTERPRETATIONE NON ADMITTENDA.

§. I.

Mythica historicorum Veteris Testamenti scriptorum interpretatio recentius inventa atque in eo potissimum posita est, quod multas historias com-

commentorum involucro convestitas, nec nisi partim veras esse ponit, ac nonnullas etiam nihil continere, quod vere acciderit, sed quasdam esse de rebus abstrusis earumque causis periculationes philosophicas, ad historiarum formam confictas.

Obs. 1. Priusquam de ipsa agamus V. T. interpretatione mythica, opus est ut paucis videamus de *mythi* vocabulo, a quo ea nomen accepit. Est origine Graecum; ac *μῦθος* plane respondet Latino *fabulae* vocabulo. Utrumque enim de narrationculis usurpari consuevit, sive partim seu penitus confictis, cum antea fere de eo diceretur, quod in ore versabatur omnium ac vulgi sermone ferebatur. Sed quandoquidem fabulae vocabulo subjici coepta erat notio commenti, propter hanc potissimum causam Graecum illud vocabulum suos in usus adhibere maluerunt recentiores quam plurimi, quo illud etiam significaretur, quod ex parte saltem verum esset, etsi commenti specie propositum.

Obs. 2. Frustra tentabimus una quadam definitione generali comprehendere quidquid mythi vocabulo recentior praesertim aetas designavit. Quocirca satis habebimus praecipua mythorum genera ita lustrasse, ut, quantum in nobis sit, et brevitati et perspicuitati consulamus.

Mythi igitur *historici* appellantur relationes ore

propagatae, quales apud cultiores etiam gentes fuerint, priusquam perferberetur historia: quae per traditionem deinceps sic ornatae sint, ut ipsa rerum veritas figmentorum involucro convestita sit, quo eam studiose exuere deceat.

Mythi philosophici, vel alio nomine *philosophemata*, dicuntur antiquissimae ingenii humani de rebus nonnullis abstrusis opiniones aut doctrinae, quas, quo melius aliorum quasi subjiceret oculis, historica quadam forma repraesentaverit. Cujusmodi sunt ficticiae de mortuorum statu descriptiones, ac narrationum de rerum adspectabilium malorumque humanorum origine commenta, quae pepererit indagatrix ingenii industria.

Mythi mixti vocantur, qui aliquid ex utroque illo genere conjunctum habent, ut partim veritas quaedam iis subsit historica, partim adjecta sit qualiscumque philosophica rei expositio ad ejus modum causasque pertinens, sed ita comparata, ac si id, quod philosophice, ut ita dicam, fingeretur, re vera etiam accidisset. Huc refertur aureae et subsecutarum aetatum figmentum, cui aliquid, quod in traditione esset, opportunitatem dederit, sed in quo simul cernatur humani ingenii vis, de rerum indole causisque investigandis mature sollicita. Immo nomina quaedam, rebus quae acciderint, aut hominibus qui vixerint, imposita, et de quorum ratione causaque curiose inquisitum sit, mixtis ejusmodi mythis procreandis ansam praeuisse censentur: ut ipsa horum nominum expositio quasi pa-

rens

rens fuerit relationum, quae speciem prae se ferant historiae, sed in numero figmentorum reponendae sint.

Mythi poëtici recentioribus sunt, cum ipsi illi mythi, quos hactenus indicavimus, quique a poëtis sedulo arrepti valdeque amplificati atque exornati sint, tum vero etiam fictiones quaecumque, poëtico ingenio adscribendae, nec ad veritatem adeo historicam rerumve indolem subtiliter exigendae.

Mythi denique *morales* dicuntur doctrinae quaedam ad mores vitaeque usum communem spectantes et ficticiis narratiunculis comprehensae, quo majorem vim haberent in hominum animos. Graecis appellantur proprio quasi nomine *μῦθοι*, quales Aesopo, Syntipae, aliis tribuuntur auctoribus. Apud Latinos eadem simile gerunt nomen fabularum.

Obs. 3. Tametsi necesse, aut saltem utile videbatur, uno eodemque loco opportuno praecipua mythorum, qui dicuntur, genera breviter declarare, minus tamen cum materie, in qua nunc versamur, convenienter agere judicaremur, nisi eos solos deinceps hic spectaremus mythos, qui ad scriptorum V. T., quatenus historica habenda sunt, interpretationem pertinent recentius introductam. Itaque seponimus mythos poëticos, alio loco commodiore spectandos. Mittimus etiam mythos sive fabulas morales, vel, uti alio nomine appellantur, parabolas; quales sunt Judic. IX. 7—15. 2 Sam. XII, 1—7. 2 Reg. XIV. 9.: de quibus nemo dubitaverit quin fictae sint historiae, et in quibus aeque ac in allegoriis interpretandis et ad suum pro-

po-

positum comparandis quid maxime attendendum sit, supra indicavimus, P. II. S. II. §. 5. Obs. 7. Nec tangemus adeo Jobi aut Jonae librum, qui uterque longioris cujusdam parabolaë formam habeat, coll. C. I. §. 2. Obs. 1. Immo de quibusdam opinionum popularium commentis, mythorum philosophicorum aut philosophematum titulo insignitis, hic agere nil attinet: cujusmodi est ficticia regionis, quae omnes mortuos comprehendat, descriptio; de qua ad priscae aevi simplicitatem exigenda aliquid attigimus P. II. S. III. §. 3. Obs. 3. Ceteri mythi propius cum hujus, in quo sumus, loci natura conjuncti sunt: de quibus ergo videamus quid nova praecipiat V. T. interpretandi ratio.

Obs. 4. Itaque ex ea, de qua disputamus, interpretandi ratione permulti sunt in V. T. mythi historici, sunt etiam philosophici nonnulli, sunt denique ex utroque genere commixti.

Ad historicos mythos referuntur, frequentes in historiis V. T. codice comprehensis Dei atque Angelorum apparitiones; Abrahami sacrificium singulare; Moysis Israëlitarum liberatoris vocatio, et quaecumque cum hac conjuncta sunt; legislatio Sinaitica; Jordanis fluminis transitus Josua duce; permulta in historia Eliae et Elisae vix credibilia, aliaque plura hujusmodi: quae veritatem quidem contineant historicam, sed figmentis prodigiorumque splendida specie ornatam atque involutam, a quibus expedienda sit, ut simplici suo habitu sistatur ac rei non amplius dubiae faciat fidem.

My-

Mythorum philosophicorum numero habetur, cum formatae terrae descriptio, tum hominis in peccatum prolapsi historia, ut utraque nihil aliud sit nisi ingenii periculum, ad rerum adspectabilium, vitiique ac malorum abstrusam originem indagandam factum, quo ea e tenebris quodammodo in lucem protraheretur atque intellectu redderetur facilior.

Postremum genus, quod huc pertinet, est mythorum, qui mixti dicuntur. Hujus generis esse statuitur diluvium Noachicum, partim verum, etsi commentorum additamentis deformatum, partim in opinione positum, quatenus ipsius rei, quae acciderit, causas historiae specie ac forma simul exhibere tentaverit ingeniosa prisca aevi narratiuncula. Atque huc etiam referri possit mythus ex parte saltem etymologicus de confusione sermonis Babelica, Gen. XI. 1—9., ut aliquid acciderit veri, quod e traditione petatum sit, sed ipsa tamen linguarum confusio merum sit figmentum ingenii, de nomine urbis **בבל**, quod *confusionem* significat, ejusque impositi causa curiosi.

Obs. 5. Atque haec quidem est simplicissima maximeque apud novae, quam spectamus, interpretationis patronos recepta de mythis in S. C. scriptis historicis eorundemque ratione ac diversitate sententia. Fuere qui multo progressi ulterius, quidquid antiquissimis V. T. scriptis historicis continetur, prorsus commenticium esse perhiberent. Itaque vel prisca Hebraeorum, aequae ac aliarum gentium veterum, historia mythus habetur philosophicus,
in

in quo nil infit veri quique ad Indorum exigendus sit mythologiam, ad quam quasi ad exemplar ali- quod expresus sit: vel saltem Pentateuchus uni- versus fictio quaedam ponitur esse mythica, five epos theocraticum, cujus auctor historiam quam- dam partim ex ingenio, partim ex incertis et ad suum propositum accommodatis traditionibus con- fecerit, qua gentis Deo sacrae origines cantaret (*). Sed neutra sententia aliquam fere visa est laudem habere commendationis: ac longe plerique veram contineri in antiquissimis etiam V. T. libris histo- riam existimant, plurimis mythis involutam, nonnul- lisque philosophematis auctam, etsi in illis ad his- toricam simplicitatem revocandis, et in his definiendis explicandisque permultum abest ut unam eam- demque omnes viam sequantur. Initio autem my- thica interpretatio ad antiquissima tantum V. T. scripta applicabatur, sed paulatim ad omnia sine temporis discrimine propter eandem, quae obser- varetur, narrandi rationem protendi coepta est, im- mo ad ipsos N. T. libros historicos. Quamquam non defunt hodieque, qui eam non ulterius valere cupiant, quam in maximae antiquitatis scriptis V. T. historicis.

§. 2.

(*) Prioris sententiae auctor est J. A. KANNE, in opere, cujus titulus: *Erste Urkunden der Geschichte, oder allgemeine mythologie, Baireuth 1808. 2 voll.*, posterioris W. M. L. DE WETTE, in *critica historiae Is- raëliticae*, Germanico sermone edita Halae 1807. P. I.

§. 2.

Quae ad mythicam scriptorum Veteris Testamenti historicorum interpretationem commendandam instituitur aliarum gentium antiquarum comparatio, quibus omnibus sua fuerint tempora mythica, haec propius spectata non nisi levem praese fert speciem probabilitatis, ac plurimum abest ut tantam habeat vim, quanta ei fidenter tribuitur.

Obs. 1. Est hoc in more positum apud eos, qui mythicam, de qua agimus, interpretationem omnibus modis commendare studuerunt, ut magnum atque invictum robur quaerant et vero invenisse sibi videantur in comparatione gentis Hebraeae aliarumque gentium quarumcumque antiquarum instituta. Quod si enim apud has mythica ratio prius obtinuit, quam perferri coepta esset historia, quidni et apud illam obtinuisse censeatur? Enimvero cum apud alias de vetustate gentes permultae traditiones et narratiunculae ore propagatae temporis progressu miram ac portentosam acceperint faciem; cum ingenii quidam de nominibus lusus historias pepererint fabulosas, quibus de eorum causa exponeretur; cum nonnulli etiam indagatricis industriae de rerum obscuriorum origine indoleque conatus oculis qua-

quasi sua inventa subjicerent verae historiae formam mentita: verbo, cum ceteris gentibus antiquis sua fuerint tempora mythica; anne consentaneum sit ab eo, quod priscis gentibus commune est, solos excipere Hebraeos et penitus immunes pronuntiare? Quid? quod magnum aliquod suppetit atque illustre auctoritatis praesidium, siquidem VARRO discrete affirmaverit, apud CENSORINUM *de die natali* Cap. 21. (*), tria esse temporum discrimina, primum *ἄδελον*, quo quid acciderit ignoretur, secundum *μυθικόν*, de quo multa referantur fabulosa, tertium *ἱστορικόν*, quod a prima Olympiade incipit et in quo res gestae veris historiis contineantur: quod ergo cum de ceteris valeat gentibus, de Hebraeae etiam merito valere dicatur.

Obs. 2. Habent haec utique speciem aliquam, si procul et universe spectentur; sed quo propius tamen magisque singulatim considerentur, quoque perpendantur prudentius, eo plus ex illa specie decedet de splendida ista, qua instruitur, probabilitatis commendatione: quod ipsum, quantum per angustos, quibus circumscribimur, terminos liceat, operae pretium fuerit exposuisse.

Obs. 3. Itaque, ut ab eo incipiamus, quod postremum modo memoravimus, nihil profecto de testimonii ex Varrone prolata auctoritate ac vi, dummodo illud ex ipsa viri mente intelligatur atque ex-

po-

(*) Vid. VARRONIS opera, T. I. p. 369; 370. edit. Bipontinae.

ponatur, detractum cupimus. Varro nimirum manifesto agit duntaxat de Graecis temporibus, de quibus quin convenienter cum rerum indole locutus sit, equis umquam dubitaverit? Quod si aliis tamen gentibus similem quandam adscripsisse ponatur temporum distinctionem, non nisi nobiliores spectasse gentes censendus est, de quibus Graeci historici retulerunt. At quid hoc ad gentem Hebraeam, obscuram illam ac fere incognitam; aut vix dignam, de qua cultum inquireret Graecorum ingenium?

Obs. 4. Gravius videatur, quod ex ipsa quarumcumque gentium veterum contemplatione petitur comparationis momentum: quibus cum sua fuerint tempora mythica, priusquam historia litteris consignaretur, consentaneum sit, ut eadem Hebraeae etiam genti tribuantur. Nec tamen illud ejus esse indolis judicamus, ut vim habeat omni exceptione majorem. Concedimus lubenter, primas res antiquarum gentium exterarum traditionibus quibusdam comprehensas, neque in ipso earundem initio perscriptas fuisse: sed talem fuisse omnibus sine discrimine rationem mythicam, Dei apparitionibus aliisque figmentis prodigiorum plenis insignem, qualis adjudicatur Hebraeis, minime concedimus. Fuit haec ratio apud Graecos, eaque inde potissimum exstitit, quod poëtae iis fuere, qui traditiones ore propagatas carminibus celebrarent variisque modis mirifice exornare studerent, diu antequam scriptores essent historici. Omnibus vero ceteris de antiqui-

tate gentibus an idem plane accidit, quod Graecis, poëseos ardore cultuque eximie nobilitatis, mirabiliumque fabellarum oblectamento capi solitis? Solos hic spectemus Arabes, quos et impenso poëseos studio ab ultima inde hominum memoria ductos, et a fabularum amore nequaquam alienos, et vero priscis Hebraeis origine, lingua, ingenio affines fuisse constat. Habent hi pervetustas de suae gentis rebus traditiones partim deinceps litteris consignatas; in quibus mythicam illam rationem frustra quaesiveris. Immo vero carmina habent, quorum auctores suas suarumve tribuum res quasdam, maxime memorabiles visas, ab oblivione vindicare voluerunt; et quibus tamen eadem non est miraculi species, quae in Homeri aliorumve Graecorum poëtarum carminibus cernitur. — Quod autem ad ipsos attinet Hebraeos: his permultum abest ut idem quod Graecis acciderit. Eorum enim res non sibi canendas sumfere poëtae, mythicis figmentis involutas, donec veritatis nuntia exsisteret historia. Sed scripta habent historica, in quibus res a prima gentis origine, immo longe altius, deducuntur. Nisi quis nonnullas eorum partes, praesertim antiquiores, poëseos historicae nomine insignire velit: quod quantopere a probabilitate abhorreat, supra vidimus, Cap. I; aut libros Mosaicos, in quibus gentis origo, formatio, legesque et publicae constitutiones atque ipsa humani generis primordia referuntur, in epos quoddam mythicum cupiat transformare: quo ingenii invento haud scio equidem

an absurdius quidquam ac refutatu indignius umquam possit excogitari.

Obs. 5. Haec scripta veterum Hebraeorum historica, quatenus in ipsis rerum relationibus ad maxime remotam se efferunt temporum antiquitatem, haud leve illius gentis ceterarumque omnium, praesertim Graecae, discrimen exhibent in eo positum, quod nulla illi sunt tempora ἀδύλα, de quibus nihil quidquam memoriae proditum sit. Sunt quidem istae relationes eo plerumque breviores, quo antiquiora sunt tempora, in quibus describendis versantur; neque universe plenam continent, immo valde imperfectam, rerum historiam. At hoc quidem fere commune habent cum ceteris V. T. scriptis historicis; de quo quodnam faciendum sit iudicium, diximus Cap. superiore §. 2. Illud vero uti cum maiore temporum antiquitate ac simplicitate prorsus consentaneum est, ita etiam haud levem facit persuasionem veritatis. Qualescumque ergo tandem sint eadem de rebus vetustioribus relationes, sunt profecto ita comparatae, ut aliquam in densis antiquissimorum temporum tenebris lucem accendant, eamque minime exiguan. Quod si enim alias quascumque gentes priscas consulimus, nihil, ne apud cultiores quidem ac studiosa rerum humanarum investigatione nobiliores, reperimus, ex quo aliquam adumbremus ipsius generis humani historiam inde a prima origine repetitam. Verum, ubi haec nos omnino destituunt, apud solam gentem Hebraeam, eamque minus cultam, ea reperimus;

quae efficiant, ut in primorum temporum caligine non penitus incerti oberremus: et perquam adeo notabile est, in folis V. T. scriptis historicis, in quibus univrsum genus humanum ad unam communem stirpem reducitur, ita, quamquam non de industria, neque ullo artis subsidio, sed simplicissima opportunitate injecta, referri praecipuarum gentium ortum, artium origines atque incrementa, lentosque ingenii humani progressus, ut nihil in se probabilius, nihil ad rerum hominisque naturam accommodatius ne fingi quidem in remota antiquitate potuisse videatur.

Obs. 6. Aliud est, idque maxime notabile discrimen inter gentem Hebraeam atque inter ceteras gentes, quae cum ea comparantur, quod quae apud has finem habuerint tempora mythica, cum historia perferibi coepta esset, eadem apud illam nunquam fere censenda sint desisse. Sunt quidem hodieque, ut diximus §. 1. *Obs.* 5. sub finem, qui mythos non nisi in antiquissimis V. T. scriptis historicis inesse statuunt: at multo tamen magis sibi constare existimamus, quotquot mythos in quorumcumque temporum scriptis V. T. historicis quaerunt, in quibus ea cernitur mira rerum species, quae mythicam rationem referre sumitur. Quod si enim Dei Angelorumque apparitiones, in Geneseos libro relatae, mythi habeantur; quidni etiam eae, quae in aliis iisque multo ferioris aevi libris referuntur? Quo autem tempore constat Hebraeis fuisse scriptos regum Judaicorum atque Israëliticorum annales uberiorio.

riores, ad fidem brevioribus relationibus facien-
dam subinde allegatos, aut certe idoneos, hoc ipso
tempore plurima reperiuntur non minus utique sin-
gularia, quam quae in scriptis reperiuntur antiquio-
ribus; quae ergo eam quoque prae se ferant spe-
ciem, qualis mythica esse perhibetur. Igiturne fo-
lis Hebraeis accidisſe dicemus, ut tempora mythica
ne post perſcriptam quidem historiam deſierint?
Siccine tunc demum deſiſſe ea ſtatuantur, cum
gens ex Babylonico exſilio in patrium ſolum reverte-
retur? In historicis ſcilicet Ezrae ac Nehemiae
ſcriptis nulla conſpicitur mythica ratio Verum enim-
vero; quod breviter animadvertere licet, etſi cum
noſtro inſtituto non proxime conjunctum: ea eſt
ſcriptorum N. T. historicorum a Judaeis etiam com-
poſitorum narrandi ratio, ut nos ſaepe inter legen-
dum in antiquiſſima tempora mythica quaſi transla-
tos videamus: quocirca ex iis ipsis haud exiguum
proferri numerum mythorum, nulli miramur. At
miramur tamen, ita comparari gentem Hebraeam
cum ceteris gentibus, ut eadem illi, quae his, at-
tribuantur tempora mythica; atque in comparatione
ejus, quod valde inter ſe diverſum eſt partimque
oppoſitum, juſtam argumentandi vim merito deſidera-
mus. Itaque mythos ſive historicos, ſeu philoſo-
phicos, aut etymologicos Hebraeis ideo adſcribi opor-
tere, quia ceteris gentibus vetuſtis adſcribendi ſint,
nos quidem ſummo noſtro jure negamus.

Obſ. 7. Eadem illa, quae Hebraeis ex inſtituta
cum aliis gentibus comparatione tribuitur, ratio my-
thi-

thica cum propter narrandi aequabilitatem, quae in oculos incurrit, omnibus fere S. C. scriptis historicis communis esse censeatur, non videmus profecto, qua umquam probabilitate possit ejus causa ubique repeti ex traditionum ore tantum propagatarum indole ac diuturnitate, quae rebus historicis mirificam identidem induxerit formam ac speciem. Quod si enim ea in solis observaretur scriptis antiquioribus, haberent ii, quibuscum hic disputamus, quod vehementer jactarent. Verum cum, ex horum ipsorum judicio, ea quoque obtineat ratio apud Hebraeos, postquam publica auctoritate perscribi coepta esset historia; immo etiam, cum eadem ex iis ipsis eliciatur N. T. scriptis historicis, quorum auctores vel ipsi insignem suis oculis conspexerint partem eorum quae retulere, vel ex optimis purissimisque hauserunt fontibus: nos inde conficimus, ex aliis causis repetendam esse eam miraculi plenam rationem, quae mythica dicitur, atque in antiquioribus adeo, aequae ac in recentioribus scriptis narrandi modo simillimis, simplicissimoque ac minime fucato veritatis colore imbutis, non vagas contineri incertasque ac fabulosas traditiones, sed relationes historicas summa fide dignissimas. Conf. quae supra disputavimus P. I. S. I. C. V. §. 4. Obs. 3-7.

S. 3.

Majus aliquanto est pondus argumentationis,
ab ipsa multarum relationum Veteris Testamenti
his

historicarum et mythorum exterorum similitudine petita; nec tantum tamen illud, ut mythicam illarum interpretationem omnino commendabilem reddat,

Obf. 1. Vehementer urgeri solet summa multarum, quae in quibuscumque fere V. T. scriptis historicis occurrunt, relationum, et mythorum, qui apud exterarum gentes reperiuntur, similitudo; qualis negari nequaquam possit, similemque adeo postulet interpretandi rationem. Ecquis enim in Graecorum, Romanorum, aliarumve gentium Cosmogoniis non facile agnoscat qualescumque ingenii humani conatus in rerum adspectabilium origine investiganda occupatos? Deceatne ergo solam Cosmogoniam Hebraicam ad historicam veritatem exigere velle? — Mala, quae homines premunt, ex temere aperta Pandorae pyxide exstitisse, merum est ex omnium consensu commentum: quidni ergo et primi hominis sua culpa miseri narratio Mosaica, quae, etsi alio modo efformata, mythum tamen aequae spiret, quo humanorum malorum causa exposita sit? — Diluvium Deucalionicum ita re vera accidisse, uti est in fabula, nemo sibi facile persuadeat: an ergo consentaneum sit, in perantiqua Noachici diluvii descriptione veram prorsus historiam inesse opinari? — Quod si vicina nomina, *λάας lapis* et *λαὸς gens*, mythum peperisse videntur ingeniosum de hominibus ex lapidum jactu a

Deucalione ejusque uxore Pyrrha denuo post ingens aquarum diluvium procreatis (*): nonne perquam probabiliter singularis de Babelica sermonis confusione relatio ex ipso nomine בבל, quod *confusionem* significat, ejusque etymologica expositione repetatur? — Nemo non Deorum hominumque Homericorum pugnas in numero reponat fabularum: et incredibilis tamen Jacobi cum Deo colluctantis historia vera habeatur? — Quid vero inter se est confimilius, quam Niobe in lapidem et Lothi uxor in salis statuum mutata? — Quis porro, ubi loquentem Bileami afinam meminerit induci, non continuo equum Achillis loquentem, HOMER. II. T. 404. sqq., sibi reducat in memoriam? — Denique, ne alia plura commemoremus haud penitus absimilia exterorum atque Hebraeorum, qualia proferuntur, mythica figmenta: quotiescumque in extera antiquitate, et apud Homerum praesertim, Dii apparuisse dicuntur, nemo esse possit, quin id sine ulla dubitatione ad mythos pertinere fateatur; quocirca, si sibi constare cupiat, frequentes Dei Angelorumve apparitiones, in V. T. relatas, mythorum habeat loco, necesse est.

Obs. 2 Quo melius ostendamus, hoc mythicae V. T. interpretationis praesidium non eam vim habere, quae ei subjicitur; principio universeque notamus, longe plerosque mythos externos, qui Hebrai-

(*) Ita HEYNIUS ad APOLLODORI *Biblioth.* I. 7, 2, p. 95.

braicis scilicet similes sint, ex poëtis peti, praefertim ex Homero, et cum his comparari eos, qui in historicis V. T. scriptis reperiuntur. Est vero in hac comparatione aliquid minus consensaneum maximeque dissimile utrimque; et rectius omnino historici cum historicis, poëtae cum poëtis invicem comparati fuissent. Quae dispar minusque in se justa ratio ut quodammodo temperaretur atque corrigeretur, arreptum quidem est historicae poëseos Hebraeis attribuendae inventum, sed hoc quam parum commendabile sit, supra vidimus, C. I. §. 2. Obf. 3-7. Nec praetermittenda etiam est haec in jactata ista mythorum ab utraque parte productorum similitudine singularis dissimilitudo, quod in iis utendis multo parciores videantur poëtae Hebraei, quam Graeci Latinique. Pollebant illi magna vi creatrice, nec fingendi facultate, aut ingenii luxurie atque audacia, his quidquam cedebant, immo vero eos longe superabant: at iidem tamen, dum aliis quibuscumque figmentis, de quibus deinceps agemus, valde delectabantur, ab iis, quos hic spectamus, mythis fere abstinebant. Gentis suae conditores, ipsamque legislatorem Mosem, non in semideos Deive filios transformabant; non quaevis portentorum monstra in populi salutem edita, non metamorphoses, aut quidquid tandem incredibile est in extera mythologia poetica, sibi effingebant cantandum; neque narrationunculas captabant aut traditionum fallacias de rebus, de quibus nil referebat sibi cognita historia:

sed si quas res maxime memorabiles carmine celebrabant, in ipso suo ornatu poëtico eas non aliter repraesentabant, atque in relationibus historicis descriptae erant; ipsumque de rerum adspectabilium origine argumentum, quantumvis fingendi libidini Orientali faveret, ita cantabant, ut de Moisaicae descriptionis simplicitate nihil quidquam detraherent.

Obs. 3. Non minus notabile est aliud in magna illa, quae statuitur, mythorum Hebraicorum atque exterorum similitudine discrimen, quod hi cum plurimum Deorum cultu conjuncti, illi vero ab ista superstitione penitus immunes atque liberi sunt. In aliarum quarumcumque gentium, maxime Graecorum ac Romanorum, mythologia tam insignem locum tenent Dii eorumque diversi ordines, ut, si eos demas, universae mythologiae aedificio praecipuum quasi subducas fundamentum: quo igitur fundamento cum prorsus destituta sit Hebraica mythologia, haec si minus censenda est Hebraeis praeter probabilitatem afficta esse, certe ita est illi dissimilis, ut per ipsam eam dissimilitudinem maximam multum infringatur vis praesidii, quod ex objecta quorundam scilicet mythorum similitudine petitur.

Obs. 4. At, inquires, haec utriusque mythologiae dissimilitudo ex ipsarum religionum dissimilitudine existit: neque haec adeo impedit, quo minus utrobique illud aequè mythicum esse existimetur, quod homines ad diversas suas de religione opiniones accommodatae repraesentaverint. Quemadmodum

dum enim, ubicumque antiquitus plures esse Deos vulgus credebatur, eosdem saepe quasi ex machina advocabant; quam piam priscorum consuetudinem poetæ sic arripuerint, ut Deos conspicua forma apparere dicerent: similiter quidni Hebraei, quibus non nisi unum esse Deum, persuadebat publice constituta religio, hunc subinde sive ipsum, seu per ejus ministros, quos Angelos appellarent, apparuisse et locutum esse consinxerint? Verum enimvero nos vicissim rogamus: an, cum sine ulla dubitatione statuendum sit, confictas esse istas apparitiones exteras Deorum, quales in rerum natura fuisse, nemo sanae mentis sibi nunc in animum induxerit, inde consequatur, confictas etiam esse unius veri Dei apparitiones in S. C. memoratas? Ipsi etiam Angeli, quales subinde in sacra apparent historia, quam diversi sunt a secundariis Diis in Graecorum Romanorumque mythologia? Aut an illos saltem ficticias esse personas dicemus, qui negare nequeamus, non solum in immensa rerum universitate esse hominem intelligentia praeditum? Nonne admodum in se probabile est, diversas esse species eorum, quos intelligentia instruxerit totius creationis auctor? Quidni sint, qui nobis in hac terra constitutis multo sint intelligentia superiores? Immo quidni esse existimemus, qui, cum in omnium rerum creaturarum ordine primum teneant locum, primum quasi dignitatis gradum occupent apud supremum omnium rerum dominum ac gubernatorem, cujus adeo primarii sint ministri, quibus, si quando opus esse
judi-

judicet, extraordinario etiam modo utatur? — Deinde non diffitemur quidem, a poëtis Hebraeis nonnumquam Deum Angelosque inductos fuisse; in qua fictione ad suum propositum adhibenda quomodo versati sint, alibi videbimus: verum hic non de poëtis agimus, sed de historicis Hebraeorum scriptoribus, quibus non justa comparatione aequiparatos fuisse exterae antiquitatis poëtas, non est quod denuo moneamus. Sunt igitur illae Dei Angelorumque apparitiones, quae in antiquissimis etiam scriptis V. T. historicis narrantur, cum ipsis, quarum opportunitate referuntur, rebus ita plerumque connexae, ut non panni cujusdam instar sint, extrinsecus per commentum adjecti asfutique, sed ad simplicem, ad verum, ad intimum quasi rerum habitum pertineant. Sunt ad hominum usus temporumque indolem prorsus comparatae, nec gravi sapientique consilio destitutae. Sunt denique indivulso, sed non quaesito nexu cum universo Dei intervntu extraordinario, qualis in S. C. cernitur, conjunctae; quem quia haud pauci recentiores inde sublatum vellent, idcirco, ubicumque Deus aut Angeli leguntur apparuisse ac locuti fuisse, mythum esse certo decrevere, quem nemo non paulo liberalior interpretes admittere cogatur.

Obs. 5. Atque his quidem hactenus observatis multo plura addere possemus, si ipsas singulorum mythorum qualiumcumque, qui utrimque proferuntur, similitudines prudenti submitteremus iudicio. Verum, uti hoc nos nimis diu moraturum esset,

mis-

misfis nonnullis mythis, quorum expediendorum deinceps obveniet opportunitas, satis pro nostro instituto fuerit insigniores hic lustrasse mythos, quos dicunt philosophicos, qui Hebraeis aequae ac aliis gentibus fuerint tam inter se similes, ut ex communi fonte, sive ingenio humano, de rerum indole causisque mature sollicito, repetere eos oporteat.

Hic igitur continuo se nostrae contemplationi objicit *Cosmogonia*, quae dicitur, *Mosaica*, quam cum aliis *Cosmogoniis*, meris ingenii humani inventis, ideo comparant, ut illam in eodem, quo has, commentorum philosophicorum loco reponere possint. At vero, quidquid tandem de tempore modoque, quo hae exstiterint, existimetur, id certe negari non potest, esse illam multis partibus praestantiorē. Habet enim tantam simplicitatem, tantamque simul et concinnitatem et majestatem, ut nulla alia ei aequiparabilis sit. Justo quodam atque admirabili ordine proponit omnia et conspectui quasi subjicit: dumque Deum cujusdam instar opificis agentem inducit, simul ejus infinitam potentiam, summamque cum sapientiam tum bonitatem ita luculenter exhibet, ut ad gravissimos incomprehensae magnitudinis divinae sensus movendos apta sit eximieque fructuosa. Atque eadem tamen, uti ceteris omnibus *Cosmogoniis*, quibuscum comparatur, multo est sua insita dignitate superior, ita etiam longe est antiquissima. Cognitam eam Hebraeisque receptam ponit institutum per legistionem

nem Sinaiticam Sabbathum, eique superstructa est septimi cujusque quasi Sabbathici et novilunii et anni institutio Mosaica. Quod si ergo non nisi mythus sit philosophicus, est profecto singulare ingenii philosophici prodigium, quod qua ratione in tam remota antiquitate et apud gentem philosophiae laude minime inclytam exstiterit, nemo umquam probabiliter explicet.

Aliquid etiam notemus de hominis in peccatum et mala quaecumque prolapsi relatione Mosaica, quae satis inepte cum notissima Pandora fabula comparatur, quaeque talis est, ut nusquam aliquid in antiqua mythologia omnino simile reperiatur. Enimvero, quocumque tandem modo mirum illud exponatur mulieris ac serpentis colloquium, est in divino de non comedendis unius cujusdam arboris fructibus mandato, ad primi hominis institutionem prorsus accommodato; est in mulieris sensim ad violandum mandatum pellectae suumque maritum deinceps pellicientis descriptione; est in narrato delicti sensu Deique evitandi conatu: est in universa hac relatione aliquid tam ab omni parte aptum ac naturae consentaneum, ut, si merum sit philosophema, concipi vix possit, quomodo apud Hebraeos solos mature inventus sit mythus omnino incomparabilis, quique in ipsa sua, quam referat, fictionis specie, ad rerum indolem, ad infantiae humanae statum, et ad historicam adeo veritatem tam prope accedat.

Denique, quae ad externos mythos adhibetur etymo-

mologica subtilitas, philosophematis nomine commendabilis visa, haec si quid forte cenferi possit unquam valuisse in mythis procreandis apud alias gentes, apud Hebraeos certe vix potest, quando constantem eorum consuetudinem attendimus. Omni enim aevo apud Hebraeos obtinuit, ut nomina peterentur a rebus, quarum memoriam sua significatione ad posterum propagarent ac perennem redderent. Quae consuetudo cum sua indole eam spiret summam simplicitatem, qualis erat in humani generis primordiis, ex eaque adeo exstitisse videatur apud gentem, primaevae istius simplicitatis in multis rebus aliis diuturnam conservatricem; non decet utique aliam quaerere impositi nominis *Babel* causam, nisi quae disertis verbis affertur Genes. XI. 9. Neque in se probabile est, quod sumitur, nomen illud ipsi historiae magnam partem consingendae originem dedisse, cum potius, pro remotae antiquitatis more, eoque deinceps constanter observato, id ipsum nomen aliquam haberet causam historicam quae antecessisset.

§. 4.

Possit etiam aliquod tuendae, de qua agimus, mythicae interpretationis quaeri praesidium in Hebraeorum, aequae ac aliorum Orientalium ingenio ad res mirum in modum augendas exornandasque propenso. Nec tamen illud, quamvis firmitatis spe-

specie haud destitutum videatur, re vera est ejusmodi, ut non suppetant quibus infirmetur.

Obs. 1. Orientalium ingenium univérse ad res quascumque sermone exaggerandas variisque modis exornandas vehementer propensum esse, immo fabularum et quorumcumque commentorum à rerum natura prorsus recedentium feracissimum esse Orientem, ecquis est qui ignoret? Itaque, quidni inde praecipua ac fere unica causâ repetatur mythicae illius rationis, quae omni tempore et post perscriptam adeo historiam apud Hebraeos cernitur, quibus commune cum ceteris Orientalibus fuit ingenium? Et vero constat, recentiorum temporum Hebraeos in augendis prodigiis, sacro suo codice comprehensis, inque novis etiam fingendis, valde fuisse operosos ac singulari modo industrios: in quo igitur cum avitum sibi quae constantissimum demonstraverint ingenium, haud difficile sit intellectu, unde simplicissimis etiam rebus historicis mira ista forma advenerit, qua convestitae appareant. — Haec fatemur ita comparata esse, ut tantum ad mythicam V. T. interpretationem commendandam momentum afferre posse videantur, quantum jactata, sed minus omnino apta, aliarum, quibus similes mythi fuerint, gentium comparatio suppeditare non possit. Quidquid enim mythici inesse ponitur in omnium fere temporum scriptis V. T. historicis, in ipsoque etiam N. T., hoc omne ex solo illo ingenio

nio fabularum amantissimo, tamquam ex perenni quodam fonte, facile petatur. — Quocirca operae pretium facturi nobis videmur, si, quantum per propositam brevitatem liceat, illud ipsum praesidium perquam leve esse, ostenderimus.

Obs. 2. Orientales igitur ad res exornandas, immo vero exaggerandas, et ad incredibilia prodigiorum commenta confingenda valde esse proclives, non est profecto quod negemus. Sed, uti id in Arabibus potissimum animadverti vulgo existimatur, ita etiam hi unice nobis spectandi sunt, Hebraeis quippe et origine, et lingua, et ingenio affines. In his ergo qui merito reprehenditur hyperbolicae et ad turgorem usque ornatae dictionis amor, neque mythicam illam, qualis Hebraeis fuerit, rationem refert, neque magnae est antiquitatis. Omni quidem tempore imagines amarunt, quae rebus quibuscumque quasi vitam atque animam adderent: sed qualis est nimia ingenii luxuries in recentioribus, tum poetis plerisque, tum scriptoribus quibusdam historicis, haec ex aliarum quarundam gentium Asiaticarum contagione iis advenit; et quo antiquiores sunt historici, eo sunt simpliciores ac fere humiliores, ipsique poetae Arabum vetustiores, quantumvis saepe ornati atque audaces, ab isto turgidae exaggerationis vitio magis immunes sunt. Quod si Arabes hodieque miris narratiunculis delectantur, hanc vulgus quidem habet in verarum historiarum numero, earundemque amor apud eos ex India potius ac Persia, fabularum studiosissima utraque,

existisse censendus est. Propius ad illud, quod dicitur, mythicum genus accedunt nonnullae de Mohammede traditiones deinceps perscriptae et prodigiis plenae (*). At his superstitionis prophetae veneratio compensare quodammodo voluit miraculorum facultatem, quam ipse sibi negatam esse declarasset, *Coran.* II. 112. (119.) et alibi. Talia ergo ineptae superstitionis commenta fabulosa uti Mohammedanis minime priva ac propria sunt, sed cum aliis quibuscumque fere gentibus communia, ipsisque etiam Christianis haud paucis placuerunt, ita non demonstrant profecto, Arabum ingenium ad ejusmodi rationem mythicam ab antiquissimis usque temporibus propensum fuisse, qualem pleraque V. T. scripta historica prae se ferre perhibentur.

Obs. 3. Videamus jam de ipsis Hebraeis. Horum ad putidissimas portentorum nugas vehementer propensum fuisse ingenium, ita toto animo fateor, ut nemo magis: sed an omni omnino tempore fuerit, ut inde mythica illa, de qua agimus, exstiterit in scriptis V. T. historicis species, hoc est, quod quaeritur, atque ut ostendi pos sit, abest quam plurimum. Exorta paulatim est ista propensio aliquamdiu post exilium Babylonicum et reditum Judaeorum in patriam, atque eo primum tempore nata apud nonnullos, quo animi, ad spretam antehac religionem penitus conversi, in superstitionem pro-

(*) Vid. praesertim ADULF. *Annal. Moslem.* T. I. p. 104—108;

prolabi coeperunt. Deinceps eadem haud parum incrementi accepit ex minuta Phariseorum industria impensoque traditionum studio: donec post destructam a Romanis rempublicam nihil tam esset absurdum, quin illud sedulo arriperet, ut pristinae conditionis excellentiam monstrosum in modum augetet, atque insanam miserae gentis superbiam oblectaret. Itaque quaecumque et in scriptis quibusdam V. T. apocryphis, et subinde apud Fl. Josephum occurrunt mira fabularum commenta, haec levia sunt, si cum iis comparantur, quae seriore tempore procreavit ridiculeque effinxit nugax Rabbiorum ingenium. — Quod si vero antiquiora tempora spectamus, quae prioris reipublicae interitum praecessere, magnam quidem cernimus ingenii superstitiosi perversitatem, qua omnium temporum Hebraei sibi semper simillimi fuerint: sed extera plerumque erat superstitio, quam coeco impetu sequi antea cuperent; nec propriae religionis amor, si quando excitaretur, eo umquam valuit, ut figmentorum etiam ope quaecumque decus huic religioni adjicere conarentur.

Obs. 4. Quo melius pateat, non tale fuisse omni tempore Hebraeorum ingenium, quale posterioribus temporibus se ostendit, ad res commentis fabularum augendas exaggerandasque proclive: age, luculenta exempla ex iis temporibus proferamus, quibus Judaei jam avitae religionis amore inflammabantur, et quibus, si qua universe iis fuisset ad mythicam speciem propensio, facile reperissent, quae

arriperent, ac mira ratione exhiberent. — Si quod igitur tempus ad ejusmodi propensionem vehementer excitandam singulari modo aptum idoneumque haberi potest, erat certe illud, quo Persarum rex Cyrus optatissimam exsulibus instaurandae reipublicae suae ac templi in patrio solo resuscitandi concedebat facultatem: qua cum nihil gratius accidere posset perpesae calamitatis sensu graviter affectis, quales se demonstrabant Psalm. CII et CXXXXVII., nullae tamen Dei Angelorumve apparitiones narrantur, quibus scilicet fingendis singularis illa divinoque Numini unice accepta referenda rerum conversio admodum faveret; ac nihil quidquam prodigiosi ne in carminibus quidem cernitur eo tempore compositis, veluti Psalm. CXXIV et CXXVI. Enimvero, si Hebraeorum ingenium ad mythica commenta constanter proclive fuisse ponimus, quid tandem est causae, quod in Ezrae ac Nehemiae libris ad illud vix restitutae reipublicae tempus spectantibus, quo religionis ac patriae amor nova identidem et alimenta accipiebat et impedimenta patiebatur, ne levisima quidem mythica species appareat? — Quod si porro Estherae libellum attendimus, in quo imminens Judaeis, qui in Persarum provinciis remanserant, internecionis periculum, sed feliciter depulsum, enarratur; perquam omnino memorabile est, ex hoc argumenti ad Judaeorum animos incredibiliter commovendos comparati libello, eoque in Persia fabularum amatrice composito, nullum mythum proferri potuisse. — Denique, notatu

tatu dignum judicamus, quod in primo Maccabaeorum libro nihil prorsus conspicitur, quod portentosi commenti speciem prae se ferat aliquam. Atque est hic liber aliquamdiu post res in eo narratas conscriptus, coll. C. IX. 22. XIII. 30. XVI. 23, 24.; et auctorem habet Judaeum Palaestinae incolam, cujus ingenium, cogitandi rationem, ac magnificos de religione sensus spirat ubique; et quantumvis ceteroqui simplicem humilemque teneat orationem, nonnumquam tamen in rerum descriptione studiose comtus est quodammodo et fere ad poëticam usque exaggerationem ornatus, C. I. 25-28, 39, 40. III. 1-9. XIV. 4-15. In argumento etiam versatur ad animos in varias partes movendos singuliter accommodato, in populi crudeliter oppressi, sed nobilissima audacia atque constantia reluctantis ac tandem victoris relatione. Postremo, ad tempus pertinet, quo in eam superstitionem jam degeneraverat avitae religionis veneratio apud vulgus Judaeorum, ut Sabbathi diebus, quibus opus quotidianum prohibitum esset, trucidari se paterentur, sui defensionem nefas esse opinati, II. 35-38. At in hoc ipso tamen libro nusquam aliquid memoratur prodigio divino simile accidisse, ac ne tunc quidem, cum ad animos erigendos quaedam ex priscis temporibus prodigia revocabantur in memoriam, II. 49-68. VII. 40-49. Immo haud temere conficitur ex C. IV. 46. et XIV. 41., jamdudum publice omnibus constitisse, ne prophetas quidem reperiri, quibus se extraordinario modo pateface-

ret Deus: quod ipsum quam generationem certoque tunc creditum sit, patet ex carmine ad Antiochi Epiphanis tempora referendo, Psalm. LXXIV. 9., ubi queruntur Judaei, deesse et prophetas et miracula, quibus Deus olim suum interventum luculenter demonstrasset. — Quem vero istorum temporum defectum cum essent Judaei qui tam aegre ferrent, ut eum proprii cerebri inventis quasi supplere conarentur, hinc illa diversi generis commenta, quorum ipsa saepe absurditas impuritatem fontium, unde profluxere, satis arguit: qualia ergo in secundo etiam ac tertio Maccabaeorum libro reperiuntur. Vid. E. G. 2 Maccab. III. 24-30. V. 1-4. XV. 11-16. et 3 Maccab. VI. 16-22. Atque hujus vitii levibus frivolisque ingeniis vehementer blandientis contagio majorem progrediente tempore vim accepit inter Judaeos, donec tandem, post destructam a Romanis cultus divini sedem sanctissimam ipsamque rempublicam, sic invaluerit, ut nescias fere, an vesanae superstitionis Rabbinicae deliria risum magis quam commiserationem mereantur.

Obs. 5. Haec etsi nostro proposito sufficere possint, juvat tamen in ulteriorem eorum, quae protulimus, confirmationem perpauca addidisce, ad antiquiorum Hebraeorum ingenium spectantia. Erat hoc universe vividum, eaque captabat, quibus res sensibus subjicerentur. Hinc res saepe ornabant, quibusdam imaginibus exhibebant, immo nonnumquam ad alios magis movendos exaggerabant;

nec

nec tamen ad portentorum fabulas comminiscendas se in communi sermone aut in rebus enarrandis ostendebant proclives. Pleni sunt libri Hebraeorum historici sermonibus, quos inter se habuerint homines, et in quibus res quaedam, quae acciderint, referuntur, quique tamen minime arguunt aliquem commentorum amorem consuetudine receptum. Nihil etiam prodigiosi cernitur, ne in antiquissima quidem fabula morali ad rem aliquam sensibus subjiciendam conficta, Judic. IX. 8-15.: et, quantumvis pateat ex Chusæi sermone ad rebellem Absalomum habito, 2 Sam. XVII. 7-13., quid Hebraei in rebus exaggerandis valerent, ipsi tamen viri a Mose ad explorandam regionem Cananiticam missi, quique in iis, quae viderant, referendis ab omni exaggeratione nequaquam immunes erant, Numer. XIII. 25-33. Deuter. I. 28., nihil quidquam monstrosi finxerunt, quale metus injectus aut consilium credulos populares absterrendi facile peperisset. Immo ne ipsi quidem poëtae, quantumvis ingenio audacissimo et rerum augendarum exornandarumque studioso indulgentes, in eam dici possunt prolapsi esse ad prodigiorum commenta propensionem, quae feriorum temporum Hebraeis fere communis evasit. Quocirca perquam singulare conceptuque difficillimum nobis merito videatur, quod continua fere istiusmodi propensio sic apud solos animadvertatur scriptores historicos, eosque ingenua ac nativa simplicitate valde spectabiles, ut, cujuscumque fere temporis essent, mythos et pro-

digia captasse censendi sint, quae scilicet narrationibus divinam vim atque praestantiam conciliarent.

S. 5.

Nec juvat denique mythicae interpretationis patronos quaesitum tuendae sacrorum librorum dignitatis propositum, cum ea plus detrimenti quam emolumenti inde capiat.

Obs. 1. Notissimum est, quam acriter adversarii nostrae religionis prodigiosam illam carperint speciem, quae in plerisque cernitur scriptis historicis sacris. Quod si igitur ostendi possit, eam non in ipsa rerum indole positam esse, sed ad formam earum solam pertinere, qua descriptae sunt, ac mythicam esse eam, sive commenticiam; tunc, detracto quasi humano vestitu, quo res ipsae involutae sint, hae simplicitati suae divinae restituentur, sublataque causa offensionis gravissima, sacrorum librorum dignitati honorique optime consulatur. — Splendida utique est haecce commendatio, quam novae interpretationis arripuere patroni, ac digna adeo, quae quid valeat perpendamus.

Obs. 2. Ante omnia animadvertimus, non ex eo, quo se aliis commendare conatur, tuendae librorum sacrorum dignitatis studio exstitisse interpretationem mythicam, sed ex longe alia causa, ex novo quodam

dam exterae, in primis Graecae atque Homericæ, mythologiæ interpretandæ studio, cujus auctor fuit HEYNIUS (*). Hic enim cum omnium gentium origines et antiquissimas historias, ipsaque prima humanæ sapientiæ elementa, in mythis latere affirmaret, atque eandem rationem ad priscas quasdam relationes libris S. C. comprehensas adhibendam suaderet plurimisque vehementer probaret: hinc igitur, quæ aliis gentibus mythica tribuebantur tempora, Hebraeis etiam adscribi coepta sunt, et vetustissimæ quaedam horum relationes convenienter cum ea sententiâ expositæ fuere. Quæ vero interpretandi novitas, in S. C. semel injecta, sensim eum tandem totum occupavit. — Accessit philosophiæ a KANTIO conditæ impulsio. Ea enim doctrinis, de quibus homini persuasum esset, cum nova substrueret fundamenta, hanc vim habuit apud permultos, ut de religionis divinitus traditæ origine aliter atque antea judicare inciperent, illamque Deo quidem auctori, sed exclusa tamen extraordinaria ejus providentiâ, adscribere tentarent. Quam in rem cum eximium subsidium afferre videretur iis mythica interpretatio, eo ipso valde arrisit, quippe cujus ope miram istam atque incredibilem scilicet rerum speciem ex traditionibus hominumque opinione facile repeterent. Cum
ergo

(*) In nova bibliothecæ *Apolloclori* editione, et in commentat. de temporibus mythicis, quæ est in Comm. Gotting. T. VIII.

ergo in eo asfentirentur religionis nostrae adversariis, quod intolerabilis esfet illa in sacris libris multitudo prodigiorum, fuerant qui magnum hunc offensionis scopulum tolli dictitarent, si missa hac forma externa ipsae res ad ordinariam divinae providentiae rationem revocarentur, eoque nomine mythicam interpretationem aliis commendare cuperent omninoque persuadere.

Obf. 3. Sed, quaecumque tandem fuerit hujus commendationis opportunitas, videamus, quid in ea sit roboris atque praesidii. Qua vero in re eo nobis licebit esse brevioribus, quo plura censerimus occupasse P. I. S. I. C. VI., ubi extraordinarium Dei interventum in religione, quae V. T. libris continetur, vindicavimus, ut et P. II. S. I. §. 5., ubi de philosophiae ad V. T. interpretationem adhibitae abusu egimus. Quae ergo si quis ingenue serioque perpenderit, agnoscat necesse est, eorum, quos hic spectamus, conatus magis ad labefactandum, quam ad tuendum S. C. honorem esse comparatos. Habemus tamen, quae hoc loco animadvertisse haud inutile fuerit.

Obf. 4. Itaque vehementer dubitamus, an nova ea ratio, quae omnem prodigii speciem tollere studet, plus valeat apud S. C. adversarios, quam quidquid antehac a strenuis ejusdem defensoribus prolatum est. Fatemur quidem, non ex solo eventu putandum esse susceptum aliquod consilium, atque hoc non ideo, quod successu careat, damnari oportere. Verumtamen haud ita comparatam esse cense-

femus mythicam interpretationem, ut inde magnus aliquis successus expectari posse videatur. Quid enim? An, qui sacros nostros libros penitus rejiciunt, per hanc sibi persuaderi patiantur, ut eos in honore atque pretio habeant? Nonne potius istos recentiores eorum defensores, sed ejusdem, quam ipsi prae se ferunt, offensionis participes, ad angustias compulsos esse opinentur, qui, dum omnem extraordinarium Dei interventum interpretando ex illis libris sublatum cupiunt, nihil eis nisi misellam quamdam atque inanem relinquunt divinae originis umbram? Neque habet profecto ista interpretatio, quo se iis serio ac feliciter commendet, quibus diuturna insidet persuasio, S. C. dignitati inimica. Quod si enim perpendant, quam opinabilis atque arbitraria, quam incerta, quam lubrica, quam saepe contorta sit nova ea ratio; est utique quod rideant laboriosos hominum conatus, quibus victam causam prodant, quam tueri videantur. Et vero tam est conjecturalis modus, quo pleraeque res, mythis scilicet involutae, ad historicam revocantur veritatem, ut, qualis haec fuerit, ille scire quidem sibi praesumat, qui eam ex ingenio finxerit, sed alii eam sibi longe aliter informare studeant, alii autem, quid tandem acciderit, dubitent nesciantve, utque acerrimus quidam novae interpretationis propugnator, cum haberet, quod in aliorum, qui veritatem historicam mythico suo habitu exuere ac liberare tentassent, conatibus merito reprehenderet, unversum Pentateuchum in epos theocraticum transform-

formaret: quod singulare ingenii figmentum supra attigimus, §. 1. sub finem.

Obs. 5. Quod si vero eos contemplemur, quibus de divina religionis, quae sacris nostris libris continetur, origine persuasio avita adhaerebat: non est quod exspectemus, fore ut apud hos novum aliquid sua persuasio ex mythica interpretatione accipiat robur, aut sua de S. C. dignitate increfcat existimatio. Immo, cum adhuc bona fide crediderint, Deum saepe pro religionis causa apparuisse modoque intervenisse miraculi pleno, vix aliter fieri potest, quin ea fides apud multos de vulgo ex miraculorum prodigiorumque inimica, sed vehementer commendata, interpretatione aliquid detrimenti patiatur. Enimvero non tantum doctorum lingua tentatum est historias S. C. hac specie extraordinaria denudare, sed sermo vulgaris plerumque ad illud propositum adhibitus est: ac vulgus, quatenus sibi novam rationem finet persuaderi, nonne sensim levius judicare discet de religione, cui demtam videat divinam, quam antea ei tribueret, auctoritatem? Neque negari potest profecto, in iis locis, ubi maxime viget ista ratio interpretandi, vehementer imminutam fuisse apud plurimos sanctissimae religionis existimationem, omnemque ejus fidem pacne defecisse: ut adeo illud ipsum, quod hujus religionis tuendae honorandaeque nomine magnopere commendetur, ei multo magis nocuerit, quam quidquid umquam tentaverit aperta atque acerrima ejusdem oppugnatio.

§. 6.

Cum igitur mythica, quam hic spectamus, interpretatio nequaquam commendabilis sit, quid tandem ad eam commendandam proferatur: illius et illecebras et incommoda eo melius cavere discet Veteris Testamenti interpres, quo prudentiorem habeat rationem non tantum divini in rebus cum religione conjunctis consilii, verum etiam priscae indolis, quae erat sermoni Hebraico, ut et temporum hominumque, de quibus agitur.

Obs. 1. Extraordinarium Dei interventum cum ipsis ejus de religione consiliis fuisse consentaneum, et nos statuimus, et ii statuere debent, quotquot de religionis S. C. comprehensae indole atque praesentia ex vero judicare studeant, nec divina ad rationis humanae vehementer circumscriptae modulum prorsus exigere velint et contorquere. Hunc igitur divinum interventum cum ex universo C. S. conentur excludere quam plurimi recentiores, adhibita in primis mythica interpretatione; ab ea, utpote divino in religionis causa consilio adversa, abstinendum arbitramur interpreti de librorum factorum dignitate, uti decet, sollicito: atque adeo con-

consultius eum agere judicamus, si ne in antiquissimis quidem V. T. scriptis historicis istam interpretationem admittat, quippe quae in his ipsis non magis necessaria sit quam in ceteris, et cujus semel admisae limites describi nequeant, intra quos subsistere cogatur. Verum quo prudentiorem divini illius consilii rationem habeat interpret, eo rectius et praesentis aevi usibus et sacrorum librorum dignitati consulat: quod jam antea indicavimus P. II. S. III. §. 2. Obs. 2. initio. Praeterquam enim quod justas eum oportet extraordinarii interventus divini notiones informare; quales supra definivimus P. I. S. I. C. VI. §. 5.; non opus est utique, immo non convenit, ut Deum extraordinario modo ibi intervenisse opinetur, ubi nullum suppetit satis grave hujus opinionis momentum. Est nimirum in more positum apud V. T. scriptores, ut omnia sine discrimine ad Deum referant eumque in omnibus sive rebus sive actionibus humanis agentem inducere videantur: quam consuetudinem indicavimus P. II. S. II. §. 7. Obs. 2. Itaque in eo suam prudentiam apposite ostendat interpret, ut ex ipsarum rerum indole magis quam ex formulis judicet, utrum extraordinaria, an ordinaria describatur Dei providentia, utque vero etiam in utraque divinum consilium, quatenus et facere possit et opportunum censeat, aequè investiget aliisque patefaciat. Atque hanc unice commendabilem viam quisquis ingenue instituerit, is et mythicae interpretationis fallacias magis magisque percipiet, et

S.

S. C. honorem, divinaeque in eo tam ordinariae quam extraordinariae providentiae sapientiam optime vindicabit.

Obs. 2. Quid ad S. C. dignitatem sustinendam valeat justa ac prudens consideratio priscæ indolis, quam lingua habebat Hebraica, juvat selectis nonnullis exemplis breviter ostendisse.

Itaque cum huc ante omnia pertineat interior ipsius linguae cognitio, qualis non e folis lexicis petatur; unum idque maxime notabile afferamus exemplum, ex quo pateat, minus intellectum aliquod vocabulum mythicae causam praebuisse interpretationi. In statuam salis Lothi uxor, cum respexisset, mutata esse censetur ex vulgari interpretatione Genes. XIX. 26. At mira ista crediturque difficilis metamorphosis existit ex perversa nominis נָצִיב interpretatione. Exprimi solet *statuae* vocabulo. Verum haec in ipso Geneseos libro appellatur מַצְבָּה. Quapropter, collato eodem vicinae dialecti Arabicae nomine نَصِيب, accipimus de *parte* sive *portione*, ut mulier imprudentius redditum instituens dicatur *facta fuisse portio falsuginis*, sive erumpentium falsae paludis aquarum, i. e., collata simili formula quadam Psalm. LXIII. 11., in temeritatis suae poenam ab iis aquis absorpta interiisse: non enim tantum respexisse eam, sed redditum Sodomam versus instituisse, dubitari vix potest, coll. Luc. XVII. 31, 32.

Jam, quod ad ipsam attinet priscam linguae Hebraicae indolem, hujus prudens consideratio lumen
haur

haud exiguum afferre potest locis aliquot, in quibus mythus inesse ponitur. Ex hac indole est, quod, quo antiquiora sunt tempora, eo frequentius Deus loquens inducitur: veluti Genes. I. III. 22. VI. 3, 7. VIII. 21, 22. XI. 6, 7. XVIII. 17—21.: in quibus locis cum ipse Dei sermo non dicatur auditus fuisse, id, quod in Dei mente erat, ad quemdam quasi actum revocatum est sensibusque fere subjectum. Atque ex eadem ratione explicandum arbitramur singulare mulieris ac serpentis colloquium Genes. III., quod obortas illi ad hujus conspectum cogitationes quasi ad vivum repraesentet. — Ad priscam sermonis indolem profus etiam comparata est primae mulieris ex primi viri, alto sopore oppressi, costa formatae relatio, Genes. II. 18—23., ab ipso Adamo, rem in somnio oblatam ita narrante ac si vere accidisset, profecta: atque similiter intelligenda videtur vexata Jacobi luctatio, Genes. XXXII. 25 — 32., quae noctu atque in somnio sic acciderit, ut inde gravem dolorem pateretur. — Postremo huc referre licet praeclusi primis nostris parentibus Paradisi descriptionem, Genes. III. 24. Est ea valde figurata, et flammam ex terra erumpentes aut nubes in montium cacumine fulminantes divinorum custodum imagine pingit, qui stricto gladio introitum Paradisi cohiberent.

Obs. 3. Perutilis denique est interpreti prudens, quam habeat temporum hominumque, de quibus agitur, ratio. Hoc enim nisi in ipsis rebus ordinariis,

sed

sed a nostri aevi nostraeque gentis indole alienis; observetur, fieri non potest, quin multa nobis occurrant peregrina atque offensionis plenissima. Quanto igitur magis opus est, ad idem serio attendere in rebus hominum temporumque, vehementer a nostris diverforum, extraordinariis? — Quae eximiam spirat ac divinae originis praestantiam Moisaica formatae terrae descriptio; ut supra declaravimus §. 3. Obs. 5.; haec ad primorum et temporum et hominum usus exigenda est, modoque ad statum puerorum sapienter accommodato rerum omnium adspectabilium originem uni Deo sic adscribit auctori, ut et quam incomparabilis sit opifex et quantam esse voluerit naturae humanae excellentiam, sensibus ea subjiciat. — Quae permultos hodie vehementer offendit Abrahami divinitus ad Isacum filium immolandum excitati probatio, Genes. XXII.; hanc purae rationis effatis adversam mythice accipiendam esse dictitant, ut Deus ad eam quasi ex machina advocatus esse censeatur. At vero nihil habebat ea ab aetatis, qua datum est praeceptum, hominisve, cui datum est, indole abhorrens. Neque isto enim tempore eae de pura ratione informabantur notiones, quales recentissima decrevit philosophia: neque Abrahamus, quantumvis ex vero judicaret, nihil a summo Numine agi posse, quod non aequissimum esset, Genes. XVIII. 25.; illud sibi praesumebat, ut de praecepti difficillimi aequitate dubitaret; cui hoc esset persuasum, sibi in omnibus Deo esse obtemperandum, utpote sem-

per et sapienti et benigno. Atque erat ea ipsa probatio, qualem illustravit eventus, ad praeclaram viri, qui gentis Deo sacrae conditor futurus esset, pietatem, et ad inconcussam, quam in divinis promissis reponebat, fiduciam patefaciendam ita comparata, nihil ut Deo dignius esse merito censeatur. — Majori etiam offensionem fuit Bileami cum asina colloquium, Numer. XXII 28. sqq. Hoc sive in visione accidisse, seu re vera et quocumque tandem modo divinitus effectum fuisse putetur, dijudicandum certe est ex hominum temporumque ratione. Praestigiis enim delectari solebant Moabitae: quorum ergo vates Bileamus, inaudito prodigio et propriis quasi armis oppugnatus, voluntati Jehovae, veri atque Israëuitarum tutelaris Dei, obtemperare cogebatur. — Quod si porro plagas Aegyptiacas, extraordinario modo regioni illatas, ad eandem temporum hominumque rationem exigamus, hac singulae et ad confundendos artis magicae peritos, et ad Mosis legati divini ipsiusque Dei honorem vindicandum perquam appositae debent videri: immo vero, quo magis attendetur Aegyptiaci soli ac coeli natura, eo etiam magis cum hac ipsa convenire censebuntur. — Miraculi quoque plena est captae Israëuitarum arcae sanctissimae commoratio apud Philistaeos ejusdemque in patriam reductio, 1 Sam. V et VI. Sed quidquid in utraque cernitur maxime singulare, illud omne uti casui fortuito adscribi minime potest, quippe qui in tota hac historia magis esset singularis, quam extraordinarius Dei interven-

ventus, ita etiam prorsus ad temporum hominum-
que atque ipsius adeo superstitionis indolem adapta-
tum erat. Universa autem ea relatio, si nos in ip-
sam, ad quam pertinet, aetatem, et in locum, ubi
res acciderunt, transferamus, summam secum ferre
nobis censenda est fidei persuasionem. — Postre-
mo, ne plura congeramus, quae aliquoties memo-
rantur somnia extraordinaria, divinitus definito ali-
quo proposito injecta, in his animadvertere licet
Dei sapientiam, quae se ad hominum in somniis in-
signioribus divini quid quaerentium opiniones ac-
commodaverit, in eorundem vero interpretatione,
humanis artibus frustra tentata, suum honorem,
medias inter gentes falsorum Deorum cultui addic-
tas saepe ac luculenter patefecerit. — Haec igitur
ipsa et accommodatio prudentissima et divinae ma-
jestatis patefactio perquam apposita in quibuscum-
que rebus extraordinariis, quas sacrae continent
historiae, quo diligentius attendatur ac declaretur,
eo magis fatisferi poterit ingenuis veritatis ac reli-
gionis amicis; dum interpretatio mythica, quan-
tumvis blandiri videatur, nihil re ipsa habet, quod
cum librorum sacrorum dignitate conveniat.

C A P U T IV.

DE SCRIPTORUM VETERIS TESTAMENTI HISTORICORUM DIVERSITATE UTILITER ATTENDENDA.

§. I.

Haec est univérſe ſcriptorum Veteris Teſtamenti historicorum indoles, ut, quocumque tandem tempore nonnulla eorum confecta ſint, nos in ipſam, de qua agunt, aetatem transferant: at quidquid iisdem proprium eſt ſingulis, id ſi attenderit interpres, in ſuos uſus convertere poterit.

Obſ. 1. Cum ſupra, P. I. S. I. C. V. §. 2 et 4., ubi de librorum V. T. authentia et fide historica egimus, praecipuas rationes ſtrictim propoſuerimus, quae ingenuo veritatis amico in tanta eorum antiquitate perſuadeant; nimis longum atque a noſtro propoſito alienum foret, de ſcriptis V. T. historicis ad eandem perſuaſionem corroborandam hoc loco ſic agere, ut, quo tempore, quibus auctoribus, quibus adhibitis ſubſidiis compoſita ſint atque confecta, uberius inquireremus: ſed aliquid tamen hanc in rem de ſingulis breviter notare poterimus. Univérſe autem animadvertimus, ſcripta haec-

haecce partim ipsis, de quibus agunt, temporibus confecta, partim summa fide ex antiquioribus documentis conflata, nos in ipsam aetatem transferre, cujus qualemcumque enarrant historiam. Conf. C. II.

§. 1. Obs. 3.

Obs. 2. Praeter generalem hanc scriptorum V. T. historicorum indolem, aliquid in singulis attendere decet peculiare, quod partim ex ratione aetatis, in cujus historia versantur, partim ex auctorum proposito repetendum est. Hoc vero quale sit, optime sic nobis videmur indicaturi, ut servato potissimum temporis ordine singula scripta historica perlustremus, ex iisque illud oculis subjiciamus, quod nostram in rem maxime notabile sit. Quo tamen de argumento, cum latissemi sit ambitus, non longius discurrere ac digredi licebit: sed sufficiet viam quasi aliis monstrare, quam utiliter insistant.

§. 2.

In scriptis igitur, quae Mosi tribuimus auctori, utile est, eam relationum sine ulla arte perscriptarum diversitatem attendere, quae et ad temporum, de quibus agunt, indolem comparata est, et cum Mosi, Israëitarum legislatoris ac ducis divini, consilio proxime conjuncta.

Obs. 1. Insigne animadvertitur in GENESEOS libro cum ceteris libris Mosaicis comparato discrimen,

quippe qui et de rebus agat ipsius Moſis aeyo longe anterioribus ad ipſaque rerum humanarum primordia pertinentibus, et diverſos prae ſe ferat auctores. Nam conſtare eum ex diverſis documentis historicis, ſic a nobis ſupra indicatum eſt, p. 112., ut ſimul inſita diverſorum et temporum et auctorum indicia breviter ſtrictimque commemoraremus. Ipſa ergo, quae ex hac cauſa exſtitit, dictionis diverſitas quam utiliter ad interpretationem attendatur, ex iis colligi poteſt, quae monuimus C. III. §. 6. Obſ. 2. — Eſt autem hoc quoque notatu dignum, relationes huius libri historicas, inde ab evocato ex natali ſua regione Abrahamo uſque ad Iſraëlitarum adventum in Aegyptum ac mortem Joſephi, multo eſſe ampliores. Cum nimirum antea non niſi eae conficerentur ac ſtudioſe ad poſteros propagarentur relationes, quarum argumentum maxime memorabile cenſeretur, atque inter has adeo eſſent quaedam genealogiae praecipuae, primis hominibus magno pretio habitae; cumque iſtae relationes ab iis, ut videtur, aſſervatae eſſent, quibus maxima eſſet religionis cura; Abrahamus, gentis Deo ſacrae futurae parens in ſuaque familia princeps et quaſi ſummus ſacerdos, ſuas ipſius res qualicumque modo perſcribere ſtudiſſe non temere nec improbabiler ponitur, idemque ſtudium ſuo exemplo commendat ſe poſteris, qui primum deinceps in ſua quiſque familia locum tenerent. — Sic ergo et uberiores hae, et breviores illae relationes, quamvis ab omni omnino arte remotae, cum Moſis,

sis, quem Deus gentis sibi sacrae legislatorem constituisset ac ducem, consilio tantopere erant conjunctae, ut eas aptissime ad suorum commentariorum introitum collocaret: simulque ita factum est, ut, in ipsa hujus gentis valde imperfecta ratione historica, ejusdem origines in tanta luce positae sint, quanta nullae ex antiquitate ac ne cultu quidem nobilissimae gentes comparabiles sint.

Obs. 2. Qui libri nomine EXODI, LEVITICI ac NUMERORUM appellari consuevere, commentarios continent, ipsum Mosem ejusque leges ac populum, cujus dux erat, spectantes. Et duo quidem prima Exodi Capita, quibus Israëuitarum numerus, cum in Aegyptum advenirent, eorundemque vexationes, et Mosi natales ac prima vitae tempora breviter describuntur, etsi cum sequentibus suo argumento conjuncta, haud improbabili tamen alium censerì possunt auctorem habere, qui de hisce rebus certior factus esset. Saltem Mosi de suis rebus commentarii ampliores incipiunt Exodi C. III., ubi enarratur modus, quo divini legati munus ei commissum est. Quae deinceps sequuntur in hoc libro et in duobus proxime subjunctis, partim rerum, quae acciderunt, descriptionibus continentur historicis, nec tamen continuam quamdam exhibent historiam, sed aliarum rerum commemoratione saepe interruptam. Praecipua vero illorum librorum pars versatur in varii generis legibus et constitutionibus, iisque non justo ordine dispositis nec ad sua capita redactis, sed ita perscriptis, prouti pro-

cedente tempore atque oblata opportunitate datae erant : immo earum nonnullae interdum repetuntur, atque, ubi opus erat, definiuntur magis. Itaque et hae leges constitutionesque, et illae historiae, et vero monita quoque atque exhortationes semet invicem haud raro excipiunt : ut a leeo ingenio interpreti ubique in hisce libris se offerant cum valde remoti, quo vixit Moyses, aevi, tum difficillimae, in qua erat, conditionis, tum denique nobilissimi, quod divinitus habebat, consilii vestigia alte impressa.

Obs. 3. Postremus liber Mosaicus, DEUTERONOMII titulo insignitus, sermones ejusdem viri continet in plus uno conventu ad populum promissam regionem jamjam introituro habitos, simulque leges partim novas, partim antea latas, et plerumque ad proximum populi statum vel nonnihil mutatas, vel uberius illustratas, vel novis rationum momentis commendatas. — Illos vero sermones cum lego, apta atque ad Moysis conditionem accommodata nonnullarum legum commemoratione interruptos, magnum atque incomparabilem legislatorem eundemque summopere venerabilem senem audire mihi videor loquentem, qui, post superatas incredibiles molestias, morti suorumque adeo laborum fini proximus, cum summa dignitate eximioque animi affectu suos populares ad legum suarum observationem omnibus modis permovere ita studebat, nihil ut ad ejus indolem, consilium ac personam magis appositum fingi posse, mihi persuasissimum ha-

habeam. Atque adeo, si quis forte posterioris ejusque etiam cultissimi aevi homo apud Hebraeos, quibus nulla umquam fuit artis historicae perfectio, tales sermones Mosis subjecisset, ad tantae artis prodigium prorsus obstupescerem. — Ceterum duo postrema hujus libri Capita deinceps ut aptum scriptorum Mosaicorum supplementum adjecta fuisset, nemo est quin facile perspiciat.

§. 3.

In ceteris veteris Testamenti libris historicis, ante captivitatem Babylonicam potissimum confectis, magna cernitur diversitas, ad temporum diversitatem comparata, etsi consilium semper unum idemque et cum religione adeo conjunctissimum est.

Obs. 1. Qui liber nomen JOSUAË in fronte gerit, hoc habet manifesto consilium, cum religione ipsorumque adeo librorum Mosaicorum argumento conjunctum, quod memorat, quo modo Israëlitaë duce Josua, genuino Mosis successore, promissam regionem occupaverint: quam igitur historiam persequitur ad mortem usque Josuae. Etsi autem librum, qualem habemus, huic viro non tribuere licet auctori, est tamen summae antiquitatis, ac potissimum ex iis, quae Josua partim ipse perscrip-

ferat, partim ab aliis perferibi curaverat, cum summa et fide et simplicitate conflatus. Itaque non plenam, quae uno continuo tenore decurrat, continet historiam, sed diversorum, quales suaserat oportunitas ac ferebat remoti aevi ratio, commentariorum conjunctionem. Inde factum, ut longus sit liber in iis rebus enarrandis, quae maximi momenti Josuae aliisque populi viris principibus non videri non poterant: quales erant, transitus Jordanis ab Israëlitis ad occupandam regionem Cananiticam paratus factusque, C. I—IV.; incolumitas Gibeonitarum per fraudem extorta, C. IX.; devictorum regulorum nomina, C. XII.; praesertim vero tractuum, qui singulis tribubus Israëlitarum fortibus jactis obtigerant, definitio, C. XIV—XIX. Quemadmodum autem universae eventa, sermones habiti, diversaeque et gentis et Josuae sensus cum ipsa temporum, hominum, rerumque indole eximie conveniunt, ita etiam cum eadem consentaneum est, quod C. XXIV. 31. de Israëlitis refertur, qui, quamdiu Josuam ducem suum secum haberent, immo aliquamdiu post ejus mortem, in cultu Jehovae persisterint, cum recens esset mirabilium beneficiorum divinorum memoria.

Obs. 2. Longe alia est libri JUDICUM ratio atque ejus, quem modo contemplati sumus. Etsi enim ejus consilium cum religione aequae conjunctum in ipso jam introitu exponatur et ubique deinceps haud obscure appareat, minus tamen singulae ejus partes cohaerent, nec nisi quaedam quasi collectanea,

eaque subinde admodum brevia complectitur, ad historiam, five potius ad conditionem Isaëhtarum pertinentia inde a Josuae morte usque ad aevum circiter, quo inclaruit Samuel. Quandoquidem autem e tribus partibus ipso argumento suo distinctis constat; ex qualicumque Judicum, five populi rectorum historia, C. I—XVI., et ex duplici appendice, quarum una est C. XVII et XVIII., altera C. XIX—XXI.; de singulis his partibus singulatim, ut et de separata quadam ejusdem libri appendice, five Ruthae libello, agamus.

I. Itaque, quodnem sit maximae partis, C. I—XVI. comprehensae, propositum, aperte delatur C. I et II., eratque ut ostenderetur, Ieraëlitas post Josuae mortem ob belli taedium et quietis amorem suae salutis non satis prospexisse, neque Cananitas debellasse aut expulisse, uti debuissent, immo priorum Jehovahae prodigiorum immemores a vero ejus cultu descivisse, sibi que adeo mala contraxisse gravissima, quorum intimo sensu quotiescumque afficerentur, liberatos fuisse eos per Judices divinitus excitatos, sed deinceps denuo in pristinam sibi que vehementer noxiam perversitatem eos prolapsos fuisse. Cum hoc igitur definito proposito convenienter commemorantur inde a C. III. ea Isaëhtarum fata, quorum opportunitate singuli Judices crearentur, horumque ipsorum res quaedam praecipuae, in populi salutem gestae. Habet autem haec libri pars indicia summae cum antiquitatis, tum historicae auctoritatis perquam luculenta, inter
quae

quae eminent magni spiritus canticum a Debora compositum, C. V., et eximia Jothami fabula moralis, C. IX. 6 — 15.: sed continet simul per multa valde singularia, quibus haud pauci offensi fuere. Verum haec et ad temporum hominumque indolem quo magis exigantur, quoque major in iis respectus habeatur divini in regenda Israëlitarum gente consilii, ad ipsam temporum hominumque indolem sapienter accommodati, eo minorem afferent offensionis causam. — An autem ista Judicum tempora dici possint heroica, vehementer dubitamus. Fuerunt quidem factis quibusdam bellicis aliisque minus consueto modo memorabilibus insignia, valde turbulenta plerumque atque univérse rudiora. Verumtamen minus apte omnino cum temporibus Graecorum heroicis comparantur, qualia ex poëtarum carminibus innotuerunt, et in quibus heroës, sive semidei aut Deorum filii praecipuas partes egerunt. Erant potius prima Israëlitarum post constitutam rempublicam tempora, eaque quasi juvenilia, in quibus adeo juvenilem petulantiam demonstrarunt sibi valde funestam, sed subinde per ipsos ejus effectus infelices compressam, et nonnullorum virorum, quibus patriae salus curae cordique esset, fortitudini atque audaciae pro aeviratione demonstrandae peropportunam. Est vero tota haec libri pars ita comparata, ut manum fere arguat Samuelis: cum cujus certe ingenio, ex historia notissimo, eximie convenit manifestum istius partis propositum; praesertim si conferantur, quae

ips

ipse dixit in solenni populi conventu, 1 Sam. XII. 7—11.

2. Prior libri appendix, C. XVII et XVIII., uti nihil quidquam continet a consueto rerum ordine recedens, ita etiam historiam narrat, quae ad tempus quidem mortuo Josuae proximum referenda videtur, coll. C. XVIII. 1. et Jos. XIX. 47., sed suo tamen argumento, ipsoque, quo narratur, modo nullam prorsus cuiquam exornatae traditionis, nedum fraudis, suspicionem movere potest, sed maximam injicit persuasionem veritatis. Quamvis autem, quae esset eo tempore religionis depravatio, quae morum perversitas, manifesto exhibeat, atque eatenus cum ipso prioris partis proposito perspicue conjuncta sit, non ejusdem tamen auctoris esse merito censetur, quippe qui numquam adhibuerit formulam in ea occurrentem C. XVII. 6. XVIII. 1., qua nullus dicitur tunc fuisse rex Israelitarum, sed unusquisque pro suo lubitu egisse. Atque ejusmodi formula, cum auctorem nobis arguere videatur, qui recens introducta dignitate regia laetaretur, quae meliorum temporum spem sibi faceret, impedit quidem, quo minus Samuelem istius appendicis auctorem habeamus, qui mutatam regiminis formam vehementer improbaret, verum efficit tamen, ut hujus aevo concinnatam fuisse eam arbitremur, utque adeo id, quod dicitur C. XVIII. 30., idolorum cultum in tribu Danis mansisse עַד גְּלוֹת הָאָרֶץ, vertamus, *donec migrarent*, sive inde secederent, *istius tractus incolae*

lae, five Danitae qui eum occupaverant: nam illud, adjecta vs. 31. altera temporis notatione magis definitum, ut de captivitate Babylonica intelligamus, vetat potissimum Davidis regis cura in extirpando publico idolorum cultu nobilissima.

3. Eundem spirat incertum auctorem altera appendix C. XIX—XXI., cum et eandem formulam habeat de rege Israëlítico nondum creato ac populi sibi hinc quaelibet permittentis licentia, C. XIX. 1. XXI. 25., et similis sit de temporum pravitare argumenti, et historiam referat ejusdem circiter aetatis; coll. C. XX. 28. Nec minora secum fert optimae fidei indicia. — Utraque, ergo appendix, aequae ac major libri pars, etsi non eodem prorsus quo haec modo, res descripsit, ex rudiorum temporum indole dijudicandas.

4. Quod vero attinet ad separatam ejusdem libri appendicem, quae est in RUTHAE libello, huic non eundem fuisse atque illis auctorem, satis ostendit ejus initium, quo historia, quam refert, dicitur Judicum tempore accidisse, non adhibita adeo eadem, quae in utraque superiore appendice notabilis est, formula. Est vero prorsus dissimilis argumenti, etsi etiam cum religione conjuncti, docetque, nec generalem fuisse apud Israëlitas morum corruptionem, et felices esse pietatis ac probitatis effectus. Atque hanc, ingenuae simplicitatis et valde commendabilis exempli plenam, ac genti, ex qua natus erat David, honorificam historiam quo attentius perpendimus, eo magis suspicamur, ejus perscrip-

tac

tae auctorem fuisse Samuelem, qui eandem, ex antiquo quodam documento in Davidis familia aservato petitam, hoc proposito usibus destinaverit Israëlitarum, ut et scirent, Davidem, quem divinitus ad regiam dignitatem consecrasset, proavos habuisse, verae ac genuinae pietatis nomine venerabiles, et simul discerent, nihil tali pietate esse, in quacumque vitae conditione et in maximae quoque depravationis temporibus, utilius ac laudabilius.

Obs. 3. Libros, nomine inscriptos SAMUELIS, ex diversis documentis historicis conflatos fuisse, atque hanc eorum compositionem interpreti perutilem esse observatu, colligi potest ex iis, quae supra notavimus, p. 360. coll. p. 327. sq. Et vero post qualemcumque continuam Davidis historiam quaedam adjiciuntur appendices, 2 Sam. XXI-XXIV. Quocumque autem tempore eam, quam nunc exhibent, formam acceperint; quod destructae priori reipubl. longe antea nobis videtur fuisse: in rebus si-
ne levisima etiam artis specie describendis veritatem prae se ferunt tam fidam indivulsamque comitem, ut ipsos hominum sermones, quales habiti sint, referant perscriptos; quod notavimus p. 355, sq. Horum igitur librorum uti generale consilium cum religione quam maxime conjunctum est, ita etiam hoc in eis elucet peculiare propositum, ut cum Samuelis, qui magnam vim habuerit in res civiles et sacras Israëlitarum, vitam, tum Sauli primi regis creationem, indolem ac res gestas, tum vero etiam Davidis, in cujus gente stabilis futura esset post-
po-

posito Saulo regia dignitas, res praecipuas ac varia fata ingenue et candide enarrarent. Per multa quoque alia continent, per oblatam opportunitatem commemorata, ad diversam et temporum conditionem et morum rationem, atque ad quorumcumque hominum ingenium, nullo fucato colore repraesentatum, spectantia. Quae adeo singula, breviter hic a nobis indicata, utiliter attendantur, et, quantum opus sit, ad aevi indolem exigantur.

Obs 4. Quos REGUM libros appellare solemus, hi historiam Israëlitaram persequuntur ind^e a postremis Davidis regis temporibus usque ad destructam penitus priorem rempublicam. Longior ea est in nobilissimi regis Salomonis, multo brevior in ceterorum regum rebus describendis: atque de his quidem ea potissimum notantur, quae proxime ad religionem, cuius in iis etiam libris respectus habetur perpetuo, pertinerent; nec magnam partem nisi quaedam dantur excerpta ex uberioribus iisque adeo saepe allegatis annalibus, quae modo maiora, modo minora conspiciuntur, prouti, quemadmodum certe conjicere licet, auctori, qui ea faciebat, res ipsae magis minusve notabiles, et cum suo, quod religionem spectaret, proposito conjunctae esse videbantur. — Hinc ergo explicari potest, unde sit, quod ea, quae scisso post Salomonis mortem in duas partes imperio, in regno Israëlitico acciderunt, fusius enarrantur, quam quae in Judaico, cuius civis cum esset auctor, idcirco in illis utpote minus notis perscribendis morari voluerit diutius. Verum est aliud quid,

quid, idque intellectu difficilium, quod in regno Israëlítico, per religionis perversitatem magis infami, multo et plura et magis singularia, quam in Judaico regno, animadvertuntur extraordinarii interven-
tus divini indicia. Hanc ergo in rem haud inu-
tile profecto est observatu; licet id a multis recen-
tioribus superbe rejiciatur: consentaneum cum Dei
sapientia fuisse, ut in eo regno, ubi publica auc-
toritate stabilitus esset cultus sibi vehementer im-
probatum, ac sua dignitas per continuas et non in-
interruptas regum constitutiones palam ac perpetuo
contemnebatur, hanc ipsam omnibus modis, atque
ad hominum temporumque indolem apposite, fusti-
neret. — Ceterum hi libri ita nobis comparati cen-
sentur, ut, cum varii deinceps auctores probatissi-
mae fidei fuissent, quorum alius de rebus Salomo-
neis egisset, alius de rebus regni et Israëlítico et
Judaici, quamdiu utrumque una perdurasset, alius
de rebus, quae post illius destructionem usque ad
tempora hujus destructioni proxima acciderent; ali-
quis fuerit vir divinus, qui huic destructo super-
stes diversa ista collectanea conjungeret, adjectis
quibusdam, quae ad regni interitum pertinerent:
qui adeo cum desinat in narranda libertate Jojachi-
no regi in exilio restituta, paulo postea illud suum
opus ad finem perduxerit.

§. 4.

Ad tempora captivitati Babylonicae posteriora pertinent nonnulli libri historici, sua singuli fere indole distincti, sed in ipsa sua dispari ratione et consilii diversitate ad religionis causam aequè spectantes.

Obs. 1. CHRONICORUM libri sua indole aequè ac dictione auctorem arguunt, qui post reditum Judaeorum e captivitate vixerit. Et vero ipsum eum reditum sub horum librorum finem sic attigit, ut in eo divinae promissionis effectum animadverteret. Hunc enim locum ad istos libros pertinere, neque ab alio quodam ex Ezrae libro, qui ab eo incipit, postea adjectum esse, re attentius perpensa minime dubitamus. Itaque nobis veri etiam simile videtur, Ezram peculiari, sed cum religione conjunctissimo, proposito hunc librum confecisse in usum Judaeorum, qui rempubl. ipsamque religionem instaurarent, atque hanc in rem adhibuisse collectanea quaedam, stante adhuc, sed ad interitum vergente republ., sive a Levitis quibusdam magno religionis studio ductis, sive a prophetarum scholarum alumnis, sive ab utrorumque nonnullis, et maximam partem ex antiquioribus libris, iisdemque qui in libris Regum allegantur, facta: a quorum auctoribus cum indicati essent fontes, unde

de ea hausissent, horum etiam mentionem, ad majorem veritatis testificationem, adjecerit Ezras, quamquam uberiores hi annales non amplius adescent. Interiisse enim eos cum ipsa republ., utpote in regum palatiis aservatos, haud improbabilius monuimus p. 51. Jam vero hisce observatis universa eorum librorum ratio optime intelligatur. Cum nimirum Judaeorum in patriam redeuntium magnopere interesset tabulas genealogicas habere, has, quatenus reperire posset atque e re sua esse judicaret, perscripsit Ezras, adjectis subinde, pro Orientalium ipsoque avito Hebraeorum more, annotationibus historicis, L. I. C. I—IX. Deinde res Judaici regni, quae solae magni momenti esse censerentur, ab eo inde tempore persecutus est; quo Davides mortuo Saulo ad regiam dignitatem pervenit: ac deinceps ibi tantummodo regnum Israëliticum commemoravit, ubi necessarium esset. In historica ergo eaque praecipua utriusque libri parte ex Samuelis et Regum libris ea repetiit, quae in continua quadam historia praeteriri vix possent, alia omisit, alia vero supplevit: atque in his supplementis ea praesertim memoravit, quae ad religionem ac divinum cultum pertinerent.

Obs. 2. Quod peculiare est in dictione utriusque libri Chronicorum, id etiam in dictione libri, qui EZRAE tribuitur auctori ejusque nomen praefert, animadvertitur, quatenus lingua Hebraica conscriptus est. Itaque Ezras, vir ex gente sacerdotali et cui maxima erat religionis cura, postquam

libros Chronicorum cum brevi reditus commemoratione ad finem eo perduxerat tempore, quo primū Judaei in patriam revertebantur, animum videtur induxisse, praecipua eorum, quae ad patriae rerumque sacrarum instaurationem pertinerent, in separato libro tunc perscribere, cum ipse in Judaeam abiisset; eumque inchoavit eodem plane modo, quo alterum finierat, siquidem brevis ista reditus relatio aptissimum praebebat novi libri introitum. In hoc autem libro cum notare vellet primas res Judaeorum reducum maxime memorabiles, eas complexus est C. I—VI., ex optimis, quales ei paterent, fontibus haustas: atque adeo documentum aliquod Chaldaica lingua perscriptum inseruit integrum C. IV. 7. usque ad VI. 18. Deinceps vero C. VII—X. res enarravit, quae post suum acciderant adventum: quas vero cum, prout ferret opportunitas, perscriberet; cumque haec sua collectanea, aequae ac superiora illa, sine ulla arte, neque ad continuae adeo historiae alicujus normam conjungeret; inde est, quod in altera hac libri sui parte non tantum litteras, a Persarum rege sibi in Judaeam abituro traditas, Chaldaica, qua scriptae erant, lingua adjecit, C. VII. 11—26., verum etiam quod de semet ipse modo in prima, modo in tertia persona, locutus est, de hac inconcinnitate tollenda nequaquam sollicitus.

Obs. 3. Liber, qui non modo NEHEMIAE nomen in fronte gerit, sed in ipso etiam introitu hunc designat auctorem, eundem auctorem declarat in longe maxima sua parte: in qua de iis, quae in Judaeo-

daeorum reducum salutem effecerat, ita locutus est, ut saepe, in magnis difficultatibus atque impedimentis, quibuscum sibi colluctandum esset, mentem recti consciam ingenue patefaceret, C. V. 19. VI. 3, 11, 14. XIII. 8, 14, 21, 22, 29, 31. Cum autem insigni munere fungeretur in aula regis Persarum, solus et impensus suorum, quos in rebus tum civilibus, tum sacris instaurandis perparum proficere, immo vehementer laborare intellexisset, popularium amor eum permovit, ut veniam a suo principe peteret atque impetraret eos omni ope adiuvandi, C. I. II. 1-8. Itaque regii legati dignitate atque auctoritate instructus, C. II. 9., hanc et luculenter in Judaea sustinuit, vivo adhuc Ezra, et efficaciter adhibuit. Quod vero quomodo fecerit per duodecim annos continuos, coll. C. V. 14., ipse, haud diu ante quam abitum pararet, perscripsisse videtur inde a C. I. usque ad VII. 5., subiecto eorum, qui in pristinam patriam redierant, catalogo, qualem perscriptum repererat, VII. 6-73. Deinceps, cum iterum in Judaeam eodem, quo antea, proposito advenisset, quaedam adjecit, quae partim perscripta reperisset, C. VIII. usque ad XII. 26., partim ipse litteris consignasset, C. XII. 27. usque ad XIII. 6., ut idonea eorum, quorum antea commentarios qualescumque confecerat, supplementa: atque inde a C. XIII. 7. breviter ac summam ea enarravit, quae postea ad rerum instauracionem peregerat. — Hoc igitur modo nobis videtur optime universa libri indoles exhiberi, ad im-

perfectam utique aetatis rationem historicam exigenda.

Obs. 4. Ab iis, quos hactenus spectavimus, V. T. libris valde diversus est ESTHERAE libellus; ejus auctor Judaeus, etsi historiam enarravit perquam memorabilem, in qua notabilis esset divinae providentiae cura in periculo, quod suis popularibus, qui in Persarum remanserant provinciis, imminuerat, dispellendo demonstrata, quaeque sacro cuidam festo quotannis celebrando originem dedisset, hunc tamen eventum Deo non diserte adscripsit auctori, quem nusquam nominatim memoraverit. Qua igitur in re, si haud improbabilius conjicere liceat, hominem videre nobis videmur Judaeum, qui, cum inter Persas versaretur, quibus iste eventus vehementer calamitosus accidisset, omnem omnino offensionis speciem evitare voluerit, ac sedulo abstineret a divini beneficii magnitudine extollenda: quocirca historiam simpliciter enarraverit, suumque cum religione conjunctum consilium re ipsa magis patefecerit quam verbis. Idem autem se exhibuit ad continuam aliquam historiam diligenter perscribendam satis idoneum: qualem peritiam apud Persas, majore cultu nobiles, acquisiverit. Est vero ad minutias usque accuratus, ut haud diu post eventum historiam literis consignasse videatur: atque cognitos habuit ipsos rerum annales regios, ad quos provocavit C. X. 2. — Ceterum, quo majorem quis sibi comparaverit de priscis Persarum moribus notitiam, quoque magis perpenderit famosi XERXIS, quem maxi-

me probabilis sententia eundem esse atque AHA-SUERUM statuit, indolem, eo etiam facilius animadvertet, omnia in hoc libello ad vivum expressa et veritati convenienter repraesentata esse.

§. 5.

Postremo, sunt in quorundam prophetarum scriptis partes historicae, non minus quam ipsorum munus cum religione conjunctae.

Obs. 1. Quandoquidem prophetae apud Hebraeos ii praefertim dicebantur, qui, divinae voluntatis interpretes extraordinarii, et divinitus religionis in causa legati, hujus religionis decus sustinere debebant, eamque ex intima sua indole patefacere atque commendare: facile patet, ea, quae convenienter cum hoc suo munere perscripserint, proximo cum religione nexu conjuncta esse.

Obs. 2. Itaque quae in JESAIÆ libro sunt historici potissimum argumenti Capita XXXVI—XXXIX., perspicuum habent respectum ad religionem. Nec dubitamus adeo, quin ei auctori aequè tribuenda sint, ac illud quod historicum est in ejusdem libri C. VII. Ex illis ergo maxime Capp. alius quidam auctor petiisse nobis videtur, quae nonnullis mutatis leguntur 2 Reg. XVIII. 13. usque ad XX. 19.

Obs. 3. Nec dubitaverit quispiam, quin quae plures subinde sunt in JEREMIAE libro prophetico partes

historicae usque ad C. XLIII., hunc habeant auctorem. Sed merito dubitari potest de ea parte, quae est C. LII. Legitur eadem 2 Reg. XXIV. 18. usque ad XXV. 30. cum exiguis mutationibus; ut adeo, ex communi fonte utrobique hausta, Jeremiae libro, qui perspicue clauditur cum C. LI., apertissimi supplementi instar adjecta fuisse videatur.

Obs. 4. Quae vero in DANIELIS libro historica sunt, horum pleraque magnae offensionis jamdudum dederunt materiem: quocirca sunt recentiores, qui eorum pleraque ex traditionibus hausta atque in prorsus incredibilem speciem transformata esse perhibeant. Ac singulare etiam visum est, quod inde a C. II. 4. usque ad finem C. VII. lingua libri sit Chaldaica, immo subinde in ea parte occurrant Graecae originis vocabula. Et postremum quidem hoc non demonstratum vidimus, cum in nonnullis istiusmodi vocabulis quaesita sit similitudo, in aliis fortuita, in musicis vero instrumentis C. III. 5. memoratis ita comparata, ut Graecae appellationes potius censendae sint originem Orientalem habere, quas barbaras dixerit Strabo, L. X. p. 722. Deinde, tametsi obscurum est, quod in tota ista parte continuus sit linguae Chaldaicae usus, conjici tamen cum aliqua veri similitudine potest, Daniellem, cum ea, quae Chaldaice dicta essent, hoc ipso sermone perscribere incepisset, eodem, qui popularibus suis etiam notissimus esset, sermone perrexisset, sive data opera, seu ex naturali quadam impulsione, ad cultiorem scribendi rationem, minime
exi-

exigenda, ac deinceps alia eodem sermone adjecisse. postea autem ob quamcumque tandem causam Hebraice scribere maluisse. Quod vero ad incredibilem plerarumque relationum speciem attinet, nobis quidem persuasissimum est, posse eam a cavillationibus vindicari et ad fidem ingenuo veritatis amico faciendam haud ita difficulter componi. Enimvero et consideranda est Dei sapientia, qua apud gentem a sui cognitione cultuque alienam, apud quam exfularent Judaei, sui nominis dignitatem eo sustinuerit modo, qui maximam vim haberet: et spectandum est prophetae consilium, quo ea litteris consignaverit sola, quae ad sacrum suum munus suamque religionem unice pertinerent, sed partim tamen etiam cum civili, quo apud exterum principemungebatur, munere conjunctissima essent: et attendenda praesertim est temporum, hominum, morum, rerumque ratio, ad eamque intelligendam atque illustrandam adhibendum, quidquid aliunde etiam lucis peti possit; cujusmodi est E. C. captae urbis Babelis opportunitas, Dan. V. coll. Herod. I. 191. et Xenoph. Cyrop. L. VII. p. 190, 191.: quae diversae relationes semet invicem confirmant, immo confirmantur etiam ex Jesaiae praedictione, C. XXI. 4, 5.

PARTIS TERTIAE

SECTIO SECUNDA.

DE INTERPRETATIONE SCRIPTORUM POETICORUM.

CAPUT I.

DE EO, QUOD POESEOS HEBRAICAE PROPRIUM EST.

§. I.

Quidquid poëtice conscriptum est in Veteri Testamento, peculiari quadam orationis structura ipsoque dicendi genere a prosae orationis scriptis potissimum distinguitur.

Obs. I. Quandoquidem antiquioribus temporibus ingenium Hebraeorum singulari modo ad colendam poësin idoneum erat, plurima ab iis antiquitus composita fuere carmina, atque insignis pars V. T. poëtice cernitur conscripta esse. Huc ergo pertinent

nent non modo ii libri, qui ad poëticos merito referuntur; quales sunt Jobi liber, Psalmi, Proverbia, et Canticum Salomoneum; verum etiam longe maxima pars librorum prophetiarum de quibus deinceps agemus, et nonnulla carmina in libris praesertim historicis occurrentia.

Obs. 2. Uti peculiaris est indoles poëtici sermonis, qta semet ipse apud quascumque gentes distinguit, ita proprium est quoddam poëticae orationis genus apud Hebraeos. Prosa eorum oratio valde est laxa, soluta, ab omni cultu contumque remota, et, nisi gravior sit loquentis scribentisque affectus, simplicissima atque humilis fere. Sed aliquid concinni ac studio fere quaesiti habet eorumdem poëtica dictio: nec tantum se altius effert plerumque, verum etiam cultu quodam eminet suoque splendet ornatu. Praeter conceptum ac sensum vim, imaginumque ac figurarum copiam et audaciam, qua saepe excellit, semper in ea animadvertitur numerosi quid ac paene musici. Major ei est verborum selectus, majorque dictionis cura univérse: ac rariores nonnumquam habet voces, earumve formas significationesque, constructiones vero minus consuetas, magisque ellipticas, abruptas, impeditas. Verbo: in summa linguae aequabilitate apud scriptores Hebraeos, tanta est prosae ac poëticae orationis dissimilitudo, quanta vix alibi usquam major reperiatur.

Obs. 3. Cum ipsa priscorum Hebraeorum lingua ad poësin quam maxime comparata esset, viguit
apud

apud eos poësis, quamdiu nativum suum vigorem lingua retinuit, sed non decrescere non potuit eadem, cum lingua decresceret. Itaque, vergente ad interitum priore republica, et lingua et poësis haud leve detrimentum acceperunt, ac per ipsum ejusdem reipubl. interitum et subsecutum gentis exsilium tantopere pascae sunt, ut ne instaurata quidem republica pristinam vim recuperarint, nec nisi perpauci essent, qui post istam calamitatem facultate poëtica emererent. Deinde, aliae quoque efficere causae, ut diversorum temporum poëtae Hebraei multum a se invicem diversi essent. Nam singulorum et temporum ratio et poëtarum conditio suam vim habebat; neque his omnibus idem erat ingenium poëticum, sed diversum pro infinita humanae indolis diversitate. Nec denique unus idemque poëta sui ubique simillimus erat, sed, pro diverso quo occupabatur argumento, ac pro affectuum quibus movebatur diversitate, modo placidi instar fluminis agebatur, modo rapidi instar torrentis ruebat. At qualiscumque sit ista diversitas, sunt peculiare quidam poëticae Hebraeorum orationis characteres, rudius jam Obs. 2. adumbrati, sed quos singulatim lustrasse operae pretium fuerit.

Obs. 4. De variis carminum Hebraicorum generibus ut referamus, ad nostrum institutum non attinget. Sed hoc universe monemus, non decere, ut in iis et distinguendis et appellandis rationem sequamur a Graecis petitam, quae non nisi perquam coacte ad Hebraeos poëtas accommodetur.

§. 2.

Generalis proprietas poëseos Hebraicae posita est in sententiarum parallelismo, qui efficit, ut singuli versus in duo aut interdum plura membra distribuenda sint, quae sibi invicem, etsi non uno modo, respondeant.

Obs. I. Erat hoc commune omnium temporum poëtis Hebraeis, ut singularem aliquam sectarentur in versibus distribuendis aequabilitatem, utque, in quocumque tandem argumento versarentur, et, sive sublimius se efferrent, seu lenius moverentur, sententias carmine expressas ad quamdam harmonicam rationem exigerent, quae suavem earum, in breviores periodos distributarum, quasi concentum exhiberet. Aptæ appellatione dici solet sententiarum parallelismus: qui antiquissimus character poëseos, ut patet ex Genes. IV. 23, 24., isque et valde simplex et vi haud exigua insignitus, Hebraeis, ad musicam quasi factis et primorum hominum indolem plus uno modo referentibus, ita semper arrisit, ut, quamdiu excolerent poësin, ad eum constanter se componerent. In hoc autem usu parallelismi constantissimo ab ipsis differebant Arabibus, quamvis ceteroquin his et poëseos studio et moribus suis simillimi essent.

Obs.

Obs. 2. Hic sententiarum parallelismus, quo poësis Hebraeorum a prosa oratione manifesto distinguitur, non uno eodemque se ubique modo habet; sed, uti ipsa sua indole haud parum conducit cum ad ornatum, tum ad sententiarum pondus, ita etiam magna sua ac multiplici varietate placet atque delectat. Quod nimirum ad externam ejus formam, sive distributionem membrorum, attinet; in qua saepe a recepta distinctione recedendum est: singuli ejusdem carminis versus plerumque quidem in duo, nonnumquam tamen in tria, rarius in quatuor, veluti Thren. I. 7. II. 19.; membra distribuendi sunt. Quod si autem membra sunt longiora, haec ipsa interdum in duo breviora membra dividi possunt, ut Psalm. XIX. 8-11., rarissime in tria, veluti Thren. IV. 18. in hemistichio posteriori. Sed, ne alias plures varietates commemoremus, satis fuerit breviter etiam aliquid de praecipuis ipsius sententiarum parallelismi varietatibus notasce.

Obs. 3. Itaque sunt parallela synonyma, sive ita disposita, ut eadem sententia aliis potissimum verbis idem significantibus denuo exprimatur: quod genus omnium frequentissimum sic solet tractari ab Hebraeorum poëtis, ut admirabilem quamdam vim plerumque addat sententiis. — Porro, sunt parallela antithetica, quando in duobus alicujus versus membris opposita inest sententia, altera ad alteram proxime relata; quod ubi fit, haud raro verba verbis contraria sibi invicem respondent: atque

que hoc genus praesertim frequentatur in proverbiiis, adagiis, et dictis quibuscumque acutis, idemque ipsis sententiis haud leve affert plerumque et robur et acumen. — Postremo, sunt parallelae syntheticae, quorum haec est ratio, ut neque rei ejusdem repetitione, neque oppositione rerum diversarum, sed sola verborum constructione versus alicujus partes sive membra sibi invicem respondeant: in quo genere uti magna est varietas, ita etiam singularis est quaedam vis, maxime ubi breviores cumulantur sententiae, et, quod saepius fit, alius generis parallelae, in primis synonymae, interjiciuntur. — Qui igitur praecipuus est semperque obtinet poëseos Hebraicae character, idem sententiarum parallelismus praecipua est structurae Hebraeorum poëticae virtus.

§. 3.

Praeter hanc sententiarum aequabilem distributionem, habet Hebraeorum poësis in ipsa verborum dispositione aliquid numerosi et canori: quamquam neque ejusmodi habet metrum, quod ex syllabarum quantitate ad justam aliquam mensuram exacta oriatur, nec rhythmum quemdam verborum eodem modo desinentium; sed habet interdum illud artificium, quo versus ad ordinem litterarum alphabeticum comparati sunt.

Obs.

Obs. 1. Tametsi veram linguae Hebraicae pronuntiationem nemo prorsus assequatur, ab iis tamen, qui in poëtis Hebraeorum legendis paulo sunt exercitiores, facile animadvertitur aliquid, quo aures suaviter afficiantur, quodque in prosa eorundem oratione in ipsisque sermonibus cum majori affectu prolatis non aequè apparet; ut adeo quodcumque ipsorum lingua numerosi contineret atque canori, quod profecto haud est exiguum, illud omne studiose in suam poësin conferrent. Atque hoc non eodem ubique, sed incredibiliter diverso modo se habet, at sic plerumque comparatum est, ut quadam quasi musica suavitate, quae non modo ex aequabili membrorum distributione, verum praesertim ex ipsa verborum dispositione atque structura existat, deliniatur idoneus quisque iudex, ac saepe propemodum nescius abripiatur. Hujusmodi est in primis incomparabilis descriptio equi bellici Job. XXXIX. 19—25.: in qua, ut ita dicam, varios generosi equi motus et eximie expresse videre, et ad quamdam quasi musicam conformationem cantatos audire tibi videaris.

Obs. 2. Haec cum sit ratio poëseos Hebraicae, jamdudum fuere, qui eam, fere uti Graecam ac Latinam poësin, metricam esse judicarent. Quocirca alii alio modo rem expedire tentarunt: sed nemo fuit, qui suos conatus fatis probare et cum felici successu commendare potuerit. Neque hoc miramur utique; quandoquidem nobis persuasissimum est, pedes metricos, ad certam syllabarum quan-

quantitatem exactos, Hebraeis, in summa gentis et antiquitate et simplicitate, non fuisse. Constat deesse eos Francis, Germanis, Belgis, aliisque pluribus gentibus Europaeis, quantumvis poësin ac musicam impensò studio colant, atque orationem poëticam habeant a prosa qualibuscumque numeris distinctam. Esse eos in Arabum poësi, minime negamus: sed praeterquam quod parallelismus sententiarum, Hebraeorum poësi proprius, demonstrat, hanc illi non ab omni parte similem esse, metrica ista ratio non semper apud Arabes obtinuit, sed recentius introducta est: quod ipsi testantur (*).

Obs. 3. Minus etiam probabilis est eorum sententia, qui in antiquioribus saltem quibusdam Hebraeorum carminibus versus sibi reperisse videntur eodem modo desinentes. Quotiescumque enim hic observatus est verborum rhythmus, casu censi debet exstitisse, non vero de industria captatus esse, ut fieri solet Arabibus: neque etiam cum parallelismo membrorum ubique facile ad concordiam redigatur.

Obs. 4. Sed est aliud quoddam artificium, cum quadam puerorum, qualem plus uno nomine prae Hebraeis adscribere licet, simplicitate contentum, quo eorum poëtae nonnumquam delectabantur, quodque in eo positum erat, ut suorum

car-

(*) Vid. Pocock. *de morib. Arab.* p. 160, 161, et in nova WHITII edit. p. 166.

carminum versus ad alphabeticum litterarum ordinem conficerent, utque horum singulorum primis vocabulis istum ordinem, etsi non eodem semper modo, repraesentarent. Ex hoc genere supersunt manifesti Psalmi XXV. XXXIV. XXXVII. CXI. CXII. CXIX. CXLV. Proverb. XXXI. 10—31. et Thren. I—IV. Fecisse hoc videntur memoriae juvandae, magis quam quaesiti cujusdam ornatus causa: cumque per ipsum Alphabeti ordinem, cui se obstringerent, mentis impetus vehementer cohiberetur, hinc est, quod minor plerumque vis et concitatio in his, quam in aliis carminibus, animadvertitur.

§. 4.

Uti semper orationis Hebraeorum poëticae structura est sententiosa, ita plerumque eadem oratio simul est valde figurata.

Obs. 1. Praeter sententiarum parallelismum, proprium illum ac perpetuum poëseos Hebraicae characterem, hoc ea habet commune cum aliarum quarumcumque gentium poësi, ut variis orationis figuris imaginibusque maximopere delectetur. Et vero harum ope vitam quamdam animamque accipit poësis; sine his ea languet frigetque: has denique arripiunt sibi vindicant amicas quasi auxiliatrices varii affectus humani, in quibus exprimendis movendisque cernitur verae poëseos vis
prae-

præcipua. Cum igitur prisci Hebraei et ingenio vividi, et affectibus fervidiores, et rebus in sensus incurrentibus maxime moveri soliti, et ad poësin in primis facti formatique essent: hinc eorum poësis plerumque valde est ornata imaginibusque splendida.

Obs. 2. In imaginum a quibuscumque rebus petitarum usu vehementer luxuriari Hebraeorum poëtas, jam supra animadvertendi oblata est opportunitas, P. II. S. II. §. 5. *Obs. 3 et 4.* Hic autem præterea animadvertimus, esse eos hac in re Arabum poëtis simillimos, etsi prudentiores, moderatiores, exquisitiores: quod partim certe majori cuidam cultui, quo propius ad Græcos quodammodo accedebant, attribuendum videtur. Quamquam iidem haud raro nobis cenferi possunt imagines nimis cumulare, aut in iis utendis non satis casti esse vel justo audaciores. At iniquum esset eos ex nostro, qui sub longe alio coelo degimus, sensu omnino dijudicare.

Obs. 3. Ne quid de aliis orationis figuris dicamus, quibus frequenter Hebraei utuntur poëtae, unam breviter lustremus prosopopoeiam, qua mirifice delectantur, aequè ac Arabes. Nulla enim imago ad res sensibus subjiaciendas magis comparata esse videbatur: ac nihil fere est, quin illud Hebraica poësis ut personam inducat, ac vita, immo sentiendi, judicandi, loquendi facultate instruat. Exempla ubique occurrunt in C. S., ex quorum incredibili et multitudine et varietate luculenter patet,

quam feliciter, quamque apte ea in re ingenio indulgeant Hebraei. Ex hoc genere est id, quod P. II. S. II §. 5. Obs. 6. attulimus ex Proverb. VIII. 22 - 31. Atque huc etiam pertinet, quod Deum saepe inducunt vel adventantem, vel loquentem; veluti Psalm. L. et Job. XXXVIII-XLI., ipsosque etiam Angelos aut spiritus coelestes quasi advocant praesentissimos; veluti Psalm. XCI. 11, 12. et Job. IV. 12-21. In quibus fictis Dei Angelorumve inductionibus poëtas cernere licet praestantissimos: et quamquam id, quod versibus exprimunt, oculis auribusve non exceperint, in hujusmodi tamen prosopopoeia adornanda tam sunt eximie felices, ut nihil cum summi Numinis majestate convenientius fingi posse videatur.

§. 5

Inter imagines, quibus Hebraeorum poëtae delectantur, eminent ingenii quaedam commenta, sive ab iis ipsis efficta, sive aliunde accepta: quae etsi mythorum aut fabularum nomine appellari possint, nihil tamen habent a divinorum poëtarum dignitate alienum.

Obs 1. Quemadmodum Hebraeorum poëtae fictas amant personarum ipsiusque Dei inductiones, ita quoque ab aliis varii generis commentis nequaquam

quam abhorrent. Itaque aurora fingitur alis instructa, quibus volitet ac solem praecedat per aethera, Psalm. CXXXIX. 9. — Deus describitur suos in coelis habens pluviarum, nivium, grandinumque, immo ventorum thesauros, quos pro luctu aperiat, Deuter. XXVIII 12. Job. XXXVIII. 22. Psalm. CXXXV. 7. Jerem. X. 13. LI. 16., idemque Cherubis, ut glorioso praesentiae suae ac majestatis solio, ex aede sacra quasi in supremos coelos translato, insidens, ac ventorum alatorum vi quam citissime actus per nubes, dum intonat, Psalm. XVIII. 11. — Postremo, ut alia mittamus, qui coelites et sancti dicuntur Job. XV. 15., iidem per adspectabiles coeli partes distributi finguntur, ipsorumque adeo astrorum coelestium nomine designantur C. XXV. 4. Sunt autem hae prorsus effectae rerum imagines, ad populi captum accommodatae et ad sensus movendos perquam comparatae. — Sed alia etiam sunt poëtis commenta insigniora, ex opinionibus popularibus arrepta quas amplificare amabant atque exornare. Hujusmodi est, quod, cum Deus humano more informaretur, curia ei tribuebatur, ad regum ac principum terrestrium curiam conficta, Job. I. 6, 7. II. 1, 2. Igitur non tantum saepe a poëtis repraesentatur Deus solio insidens, ut jus dicat hominibus, veluti in locis p. 276. sub finem allegatis, verum etiam describitur aliquem interdum causae humanae patronum audire non recusans, Job. XXXIII. 23—26., et in ipsos suos ministros regios severe animadver-

tens, Job. IV. 18. — Est autem nullum popularis opinionis commentum a poëtis Hebraeis magis et ad suos usus adhibitum et variis modis exornatum, quam illud quod est de mortuorum regione, supra jam a nobis memoratum. P. II. S. III, §. 3. Obs. 3. media. Hanc jam antiquissimis temporibus, שְׁאֵל, a *subsidente* dictam, atque depressam infra terrae superficiem, in qua commorantur quotquot vivunt, sibi sic fingeant prisci Hebraei ut communis esset sedes omnibus mortuis, quibus vitae ibi non nisi exilis umbra obtingeret ac flebile simulacrum. Hanc vero regionem describere poëtae densissimis tenebris obsitam, multis aquis horridam, portisque clausam, cujus imperium teneret ipsa mors, etiam בְּלִיעֵל, sive *principis malefici* nomine dicta, et cujus incolae ab hujus vitae aerumnis quiescerent, ac nonnumquam sive trepidi ad summum Numen suspicerent, sive attoniti ad novi cujusdam incolae notabilioris adventum commoverentur. Vid. Job. III. 13, 17, 19. X. 21, 22. XVIII. 13, 14. XXVI. 5. XXXVIII. 17. Psalm. XVIII. 5, 6, 17. Jes. XIV. 9–15.

Obs. 2. Atque haec quidem, et quae alia sunt plura Hebraeorum commenta poëtica, si quis mythorum aut fabularum nomine appellare velit, non est profecto quod adversetur. Quod si enim eo nomine appellare liceat nonnullas certo quodam proposito confictas narrationes morales, quales in S. C. occurrunt, ut indicavimus S. I. C. III. §. 1. Obs. 2 et 3.; quidni etiam descriptiones poëticas, sive

sive ficticias rerum repraesentationes, quarum ope ipsae res sensibus subjiciantur? Et vero qui in suis carminibus fingere vel nesciat, vel non audeat, hic verificator potius quam poëta dicendus sit. Hebraei autem poëtae summa pollebant ingenii vi creatrice, non minus profecto quam Arabes: quam vim ipsa eorum religio tantum aberat ut comprimeret aut cohiberet, ut aleret contra variis modis atque excitaret magnopere. Neque est in cujuscumque generis commentis, quibus utuntur, aut in ipsa sive curiae coelestis, seu inferorum fictione aliquid, quod, dummodo ad temporum gentisque indolem, ita ut decet, exigatur, a divinorum poëtarum dignitate religionisve purioris sanctitate abhorreat, eosve Graecae Latinaeque antiquitatis poëtis in fingendi ratione mythologica reddat simillimos. Quod superest, conferri cupimus quae diximus S. I. C. III. §. 3. Obs. 2.

§. 6.

Denique sublimitate eminet poësis Hebraica: quae eximia ejus dos, etsi per ipsam rerum indolem non omnibus aequè carminibus communis, tanta tamen est universe, ut hoc nomine nulla poësis comparabilis sit.

Obs. I. Quam Hebraeorum poësi adscribimus sublimitatem, haec partim utique in ipsa dictione

posita est. Praeterquam enim quod admirabilis sententiarum distributio, verborum numerosa dispositio et singularis saepe atque abrupta structura, eorundemque selectus exquisitior, atque universa adeo poëticae orationis conformatio, qua se a prosa oratione manifesto distinguit, aliquid habet, quo mentem moveat, efferat, abripiat et nonnumquam quasi percellat: imaginum ac troporum diversitas, multitudo, luxuries atque audacia permultum conferunt ad eam dictionis poëticae virtutem, quam sublimitatis nomine appellare licet.

Obs. 2. Haec vero dictionis sublimitas nequaquam eodem loco habenda est, quo famosus styli Orientalis atque Asiatici tumor, qualis in recentioribus praesertim Arabum poëtis merito culpatur. Hic saepe in ipsa verborum grandisonorum pompa languidi ac frigidi quid habet quod nauseam creet, et soli plerumque ingenio debetur, floridum et ad exaggerationem usque exornatum captanti dictionis genus; illa uti ex nobili quodam naturae impulsu ac generosa pleni pectoris commotione existit plerumque, ita etiam multum habere solet oblectationis, et ad mentem modo leniter afficiendam, modo vehementer agitandam eximie comparata est. Atque eadem ista turgida styli elevatio res saepe extollit exiles humilesque, ac sensu propemodum vacua est nonnumquam: Hebraicae vero poëseos sublimitas in rebus aequae ac in dictione cernitur, atque adjunctam adeo habet notionum affectuumque sublimitatem.

Obs.

Obs 3. Quandoquidem Hebraeorum poëtis non est quaesita ista atque affectata verborum granditas, qualis in recentiore poësi Asiatica cernitur, hinc modo major, modo minor eorum est sublimitas, pro diverso singulorum ingenio et pro argumenti praesertim, quod tractabant, diversitate. Enimvero non in eo suum studium ponebant, ut sublimes viderentur, sed ut esent; atque huc ii ipsi per rerum gravitatem nonnumquam impellebantur, qui ceteroquin ad lenitatem sua indole magis comparati erant. Exemplo sit DAVIDES, qui, quamvis MOSI sublimitate inferior, eum tamen interdum ipsa hac virtute poëtica aequat; atque uti hic incomprehensam summi Numinis aeternitatem Psalm. XC. 2-4., sic ille ejusdem immensitatem, qua ubique per suam et scientiam et potentiam est praesentissimus, et quam nemo sua mente assequatur, sensibus quasi subjicit Psalm. CXXXIX. 2-12.; dum simul uterque divinam magnitudinem ita ad vivum quasi depingit, ut, uter sublimitate magis emineat, a nemine probabiliter dijudicetur.

Obs 4. Excellit igitur Hebraeorum poësis rerum notionumque sublimitate. Versari nimirum amabat in celebranda Dei magnitudine, qualis, sive in ipsius proprietatibus, sive in ejusdem operibus ac regimine, sive in religione ab eo tradita, sive in cultu quem praescripserat splendidum ac magnificentiae plenum, seu denique in historia gentisque Israëlitaë eventis singularibus, animadverri poterat: atque ea adeo ipsis carminibus tantam plerum-

que addidit gravitatem ac majestatem, quanta in exteræ antiquitatis carminibus frustra quaeratur. Hujus autem ex sacro, ut ita dicam, ac divino fonte haustae sublimitatis exempla tot ac tam varia unicuique in promptu sunt, ut nonnulla indicare supervacaneum sit: est ea vero tanta nonnumquam, ut ipsa divinae magnitudinis descriptione mentem percellat: veluti cum qui cultu inter poëtas Hebraeos eminet JESAIAS, C. XL. 12-26., quo melius eorum patefaceret stupiditatem, qui statuas colebant humana arte factas atque exornatas, unum verum Deum magnificentissimis instructum proprietatibus quasi præsentem oculis subjecit, eumque etiam tantum descripsit, ut omnes terræ gentes coram eo sint tamquam aquae guttula situlo aut tenuis pulvisculus bilancibus adhaerens. — Et plerumque quidem dictio poëtica sublimi ornatu suo ad rerum sublimitatem comparata est. At interdum tamen in ipsa notionum summa sublimitate nihil est dictione simplicius. Talis est in primis locus Psalm. XXXIII. 9., ubi poëta ad Genes. 1. 3. respiciens incomprehensam Creatoris potestatem eo felicius ac sublimius exprescit, quo verbis usus est et simplicioribus et paucioribus et sua structura aptioribus: *Ille dixit et factum est! Ille jussit et adfuit!*

Obf. 5. Nec minor est Hebræorum poëtis affectuum sensuumque sublimitas, immo vero tanta, ut, quid in ea valeant, paucis exponi dilucide non possit. Neque opus etiam est ut hoc in argumen-

to

to excurramus. Ecquis enim est bene animatus, quin, ubi illos five venerationem, five fiduciam, five gratum aut submissum animum, five obsequium mente commota Deo exhibentes legat, ita ipse afficiatur, ut fere extra se raptus, seque in eorum locum substituens, idem cum iis sentire se animadvertat? Quod si vero in affectibus cum religione proxime conjunctis haec potissimum cernitur sublimitas, eadem tamen cernitur in quibuscumque aliis affectibus, quotiescumque eorum esset opportunitas: ut modo admirationis vel indignationis, modo gaudii vel tristitiae, modo spei vel metus ac terroris sensus felicissime et exprimant ipsi et lectoribus injiciant. Exemplum utrorumque affectuum diversorum cum ubique in promptu sint, satis nobis erit duo breviter indicare ex omnium maxime sublimi Jobi poemate desumpta. — Alterum est e ficticia cujusdam personae coelestis apparitione petitum, C. IV. 12 sqq., ubi Eliphazus, ut Jobo, sua scilicet culpa misero, persuadeat, oportere ut in terris delicta puniantur, siquidem ne coelorum quidem incolae impune delinquant, fingit, horum aliquem media sibi nocte apparuisse qui illud ipsum declararet; quo igitur inexpectato formae antea non conspectae visu omnibus artibus contremuerit, comae horruerint et vox faucibus haeserit. — Alterum exemplum est ex longe alio genere, ubi poeta, Deum cum summa sua maiestate convenienter indignantem impiasque hominum, suum regimen carpere audentium, querelas aegre

fe.

ferentem describens, eum inducit gravissima ironia usum, qua Jobum doctorem interrogat discipulus, Cap. XXXVIII. 2, 3. XL. 7-14.

§. 7.

Ad poëseos Hebraicae indolem hoc etiam pertinet, quod saepe aliquis ita inducitur loquens, ut illud ex sola oratione contexta confici possit, et nonnumquam ad dictionis sublimitatem haud parum conferat. Obtinet hoc potissimum in carminibus permultis, ad publicum cantum comparatis, quae in choros ac diversas adeo loquentium partes, ex ipso carminum habitu aut sententiarum conformatione eliciendas, sic distributa sunt, ut inde admirabilis quaedam vis oriatur.

Obs. 1. Haud alienum est a poëseos Hebraicae indole, ut, qui subinde inducantur loquentes, disertis verbis significantur. Hoc uti saepe necessarium erat, ita salva etiam maxima carminum sublimitate fieri poterat; veluti quando Aegyptii, Israelitas in Maris Rubri transitu infecuti, a Mose inducuntur superbis verbis de certa victoriae expectatione jactantes, Exod. XV. 9. Verum ejusmodi declarationem personarum loquentium omittit.

mittere malebant poëtae, ubi non omnino necessaria videbatur. Atque haec omisio cum in iis praefertim locis animadvertatur, in quibus maximus est poëticae orationis impetus, hunc ipsum impetum eo exponit magis et quadam auget vi. Illustre est hujus consuetudinis exemplum Psalmo II. Ibi principio miratur poëta audaciam eorum, qui Jehovahae, ac regi quem constituerit, adversantur. Tum subito eos sermone inducit hostilem animum patefacientes. Mox Jehovaham describit iratum eos alloquentem, certumque suum de illo rege stabiliendo consilium iis annuntiantem. Hunc continuo excipit ipse rex divinum decretum exponens. Tandem autem poëta repentino istos adversarios hortatur, ut tempestive sapere discant. Haec igitur frequens in brevi ac sublimi carmine personarum loquentium mutatio ex solo fere orationis contextu eruenda est ipsiusque carminis sublimitatem auget quam maxime. — Atque haec omittendi personarum loquentium disertis indicii consuetudo effecit, ut interdum poëtae continuo aliquo carmine alterius personam sumerent, ejusque nomine loquerentur, nihil de eo monentes. Itaque, ne quid de Mose dicamus, qui infelicissimos in Arabiae desertis populares suos accommodate ad suam conditionem loquentes induxit Psalm. XC., perquam notabile exemplum est Psalm. LXXV., qui, cum Asaphi et nomen prae se ferat et indolem habeat poëticam, non ei tamen convenit, sed Davidi regi, cui quo melius persuaderet Asaphus, quomodo ei,

ei, jamjam universi populi regimen capessituro, agendum esset, ipsum, ut nobis quidem re probe explorata videtur, loquentem, suaeque sibi officii regia praescribentem indexit.

Obs. 2. Frequens personarum loquentium mutatio, eaque nullis verbis indicata, sed ex solo contextu orationis cognoscenda, obtinet potissimum in carminibus per choros, quos dicimus, cantandis, sive in quibus diversae essent personae, quae singulae suas partes ab auctoribus distributas haberent. Ac nulla quidem est causa dubitandi, quin hi ipsi, cum istiusmodi carmina cantanda traderent, modum indicaverint, qui in personarum distributione observandus esset: sed verbis carmini adjectis si eum notare consuevisset, quaedam saltem subinde hujus consuetudinis remansissent vestigia; et quamquam nonnulla in per multis carminibus notata comparent ad musicam rationem pertinentia, cantantium tamen personarum partes diversae ex solo carminum habitu orationisque contextu peti possunt atque crui, cum nulla alia adsint hujus rei indicia. Hac igitur in distributione probabiliter definienda cum saepe non nihil sit difficultatis, juvat uno item atque altero exemplo periculum facere, quo modo ea in re verandum sit, ut genuina carminum indoles, vis, atque pulchritudo exhibeatur. — Et satis quidem est manifesta ac simplicissima Psalmi CXXXVI. in secundi templi fundatione, coll. Ezr. III. 10, 11., cantati distributio, in cujus singulis versibus pos-

terius hemistichium brevem habet divinae benignitatis laudationem iisdem verbis propositam, sed priora hemistichia in uno quodam versantur argumento continuo. Haec igitur videntur a Levitarum choro cantata fuisse, dum, quae aderat magna populi multitudo, altera parte cantanda ei respondebat: quo observato patet, haud exiguam fuisse vim carminis, cum splendida opportunitate adhibitisque instrumentis musicis cantaretur, quamvis ceteroqui poëseos sublimitate minus insignis sit. — Paulo major est difficultas in sublimiore Psalmo CXLVII., quem adeo sunt, qui, antiquissimos interpretes secuti, ex duobus carminibus diversis conjunctum esse opinentur. Sed nobis videtur unum ejusdem auctoris fuisse carmen post captivitatem Babilonicam compositum, quod duobus potissimum choris cantandum esset; quorum alter Jehovah universae naturae dominum vs. 1, 4 et 5, 8 et 9, 15—18., alter eundem benignissimum gentis Judaicae Deum vs. 2 et 3, 6, 10 et 11, 19 et 20. ita celebraret, ut uterque peculiarem suarum laudum materiem, quam quasi tractandam sumsisset, seorsim persequeretur. Praeter duos autem hos choros peculiare existimamus fuisse unum aliquem chorum majorem, qui et brevem laudationem, quae est in carminis initio ac fine, saepius repetitam, et vs. 7, item 12—14. cantaret. — Verum sublimitate atque universa dispositione longe eminet Psalm. XXIV., sive antiquius carmen, eo confectum proposito a Davide, ut, quotiescumque rex Israëliticus arcem

foe-

foederis graviore quadam expeditione bellica feliciter peracta in montem Sionis reduceret, solenni modo cantaretur. Haec igitur arca, ut nobis persuasum est, dum a Levitis humo attollebatur, ingens piorum comitum cohors Jehovam, cujus praesentissimi atque Israëlitarum tutelarisi Neminis symbolum ipsa arca esset, laudabat universae naturae dominum, vs. 1 et 2. Dum solennis pompa procedebat ad montem Sionis, in quo Jehova suum quasi domicilium habebat, alter chorus Levitarum peculiaris vs. 3. rogabat, quis dignus esset, qui locum adeo sanctum adiret. Respondebat alter vs. 4 et 5., eum esse solum, qui vitae morumque probitate insignis esset, atque ita Jehovae benevolentiam sibi conciliaret. Continuo rex vs. 6. tali modo commendabiles cantabat monstrabatque eos, qui verae pietatis studio ducti sacram pompam comitabantur. Interea ad montis Sionitici aditum devenerant. Tum vero universa turba sublimi sermone alloquebatur antiquissimas montis arcisque portas vs. 7. easque hortabatur, ut altius se efferrent, quo rex gloriosus intraret. Rogabat prior chorus, quis esset ille rex gloriosus. Respondebat alter, Jehovam esse e pugna victorem redeuntem vs. 8. Atque idem denuo hortabatur illa turba in ipso portarum, quas alloquebatur, introitu, vs. 9. Idem deinceps rogabat prior chorus: idemque respondebat alter, interea dum arca ad suum domicilium consuetum delata erat, vs. 10. Quod si igitur hoc carmen eo modo, convenienter cum sua indole atque conformatione, explicetur, facile pa-

patet, quantopere ejus sublimitati exhibendae consulatur. Sed haec pro specimine sufficiant.

C A P U T II.

DE MODO, QUO SCRIPTA HEBRAEORUM
POETICA INTERPRETANDA SUNT.

§. I.

In scriptis igitur Veteris Testamenti poetiis interpretandis, id quod poëseos sive universae seu Hebraicae proprium est, sedulo attendere decet.

Obs. I. Cum hoc verae cujuscumque poëseos proprium sit, ut res, quas describit, augeat amplificetque variis modis, idem etiam obtinet in poësi Hebraica; immo haec saepe unam eandemque rem imaginibus figurisque luxuriose illustrat exornatque Orientali more: ut adeo interpreti, de ipsa sententia sollicito, non in singulis hisce ornamentis anxie enucleandis haerendum sit, sed de eorum apto usu atque vi inquirendum, quam simul sumpta habuerint ex mente poëtae. Unicum hic exemplum magis valere poterit, quam praecepta ac regulae quaecumque. Davides Psalm. XVIII. 4—17. se describit ad imos inferos delapsam, et aquis lethali-
bus fere submersum, e quibus ad Deum clamat in

coelesti palatio degentem. Audit Deus descenditque ira in eos inflammatus, qui suum amicum detruserant ad inferos. Continuo tota rerum natura Deum sentit praesentissimum ac vehementer iratum. Nubes gravi tempestate onustae cum demittunt: qui cum terram ad intima usque penetralia suis fulminibus findat, viam sibi ad inferos aperit, ac manu auxiliatrice amico suo porrecta hunc ex aquis exitialibus extrahit et incolumem restituit vivis. Dempto igitur magnifico ornatu poëtico, quem non nisi leviter adumbravimus, ipsa res eo involuta haec est: Davides cum in summo vitae periculo, maxime per Saulum, collocatus fuisset, inde divini Numinis beneficio salvus evaferat; cujus et periculi et beneficii magnitudinem exquisita imaginum copia ita repraesentavit, ut ea et in semet ipsum deinceps et in alios haud exiguam vim habere posset: ac vehementer adeo falleretur, quisquis singulas involucri poëtici partes scrupulose cum ipso eventu componere conaretur.

Obs. 2. Verum, cum poëseos Hebraicae proprius sit character parallelismus sententiarum, hic omnino etiam spectandus est in scriptorum poëticorum interpretatione. Et in parallelismo quidem sive antithetico seu synthetico, qualem supra descripsimus utrumque, hoc unum haud difficulter attenditur, quod ad sententiarum sive oppositionem sive amplificationem pertinet, in ipsa interpretatione poëtica minime negligendam. Sed paulo gravior res est, ubi agitur de parallelismo synony-

mo

ino, cujus justa ratio non semper habita est a superioris aevi interpretibus. In hujusmodi certe parallelis exponendis absurdum esset et a vera Hebraicae posseos indole alienum, si quis diversam iis propterea subicere vellet sententiam, quod tautologiam in sacris scriptoribus admittere nefas censeret. Enimvero permultum abest, ut inanis sit repetitio, etsi sunt eadem sententiae aliis verbis propositae. Sic ergo talis parallelismus spectandus est interpreti, ut et quam ille vim habeat, et quid ad ipsam valeat explicationem, probe attendat. E. C. Psalm. I. 1. tres occurrunt in totidem membris dictiones prorsus synonymae, quae inter se invicem ad meliorem loci intelligentiam comparatae hanc continent sententiam dictis parallelis graviter illustratam: beatum esse eum, qui improborum mores non sequitur, sed pietati ac virtuti operam dat. Atque ipse etiam parallelismus oppositus saepe ad perspicendum quorundam dictorum sensum utiliter adhibetur; veluti in ejusdem Psalmi vs. postremo: tibi cum in posteriori hemistichio *viam*, sive agendi ratio *improborum* dicatur *perire*, h. e. ducere ad perniciem, inde liquet, id, quod in priore hemistichio dicitur de *Jehova*, qui *improborum viam cognoscat*, in hanc sententiam accipiendum esse, quod eorum rationem agendi benigne curat Jehova eamque fortunat ac prosperam reddit. — Sed, ut unum insuper addamus exemplum, ex quo, quid ad interpretationem valeat justa parallelismi observatio, patere possit; Psalm.

CIV. 26. nos jamdudum offendit *navium* mentio, ubi nihil memoratur arte humana factum, sed provida describitur cura divina rerum creaturarum. In altero vs. hemistichio cete indicantur, quibus grata sit maris habitatio, et requiri eo magis videtur animal aliquod aquatile, quod coll. vs. 27—30. inter alia plura a Deo sustentetur, quo clarius vs. 25. in mari dicuntur, se movere animalia parva cum magnis. In tali ergo orationis serie cum sententiarum parallelismo unice convenit animal quoddam marinum idque exiguum, cui cete opponantur; ac minime dubitamus, quin *אֲנִיָּה*, quod vulgo de *navibus* dicitur, h. l. accipiendum sit de *nautilus*, five animalculis marinis, quibus singularis est cum navibus similitudo, quaeque adeo nomen ab iis adepta essent in Palaestina. Pertinet vero nautilus ad praecipua naturae miracula, judice PLINIO, *H. N.* IX. 47., ejusque hic et ad totius loci argumentum et ad poëtici sententiarum parallelismi vim aptissima est mentio.

Obs. 3. Quandoquidem Hebraeorum poëtae figmentis valde delectantur, horum etiam habenda est ratio interpreti. Itaque non modo attendendum est, ubi ea adsint, ubi non item, sed praeterea inquirendum, quaenam iis subsit veritas. Atque illud quidem discernendum est ex ipsius rei indole. Sic quae Deuter. XXXIII. 2. occurrit brevis et magnifica divinae apparitionis descriptio, desumpta est ex historica veritate, five ex Dei apparitione, quae in monte Sinaitico acciderat. Contra
vero.

vero, quae Psalm. L. 1—6. describitur apparitio divina, merum est commentum poëticum; cui tamen, coll. vs. 7. sqq., haec manifesto subjecta est veritas gravissima: Deo displicere cultum externum, quem pietas morumque probitas non comitetur. De ceteris autem fictionibus poëticis, sive imaginibus uberioribus, ad res quasdam sub sensu revocandas easque exornandas comparatis, non opus est ut aliquid hoc loco moneamus.

§. 2.

Quo meliorem quis poëseos Hebraicae habuerit rationem interpres, eo etiam magis scriptorum sacrorum honori ac dignitati consulat.

Obs 1. Quantumvis Hebraeorum poëtae poëtice, sive convenienter cum ipsius poëseos indole, interpretandi sint, hoc non obstat, quo minus quis sedulo recordetur, in sacris se versari ac divinis scriptis. Immo vero, quo magis virtutis Hebraeorum poëticae rationem habuerit interpres, atque ita eorum exposuerit poëtas, ut, collatis etiam, ubi hoc opportunum videatur, aliorum sive Orientalium, seu Graecorum Latinorumque poëtarum locis, ornamentorum imaginumque, quibus illi usi sunt, atque ipsarum etiam fictionum, quae mythicae habentur, vim perspicuam reddiderit, eo etiam sacrorum scriptorum honori consulat magis. Hoc enim

modo et suam ipsis laudem tribuet Hebraeorum poëtis, quae in totius C. S. honorem redundabit, et, dummodo ita ut decet animatus ad eos accesserit, simul aliquid tantae sublimitatis ac majestatis in iis haud raro animadvertet, quanta, cum apud nullos reperitur exteros poëtas, praesentissimam omnino arguat vim divinam, quae in eorum mentem egerit.

Obs. 2. Atque haec etsi ex iis, quae antea de poëseos Hebraicae indole diximus, satis illustrari possunt, haud inutile tamen ducimus observatu, sublimitatem sacris ac divinis poëtis dignam, immo incomparabilem majestatem et aliquid humana arte majus in iis plerumque locis cerni, in quibus poëtae Hebraei Deum finxerunt apparentem et homines alloquentem. Eminent hac in re Dei inductio Job. XXXVIII. sqq.: in qua elaboranda auctor et summum poëseos Orientalis culmen attingit, et sic versatus est, ut illam fictionem haud sine divini luminis ope excutitus esse videatur. Sive enim sermonum, qui Deo tribuuntur, argumentum spectes, quod est de insignioribus quibusdam naturae prodigiis; seu consilium eorundem attendas, quod erat, ut homines, quibus ad tanta prodigia obstupescendum esset, modum tenere discerent in divinae providentiae arcanis ad suam tenuitatem exigendis: nihil usquam simile apud exteros poëtas reperies, ac nihil unquam Deo dignius proferri potuisse, facile fateberis.

§. 3.

Postremo animadvertimus, carminum Hebraicorum interpreti hoc agendum esse, ut, si ea in aliam linguam transferat, vim eorum, quantum per hujus linguae indolem liceat, exprimere conetur: quocirca parallelismum membrorum retinere praestat, quam versibus uti ad quamcumque metricam rationem compositis.

Obs. 1. Tametsi sub finem partis superioris, ubi de modo egimus univérse, quo V. T. scripta in aliam linguam convertenda sunt, scripta etiam poëtica nominatim attigimus, nequaquam tamen supervacaneum judicamus, pauca quaedam hoc loco annotare de scriptorum poëticorum conversione seorsim spectata. Quam difficile igitur sit, carmina ex sermone, quo composita sunt, probabiliter in alium transferre sermonem, ii perceperunt, qui utriusque sermonis cognitione doctrinaeque copiis satis instructi et facultatis poëticae sensu imbuti sic eo in genere elaborare cupiebant, ut et sibi et aliis, quibus hac in re competeret iudicium, satisfacerent. Est nimirum singulis linguis, quales praesertim a poëtis usurpantur, aliquid privum ac proprium, cujus nativa vis difficulter alia lingua exprimatur. Est porro saepe, in verborum usu, con-

structione et collocatione, pulchri quid ac suavitatem aut vigore pleni apud poëtas, quod vel peritissimus interpres vix in aliam linguam transfundat. Lingua vero Hebraica ab hodiernis linguis Europaeis ipsaque Graeca ac Latina toto coelo diversa est, iisque longe antiquior. Multa, quae in carminibus hac lingua conscriptis permagnam habent vim, haud parum in optima etiam vertione infirmantur, nonnulla penitus pereunt. Quodcumque autem in poësi Hebraica est numerosum, quod modo placide delinit, modo impetu quodam abripit, hoc ecquis umquam felici versione semper assequatur? Denique sunt plurimae dictiones atque imagines poëticae tam peregrino colore Orientali insignes, ut in eis exprimendis exercitissimus ipse haereat interpres.

Obs. 2. Nec tamen hae, quas leviter attigimus, difficultates aliquem deterreant, qui poëticum quoddam Hebraeorum scriptum ita convertere velit, ut, quantum liceat, poëticae ejus laudi fiat satis. Quocirca vim verborum, formularum, universaeque orationis poëticae ipse omni ope perspicere ac perfentire studeat; videatque deinceps, quo optime modo eam alia lingua sic reddat, ut Orientalis color, quantum ferat ipsius, qua utitur, linguae indoles, ad vivum exprimatur. Quod si in ea incidat, quae nimis dura aut aliena merito censerentur in versione, vel non intelligi possent, quaerat, num quid sine sententiae detrimento suppetat mollius, convenientius, intellectuque facilius. Universe vero brevitatem sectetur, nec pluribus verbis utatur, quam pos-

postulet necessitas: et quo magis erit exercitatus meliusque omnino instructus, eo animadvertet magis, posse plerumque sine longa verborum ambagine vim carminum Hebraicorum poëticam satis feliciter, immo numerose quodammodo exprimi.

Obs. 3. Fuere multi, qui Hebraica carmina versibus exprimerent: et plurimae sunt praesertim Psalmorum versiones hujusmodi cum Latinae, tum aliae. Quibus etsi suas majores minoresve laudes ac virtutes nequaquam denegamus, hoc tamen animadvertimus universe, nimium in optimis etiam versionibus hoc modo confectis decedere de ipsa vi et nativo colore poëseos Hebraicae, peregrino quippe habitu convestitae. Possunt quidem, quamvis difficulter, Graeca carmina Latinis versibus converti; qua in re nemo felicior fuit GROTIUS nostro: sed Hebraica non possunt salva poëseos proprietate, quae in sententiarum parallelismo posita est. Atque hic ipse character si bene et ad ipsam membrorum distributionem accommodate versione exprimitur, poëticae Hebraeorum orationis vis praecipua in quacumque lingua remanebit. Qua igitur in re cum poësis Hebraica ab aliarum gentium poësi distinguatur, patet, multo facilius meliusque a perito ingenuaeque ac pulchri sensu imbutae mentis interprete transferri carmina Hebraica, quam Graeca aut Latina, quae in prosam orationem translata permultum de sua vi ac venustate amittant necesse est, sed quae versibus bene ac probabiliter exprimere et valde per se arduum est et perpaucis concessum.

C A P U T III.

DE LIBRO PSALMORUM.

§. I.

Insignem in Veteris Testamenti scriptis poëtis locum tenet Psalmodum liber, cui, inde a Davidis aetate colligi coepto, permulta deinceps accesserunt augmenta.

Obs. I. Quandoquidem a summa inde temporum antiquitate Hebraei magno poëseos et musices studio tenebantur, carmina quaedam praestantiora, quibus vel sacrum, vel bellicum, vel aliud quodcumque cum communi salute conjunctum esset argumentum, mature collecta videntur apud eos fuisse et in idoneo quodam loco asservata ad publicos usus: quae carminum collectio dicta sit ספר הישר, *Liber canticorum*; ex quo fragmentum aliquod occurrit Jos. X. 13., et integrum carmen 2 Sam. I. 18. sqq. Eam collectionem cum deinceps exciperet alia, ספר תהלים, *Liber psalmodum*, sive *hymnorum* aut *canticorum sacrorum*, dicta; inde factum arbitramur, ut prior illa progrediente tempore interierit. Atque hic PSALMODUM LIBER cum maxime insignem locum occupet in scriptis V. T. poëtis,

de

de eo praecipua quaedam seorsim notare, neque inutile, neque a nostro instituto alienum ducimus, de ceteris libris, qui poëtici habentur, alia opportunitate breviter acturi.

Obs. 2. Haecce carminum collectio saepe DAVIDIS nomine insigniri jamdudum et solebat, et poterat quodammodo, cum quia ipse plerorumque auctor habebatur, tum vero etiam quia primus isti collectioni dederat originem. Postquam nimirum totius reipublicae Israëliticae regnum adeptus erat, nihil sanctius reputabat, quam ut cultum divinum eo instrui curaret modo, qui maximam vim in aliorum animum habiturus esset. Quocirca sacram musicam magnopere amplificavit. Cum autem ipse, inde a tenera juventute, qua oves pascebat paternas, suos animi sensus carmine expressos adhibita cithara cantare amaret in Dei honorem, atque ex hoc studio in mediis, quibuscum sibi, dum a Saulo vexabatur, colluctandum erat, aerumnis unicum solatium peteret; cumque eodem studio, ad regiam dignitatem evectus, semper delectaretur: cantica, in suos usus composita, ad publicos usus tradidit, aliaeque deinceps plura, cum ad varias vitae suae vicissitudines, tum ad peculiare religionis opportunitates comparata, adjecit. Haec vero a gente, poëseos ac musices amantissima, perlibenter accipiebantur; atque effecerunt etiam, ut et Davidis aeco, et diutissime postea, existerent, qui, illius exemplo excitati eumque sibi proponentes imitandum, sacra et ad divinum cultum idonea conficerent cantica.

Obs.

Obs. 3. Sic igitur procedente tempore existit Psalmodum liber: cujus collecti et ea, quam habet, forma conflati historia in obscuro posita est. Verumtamen, uti haud praeter veri similitudinem conicere licet, partim Davide adhuc vivo, partim haud diu post ejus mortem, collecta fuerunt ejus cantica sacra, atque haec collectio claudabatur cum Psalmo LXXII., quem Davidi auctori tribuendum esse, deinceps notabimus: ipsius autem aevo altera collectio fieri coepta est, qua continuerentur cantica aliorum poetarum, qui se ad ejus exemplum jam composuissent aut deinceps essent composituri; atque huic collectioni insertum esse videtur, cum propter argumenti dignitatem, tum propter perennem auctoris existimationem, Mosi carmen, quod in solo canticorum libro antiquiore reperiatur, quodque Psalmus est ordine nonagesimus; et fortassis etiam ex eodem libro carmen est huic proxime subjunctum, Psalm. XCI., quo Moses Josuam ad fiduciam in Deo reponendam excitaverit. Duplex vero illa collectio cum per destructam rempubl. et subsecutum exilium magnae ordinis confusione obnoxia esset, hinc repeti potest causa, cur in priore reperiantur Psalmi, qui Davidem non habebant auctorem, in altera Psalmi, quorum auctor fuerat. Universa autem collectio augmenta identidem nova accepit, ut ipso Maccabaeorum aevo feriori adjecta sint quaedam carmina; qualia sunt Psalm. XLIV. LXXIV. LXXIX et CXLIX.: quod qua opportunitate factum fuisse videatur, indica-

vimus supra, p. 57. — Certe praeter antiquissimam hanc distinctionem exstitit deinceps Psalmodum distributio in quinque libros: quorum primus complectitur Psalmos I—XLI., secundus XLII—LXXII., tertius LXXIII—LXXXIX., quartus XC—CVI., quintus CVII—CL., et quibus singulis additur quaedam Dei laudatio, excepto libro postremo, quippe quem claudat carmen, quod in divinis laudibus celebrandis unice versatur. Atque hae laudandi formulae cum in versione etiam Alexandrina additae conspiciantur, ipsam illam distributionem tempore istius versionis confectae usitatam ponunt: quae forte haud ita diu post recuperatam patriam et cultum in novo templo stabilitum ad similem pie sancteque facta sit Mosaicorum librorum distributionem; cum, uti hi ad publicam lectionem, ita Psalmi ad publicum cantum aequali studio adhibendi esse viderentur.

Obs. 4. Occurrunt interdum Psalmi, qui nonnulla additamenta deinceps acceperunt. Praeter eos enim, quibus adjectam esse brevem Dei laudationem modo vidimus, sunt quoque Psalmi, antiquioribus temporibus compositi, sed post captivitatem Babylonicam ad Judaeorum conditionem accommodati, atque idcirco versibus quibusdam aucti: cujus rei exempla maxime evidentia sunt Psalm. LI. 20, 21. et LXIX. 31—37. Huc etiam quodammodo pertinet Psalm. XL. in praesenti sua forma, de quo egimus p. 329 et 330. Ac similis fere est ratio Psalmi CVIII., partim ex LVII.

8-12., partim ex LX. 7-14. conflati. Sed quod ad Psalm. XIV. et LIII. attinet, horum, ex veri-
 simillima fementia, ratio eadem est ac Psalm.
 XVIII. et 2 Sam. XXII., ut utrobique carmen cum
 nonnullis mutationibus ab ipso auctore Davide bis
 editum esse censeatur:

§. 2.

Psalmorum inscriptiones, quotquot adsunt, et
 quatenus saltem ad eorum auctores spectant aut
 opportunitatem, partim sunt antiquae, partim
 recentiores, et, cujuscumque sint temporis, ple-
 rumque sequendae, interdum tamen repudiandae.
 Quorum vero auctores non indicantur in titu-
 lis, ex horum dictione atque argumento saepe
 probabiliter conficitur, a quibus compositi sint.

Obs. 1. Permultae inscriptiones, five integrae, seu
 magnam partem, ad musicam pertinent aut canendi
 rationem: de quibus non opus est ut agamus, uti
 nec de vexato vocabulo סלה, quod saepe in Psal-
 mis occurrit, et quod, aequè ac חגג Psalm.
 IX. 17., solos cantores aut musicos spectabat.
 Itaque dumtaxat agendum existimamus de iis in-
 scriptionibus, quarum maxima vis est ad ipsam
 interpretationem. Hae autem cum indicent Psal-
 mos

morum auctores, vel occasionem ad quam pertineant, plerumque ita sunt comparatae, ut, sive eo tempore adjectae sint, quo, vivis aut cognitis adhuc auctoribus, carmina hujusmodi titulis insignita in canticorum sacrorum collectionem recipiebantur, sive postea ex traditione aut ex conjectura confectae, de genuina earum indole non sit justa quaedam dubitandi causa. Atque hic praefertim memorandi sunt Psalmi, qui et auctorem Davidem et tempus, quo eos composuit, in suis titulis significant: quales sunt Psalmi III. VII. XVIII. XXXIV. LI. LII. LVI. LVII. LIX. LXIII. CXLII.

Obs. 2. Nonnullorum Psalmorum tituli Hebraici non majorem habent veritatis commendationem, quam plerique tituli in antiquis versionibus per solam conjecturam adjecti, ubi vel desunt, vel differunt in textu Hebraico. Perperam enim Psalmos CXXII. CXXIV. CXXXIII. et CXLIV. adscriptos esse Davidi, propior eorum contemplatio vix finit dubitare. Partim etiam inscriptionem Psalmi XXX. rejiciendam esse ut spuriam, supra jam monuimus, p. 328 et 329. Similiter non dubitamus, quin posterior pars inscriptionis Psalm. LXXXVIII. spuria sit, ut non Heman, qui Davidis aevo vixit, ejus auctor fuerit, sed rex Usfia, qui leprae morbo correptus, ideoque regno pulsus, et in separato domicilio ad mortem usque conclusus queratur, coll. 2 Reg. XV. 5. et 2 Chron. XXVI. 20, 21. Porro, qui Psalmus LXXII. nomen prae se fert Salomo.

lomonis; nobis manifesto videtur Davidem spirare auctorem, cui ergo eum sine ulla dubitatione attribuiamus p. 71. Praeterea inter Psalmos, qui nomine Asaphi inscribuntur, quique sunt L. et LXXIII. usque ad LXXXIII., sunt qui virum huius nominis Davidi coaevum nequaquam habere possint auctorem. Psalmi enim LXXIV et LXXIX: ad Maccabaeorum aetatem pertinent, ut diximus §. superiori, Obs. 3., et Psalmus LXXXIII. probabiliter refertur ad bellum Judaeis regnante Josaphato illatum, coll. 2 Chron. XX. Nisi igitur deinceps fuerint, qui idem Asaphi nomen gererent, trium horum Psalmorum inscriptio male appposita debet censer. Denique non recte se habere existimamus inscriptionem Psalm. LXXXIX., qua tribuitur Ethani. Hic enim Davidis vixit aetate, carminis vero argumentum manifesto pertinet ad tempus huic aetati longe posterius, ac probabiliter refertur ad optimi regis Josiae cladem ac mortem, Judaicae reipublicae valde funestam, coll. 2 Reg. XXIII. 29, 30. et 2 Chron. XXXV. 21—25., et fortasse est ipsum carmen funebre, quod Jeremias in eum composuisse legitur in illo loco Chronicorum.

Obs. 3. Multi sunt Psalmi, quorum auctores non indicantur, siue quaedam iis adsit inscriptio, seu secus. Horum nonnullos, si et dictio et argumentum attendatur, Davidi tribuere decet auctori: quales sunt Psalmi II. IX. X. CX., alique plures. Psalmum XCI. haud praeter probabilitatem Mosi

tri.

tribui' posse, jam conjecimus §. 1. Obs. 3. Nobis etiam veri simile videtur, Psalm. LXXXVII. auctorem habere Jesaiam, cujus ingenium atque rationem poëticam arguat. Esse autem quosdam ejusmodi Psalmos, de quorum auctoribus ne conjectari quidem probabiliter possit, nemo utique mirabitur.

Obs. 4. Pauca subiciamus de Psalmis, qui singuli dicuntur שיר המעלות. Hoc titulo e veri simillima sententia insigniuntur inde a CXX. usque ad CXXXIV., quia ad ipsum pertinebant *reditum* ex captivitate, quae Ezr. VII. 9. המעלה, *adscensio*, appellatur. Omnium vero argumentum est ejusmodi, ut a Judaeorum catervis diverso tempore e loco exilii ad priscam patriam proficiscentibus, partim in ipso itinere, partim vero in recuperata patria, apte cantarentur. Horum carminum alia eo tempore composita esse, ad quod suo titulo referantur, minime dubitamus; sed alia esse antiquiora arbitramur, a Judaeis ad suam conditionem accommodata. Psalmus enim CXXVII. sententiosam Salomonis, cujus nomen in titulo habet, dictionem ejusque adeo ingenium arguit, ut et qui ei proxime sine auctoris nomine subjicitur, exceptis duobus vsf. ultimis postea additis. Quinque vero postremi Psalmi ante captivitatem Babylonicam etiam compositi videntur fuisse: quorum secundus, ac fortassis etiam primus, sive CXXX. solenni expiationis die canendus, Davidem auctorem habeat, reliqui incertis auctoribus tribuendi sint.

§ 3.

Varium et multiplex est Psalmorum argumentum, sed semper cum religione conjunctum, ad ejusque sensus excitandos aut alendos idoneum, poetica autem eorundem virtus universe eximia.

Obs. 1. Pleraque Davidis carmina, libro Psalmorum comprehensa, ad diversam, in qua versabatur, vitae conditionem comparata sunt, animumque exhibent, intimo ingenuae pietatis sensu plenissimum: quem eundem sensum praesertim spirant ejus carmina, ad quasdam religionis opportunitates composita. Atque hac in re, quicumque umquam exsistere Psalmorum auctores, se ad praeclarum Davidis exemplum conformare studuerunt: ut adeo mirum non sit, haecce cantica cum a Judaeis, tum vero etiam a Christianis eo majori in pretio semper habita fuisse, quo majus religioni ac pietati statuerent pretium. Quamquam sunt Psalmi, in quibus sensus animadvertuntur minus utique probandi, et nimia quadam dirarum atque imprecationum acerbitate insignes, sed partim ad majorem apud Orientales affectionum vehementiam, partim ad graviolem impetum poeticum exigendi.

Obs. 2. Verum poëseos etiam habito respectu se magnopere commendat liber Psalmorum, in quo
prae-

praeter gratam argumenti varietatem eluceat variorum poëtarum virtus poëtica univérse haud exigua. Davides interdum quidem sublimis est, sed plerumque simplex, lenis, suavis, simulque valde viduus: atque in maxima dotis poëticae facilitate carmina, in quacumque esset vitae, multis vicissitudinibus obnoxiae, conditione ita componebat, ut intimos animi sensus candide patefaceret, utque ejus carmina legentes in ipsum ejus pectus penetrare nobis videamur. In ceteris Psalmorum auctoribus pro diverso suo ingenio ac temporum diversitate virtus poëtica cernitur diversa, eaque plerumque longe major in iis, qui ante captivitatem Babylonicam, quam in iis, qui postea vixerunt. At in his tamen ipsis fuere, qui nobili conatu se supra aevi sui indolem extulisse merito censeantur: atque eximiam laudem poëticam habent Psalmi CII. et CXXXVII. ad captivitatis tempus pertinentes, item, qui post reditum compositi fuerunt, Psalmi CVII. CXXVI. et CXLVII.

PARTIS TERTIAE

SECTIO TERTIA.

DE INTERPRETATIONE SCRIPTORUM
PROPHETICORUM.

CAPUT I.

DE MAXIME NOTABILI SCRIPTORUM PROPHE-
TICORUM ARGUMENTO, SIVE RERUM
FUTURARUM PRAEDICTIONE.

§. I.

Etſi Veteris Testamenti libri, qui nobis prophethci dici ſolent, non ſemper, nec ubique in rerum futurarum praedictione verſantur, in hoc tamen argumento verſantur ſaepiſſime; atque in aliis etiam libris nonnullae ſubinde occurrunt huiusmodi praedictiones.

Obſ. 1. Ad ſcripta prophetica referre ſolent Chriſtiani eos libros, qui prophetarum majorum

ac minorum nomine appellantur. Sed, uti in horum quibusdam nonnulla sunt argumenti historici, ita etiam permultum abest, ut ipsi prophetarum sermones pro vaticinationibus habendi sint omnes; nam saepissime in vitii reprehensione et in pietatis ac virtutis commendatione versantur.

Obs. 2. Ipsum videlicet vocabulum Hebraicum נביא, quo *propheta* designatur, proprie de homine *inspirato* dicitur, ac potissimum usurpatur de eo, qui de religione agens praesentissima divini Numinis vi motum se ostendebat, sive ea ordinaria esset, seu extraordinaria; quique non adeo quidem externi cultus observationem, quam potius intimos atque erectiores religionis sensus, quos ipse haberet, aliis commendabat. Itaque inde a Samuelis aevo usque ad destructam priorem republ. erant quaedam scholae, in quibus ad utilissimos hujusmodi sensus mature informabantur juvenes. Quicumque vero ad eosdem sensus aliis injiciendos divinitus mittebantur, atque ad divinam voluntatem exponendam inspirabantur, hi sive in illis scholis instituti essent, seu secus, eximie appellabantur prophetae; atque iidem suae doctrinae caput in eo collocabant, ut veram religionis Mosaicae indolem, utpote quae in pietatis ac virtutis studio posita esset, patefacere ac declararent. Conf. 1 Sam. XV. 22, 23. et Jes. I.

Obs. 3. Quantumvis igitur praecipuum prophetarum munus esset, alios Dei nomine atque auctoritate de suo officio commonere, et ad morum

probitatem vitaeque integritatem excitare, ac magna adeo pars sermonum, quos habebant, hoc argumento contineatur, saepe tamen in futurorum praedictione versabantur sive ipsa monitorum suorum, sive alia quacumque opportunitate. Atque in his vaticinationibus cum maxime notabile argumentum positum sit scriptorum propheticorum, de iis potissimum agendum judicamus; cumque in aliis etiam libris nonnullae subinde occurrant, eas ut simul spectemus, consentaneum videtur.

§. 2.

Veras ac divinas futurorum praedictiones reperiri in Veteris Testamenti scriptis cum prophetis, tum aliis, nos affirmamus, sed negant haud pauci philologi recentiores.

Obs. 1. Ab aliquo inde tempore invaluit apud multos sacrae philologiae atque interpretationis cultores, ut de vaticinationibus in V. T. perscriptis longe aliter decernerent atque omni aevo a Christianis judicatum erat. Eodem scilicet modo prophetas Hebraeorum sua oracula ajunt divino Numini adscripsisse, quo aliarum quarumcumque gentium vates facere solerent. Quemadmodum enim cogitata mentis insigniora et subito exorta, omnesque animi motus affectusque bonos, omnia prudentiae consilia, et quidquid tandem ingeniose sapien-

pienterque excogitaretur, divinitus sibi suggeri opinabantur prisci Hebraei, sic praesertim quamcumque futuri praesensionem ac divinationem a summo Numine suis mentibus inspiratam eos credidisse: fuisse autem Hebraeorum prophetas singularis perspicacitatis viros patriaeque amantissimos, qui et facile cum maximaque probabilitate praeviderent, quid ex eo, quem conspicerent, rerum statu sive suis popularibus sive eorum hostibus proxime eventurum esset, et has suas praedictiones in aliorum usum publicaeque salutis adjuvandae studio proferrent, et saepe quoque generaliores remotorum temporum, partim infelicium, quae improbis terrori essent, partim felicissimorum, quae probis essent solatio, imagines exhiberent: itaque praedictiones quascumque convenienter cum hac, quae de iis informanda sit, notione interpretandas esse; earum, quatenus definitae sint, argumentum ad tempora ipsi prophetarum, a quibus pronuntiatae sunt, aevo proxima referri debere; eas vero, quae tempora spectent magis remota, nec vagas contineant rerum futurarum descriptiones, prophetis antiquioribus, quibus tribuantur, abjudicari oportere: denique mirum non esse, si reperiantur oracula, quae ipso eventu non comprobata sint.

Obs. 2. Longum esset omnia ista, quae nostro aevo excogitata fuere de vaticinationum, quae V. T. continentur, indole, singulatim minutatimque perpendere ac refutare. Suffecerit praecipua nostram in rem notasse.

1. Itaque hodierna plurimorum de prophetis Hebraeis eorumque praedictionibus opinio peculiaris pertinet ad generalem eorundem opinionem, quae omnem omnino extraordinarium Dei interventum e S. C. excludi jubet atque interpretando expelli: quae quam temere sumpta sit, supra vidimus, P. I. S. I. C. VI.

2. Qui ad labefactandam prophetarum Hebraeorum auctoritatem divinam in medium proferuntur aliarum gentium vates, hi quam improbabilius illis quodammodo aequiparentur, in eodem, quem allegavimus, loco ostendimus. Cum ergo hi per superstitiosos suos ritus dignissimi essent, qui a prudentioribus ac perspicacioribus riderentur, illi contra se tota sua agendi ratione demonstrabant maxime venerabiles, eosque, quos se esse dicerent, veros Dei legatos: ut adeo, quo accuratior inter utrosque eorumque vaticinationes institueretur comparatio, eo etiam Hebraeorum prophetarum dignitas pateat luculentius.

3. Fatendum est utique, priscos Hebraeos quidquid bene recteque cogitarent ac sentirent, Deo adscripsisse auctori: verum an inde consequitur, eodem plane modo sermones propheticos Deo ab iis adscriptos fuisse, quo naturalia animi cogitata? Enimvero, ne hic repetamus atque urgeamus, quae supra monuimus de generali modo, quo Hebraei omnia ad Deum referre solebant, iisdem facpe formulis usi ad extraordinariam atque ad ordinariam Dei providentiam significandam, P. II. S. I.

§ 7. Obf. 2., hic in primis cupimus ut attendatur, formulas, quibus prophetae se Dei nomine atque auctoritate loqui dixerint, haud raro esse tales, ut ei, qui ingenue interpreteretur, facile pateat, extraordinarium interventum significatum esse. Legantur praesertim, quae Jeremias de prophetae munere, quod sibi demandatum esset, ex ipsa animi, per rei difficultatem vehementius commoti, sententia testatus est C. I. 4-8 et XX 7-12., ex quibus locis manifestum est, hunc vatem et munus suum proposuisse ut diserto ipsius Dei mandato sibi injunctum, et quidquid adeo ex muneris ratione diceret, hoc non ex sua, sed ex Dei, cui obtemperandum esset, auctoritate dixisse. Et vero infauftis suis de proximo reipubl. interitu praedictionibus sic idem incurrit in odium plurimorum populi principum, ut hi ejus vitae inhiarent, utque in carcerem detrusus vix morti eriperetur. At in gravissimis tamen suis malis sibi semper omnino constans mansit, ac de divina vaticinationum suarum origine certissimus. Conf. praesertim. C. XXXVIII.

4. Sunt etiam aliquot in V. T. praedictiones, non per hominem quemdam prophetae nomine advenientem propositae, sed ipsi Deo aut cuidam ejus ministro coelesti, sive Angelo, ascriptae. Hujus generis sunt eae, quas Abrahamus refertur accepisse, quaeque ita cum ipsa ejus historia connexae sunt, ut nullo probabili modo postea deum confictae ipsisque relationibus insertae fuisse queant censer. Neque etiam tale est earum argu-

mentum, ut Abrahamus eas facile somniaret, sibi-
que, pro aetatis more, divinitus suppeditatas esse,
praeter veritatem opinaretur. Perpendatur tantum
Genes. XVII. 15—21. Ibi enim, quo tempore
Abrahamus nullam jamdudum spem habebat prolis
ex legitima uxore Sara fuscipiendae, fatisque adeo
se beatum existimabat nato ex Hagare uxoris an-
cilla filio Ismaële, eidem praedictus fuisse legitur
filius ex Sara procreandus magnaeque ac Deo sa-
cræ gentis conditor futurus: atque hæc præ-
dictio refertur ei tam singularis visa fuisse, ut
fidem ejus propemodum superaret. — Quam pa-
rum autem ipsæ deinceps personæ sacrae proclives
essent ad credendas divinas revelationes, quales
prophetis obtingebant, quamque idonea his essent
suae persuasionis momenta, luculenter patet ex 1
Sam. III. 1—10.

5. Haud paucae sunt praedictiones ad remotum
tempus spectantes, nec vagae tamen aut indefini-
tae: in quibus sola praedictae opinionis obstina-
tio nil videat nisi posterioris aevi figmentum. Huc
pertinet oraculum dissidenti nonnihil, aut saltem
parum credulo Abrahamo datum de innumera sua
posteritate rebusque plane singularibus huic olim
certissime eventuris, Genes. XV.: nec non memo-
rabilis praedictio de gente, onagri instar indomita
ac libertatis amante, continuis bellis addicta et ad
Hebraeorum affinium orientalem plagam habitante,
cujus conditor futurus esset Ismaël, Genes. XVI.
12.; quod oraculum ad vivum quasi repraesentat
si.

stum, mores atque indolem praedatricem Arabum Ismaëlitaram, quales omni aevo fuerunt et sunt hodieque. Postremo, ut alia plura praetereamus, quod Moses praevidisse legitur Deuter. IV. 26—31. XXVIII. 49. sqq. et XXX 1—8. de Israëliticae gentis defectione, destructione, abductione, reditu, animoque per ipsum calamitatum gravissimarum sensum mutato; hanc definitam praedictionem singulari modo comprobavit eventus. Quid? quod ejusdem argumenti brevior quaedam praedictio continetur functione, primo ac secundo Decalogi, inde a Mosis aetate divinitus recepti, mandato adjuncta de Israëlitaram gente ad tertiam usque et quartam generationem suae defectionis poenas data; quales eam certum est dedisse per captivitatem Babylonicam, quae septuaginta annis duravit: hunc enim istius comminationis sensum esse, notavimus p. 282.

6. Denique, mirum accidere minime potest, si praedictiones exhibeantur eventu non comprobatae. Quamquam enim in nullis ea cernitur ambiguitas, quam plus semel in exterae antiquitatis oraculis captatam fuisse constat; sunt tamen, quarum sensus difficulter definiatur, cum propter elatae obscuraeque dictionis impedimenta, tum propter magnam temporum longinquitatem, ignotamve aut non satis perspectam opportunitatem, qua pronuntiatae sunt. — Multarum quoque perversa est explicatio, interpretum vitio tribuenda, qui in verbis nimium haeferint, nec satis ad poëticum earum
at-

attenderint ornatum, imaginumque, quibus involutae sunt, copiam ac varietatem. — Porro, quae exteris gentes spectant, haec plurimum abest ut semper cum eventu comparari possint, quandoquidem illarum res permultae in obscuro positae sunt, nec facile, praeter monumentorum historicorum defectu, in lucem producendae. Immo ne ipsae quidem Judaeorum res, quatenus praedictae fuere, sic cognitae sunt singulae, ut nihil prorsus sit quod delideretur. — Sunt vero etiam quaedam cum de Judaeis, tum de religione vaticinationes, quibus immensum seculorum ambitum complexa est divinae mentis providentia, quaeque adeo non nisi partim adhuc eventu potuerint et comprobari et illustrari.

§. 3.

Quaecumque vaticinationes poëticam habent dictionem, in his, aequae ac in sermonibus prophetis universe, qui eadem plerumque dictione insignes sunt, interpretandis idem observare decet, quod in quorumcumque Veteris Testamenti scriptorum poëticorum interpretatione. In ipsis vero vaticinationibus, siue poëtica seu prosa oratione pronuntiatis, attendendum est, quoad ejus fieri possit, ad proximum earum

rum consilium, et ad tempus, quo datae fuerunt.

Obs. 1. Cum summo, quo prisci Hebraei ferebantur, poëseos amore consentaneum erat, ut, quamdiu haec vigeret, prophetae plerumque in suis sermonibus poëtica uterentur dictione, qua se maximam vim habituros sperarent in eorum animum, quos divinitus edocerent et commonerent. Atque ipsi etiam, quibus movebantur, generosi affectus non poterant non eos, quo magis cujusque ingenium ad poësin compositum erat, nobilius in eadem utenda excitare altiusque efferre. Ex quo factum est, ut poësis Hebraeorum prophetica ad sublimius poëticae orationis genus plerumque pertineat. Praesertim vero, quando eorum mens a divino spiritu in futura tempora abripiebatur, eorundem poësis fieri solebat ornatior elatiorque, et quamdam quasi divinam majestatem accipiebat majorem. Nec mirum adeo est, Mosem in medio prosae dictionis sermone ad suos populares sub finem vitae habito, dum futuram eorum conditionem repraesentabat, ad poëticam se altitudinem extulisse: quod supra monuimus, p. 349.

Obs. 2. Itaque, quidquid de scriptorum V. T. poëticorum interpretatione notavimus sectione superiori, hoc omne etiam in sermonibus prophetarum interpretandis observatum cupimus, quatenus poëticam habeant dictionem: quocirca ex propheti-

ticis etiam scriptis quaedam attulimus exemplā; cum de scriptis poëticis supra ageremus. Nec tamen supervacaneum fuerit nonnulla hanc in rem adjectis exemplis illustrata attulisse, quae maxime attendenda sint.

Obs. 3 Quemadmodum igitur ceteri Hebraeorum poëtae, ita etiam eorum iam prophetae, in suis sermonibus poëticis, unam saepe rem variis modis ornant atque amplificanti; neque adeo in singulis horum dictis imaginibusque haerendum est, sed spectandum, quid ad rem ipsam, quid ad ejus ornatum poëticum pertineat. Perspicuum exemplum est *Jes XLIV. 12—17.* et *Jerem. X. 3—5.*, ubi uterque absurdam idolorum vanitatem descripsit, et utriusque ornata descriptio quo magis ad poëticam rationem, collato etiam simili fere *HORATII* loco *Satyr. I. 8: 1—3.*, exigatur, eo magis cum ipso utriusque prophetae in commonendis popularibus consilio convenienter explicabitur. Atque idem adeo in vaticinationum poëticarum interpretatione observari debet. Sic, ut hoc uno utamur, quando *Jes. II. 12* sqq. praedicitur, fore ut vehementer deprimatur fastus Judaeorum cum externa superstitione conjunctus, in hujus rei amplificatione poëtica non aliam decet vim quaerere, nisi hanc, quae propheta animos popularium serio commovere voluerit, dum praevisam calamitatem, qualem poëticae sibi fingeret, quasi minutatim eorum subiceret oculis.

Obs. 4. Quae ab aliis poëtis adhibentur commen-

ta quaecumque, eadem a propheticae poëseos, in futuris etiam praedicendis occupatae, dignitate nequaquam abhorrent, ac rite perpenſa vim habent maximam. Nobiliſſimum eſt ea in re exemplum ſupra p. 438. partim ac breviter a nobis indicatum, Jeſ. XIV. 9—15., ubi vates interitum Babylo- nici imperii praenuntians, fingit ejus regem ad mortuorum regionem ſubito detrufum, cujus incolae eo conſpecto tumultuarie furgant atque illuſtriſſimo advenae perquam acriter illudant. Quo igitur figmento poëtico, ſi indolem atque elaborationem ſpectemus, nihil eſt audacius, nihil ornatius et exquisitius, ſi conſilium, ad futurae liberationis magnitudinem exhibendam comparatum attendamus, nihil ſapientius, divinoque poëta dignius aut cum ipſa prophetae gravitate convenientius eſſe merito videatur.

Obſ. 5. Cum a poëtis nonnumquam Deus ſic inducatur loquens, ut mera cenſeri debeat perſonae fictio, ſive proſopopoeia, cujus quae vis, quae ratio ſit, interpretem perpendere decet, ut notavimus p. 436. coll. p. 453.: quaeri poteſt, quid judicandum ſit de frequenti apud prophetas Dei loquentis inductione. De hac igitur ſic nobis ſtatuendum videtur: prophetas, cum alios Dei nomine atque auctoritate commonerent, aut aliquid praedicerent, ſemper, ſive ex divinatorum legatorum perſona loquerentur ipſi, ſeu Deum inducerent loquentem, id, quod dicendum haberent, eo modo pro ſuo quemque ingenio propoſuiſſe, amplificasſe
at-

atque exornasse, qui maxime ad Dei consilium appositus esset, ac Dei ductu et cum ejusdem mente conveniënter locutos esse. Quemadmodum igitur propheta aliquis in gravissima Elaei pontificis increpatione et comminatione non ipsa censi debet Dei verba memoriter quasi recitasse, quamvis prosa uteretur oratione, 1 Sam. II 27—36.: quidni similiter, ac multo etiam magis, alii deinceps prophetae, qui poëtica dictione utebantur, Deum facpissime ita induxerint loquentem, ut vel diserta ejus mandata amplioribus verbis exponerent imaginibusque illustrarent, vel illud tantummodo proferrent, quod cum divina, cujus interpretes essent, voluntate convenire, sibi merito persuaderent? Posterioris generis luculentum exemplum est Jes. I., ubi Deo adscriptus sermo et figmenti et argumenti consiliique habita ratione maximam partem simillimus est poëticae Dei loquentis inductioni, Psalm. L. Ad prius genus pertinent potissimum vaticinationes, in quibus ipse Deus refertur futura praenuntians, veluti Ezech. XXVI. Atque ut ex eodem genere, quod frequentissimum est, aliud exemplum afferamus, ex quo simul pateat, quam singulari sublimitate se nonnumquam efferat poësis prophetica, Jesaias, divinitus praevidens futurum gentis Israeliticae olim e destructa patria exulis liberatorem Cyrum, eumque nominatim commemorans, hunc sibi sistit praesentissimum, quem ipse Deus allocutus excitet atque instruat, et cui se describat suae genti propitium, ac totius naturae arbitrum

rum omniumque rerum humanarum gubernatorem,
C. XLV. 1-8.

Obs. 6. Sed est aliud quid probe notandum, quippe poëseos propheticae, quando in rerum futurarum contemplatione versatur, proprium, etsi universe cum sublimioris poëseos Hebraicae indole prorsus congruens; quod saepe de rebus futuris locuti sunt prophetae, aequae ac si, quo tempore eas praedicebant, acciderent aut jam accidissent. Hebraeorum nimirum poëtae, ubi aliquid, quo valde moverentur, optabant vel exspectabant, subito affectu se nonnumquam efferebant sublimius, ut ipsum eventum videre sibi viderentur suis votis respondentem. Sic Davides Psalm. VII., postquam in gravissimis, quibus obnoxius erat, calumniis Deum suae integritatis vindicem imploravit, eum ad enixas suas preces describit judicem adventantem. Continuo spem concipit, suoque calumniatori praesentissimam minatur vindictam coelestem: immo videt eum promeritas poenas luentem, ac de divina justitia laetus triumphat. Similiter Asaphus, Psalm. LXXIII. quem supra p. 279, 280. leviter attigimus, conspecta nonnullorum improborum prospera conditione tam vehementer turbatus, ut de justo rerum humanarum regimine divino dubitaret, fingit se sanctam aedem ingressum, ibique divinum oraculum consulentem. Quo facto de fallaci eorundem felicitate sibi certissimus, id, quod exspectandum sit, ita sibi jam effectum repraesentat, ut sui animi sensus per ip-

Hh

sum

sum eventum plane mutatos esse fateatur. Quanto igitur magis ii, qui divinitus et de futuris eventis edocebantur et ad ea praedicenda impellebantur, haec quasi ad praesentiam sui aevi conspectum advocare poterant atque producere? Hi nempe divino lumine collustrati iis rebus, quarum quaedam imago suae menti objiceretur, ipsi interesse, earumque contemplatione variis modis affici sibi videbantur: atque ipsas adeo res suosque animi sensus non cum historica simplicitate animoque sedato enarrabant, sed cum omni poëseos sublimitate animoque maxime commoto ea perscribebant ratione, quae ad ipsas, quas habebant, affectiones in aliis excitandas perquam idonea esset. Itaque Iesaias fatalem regis Babylonici casum, Israelitis faustum futurum, praenuntians, eum non modo praesentem depinxit, sed quoddam carmen triumphale cecinit, quod memoravimus Obs. 4. Ejusdem autem rationis infinitis modis variatae multo plura exempla adjicere possemus. Sed duo sufficiant insigniora. — Alterum est Jes. LXIII. 1—6. Ibi vates, magnam aliquam Edomitae eventuram cladem praevidens, conspiciere sibi videtur aliquem ex eorum regione adventantem, magnificentissimo habitu distinctum et sanguine madentem. Mirabundus rogat, quis sit. Respondet ille, se esse eum, qui et justitia ultrice et potestate salutare emineat. Rogat denuo propheta, unde sit, quod rubeant vestes. Tum alter, imaginibus a torculari petitis, caedem describit Edomitae ex justa sua

sua vindicta illatam. Est autem simul in hoc magnae sublimitatis loco exemplum illius consuetudinis, qua nonnumquam poëtae Hebraei personas inducunt loquentes, etsi eas non difertis verbis significant: quam consuetudinem indicavimus S. II. C. I. §. 7. Obs. 1. — Alterum exemplum est Jerem. XLVII., ubi postquam propheta Deum induxit gravissima mala Philistaeis praenuntiantem, continuo sibi repraesentat ipsum illud tempus calamitosum, ac regionem pingit miserrimum in modum desolatam. Videt infestum Dei gladium vehementer ac diu saevientem, quem subito alloquitur commotus, ut tandem, si possit, cohibeat. — Uti autem in hoc exemplo Jeremias a rei eventurae praedictione incipit, eandemque deinceps sibi sistit praesentissimam, ita etiam saepe idem, veluti C. XLVIN., alique prophetae in graviore mentis agitatae impetu poëtico, quo futura praenuntiabant, modo ea ut praesentia aut praeterita, modo ut futura, descripserunt, ac tempora secum invicem commutarunt. Immo, quando res quasdam partim brevius instantes, partim remotiores, sed sui argumenti, aut consilii, quod ipsi spectarent, ratione conjunctas praedicebant prophetae, atque has praedictiones poëtice proponebant; res illas non singulatim neque ad temporis ordinem exactas enarrarunt, sed in una quasi tabella copulatas vivisque coloribus depictas simul sensibus aliorum subjecerunt, non historice adeo aut chronologice, sed poëtice cons-

templandas, foloque eventu interpreti distinguendas.

Obf. 7. Cum in aliis dictis aut longioribus sermonibus in V. T. occurrentibus interpretandis utiliter eorum confilium atque opportunitas attendatur, id ipfum, quatenus investigationi pateat, commendandum est in vaticinationibus interpretandis. Itaque ante omnia teneatur, numquam res aliquas divinitus ideo praedictas fuiffe, ut vanae hominum de futuris cognoscendis cupiditati fatisfieret. Iſti quidem propenſioni favebat extera ſuperſtitio, multorum, quae eo fervirent, artificiorum callida inventrix: ſed ei prorfus oppoſita erat Moſaicae conſtitutionis indoles, quamvis ceteroqui permetteret, ut in rebus dubiis ac gravioribus viſis divinum oraculum conſuleretur. Erat vero generale omnium vaticinationum confilium cum religione conjunctum, et ad pietatis ac probitatis ſenſus movendos comparatum. Attamen, cum nulla ſit cauſa dubitandi, in iſdem ſingulis reſpectum aliquem habitum fuiſſe et ad homines, quibus ſive ore pronuntiatae ſeu litteris conſignatae dabantur, et ad temporum, quibus proferebantur, ingenium atque conditionem; intereſt profecto univerſe inquirere, quo tempore vixerint prophetae, quorum vaticinationes ad nos pervenerunt, et qualis eorum aevo fuerit rerum conditio: hoc enim quo melius intelligetur, eo rectius fieri poterit iudicium cum de vaticinationum argumento ac peculiari conſilio, tum de modo quo propoſitae fuerunt, et

et de sensibus, quibus animati erant earum auctores. Quod si vero omnium ac singularum vaticinationum definiri possent tempus atque opportunitas, haud exigua illud vim haberet ad meliorem earum intelligentiam et ad perspiciendum proximum earundem consilium. Quocirca, quotiescumque illud in promptu positum est, interpretem id suos in usus arripere decet, ut se in ipsam vaticinationum mentem infinuet penitus. Quemadmodum igitur quae summo sacerdoti Elaeo divinitus fiebat reprehensio malorumque praedictio, 1 Sam. II. 27-36., eo melius exponetur, ejusque indoles, ac modus, quo suum argumentum persecutus est propheta, eo majore in luce collocabitur, quo magis quis ad nimiam patris, ad quem sermo dirigebatur, lenitatem et ad turpissimos filiorum mores attenderit; similiter quae Haggaeus praedixit C. II. 3-9. de futura olim novi templi gloria valde singulari, haec, si spectatur oraculi tempus atque opportunitas, eo dicta fuere proposito, ut qui in templo instaurando occupati essent, erigerentur atque animos fumerent, quantumvis illud ad externam prioris magnificentiam minime accederet: ad quos sensus excitandos ipsa etiam prophetae dictio eximie comparata erat. — Cum autem plerumque vaticinationum opportunitas non discretis verbis significetur, perpendendum est interpreti, num quid undecumque tandem suppetat subsidii ad eam probabiliter indicandam: atque hoc etsi forte nonnihil opinabile videri possit interdum,

quam tamen habeat vim ad explanandas nonnullas vaticinationes, allatis exemplis perspicuum facere studebimus, quando de vaticinationibus agemus ad Messiam referendis.

§. 4.

Quae prophetis accidisse leguntur visiones, has non ipsi confinxisse censendi sunt, etsi ad singulorum ingenium temporumque indolem accommodatas. Inest vero in eis aliquid poëticis imaginibus simile ac similiter adeo interpretandum: idemque fere earum ac symbolicarum actionum erat propositum, quo melius res sensibus subjicerentur.

Obs. 1. Jam inde ab aevo patriarcharum Hebraeorum quaedam memorantur visiones, quae hominum menti modo interdiu, modo noctu divinitus sic offerebantur, aequae ac si quaedam, quae sciri interesset, suis oculis conspicerent: nec mirum igitur, si prophetae vi divina ejusmodi etiam visiones haberent, in suos aliorumque usus acceptas. Quare enim opinemur, eas ab his ipsis confictas fuisse, qui divini legati Deo eas adscribere solerent auctori?

Obs. 2. Haec vis divina cum prophetas non quorundam instar machinarum moveret, sed apposite
ad

ad singulorum ageret ingenium atque conditionem, ipsamque virium, quae dicuntur, naturalium actionem minime tolleret aut cohiberet, verum excitaret, moderaretur ac dirigeret: inde est, quod cum in visionibus ipsis, tum in harum descriptione aliquid cernitur cum eorum, quibus obtingebant, indole conveniens, et ad temporis etiam, quo vivebant, rationem accommodatum. — Perquam magnifica, et splendide ad animumque commovendum composita descripta est visio, quae Jesaiae obtigit, cum ei divinitus suum munus propheticum conferretur, C. VI. Sed in similis propositi visione, qualem, postquam sibi obtigisset, enarravit Ezechiel C. I et II., minus majestatis conspicitur, in ejusque descriptione est fere languidi quid ac minuti. Jesaias nempe vivebat integra adhuc republica et exquisitè cultum habebat ingenium: sed valde diversi erat ingenii Ezechiel vivebatque in exilio, republica destructioni proxima ad munus propheticum vocatus.

Obs. 3. Notabile est, eo frequentius obtigisse prophetis visiones, quo feriore aetate viverent: at hoc ipsum cum temporum diversitate conveniebat. Quo plus enim de antiquo poëseos decedebat vigore, quoque minorem adeo vim ea habere poterat in animum Israëlitarum, eo magis saluti communi succurrere alio modo voluit divina sapientia, illumque quasi defectum supplere per imagines rerum in visione oblatas, quae sensus alio modo afficerent. In exilio autem Babylonico, dum Chaldaei somniis saepe

pe aliquid portendi ac significari statuebant, huic opinioni convenienter visiones quaedam Dei ductu ac moderamine somniantibus obtingebant, in libro Danielis perscriptae. Immo, quae in laetissimis epulis, quas in summo rerum discrimine imprudenter et in Deum Israëuitarum injuriose instruxerat rex Chaldaeorum Belshazar, conspiciebatur manus, ignotis et Danieli soli deinceps lectu facilibus scriptiois characteribus proxime instantem regis ipsiusque imperii interitum praesignificans, uti Dan V. refertur: haec visionis extraordinariae, multorum simul oculis objectae, quasi species valde singularis ad temporum, hominum, rerumque conditionem sic erat adaptata, ut cum superstitionis dedecus, tum vero Dei honorem admirabili modo patefaceret.

Obs. 4. Quod autem attinet ad ipsarum visionum propheticarum interpretationem; de hac id unum satis fuerit monuisse, quod, quando sunt ampliores, plerumque non adeo quidem singulae earum partes spectandae sint, quam potius quid universe repraesentent et quod earum propositum sit. Itaque similis argumenti, sed dissimilis descriptionis visio Jesaiae atque Ezechielis, quam *Obs. 2.* allegavimus, divinam utriusque prophetae legationem oculis sic subiciebat, ut et summam unius veri Dei venerationem moveret, et legitimam ac divinam prophetarum auctoritatem luculenter manifestaret. De ipsius autem imaginis amplificatione atque ornatu idem existimandum est, quod de poetica

tica unius ejusdemque rei descriptione ampliori, in qua nimium haerere non deceat. Quod si vero una quaedam visio plures res complectitur, veluti Dan. II. VII. VIII., tunc profecto non eadem est ratio: sed ne tunc quidem singulas imagines scrupulosa cum subtilitate ad rerum, quae iis significantur, indolem exigendas esse, vix opus est ut moneamus.

Obs. 5. Est aliqua eaque non quaesita similitudo visionum, quae prophetis obtigerunt, et actionum symbolicarum, quas instituisse leguntur. Utrisque enim commune erat propositum, ut res sensibus subjectae eo majorem vim haberent in aliorum animum. Cum igitur rebus in sensus incurrentibus semper Hebraei magnopere moverentur: nequaquam indignum erat prophetici muneris gravitate, ut sua sponte res quasdam actione quasi repraesentarent, de quibus alios reddere cuperent certiores, veluti 1 Sam. XV. 27, 28.; neque a divina majestate, abhorrebat, ut ejusmodi actiones prophetis injungerentur instituendae, veluti Jerem. XXVII. 1—11. — Nec tamen omnes actiones symbolicae, prophetis divinitus impositae, censendae sunt ab iis institutae fuisse: cujusmodi est quod Jeremias C. XXV. 15—28. jubente Deo poculum irae divinae sua manu acceptum propinaverit variis gentibus, quod iis quantumvis invitis bibendum esset. Quotiescumque ergo illae actiones sunt ejusmodi, ut vix re vera institutae esse possint censeri; tunc formam habent parabolarum, qua-

rum idem sit quod ipsarum actionum symbolicarum propositum: atque haec etiam earum conformatio disertis verbis significatur Ezech. XXIV. 1—11.

C A P U T II.

DE VATICINATIONIBUS AD MESSIAM REFERENDIS.

§. I.

Quicumque recentiores negant Veteri Testamento contineri veri nominis vaticinationes, iidem nusquam divinitus praedictum fuisse Messiam cum hac opinione convenienter statuunt; cujus adeo notio nil fuerit nisi pium prophetarum commentum.

Obs. 1. Erat quondam satis generali more receptum apud theologos Christianos atque interpretes sacros, ut eum, quem Messiae titulo designare solerent, ubicumque posset, impenso studio quaererent. Praeterquam enim quod cum magna typorum multitudine ac varietate repraesentari crederent, in omnibus locis, in quibus verba illud quodammodo ferre eoque ducere censebantur, eum proximo sensu significari, nequaquam dubitabant:

in

in aliis vero locis quam plurimis, ubi minus commode istud fieret, in promptu erat sensus remotus et mysticus; quem quo saepius arriperent, eo melius gravissimae doctrinae confirmandae illustrandaeque fervire sibi viderantur.

Obs. 2. Recentissimo aevo longe aliter de hoc argumento constitutum est a multis. Qui enim semel apud se decreverant, numquam in religionis causa extraordinario modo intervenisse Deum, hos praesumta sua opinio jubebat, cum alias quascumque vaticinationes, divinas adhuc habitas, ad humanam originem contorquere, tum vero etiam non tantum quoscumque typos contemtim rejicere, sed quoque Messiam fidenter negare divinitus usquam praedictum. Quem tamen cum ex prophetarum oraculis non ubique possent expellere interpretando, quippe qui saepe disertis et perspicuis verbis praesignificaretur, eum non nisi commenticiam, sed pio consilio confictam fuisse personam, aliis omni studio ita persuadere cupierunt, ac si res apud prudentiorem quemque nulli amplius dubitationi obnoxia esset. — Scilicet, Messiae, h. e. regis, qui Dei nomine unctus atque in maximam populi salutem olim adventurus esset, notionem nemini menti oboriri potuisse, nisi post introductam dignitatem regiam: immo ejus spem ne iis quidem exstitisse temporibus, quibus sub Davide ejusque successore Salomone tanta esset imperii prosperitas, ut nihil esset quod desideraretur; sed tunc demum istius spei obvenisse opportunitatem, cum,

fuis.

scissa in duas partes republica, utrumque regnum futurae destructionis femina in se contineret: praefertim vero, postquam regnum Israëliticum jam interiisset, ac Iudaico regno suus etiam interitus prudentioribus videretur imminere, meliorum temporum desiderium invaluisse apud omnes, quibus patriae ac religionis commoda maxime cordi essent: itaque prophetas, viros illos patriae ac religionis amantissimos, hoc desiderium aluisse magnopere; et cum ad animos erigendos, tum vero etiam ad populum a funesta sua cogitandi agendique perverfitate avocandum, id, quod in optimorum esset votis, divinitus promississe olim eventurum, ac spem fecisse regis ex Davidis familia nascituri, qui non modo res collapsas instauraturus esset, sed quoque eas ad tantum splendoris culmen evecturus, ut ne fortunatissima quidem imperii conditio, qualis umquam fuisset antea, aliquam ejus imaginem exhiberet; hujus vero spei magnitudini extollendae sic indulgisse prophetas, quo efficacius et cum pio suo consilio convenientius alios moverent, ut quidquid sive in novi atque incomparabilis regis dotibus, virtutibus, meritisque, sive in ipfius, quod conditurus esset, imperii, puritate etiam ac praestantia religionis unice nobilissimi, prosperitate, amplitudine, perennitate, fummisque universe ac plane singularibus beneficiis describendis maxime ornatum ac magnificum conferre posset poëfis Hebraica, illud omne studiose sancteque adhiberent; ac talem adeo eos sibi finxisse et principis

et reipublicae speciem, qualis non nisi opinabilis esset, neque umquam effectum adhuc comprobata vel comprobanda in posterum.

§. 2.

Hanc de Messia ac de vaticinationibus ad eum referendis opinionem ut vehementer improbemus, gravissimae suadent rationes.

Obs. 1. Quandoquidem hic est prophetarum Hebraeorum character, ut non callidi, aut si quis leniore vocabulo uti maluerit, pii quidam rerum futurarum augures habendi sint, sed veri ministri divini, iidem in novo atque illustrissimo rege praedicando summi etiam Numinis auctoritate muniti ejusque vi animati fuisse censendi sunt. Hos et patriae et religionis amore saepe inflammatos fuisse et ad meliorum temporum spem suis popularibus injiciendam eamque vivis coloribus poetice exornandam excitatos, non est quod negemus: sed commenticia spe animos aliorum delinire, id vero ab eorum indole quam maxime abhorrebat. Atque hic peropportune suppetit exemplum Jeremiae, supra p. 473. indicatum, qui cum proxime instantem plus semel praesignificasset regni Judaici destructionem, sic incurrebat in permultorum invidiam, ut non nisi difficulter mortis discrimini eriperetur: nec tamen umquam se ad eos imitandos propensum

sum demonstrabat, qui, divinorum prophetarum dignitatem affectant, nil nisi pacem atque incolumitatem promittebant; sed, quantumvis totoparet animo, ut horum votis res ipsa responderet, fidenter ad eventum provocabat, de divina infaustarum praedictionum origine sibi certissimus. Vid. Jerem. XXVIII. 5. sqq. Atque idem adeo, uti spem reditus e captivitate et instaurandae patriae, C. XXIX. 10. coll. XXV. 12., non ideo fecit, quod sibi gratum esset tantam augurari felicitatem, sed quod rem definito tempore eventuram divinitus accepisset, ita etiam quod, aeque ac plures alii prophetae, de Messia vaticinatus est, cum alibi, tum praesertim C. XXXIII. 14-16., sublimem hanc spem nequaquam ipse confinxisse, sed Deo debuisse auctori, nobis merito judicatur.

Obf. 2. Est aliquid in ipsa, quam rejicimus, sententia, si prope atque in se spectetur, tam singulare, tamque ab omni prorsus probabilitate alienum, ut non nisi ab iis inveniri potuerit, quibus pertinax insidet opinio de negando quocumque Dei interventu extraordinario. Fuitne enim usquam aliqua gens, cujus vates similibus quodammodo spei delinimentis per satis longum temporum decursum constanter indulserint, eaque serio ac repetitis vicibus sic proposuerint, ut omni ope studioque de divina eorum veritate aliis persuadere cuperent? Et ab iis tamen, quibuscum hic agimus, Hebraei prophetae habentur viri gravissimi, maxime venerabiles, iique, quibus et eximii essent
de

de religione sensus, et indefessi conatus veris fuorum popularium commodis serviendi. Decetne igitur, talibus viris ejusmodi commenta adscribere, quae, si ab exteris vatibus exhibita fuissent, haud immerito riderentur? At, inquires, his commentorum similitum non eadem atque illis erat opportunitas. Verum enimvero Hebraeorum illae vaticinationes ita sunt comparatae, ut, demto etiam ipsarum Orientali vestitu ac poëtico ornatu, aliquid, idque certo certius olim eventurum affirmaverint, quod, si humani ingenii figmentum esset, nullus eorum, a quibus prolatae essent, sibi persuadere potuisset fore ut umquam eventu comprobaretur. Quid? quod Daniel, non poëtica dictionis granditate, sed prosa ac simplici oratione, cum similia etiam de Messia vaticinatus est in somniorum quorundam ac visionum expositione, C. II. 44. VII. 13, 14., tum vero tempus quoque definiit, quo ille adventurus esset, C. IX. 24—27. Sed sepositis etiam hisce Danielis vaticinationibus, illae solae, de quarum argumento atque auctoribus nulla controversia est, ita sunt suo in genere unicae, omnique exterorum exemplorum similitudine destitutae, ut, nisi divinitus pronuntiatae sint, absurdorum planeque incredibilium ingenii monstrorum loco nobis reponendae esse videantur.

Obs. 3. Denique, novae isti de vaticinationibus Messiam spectantibus sententiae vehementer obest constans Jesu, quem Messiam veneramus, ratio agendi, quippe qui semet ipse, ubicumque id oport-

portuntum esse censeret, eum professus sit, quem prophetae divinitus praenuntiascent, suisque intimis discipulis, doctrinae suae annuntiandae proximis ministris, persuadere voluerit, praesertim postquam ex morte resurrexisset, oportere omnino, ut quaecumque de Messia praedixissent prophetae, haec cum divina voluntate convenienter sibi evenirent. Quod si igitur humanae pietatis figmentum, non vero divinae originis opus fuerit adventuri olim Messiae descriptio: tunc Jesus, quo tempore ejusdem expectatio, utpote jamjam explenda, animos omnium occupaverat, cumque et ex Davidis familia propemodum extincta ortus esset, et novam condere vellet religionem, omnibus sine discrimine gentibus communem, vel semet ipse opima fide fefellit, a prophetis spectatum se esse opinatus, vel generalem istam spem perquam apposite arripuit, quo magis feliciter excellentissimum suum propositum ad effectum perduceret. Egregie scilicet! Sic enim qui stupendae magnitudinis mentem animumque cum summa morum simplicitate, lenitate, suavitate conjunxit, qui et incomparabilis praestantiae, et nusquam antehac auditaе humanitatis atque caritatis doctrinam introduxit, quemque ut unicum perfectissimae virtutis exemplar venerabundi suspicimus: idem vel in fanaticum quemdam erit transformandus, qui cum intimam divinae et promissionis et legationis persuasionem sibi temere, quantumvis utiliter, fecerit, ab omni mentis delirantis vitio vix possit absolvi, vel fraudis

dis opifex habendus erit impudentissimae, quam nullum pietatis nomen aut praeclari consilii conscientia umquam facile excusaverit.

§ 3.

Itaque, cum veras admittamus de Messia vaticinationes, hoc quidem omnino idoneum nomen recentius esse non diffitemur, sed ipsius tamen personae promissionem longe antiquissimis temporibus divinitus factam esse, merito statuimus.

Obs. 1. Messiae, h. e. regis, titulo a prophetis plerumque praedici virum perquam illustrem atque ex Davidis progenie oriundum, et hoc nomen post introductam demum apud Israëlitas externam regiae dignitatis formam consuetudine de eo receptum fuisse, constat quam certissime. Hoc autem nomen eo aptius cenferi debet, quo melius vera ejusdem notio tenebitur ac vis percipietur genuina. Messias igitur, משיח, sive *unctus Dei*, appellabatur universe rex Israëliticus, qui, Jehovae auctoritate consecratus, ejus locum tenebat apud gentem religionis causa distinctam: cumque regiminis in hac gente theocratici propositum esset veram religionem tueri, hoc ipsum spectandum erat regibus Israëliticis; ac Davides adeo, eximius hujus

religionis stator et vindex, dici merebatur *vir Jehovae acceptus*, 1 Sam. XIII. 14. Eodem ergo nomine non nisi postquam reges essent Israëliti, qui Jehovae supremi principis essent vicarii, appellari potuit is, qui verae religionis causa adventurus esset, et longe majore vi atque ampliore sensu Dei loco regnaturus in maximum ipsius religionis emolumentum summumque ac sempiternum ejus decus.

Obs. 2. Tametsi vero plerumque regis nomine ac dignitate describitur ille, quem in hominum salutem divinitus adventurum praenuntiant prophetae, non una tamen hac notione continetur ejus descriptio. Jesaias enim C. XLII. 1—7. XLIX. 1—6. eum praedixit divinum atque extraordinarium et consuetis prophetis longe superiorem religionis doctorem: atque hanc religionem ut novam et ab antiqua Mosaica diversam adumbravit Jeremias C. XXXI. 31—34. Immo prior ille propheta, qui saepissime in sublimi Messiae contemplatione versabatur, aliquid eidem tribuit sacerdotis quidem proprium, sed in suo tamen genere unicum. Nam C. LII. 13—15. eum praevidit suo sanguine multos populos conspersurum, cum ad abjectissimam conditionem prius redigendus esset, quam ad summum gloriae culmen eveheretur: quod deinceps amplificavit atque illustravit C. LIII. Hoc nimirum Cap. de Messia agi, ipse Jesaias haud obscure indicasse nobis censetur, cum vs. 2. eum comparaverit tenui furculo, qui obscure atque humiliter proveniat: qua comparatio-

tionem Davidis filium Messiam jam designaverat C. XI. 1. Idem vero Caput qualicumque tandem modo coacto interpretari malunt recentiores nonnulli, quam ad Messiam simpliciter referre, quem scilicet propheta numquam sibi fingere potuerit miserrimum ipsique morti objectum.

Obs. 3. Istud regis sive Messiae nomen, de singulari quodam Davidis filio a Jesaia aliisque deinceps prophetis usurpatum, his est antérieur, in ejusque et usu et notione praeivit Davides, cui adeo spiritus divinus patefecerit, quantum decus genti ipsius, ad regiae dignitatis perennitatem prae Saulo electi, reservatum esset. Itaque 2 Sam. XXIII. 1—7. eum animo valde commoto celebravit non unius gentis, sed מלך, sive *humani generis dominatorem*: eundemque Messiae, regis ac vicarii divini, nomine insignivit, cui imperium futurum esset amplissimum ac validissimum Psalm. II. 2, 6—9. Immo eum splendide descripsit divini imperii participem simulque ex ipso Dei decreto sacerdotem, Psalm. CX. 1, 4. Est autem porro notabile, in utroque Psalmo, cujus argumentum nulli regi humano convenit, Messiam describi ab adversariis potentibus impetitur, sed iis superiorem factum: quam notionem Davides Psalm. XVI et XXII. sic amplificat illustratque, ut idem partim aliis verbis dicat quod Jesaia C. LIII. Postremo, ne alia plura huc congeramus, Davides Psalmo LXXII., quem ei auctori adjudicandum esse diximus S. II. C. III. §. 2. Obs. 2., futuro Messiae imperium

attribuit, quale in nullum regem Israëliticum quadret, vs. 5, 7, 11, 17., atque in ultimo hoc vs. cum haud obscure respiciat ad divinum oraculum, quod Abrahamo obtigit, Genes. XII. 3. et XXII. 18., ut supra p. 71. indicavimus, felicitas illa, quae in omnes gentes ex Abrahamidis redundatura esset, ipso Davide quasi interprete, expectanda foret sub Messiae imperio. Est autem eo major illius oraculi Abrahamitici cum hac Davidica expositione similitudo, quo minus dubitandum videtur, quin post verba **ויתברכו בו** addendum sit **כל משפחות הארץ**, suadente hoc et verborum structura, et justa membrorum distributione, et Alexandrinae versionis auctoritate.

Obs. 4. Cum igitur jamdudum ante prophetas, qui de Messia nominatim vaticinati sunt, eum ipsum, quem hoc titulo designaverint, divinitus praedictum, atque excellentissimi prophetae et beneficentissimi sacerdotis dignitate propositum fuisse, ingenua, simplex, omninoque consentanea doceat interpretatio; idem etiam quidni et a Mose significatus sit propheta ipsi similis, sive novae religionis conditor, Deuter. XVIII. 15., et primis humani generis parentibus promissus mortalium per peccatum miserorum liberator, Genes. III. 15., et nonnullis ritibus, ad peccati lustrationem expiationemque pertinentibus, partim habitoque ad insigniora ejus merita respectu praesignificatus? De typica autem hac ratione quid nobis videatur, exposuimus P. II. S. I. §. 2. §. 7.

Obs.

Obs. 5. Quod si vero quaeratur, ex quibusnam indiciis discernendae sint vaticinationes ad Mesiam spectantes; animadvertimus, ex ipsa praesertim earum indole hoc confici oportere. De permultis igitur res minime in obscuro posita est, in quibus rex aliquis ex Davidis stirpe proventurus sic praedicatur, ut non consuetus aliquis princeps designatus sit. Ex his autem locis satis in se perspicuis alia minus perspicua lucem recipere possunt, quae ad eorum argumentum probabiliter indagandum ac definiendum conducant. Quocirca, uti Jes. LIII. coll. XI. 1. ad Mesiam retulimus *Obs.* 2., ita etiam aequabilitas interpretandi nobis persuadet, ut eodem referamus Jes. VII. 14., etsi peculiare consilium, ob quod ibi Mesiae facta sit mentio, difficulter declaretur. Enimvero qui ibi ex virgine praedicatur nascendus infans et unico *Emmanuelis*, sive Dei inter homines apparituri, titulo insignitur, idem sic describitur C. IX. 5, 6., ut ibi tituli istius quaedam quasi explicatio esse videatur, et C. XI. 1-9. praedicatur ex emortua fere gente Davidica oriundus. Quid? quod Michas vates, qui Jesaiae vixit aetate, Mesiam venturum et Bethlehemini nasciturum ita praenuntiavit C. V. 1-3., ut ad obscurius illud oraculum respexisse videatur.

Ex earumdem recentiorum vaticinationum, dummodo divinae esse existimentur, definito argumento colligere decet, loca antiquiora, quae omnium optime de illustri illa persona ejusve fati aut bene-

ficiis accipiantur, nec aliam habeant aequae probabilem interpretationem, ad idem argumentum recte referri: quae comparandi ratio quid valeat, partim jam vidimus Obs. 3 et 4.

Denique vim aliquam atque auctoritatem hac in re, de qua agimus, esse ipsi Mesiae Jesu ejusque Apostolis ac N. T. scriptoribus, multum abest ut negemus. Quamquam omnia V. T. loca, quae in N. T. ad Mesiam applicantur, non continuo sic interpretanda sunt, ac si de eo ex ipsa scriptorum mente ibi agatur: neque etiam, ubi quid in N. T. ex antiquioribus scriptis sacris dicitur πληρῶσθαι, sive eventu comprobari, semper significatur, hunc eventum antiquitus jam spectatum fuisse. Itaque, cum hic potissimum cupiamus ut attendatur, quod supra p. 250, 251. monuimus de N. T. usu ad V. T. interpretationem; id agat interpres, ut, ubicumque locum aliquem ad Mesiam videat proxime referri, prudenter omnique studio adhibito inquirat, num probabili quadam ratione iste locus de hoc argumento possit explicari. Ac saepe quidem nobilissimi argumenti evidentia in oculos incurrit. Plus semel tamen id non in promptu positum est, sed quibusdam quasi caliginis nebulis obtectum, quae haud ita facile pellantur. Nec tamen id semper in lucem proferri non posse, propria nos docuit experientia: quod, age, unico exemplo breviter ostendamus. — In epistola ad Hebraeos C. I. 5. verba, quibus de futuro rege Salomone Deus Davidi per Nathanem prophetam promississe

cen.

cenfetur 2 Sam. VII. 14., fore ut ipfe ejus pater, hic vero fuus filius eſſet, de Meſſia exponuntur; quod convenienter cum divini prophetae mente factum eſſe, re accuratius perpenſa, nulli dubitamus. Hic enim cum ſtabilem ac perennem Davidi in ſua gente divinitus promitteret dignitatem regiam, non unum ſpectavit Salomonem, ſed omnes Davidis ſucceſſores, de quibus locum intellexit auctor Pſalmi LXXXIX. 31—35., atque adeo eum praefertim, qui ſolus imperium conditurus eſſet perpetuum. Itaque, quod de leni illorum Davidis ſucceſſorum caſtigacione dixit Deus, hoc per ipſam rei indolem non niſi ad eos referendum eſt, qui caſtigari mererentur. Sed vero formula, qua Deus affirmavit, ſe iis patrem atque hos ſibi filios fore, ad eos omnes ſine diſcrimine pertinebat, quippe qui Dei locum tenerent in regimine theocratico religionis cauſa inſtituto. At eadem ad omnium illuſtriſſimum Davidis ſucceſſorem tota ſua ac prorſus ſingulari vi pertinebat, quem Davides ut eximie Dei filium futurum haud diu antea celebraverat Pſalmo II., et ad quem divinam de regiae dignitatis perennitate promiſſionem praecipue ipſe etiam retulit 2 Sam. XXIII. 1—7. Sed de hujus carminis argumento illiusque Pſalmi opportunitate agemus §. ſq.

S. 4.

In vaticinationibus Mesiam spectantibus semper cernitur aliquid ad temporum hominumque indolem et conditionem accommodatum.

Obs. 1. Quod universe erat vaticinationibus cum religione conjunctum consilium, idem tribuere decet vaticinationibus ad Mesiam referendis, quippe quibus nullae aliae propius cum religione essent conjunctae: quocirca hunc ex ipso Dei proposito usum habent, ut eos, quibus de divina religionis, quae S. C. libris continetur, origine persuasum est, certiores reddat, in Jesu Christo comprobatas eventui fuisse eas, atque arctissimum adeo nexum esse antiquae novaeque doctrinae, cum illa ad hanc praeparandam concessa fuerit divinitus. Nec tamen quis veram harum vaticinationum plerarumque mentem assequetur, nisi eas omni, qua possit, prudentia ac diligentia ad temporum hominumque indolem et conditionem exegerit. Quod ipsum si convenienter cum nostri, quo nova, quam rejicimus, earundem exstitit interpretatio, aevi usibus singulatim persequi vellemus, nimis procul excurrendum nobis esset. Tentabimus ergo, breviter simul et perspicue, allatis etiam exemplis, exponere, quid in amplissimo hoc gravissimoque argumento maxime attendendum nobis esse videatur.

Obs. 2. Incipimus a temporibus, quae Davidem

an-

antecesserunt: in quibus primum occurrere ea de re oraculum Gen. III. 15., nos quidem eo minus dubitamus, quo magis nos, quantum licet, in ipsam conditorum generis humani conditionem transferimus. Erant hi statura consummati, sed ingenio, intelligentia, captuque pueri fere. Violaverant divinum de cujusdam arboris fructibus non comedendis praeceptum, omnemque culpam in serpente rejecerant, a quo ad delinquendum pellecti essent. Deus igitur, postquam qualemcumque poenam serpenti inflictam exhibuerat, malorum, quae iis eorumque posteris annuntiare volebat, gravitatem temperavit, promisso iis aliquo, qui olim ex femina nasciturus, et serpentem, invisum istum ac perennem inimicum omniumque malorum auctorem, tandem conculcaturus esset. Qua vero in promissione optimum ac sapientissimum patrem videre nobis videmur, qui ad liberorum, in peccatum prolapsorum, seque, quantum posset, excusantium, captum ita se accommodabat, ut hi et quam male egissent perciperent, et eam sibi informarent paternae clementiae benevolentiaeque notionem, qualem sua ferret admodum exigua ac vehementer circumscripta perspicacitas. De tota autem relatione, plurimis mythica habita, vid. supra p. 382 et 400.

Subjungimus promissionem Abrahamo datam de felicitate, quam ejus posteritas omnibus allatura esset gentibus, quae cujus sit argumenti, ostendimus §. superiori, Obs. 3. Hujus pro-

missionis ambitum atque praestantiam utrum Abrahamus quodammodo intellexerit, nec ne, certo definire non audemus: quamquam, si viro, qui familiari et amico Dei commercio fruebatur, aliquid ulterius ea de re deinceps patefactum fuisse ponimus, quod disertis verbis non relatum sit in ejus historia, non nisi illud ponimus, quod et in se aliquam habeat veri similitudinem, et gravissima Jesu auctoritate commendabile sit, Joan. VIII. 56. Certe, quemadmodum cum Dei sapientia consentaneum erat, ut quam insignem felicitatem generi humano per aliquem, qui ex gente sibi sacra nasciturus esset, destinasset, eam hujus gentis conditorem non penitus celaret, ita etiam factae promissionis modus ad ejusdem viri conditionem atque indolem perquam erat appositus. Facta enim primum fuit, cum Abrahamus ex natali regione evocaretur, Genes. XII. 1—3., et repetita, confirmata, ac nonnihil amplificata, postquam suam fidem atque obedientiam difficillima probatione exhibuerat, Genes. XXII. 15—18.

Quam denique ad hoc argumentum §. 3. Obs. 4. retulimus Moyses Deuter. XVIII. 15. praedictionem de propheta ipsius simili, ac novae doctrinae auctore inter Israëlitas nascituro, hanc divinitus a se acceptam fuisse, ipse testatus est ibid. vs. 17—19., atque ita de eodem propheta locutus est, ut aliquem se majorem haud obscure significaverit. Et erat hic prophetae titulus in se aptissimus, cum ipse Moyses propheta esset; et divina sapientia dignum erat

erat, ut antiquae religionis conditori aliquid de futuro novae religionis conditore innotesceret; et peropportune Moses hanc praedictionem cum popularibus in eo communicavit loco, ubi hos admonebat de falsis prophetis non audiendis; et eandem prudenter ita conjunxit cum summi metus, qui ad terribilem suae auctoritatis in monte Sinaitico confirmationem iis obortus erat, descriptione, ut inde confici posset, novum illum prophetam minus terribili modo appariturum esse, neque impune tamen contemni posse. Itaque merito hoc oraculum ad Jesum refertur Act. III. 22, 23. VII. 37.

Quod superest: inde a Mose usque ad Davidem nullas occurrere de eadem persona praedictiones, nos minime miramur, cum minor esset earum oportunitas. Sed vero unum omnium maximum, quod allatura esset, beneficium, sive humanorum peccatorum expiatio adumbrabatur variis ritibus atque cerimoniis eo comparatis, ut, quod olim a novae religionis conditore in summa luce collocandum esset de tollenda peccati culpa ac foeditate, id ipsum perpetuo, quantum antea fieri posset, sensibus quasi subjiceretur Israelitarum. Conf. p. 185.

Obs. 3. Quandoquidem ex Davidis posteritate proventus erat ille eximiae salutis auctor, de cujus, ut viri ad selectam gentem pertinentis adventu et Abrahamus et Moses divino oraculo rediti fuerant certiores, consentaneum etiam erat, ut Davides, postquam ad regiam dignitatem consecratus esset, de ejus adventu divinitus commoneretur.

Uti

Uti igitur eum propheta Moses prophetam descripsit sibi similem, quamquam multo superiorem, ita etiam mirum non est, si rex Davides eundem aeque convenienti regis, ejusque et sibi similis et longe tamen excellentissimi, titulo repraesentaverit. Nec dubitamus adeo, quin, postquam, arca foederis in montem Sionis deducta, certam a divino legato accepisset regiae dignitatis in sua gente perennis futurae promissionem, 2 Sam. VII., ejus menti continuo obversatus sit illustrissimus rex, ex sua gente nasciturus, qualem celebraverit 2 Sam. XXIII. 1 — 7., ut diximus §. 3. Obs. 3. De cujus oraculi titulo aptissimo vid. supra p. 217. — Verum non existimamus, ea demum opportunitate ipsum de Messia cogitare incepisse. Sic enim comparata erat illa promissio, ut ejus cogitationem jam antea abortam facile excitaret denuo valdeque corroboraret, non vero ut hanc primum ipsi injiceret. Quocirca haud temere ponimus, eam ipsius menti divino lumine collustratae obvenisse haud ita diu postquam a Dei ministro Samuele ad regiam dignitatem obtinendam clanculum inunctus fuerat. Hoc itaque posito, eos Davidis Pfalmos, quos §. 3. Obs. 3. ad Messiam retulimus, paulo propius lustremus: de quibus ante omnia observamus, auctorem ad eos componendos in sua ipsius conditione opportunitatem saepe habuisse, seque ita in Messiae quasi substituisse locum, ut et de semet ipse et de illo simul egisse videatur. Duplicis enim sensus commentum etsi omnino rejicimus, eam tamen Davidis ac Messiae con-

convenientiam admittimus, quae ex occasione carminum illius propheticorum exstiterit, quaeque prudenter spectata non minus ad eorum conferat illustrationem, quam ratio eorundem poetica, de qua seorsim agemus.

1. Cum igitur Davides, rex designatus, cogitaret et de eximia dignitate sibi divinitus destinata et de gravissimis officiis sibi deinceps impositis, et de maximis malis, sibi a Saulo metuendis priusquam votis potiretur, peropportune Mesiae quasi induit personam, qui de sua dignitate gauderet, qui adjuvando studio religionis ac virtutis addictus esset, quique fiducia in Deo collocata imperterritus instantia pericula susciperet; nec dubitaret, quin ex ipsa mortis, cui obnoxius esset, potestate liberatus vitam recuperaturus esset eamque felicissimam, Psalmo XVI.

2. Quam habuerat Davides malorum, sibi a Saulo imminentium praesensionem, hanc cum infelix comprobaret eventus, cumque ipsius perniciem flagranti studio Saulus quaereret, eo tunc modo affectus erat, ut, moderante Dei spiritu, se in Mesiae, dum morti proximus esset, horrendam conditionem facile substitueret, Psalmo XXII. Itaque a propria sua conditione desumfit, quidquid Mesiae patienti convenire judicaret, simulque vi divina agitatus ejus sibi praesentem habuit imaginem, ut hominis crudeli supplicio afflicti, cum morte colluctantis, ferocibus hostibus cincti; sed subito cum vidit sua expectatione non frustratum, omnibus

ma-

malis, periculis, adversariis felicissime ereptum, et de insignibus beneficiis in quascumque gentes conferendis impense gaudentem.

3. Idem fere, quod utroque illo Psalmo praefignificaverat Davides, longe diverso modo proposuit Psalmo CX. Hunc nimirum postea confecit, cum in diversa esset conditio. Davidem enim auctorem ipsa arguit carminis dictio: et vero est aliquid in ejus, omnium tribuum regis, historia tam singulare, ut ex eo solo id, quod in carmine maxime obscurum est de regiae et de sacerdotalis dignitatis conjunctione, illustrari possit. Legimus nempe 2 Sam. VI. 12 — 19., arcam foederis a Davide ad stabile in monte Sionis domicilium cum sacra pompa sic deductam fuisse, ut ipse sacerdotem ageret et vestitu suo, et offerendis victimis, et piis de populo votis pronuntiandis. Erat autem haec opportunitas simul ejusmodi, ut ad Davidis fiduciam de divino auxilio in bellis, quae adhuc gerenda haberet, alendam perquam idonea esset. In tali ergo rerum conditione ipsam Messiae conditionem partim similem, sed multo excellentiorem adumbrare sibi visus, eum compellat sibi superiorem, ac divinum de summa ejus majestate amplissimoque imperio refert oraculum, quo certa ei promittatur de omnibus suis hostibus victoria: immo eum conspiciit sacerdotali, in media atque innumera turba sancta, ornatum dignitate, quam adeo cum regia dignitate, idque in perpetuum et ex divino decreto, conjuncturus sit.

4. Quae Davidi hoc tempore imminebant bella a gentibus vicinis, et de quibus refertur 2 Sam. VIII. et 1 Chron. XVIII., haec quam gravia et discriminis plena fuerint, colligi potest ex Psalmo LX. Ad quae ergo gerenda cum se instrueret, apposite Messiam sibi repraesentavit, quem regem divinum frustra sui hostes impugnarent, et cui Deus imperium destinarret humano imperio et majestate et amplitudine superius, Psalmo II. In quo igitur Psalmo, quem Davidi auctori adscribere non dubitamus, aeque ac in superioribus quos adduximus, tali modo sibi Mesiam informavit, qualis cum propriarum rerum opportunitate maxime conveniret.

5. Diversi generis est Psalmus LXXII., quem compositum existimamus, cum Davides Salomonem filium regem ungi jussisset, coll. 1 Reg. I. 32-40. Hac ergo memorabili opportunitate cum ei facile obversaretur regiae dignitatis in sua gente perpetuae futurae promissio, quae suam ipsi simul spem confirmasset de Messia ex suis posteris olim nascituro, Davides hunc videre sibi videbatur in suo regno inauguratum. Atque hoc adeo Messiae regnum vis depinxit coloribus, quos partim a proximo Salomonis regno desumpsit. — Quo magis autem illud carmen comparavimus cum Psalmo XLV., eo nobis veri similis visum est, compositum fuisse hunc a Davide, cum Salomonem ex suo mandato in regia dignitate constitutum vidisset: ut tunc denuo remotis temporibus affuturum celebraverit filium primo suo regio filio similem quodammodo, sed infini-

nito simul superiorem, divinaque insignitum majestate. Itaque nonnulla quidem desumpsit a rerum conditione, qualem Salomoni tradiderat ab eoque amplificandam sperabat, partim vero etiam Messiam sibi habuit praesentem, qualem descripserat antea Psalmo CX.

Obs. 4. Pervenimus ad ipsas prophetarum de Messia vaticinationes, iis, quas modo illustravimus, recentiores: de quarum opportunitate satis habebimus id universe annotare, quod praecipuum videatur.

1. Cum destructum esset regnum Israëliticum, ac Judaico regno eadem aliquando metuenda esset calamitas, viris piis ac probis tristes subinde nonnullae animumque dejicientes facile oboriebantur curae, quid tandem et de gente, quam sibi sacram elegeret Deus, et de splendidis promissis, Davidi divinitus factis, eventurum esset: qualium curarum ac sollicitudinum exemplum est Psalm. LXXXIX. quem supra attigimus, S. II. C. III §. 2. *Obs.* 2. Itaque ab eo inde tempore effecit divina sapientia, ut frequentes essent vaticinationes, ad istas curas temperandas potissimum comparatae: quae adeo spem facerent certissimam, fore ut Deus, quidquid accideret, non tantum suam gentem non defereret, sed etiam perquam illustrem Davidis filium olim suscitaret eximiae et incomparabilis salutis auctorem. Atque hujus argumenti promissa ut plus semel post destructam quoque rempublicam Judaicam repeterentur et confirmarentur, consentaneum erat.

2. Cum eorundem, quibus mala vel ingruiebant, vel jam atherant gravissima, temporum indole conveniebat, ut promissus Davidis filius eo plerumque informaretur modo, qui istorum malorum metum seorsumve leniret, eorumque gravitatem compensaret. Quocirca in Mesſiae majestate et imperii, quod habiturus esset, prosperitate atque amplitudine describenda praecipuum studium prophetae sic posuerunt, ut ad maximam spem excitarent atque erigerent affectos popularium animos.

3 Quandoquidem haec, quam indicavimus, erat universe plerarumque vaticinationum, Mesſiam spectantium opportunitas aetate prophetarum, mirari non decet, eas cum aliis ac spei plenis saepe commixtas fuisse vaticinationibus, quae temporum eventorumque ratione nequaquam conjunctae essent. Erant quippe utraque eo proposito conjunctae, ut suavem feliciorum temporum imaginem subjicerent oculis: ipsoque hoc laeto et ad spem fiduciamque de Jehovae constantia et benevola cura alendam atque corroborandam comparato argumento habebant aliquid, quod neglecto temporum rerumque ordine facile copularetur unoque conspectu proponeretur.

4. Valde diversa est ratio vaticinationum, quas de Mesſia protulit DANIEL, cum magis definitae sint et ad justum aliquem concinnumque temporum, immo rerum etiam exterarum, ordinem dispositae: quae diversitas ex ipsa prophetae conditione haud difficulter explicetur. Fungebatur enim plerumque

munere civili apud exteros principes, quibus exsul Judaei deinceps subjecti erant, neque exiguas habebat partes in rerum politicarum administratione. Ipse vero etiam permagnas videbat imperiorum sibi succedentium vicissitudines, quae summam ejus attentionem non movere non possent, quaeque aliarum progrediente tempore vicissitudinum causas in se continerent. Quapropter et suorum popularium consolationi servire cupiebat, et simul in variis illis vicissitudinibus exteris perpendere ac declarare admirabile supremi omnium rerum humanarum moderatoris regimen, cujus pio sensu quantopere afficeretur, ipse satis indicavit C. II. 20, 21. Accommodate ergo ad hanc suam conditionem atque indolem ex divina institutione sic vaticinatus est, ut in ipsis etiam de Messia praedictionibus se a ceteris prophetis omnibus quam maxime distingueret.

§. 5.

In exponendis vaticinationibus ad Messiam spectantibus consentaneum est, ut, quando poëticam habeant dictionem, idem observetur, quod in cujuscumque argumenti vaticinationibus poëtice propositis.

Obs. 1. Quandoquidem in poëticis de Messia praedictionibus interpretandis eo magis in verbis ima-

Imaginibusque quondam haereri solebat, quo gravius et cum religione Christiana magis propè con-junctum videbatur argumentum, atque ita eadem explicatu reddebantur difficiliore: haud supervacaneum erit profecto, eas seorsim spectare ad poë-ticam rationem prudenter atque ingenue exigendas. Qua vero in re quamvis latissimi ambitus haud diu opus erit merari, cum eorum, quae antea, sive de poëticis V. T. scriptis univèrse, seu de vati-cinationibus poëseos habitu insignitis, notavimus, praecipua facile ad eam rem applicentur.

Obs. 2. Itaque, cum poëtae Hebraei illud, de quo agunt, variis imaginibus saepe amplificent at-que illustrent, idemque etiam faciant vates in poë-tica futuri praedictione: aequabilitas interpretandi postulat, ut, ubi poëtica est adventuri Mesiae praedictio, ipsum oraculi argumentum a poëtico suo ornatu, quoad ejus fieri possit, secernatur, coll. S. II. C. II. §. 1. *Obs.* 1. et Sect. III. C. I. §. 3. *Obs.* 3. Qua tamen in re prudenter versari oportet interpretem. Interdum enim ipsa ora-tio contexta suadet, ut diversis verbis, dictionibus imaginibusque diversi quid significatum fuisse cen-seatur: veluti quando Messias variis insignitur ti-tulis honorificis Jes. IX. 5., aut horrendo modo patiens describitur Psalm. XXII. 13 — 19. Sed si quis ipsas unius ejusdemque rei amplificationes poë-ticas singulatim de totidem rebus diversis interpre-tari vellet, hic non satis memor esset, se in ex-ponendo poëta eoque Orientali occupari, qui, quo

maiores vim habeat in aliorum animum, id, quod agitatae suae menti obversatur, splendido ornatu nonnumquam auget mirum in modum. Exemplum valde memorabile est in eximie ornata descriptione regni, quod olim conditurus esset Messias, *Jes. XI. 6—8*. Hic non anxie inquirendum est, quid fera et crudelia, quid lenia ac mansueta animalia significant. Vates enim pacificam illius regni indolem poetice describere cupiens, qualem suae menti divinitus objectam habuerat, sumit quidquid maxime sibi invicem oppositum esset in rerum natura, atque hoc omne in una quasi tabella conjunxit, ut rem, a sensibus remotam, oculis quasi subjiceret. Quae vero haud paucis recentioribus ibi videtur mythica ratio, ad aurei, quod in rerum humanarum primordiis fuerit, aevi figmentum expressa, haec nobis nulla censetur esse, siquidem istiusmodi figmentum nusquam occurrit apud poetas Hebraeos. Est autem, ne plura afferamus, aliud, etsi non ejusdem plane generis, exemplum *Psal. XLV.* cujus argumentum § 4 *Obs. 3.* sub finem indicavimus. Ibi *vs. 9.* et *sqq.* illustrissimum principem *David* pingit ex bello feliciter peracto redeuntem, laete splendideque domi exceptum, ac multas mulieres ex regia stirpe oriundas secum ducentem, inter quas emineat una, quam victor sibi eligat uxorem. Quo facto ditissimae ac florentissimae gentes vicinae benevolentiam ambiunt reginae: atque haec complures marito parit eosque dignos filios. Quae imago Orientali modo et lu-

xuriose elaborata nihil aliud significaverit ex mente poëtae, nisi summum ac non comparabilem splendorem imperii, cui nobilissimae etiam gentes se subjecturae essent.

Obs. 3. Ipsum illud sensibus res subjiciendi studium poëticum effecit, ut vates Hebraei ex iis, quae in praesentia essent, dictiones atque imagines desumerent, quibus futuras Messiae res adumbrarent. Hic igitur saepe suum imperium describitur fundaturus in Sione, in qua nimirum et Davides, cujus filius futurus esset, suum palatium, et Jehova, cujus vice idem esset regnaturus, suam aedem sacram haberet: figurate enim id accipiendum esse, patet ex Jes. XI. 9., ubi quae in universo monte Dei sacro, sive Sionitico, dicitur securitas atque incolumitas futura esse, eadem longe lateque per terram diffusa describitur, quippe ex veri Dei cognitione, sive religione, ubique existens. Atque, ut hoc opportune adjiciamus, in eodem Jesaiae oraculo, C. XI. 10—16., postquam exterae gentes descriptae fuerant Messiae imperio subjectae, ipsi Judaei ubique terrarum dispersi sic praedicuntur eidem imperio subjiciendi et sub hoc imperio felices futuri, ut imagines a variis gentibus petantur, a quibus umquam aliquid mali passi essent, et ab ipsa quoque diversarum tribuum Israëliticarum aemulatione mutua, quae vehementer funesta fuisset. Denique ex eadem observatione illustratur, quod Davides plus semel a propriis suis rebus, et interdum a proximi successoris Salomonis conditione

diciones, affectiones, atque imagines defumfit, ad Mesiam sibi aliisque repraesentandum appositas: in quibus a seo singulatim cum eventu comparandis nimium haerere non deceat.

Obs. 4. Cum a sublimioris poëtes Hebraicae indole non alienum esset, ut res futurae, aequae ac si praesentes adessent aut jam accidissent, a vatis describerentur, ut C. I. § 3. *Obs. 6.* vidimus mirari utique non licet, si ipsae res, quae Mesiam spectarent, quantumvis remotae, eodem modo quasi sub adspectum advocarentur. Haec igitur est ratio cum aliorum oraculorum, tum ejus, quo Jeshias C. LIII. adventurum olim Mesiam sic descripsit contemptum, rejectum, supplicio traditum, victimae piacularis instar immolatum, sed deinceps feliciter redivivum, ut non illud, quod olim eventurum esset, sed quod ipse oculis conspexisset, descripsisse videatur.

Obs. 5 Ex tali tantoque impetu poëtico, divinitus aucto, quo vates ad propiorem futurarum rerum contemplationem rapiebantur, cum facile etiam accideret, ut diversas res, magno licet temporum intervallo disjunctas, copularent et quodammodo commiscerent, in unaque tabella quadam repraesentarent, ut vidimus p. 483.: inde etiam plus semel est, quod et adventus Mesiae, et reditus e captivitate, et alia plura, tempore minime cohaerentia, proxime conjunguntur a prophetis. Exemplum est Mich. IV. et V.

Obs. 6. Denique, quae saepe apud poëtas, atque

que in ipsis adeo vaticiniis, occurrit personarum loquentium inductio, eadem a vatibus Mesiam cantantibus interdum ad futurum propositum adhibita est. Atque huc igitur pertinent, tum quaedam in Psalm. CX., ut et in Psalm. II., cujus rationem poëticam p. 445. delineavimus, tum integri Psalmi XVI et XXII. In utroque nimirum hoc carmine Davides, coll. §. 4. Obs. 3., ita sumit Mesiae personam, ut hunc loquentem induceret, nihil ea de re admonens, prorsus uti ab Asapho Psalm. LXXV. personam Davidis sumtam vidimus p. 445, 446. Ac similiter Jesaias Mesiam subito induxit C. XLIX. 1-6. — Quae ergo poëtica Mesiae inductio sic ab ingenuo interprete exponenda est, ut de singulis sive dictionibus seu sensibus huic personae tributis non subtiliter disquirat, aequè ac si re vera Mesias ipse locutus esset, sed omnia ad modum exigat, quod eum vates poëtice informaverint.

C A P U T III.

DE DIVERSIS SINGULORUM PROPHETARUM SCRIPTIS.

§. I.

Inter majores, quos dicimus, prophetas et tempore, et poëticae facultatis praestantia, primus est Jesaias: qui prophetae dignitatem eo, quo rex

Ussias mortuus est, anno accepit, eaque diutissime functus est, et cui integrum librum, ejus nomine appellari solitum, adscribere auctori non dubitamus.

Obs. 1. Superest, ut de ipsis scriptis propheticiis seorsim videamus: qua in contemplatione nostri in singulis V. T. libris deinceps lustrandis propositi memores eo majorem brevitatem sectari poterimus, quo plura nobis videmur occupasse, interpreti in illis scriptis occupato spectanda.

Obs. 2. Etsi igitur in V. T. haud defunt libri prophetici JESAIÆ ætati aliquanto anteriores, ab hoc tamen propheta initium facimus, siquidem inter majores, quos habito ad librorum magnitudinem respectu dicere solemus, prophetas primus est temporis ordine. Ex C. VI., quo descripsit suam ad munus propheticum vocationem, merito conficitur, in eum hanc dignitatem divinitus collatam fuisse ipso anno, quo rex Ussias mortuus est, quo tempore valde floruisse videtur regnum Judaicum: eadem autem ipsum adhuc dignitate functum fuisse tempore Hiskiae, patet e C. XXXIX.

Obs. 3. Praeter partes quasdam historicas, de quibus p. 423. vidimus, continentur Jesaiae libro diversi sermones prophetici, iique non semper ad eum, quo pronuntiati et ad regni Judaici cives habiti fuerant, temporis ordinem dispositi. In his plurimae sunt varicationes, quarum aliae ad Judae-

daeos, aliae ad exteras quasdam gentes, aliae ad Mesiam pertinent. Cernitur autem in earum dictione poëtica aliquid eximie culti ac politi, simulque saepe tantus impetus poëticus, et tam admirabilis sublimitas ac majestas, ut nullus vatum ab omni parte Jesaiae habendus sit similimus. Tametsi vero, inde a C. XL. usque ad LXVI sive postremum, aliqua animadvertitur libri diversitas, cum minor sit nonnumquam vis poëtica ac laetum fere plerumque et consolationis speique plenum argumentum: idem tamen ubique elucere exquisiti cultus ingenium, negari non potest: et quaecumque sit ista diversitas, haec facile intelligi potest atque explicari, si ponimus, eos sermones a Jesaia compositos fuisse, cum valde provecta esset aetate, et postquam regni everfionem ac Babylonicum exilium praenuntiasset Hiskiae, C. XXXIX. 5-7.

Obs. 4. Haec tamen manifesta dictionis poëticae aequabilitas non impedit, quo minus plurimi philologi atque interpretes hodierni et alias quasdam vaticinationes, et eas praesertim, quae inde a C. XL. in libro Jesaiae leguntur, huic abjudicarent auctori, ut totus liber, post captivitatem demum Babylonicam conflatus, cujusdam instar habendus sit anthologiae propheticae, cujus magna pars Jesaiae debeatur, sed cui deinceps aliorum quorundam prophetarum adjectae sint vaticinationes: fere uti Psalmorum liber Davidis aliorumque poëtarum hymnos, et Proverbiorum liber Salomonis aliorumque sapientum dicta sententiosa complectitur. Ve-

rum enimvero aliqua huic comparationi adesset species probabilitatis, si non nisi unus superesset liber propheticus, quemadmodum unus est Psalmodum et Proverbiorum liber. At plures sunt prophetici libri, iique suorum singuli auctorum nomine distincti; atque in his est perexigui ambitus Obadjae libellus, in quo unicum dumtaxat est oraculum: quod igitur quidni saltem majori isti anthologiae adjectum fuerit? — Quod autem vaticinationes C. XL—LXVI. recentiori captivitatis finitae aëvo tribuuntur: hoc quomodo cum ea dictionis puritate atque elegantia, quae in iis conspicua est, concilietur, nos profecto non videmus. Neque enim concipimus, tam recentis aevi Judaeum, cum et lingua vehementer degenerasset, et longe diversa essent hominum ingenia, se in ipsum Jesaiae et aevum et ingenium ita penitus insinuare potuisse, ut in tot sermonibus continuis suae aetatis indolem nusquam prodidisset. — Deinde ex ista opinione non omnes illi sermones in vaticinationum numero reponendi erunt, sed magnam partem rerum praesentium descriptiones sunt poëticae. Verum sic tamen auctor nonnumquam futurorum temporum vatem quasi mentitus sit, et suas descriptiones adeo praedictionum diu antea prolatarum loco haberi voluerit: veluti cum C. XLV. 21. id, quod de Cyro dixerat, Dei in liberandis Judaeis ministro, ipsi Deo adscriberet longe praeteritis temporibus praenuntianti. Atque hic ipse definitus praedictionum modus in causa est, quod eas post eventum

tum demum confectas fuisse statuunt: qua de opinione vid. supra C. I. §. 2. Obs. 2. Denique, ut alia praetereamus; quod dictitant, Jesaiam saepe, ex recepta de ejus libro sententia, praedicere reditum Judaeorum e captivitate, ac tales praedictiones idcirco etiam ei abjudicandas esse, quod ipsam captivitatem non praedixerit: hoc igitur temere falsoque arripitur; Jesaias enim et C. V. 5-9. VI 11-13. futuram reipubl. destructionem haud obscure significavit, et XI 11. ad proximum exilium gentisque dispersionem respexit, et XXXIX. 5-7. ipsi regi Hiskiae disertis verbis definireque praenuntiavit regni interitum ac subsequendum exilium Babylonicum.

§. 2.

Extremis regni Judaici temporibus vixit iisque supervixit propheta Jeremias, cui tribuendus est auctori liber, qui ejus nomen prae se fert, ut et Threnorum libellus, carmina continens in destructam rempublicam composita. Dictionem poëticam habet minus cultam, si cum Jesaia comparetur, sed suis tamen virtutibus poëticis insignem.

Obs. 1. JEREMIAS juvenis, regnante Josia, ad munus propheticum vocatus est, eoque adhuc fun-

ge-

gebatur, cum everteretur Hierosolyma ac totus populus in exilium abduceretur. Vid. Jerem. I. 1-7. Qui ei adscribitur propheticus liber, eum sine controversia habet auctorem, excepto solo C. LII., quod ipsi abjudicandum videri, monuimus p. 424. Praeter quaedam autem historica, sermones continet propheticos, qui ad Judaeos habiti sunt, quique saepe in rebus eorum futuris, sive proximis, seu magis remotis, praedicendis versantur, tum etiam vaticinationes diversas, quae ad exteras quasdam gentes spectant. Quaecumque vero sit causa, cur in versione libri Alexandrina longe alio ordine atque in textu Hebraico dispositae sint vaticinationes, nihil hoc discrimen attinet ad ipsam libri integritatem, qui ubique ac nemine dubitante Jeremiam spirat auctorem.

Obs. 2. Multum profecto abest Jeremias ab admirabili illo orationis nitore, quo eminet Jesaias: immo habet aliquam negligentiae ac redundantiae speciem, qualis ex infelicioribus, quibus vixit temporibus et ex perquam ardua atque ingrata ejus conditione optime intelligitur. Hujus vero redundantiae quaenam sit ratio, cognosci potest praesertim comparatione instituta C. XX. 14-18. cum Job III. 3, 4, 10, 11., quem locum ibi imitatus est. Cum autem indole esset lenis admodum, rerum difficultate vehementer commotus, et ad doloris atque commiserationis sensum valde proclivis, minus plerumque sublimem habet dictionem: quamquam, ubi erant quae ipsius animum vehementius

af.

afficerent, se altius extulit haud raro magnumque patefecit dictionis poëticae ejusque elatioris impetum; quem tunc maxime ostendit, quando mala hostibus suae gentis praenuntiabat, in quorum contemplatione nihil erat, quod leniores sensus excitaret.

Obs. 3. Ipsum hoc ingenium poëticum lenius, plerumque et verborum redundantius, sed interdum magis elatum prae se ferunt ubique fere **THRENI**, qui adeo Jeremiam manifesto habent auctorem. Continent quinque carmina, in quibus ad temporis argumentum disponendis non omnino justus observatus est ordo. Nam, uti nobis quidem videtur, Cap. I. spectat Hierosolymae obsidionem post breve tempus instauratam, coll. Jerem. XXXVII. 5-10. — C. III. aliquamdiu postea compositum est, eoque de sua potissimum conditione queritur Jeremias, collato majoris libri Cap. XXXVIII. 1-13. — C. IV. ad tempus pertinet, quo Chaldaei urbem perruperant, coll. 2 Reg. XXV. 1-5. et Jerem. XXXIX. 1-5. — C. II. horrendam urbis captae, templi, civiumque conditionem describit. — Denique C. V. Judaeos in destructa patria superstites poëta inducit de afflicto suo statu querentes, coll. 2 Reg. XXV. 22. et Jerem. XXXIX. 9, 10.

§. 3.

Ezechiel cum rege Jojachino plurimisque aliis Judaeis, ante destructam Hierosolymam, in Babylonicum exilium deportatus est, ibique diversi argumenti edidit sermones, in quibus dictione usus est ad Chaldaicam rationem nonnihil accedente. Est vero in rerum descriptione valde diffusus ac singularem in modum accuratus: et quando poëtica locutus est, luxurie quadam artificii plenissima inter omnes excellit Hebraeorum poëtas.

Obs. 1. Ex 2 Reg. XXIV. 15, 16. coll. Ezech. I. 1. patet, EZECHIELEM unum ex iis fuisse, qui aliquo tempore ante Hierosolymae templique destructionem in Babyloniam una cum Jojachino delati fuerunt exules. Quidquid igitur scriptis protulit ab eo inde tempore quo prophetae dignitate divinitus ornatus fuerat, illud in ipso exilio edidit. Ejus sermones partim ad praesentem Judaeorum statum pertinent, partim ad eorundem res, et brevi, et remotiore tempore eventuras, partim ad alias quasdam gentes exteras: cumque adeo in regione versaretur a Chaldaeis occupata, ejus dictio aliquem contraxit Chaldaicum colorem. Hoc autem

ei proprium est, ut maximum studium posuerit in perquam diligenti ac minuta fere rerum descriptione. Atque ipsum vero etiam hoc studium ostendit in eis locis, quae poëtica sunt. Itaque nec Jesaiae habet majestatem cultumque, nec lenitatem Jeremiae, sed in imaginum valde ornata accurataque elaboratione sic est ingeniosus ac fecundus, sic ad luxuriam usque copiosus, talemque manifestavit in suo proposito persequendo, perficiendo, et ad finem perducendo ardorem, ut nullus poëtarum Hebraeorum eum hoc studio aequaverit; quamquam ea sensuum sublimitate, quae mentem legentis abripit atque effert, aliis poëtis multo est inferior.

Obs. 2. Non nisi perpauci fuere, qui partes quasdam libri, quem generalis ceteroqui sententia semper Ezechielis totum attribuerat, huic auctori abjudicarent, praesertim vero visiones, C. XL—XLVIII. descriptas, insigni potissimum earum obscuritate ad istam opinionem inducti. Verum manifesto elucet ibi eadem atque in ceteris libri partibus dictionis indoles, idemque ingenium accuratissimae descriptionis studiosum. Nec talis est ibidem obscuritas, quae aliquid ad illam opinionem commendandam valeat. Et vero haud dissimilis animadvertitur obscuritas in aliis ejusdem libri locis nonnullis. Quod vero ad ipsarum visionum attinet argumentum ac propositum; de eo sic videtur statuendum: prophetae divinitus oblatam fuisse, et quibusdam etiam imaginibus symbolicis adjectis representatam, urbis, templi, rerumque cum sacramentorum,

rum, tum civilium instaurationem haud procul remotam, quae procedente tempore felicissima futura esset; cujus adeo contemplatio, a vate cum popularibus communicata, eorum animos laeta spe impleret. Ipsam vero templi formam ac speciem simul eo datam fuisse consilio existimamus, ut Iudaei se ad eam, quantum per tempora liceret, componerent in condenda nova aede sacra: eam autem si continuo non prorsus possent ad effectum perducere, hoc prudenter pieque tribuere voluisse prophetam gentis iniquitati, quae prioris reipubl. interitum traxisset, et cujus funestos fructus in ipsis novae reipubl. initiis non percipere non possent. Vid. C. XL. 4. et XLIII. 10, 11.

§. 4.

Ab iis, quos spectavimus, prophetis magnopere diversus est Daniel, una cum aliis quibusdam, qui e praecipuis familiis erant, paulo ante Ezechielem in exilium abductus juvenis, et ad summos in aula Babylonica honores deinceps evectus: cujus prosa est ac plerumque humilis oratio. Ejus vero liber, partim Hebraica, eaque minus pura, partim Chaldaica antiquiori lingua conscriptus, nullos continet sermones propheticos, sed admodum singulares quasdam his.

historiarum, somniorum, visionumque notationes: quod tamen non eam habet vim, ut, ex multorum opinione, sive integer, seu partim Danieli suppositus liber fuisse merito censeatur.

Obs. 1. Jam sub Jojakimo Jojachini patre nonnullos fuisse juvenes primarios et ingenii aequae ac formae praestantia commendabiles, qui Nebucadnezaris jussu in Babyloniam ex Judaea abducerentur, atque inter eos fuisse DANIELEM, qui litteris atque eruditione Chaldaeorum institutus fuerit, mature ad aulam admisus, ac deinceps maxima dignitate ornatus, patet ex Dan. I. 1-7, 17-21. II. 48.

Obs. 2. Cum hac Danielis conditione prorsus convenit libri dictio. Habet ea universe aliquid peregrini, quale auctorem arguit natione Judaeum, sed exterorum usum institutione. Deinde, ex interiore Aramaeorum consuetudine, quae Danieli inde a juventute erat, ad poëticam dictionem minus idoneus fiebat. Vid. supra, p. 43. Praeterea, cum neque Aramaei, neque natione Chaldaei elegantiore ingenii cultu quodammodo insignes essent; cumque Daniel in civili suo munere accuratae rerum perscriptioni operam dare deberet: inde hujus quidem studium cernitur in toto ejus libro haud exiguum, nulla vero cultioris dictionis cura. Denique, in talis hominis scriptis facile intelligitur et impurioris linguae Hebraicae usus, et ejusmodi

dictio Chaldaica, cui aliquid ex Hebraica lingua admixtum esset, quaeque in recentioribus scriptis Chaldaicis non observatur.

Obs. 3. Quamvis igitur talis sit libri, quem Danieli auctori tribuunt Judaei, dictio, qualis eo magis huic convenire censebitur, quo melius ad viri attendetur conditionem: fuere tamen, qui ob id, quod in universa libri ratione aut in ipso ejus argumento singulare est, sive totum librum, seu saltem quaedam ejus Capita historica, Danieli auctori tribui non oportere judicarent. Partim scilicet liber Hebraica, partim vero Chaldaica lingua conscriptus est: historias continet valde in se a veri similitudine abhorrentes; atque in futuri praedictione symbolica nimis videtur definitus. Constat autem, Danielis vaticinationes hanc ipsam ob causam accurationis acriter impugnatas fuisse a PORPHYRIO: nec desunt etiam recentiores, qui res Judaeorum praecipuas, quae ad Antiochum Epiphanem usque accidisent, ipsasque ejus vexationes, post eventum perscriptas demum fuisse et visionum propheticarum, Danieli oblatarum, specie propositas perhibeant. Sed cum de partibus libri historicis, et de linguae diversitate, quae in iis cernitur, supra p. 424, 425. egerimus; hoc loco satis habebimus breviter monuisse: nec eam fuisse Danielis apud exteros principes conditionem, a qua sermones, aliorum prophetarum sermonibus similes, facile expectentur; nec eam utique esse vaticinationum perspicuitatem, qualis has non nisi post even-

eventum effectas esse arguat; et visiones ad aevum Danielis, ipsiusque gentis, apud quam juvenis institutus fuisset, indolem valde comparatas fuisse; et Mesiae quoque splendidum ac perenne imperium, olim condendum, ab eodem plus semel praenuntiatum fuisse; et denique in ipso vaticinationum argumento aliquid animadverti ad Danielis conditionem unice accommodatum. Conf. supra C. I. §. 4. Obs. 3. C. II. §. 2. Obs. 2. prope finem, et §. 4. Obs. 4. extrema.

§. 5.

Ex prophetis minoribus antiquitate eminent Hoseas, Amosus et Michas: quorum duo priores paulo ante Jesaïam munere prophetae fungi coeperunt ac postremus ei tempore fuit aequalis; quique singuli suas habent facultatis poëticae laudes haud exiguas.

Obs. 1. Satis convenienter cum temporis, quatenus certo definiri potest, ordine primum inter minores, qui appellari solent, prophetas locum tenet Hoseas, quippe qui regnante Usfia jam munere prophetico fungeretur. Ei fere coaevus fuit Amosus. Michas autem aliquo tempore postea floruit, Jesaïae tamen aevo prophetica dignitate ornatus. Patet id ex initio singulorum librorum, qui iis merito adscribuntur auctoribus.

Obs. 2. HOSEAE sermones prophetici spectant praesertim ad regnum Israëliticum, ac partim tamen etiam ad regnum Judaicum, numquam vero ad exterarum gentes. Magis versatur propheta in admonitionibus, quam in futuri praedictione. Praeter Cap. I. et III., quo utroque sive per actionem symbolicam, seu per parabolam repraesentatur ac prosa oratione describitur turpissima Israëlitarum defectio, reliqua sunt poetice proposita: quae poetica dictio vetustatem redolet, valdeque sententiosa est, sed haud raro obscurior.

Obs. 3. AMOSUS, ex pastore propheta, in sua dictione illud, cui assuetus erat, vitae genus manifestavit, a quo plerasque suas desumpsit imagines: nec tamen sive in visionibus, quas habuerat, describendis, sive in alio quocumque argumento humilis est aut tenuis, sed saepe ornatus ac sublimis. Ejus sermones ad utrumque, sed praesertim ad Israëliticum regnum, spectant, ut et nonnumquam ad regna aliarum gentium vicina.

Obs. 4. Utroque hoc propheta longe elatior ac vehementior est MICHAS, immo dictionis poeticae virtute proximus Jesaiae, quem sibi imitandum videtur proposuisse. Ejus sermones una ad utrumque Hebraeorum regnum pertinent: ac nonnullas habent interjectas vaticinationes, ad valde etiam remota tempora ipsiusque Messiae aevum spectantes.

§. 6.

Minus certae, sed partim, ut videtur, antiquioris, partim minus antiquae aetatis sunt Jonas, Joël, Habacucus, Nahumus et Obadjas: in quibus plerisque eximia elucet virtus poëtica.

Obs. I. Cum certum quidem non sit, sed vero tamen proximum, JONAM, cui locus inter minores prophetas assignatur, fuisse eundem Amithaei filium, qui 2 Reg. XIV. 25. propheta memoratur in regno Israëlítico: ejus aetas probabiliter censetur incidere in tempus, reliquis, qui in prophetarum collectione continentur, omnibus antea. Libri, qui huic adferibitur auctori, argumentum magis historicum est quam propheticum, cum referat, quid castigationis, quae Jonae de florentissima, sed valde moribus corrupta Nineves urbe divinitus demandata erat, opportunitate acciderit. Itaque prosa ubique fere est libri oratio, nisi quod C. II. est carmen a propheta in singulari quodam vitae periculo compositum, nec sublimitate prorsus destitutum. — De maxima libri difficultate non nisi una est sententia, sed de eadem expedienda valde discrepant conatus. Et vero jam a primis inde religionis Christianae temporibus fidem excedere praesertim visa est narratio de immani pisce,

a quo deglutitus sit Jonas cum in mare projiceretur, et in cujus ventre tribus diebus manserit, sive vivus, seu mortuus ac deinceps, cum in littus ejiceretur, vitae restitutus. — Cum igitur liber ad verae historiae normam exponi vix possit; nobis ad tuendum S. C. honorem maxime ea commendabilis videtur, quam supra p. 341. partim indicavimus, sententia: esse parabolam moralem, cujus hoc fuerit consilium gravissimum, ut doceretur; Jehovah aliarum etiam gentium curam habere perquam sapientem ac benignam: opportunitatem autem hujus parabolaefumtam fuisse ex Jonae prophetae Israëlitici, divino de Ninevitis mandato se subducere volentis ideoque summo vitae periculo in maritimo itinere expositi, historia, carmen vero esse ipsius Jonae, quo suam in tanto periculo liberationem celebraverit. Denique, re accuratius perpenfa, valde eo proclives sumus ut existimemus, universum libellum, qualis est, Jonae tribui posse auctori, qui, divinam erga alias gentes providentiam deinceps toto animo agnoscens, de eaque suis popularibus persuadere cupiens, id, quod huc pertineret et quod nulli adhuc prophetae accidisset, parabolaef involucro et coloribus exornaverit, quo majorem vim haberet in animum Israëlitarum. Est autem aliquid ejus dictioni proprium: quod repeti potest ex loco, ubi natus erat. Pertinebat ille ad tribum Sabulonis, ut constat ex 2 Reg. 1. 1. coll. Jos. XIX. 10—13.

Obf. 2. Etsi in Joëlis libro nihil de auctoris aetate memoratur, exquisita tamen dictionis puritas
et

et poëticae orationis vis suadet , ut eum Hoseae non posteriorem habeamus. Est enim in primis elegans , concinnus , sublimis , in rerum descriptione eximius , et ad animum vehementius in varias partes afficiendum maxime comparatus. Unus nobis videtur esse ejus sermo per totum libellum continuus , quo vates cum futuram reipubl. destructionem , imaginibus , quarum forte quaedam esset suo tempore tristis opportunitas , a calamitate regioni per locustas illata petitis descripsit , tum patriae instaurationem , et alia tempora deinceps secutura , modo prospera , modo calamitosa , atque inter ea felicissimum Mesiae olim adventuri aevum sic prae-nuntiavit , ut haec omnia conjunctim et fere mixtim in una quadam tabella poëtica repraesentaverit ad pios sensus excitandos in animis popularium. Conf. supra C. I. §. 3. Obs. 6. extr. et C. II. §. 5. Obs. 5.

Obs. 3. Altissimi atque audacissimi spiritus poëticae vates NAHUMUS quo tempore vixerit , certo definiri non potest. At probabile tamen nobis videtur , vixisse eum tempore regis Judaeorum Hiskiae , quando Asyriorum res quam maxime florebant , ex ipsaque ducis Asyriaci , cum Hierosolymae deditionem , coll. 2 Reg. XVIII. 17—35. , postularet , superba oratione Nahumum ansam arripuisse , de futura imperii Asyriaci everfione vaticinandi in Judaeorum solatium : in quo argumento totus libellus versatur.

Obs. 4. Aliquamdiu postea vixisse videtur HA-

BACUCUS, quo tempore fractis Asfyriorum viribus vehementer invaluerant Chaldaei; quos adeo descripsit valde terribiles C. I. 6—11. Et calamitas quidem, quae ab his regno imminebat Judaico ob insignem civium perversitatem, argumentum est C. I. Sed deinde istis etiam Judaeorum hostibus interitum praedixit vates C. II. Subjecit vero carmen C. III. quo diversos animi, per ea, quae divinitus sibi objecta fuerant, gravius commoti sensus expresit. Est autem dictione splendidus, elatus, magnificus poëta.

Obs. 5. Non nisi unica superest OBADJAE, eaque brevis vaticinatio ad Idumaeos pertinens, de affinibus Judaeis maligne lactantes, cum hi a Chaldaeis subacti et partim in exterarum regiones depulsi essent, ipsique Hierosolymae proxima immineret everfio, coll. 11—14. et 20. Ex quo potest confici, quo tempore auctor vixerit. Habet autem magnum orationis fervorem, sed ad antiquiorum vatum praestantiam poëticam non accedit.

§. 7.

Qui spectandi restant prophetae, de horum aetate satis constat: Zephanjas enim vixit aevo Josiae; Haggaeus, Zacharias ac Malachias post captivitatem Babylonicam: singulis vero haud adeo magna competit poëticae facultatis laus.

Obs.

Obs. 1. Vaticinatum fuisse ZEPHANJAM regnante apud Judaeos Josia, indicat libri ab eo conscripti initium. Versatur in praedicenda regni Judaici destructione ac subsequutura captivitate, et in vitiorum reprehensione, quibus cives hanc calamitatem commerituri erant. Sed simul eorundem hostibus mala divinitus minatur vates, suisque popularibus meliora deinceps tempora promittit. Poëtica autem virtute et orationis cultu prophetis antiquioribus non aequiparandus est.

Obs. 2. Postquam plurimi Judaei in patriam redierant novumque templum condere inceperant, HAGGAËUS vates sermones, coll. C. I. 1, 2., habuit, quibus eos ad opus hoc alacriter persequendum hortaretur, praedixitque, fore ut ea aedes, etsi priore inferior, hac tamen longe, per apparitum nempe Mesiam, illustrior esset; atque alias etiam res attigit quae ad Judaeos pertinerent. Ejus Hebraica dictio ad Chaldaicam accedit, et quamvis vigore non destituta parum habet poëticae praestantiae.

Obs. 3. Haggaeo in captivitate Babylonica coevus fuit ZACHARIAS: cujus sermones, qui octo primis Capp. continentur, praecipue spectant ad res Judaeorum proximas, et peculiariter ad inchoatam templi instaurationem. Altera libri pars vaticinationes complectitur ad remotiora ipsiusque Mesiae tempora referendas. Oratio partim prosa est, maxime in priore parte, quae praesertim in symbolicis visionibus describendis versatur, partim vero poëtica, sed nec valde

sublimis, nec admodum culta aut ornata, at talis tamen, qualis scriptorem exhibet haud vulgaris ingenii, qui se a sui aevi impedimentis et a Chaldaeorum ruditate haud prorsus infeliciter liberare studuerit: quod cum in utraque libri parte aequè observetur, nulla erat satis probabilis causa, cur recentiores quidam posteriorem libri partem Zachariae abjudicaret auctori.

Obs. 4. Postremus prophetarum V. T. est MALACHIAS, cum in ejus sermonibus templum jam ponatur penitus absolutum. Versatur praecipue in iis reprehendendis, quae sibi, aequè ac Nehemiae, in reipubl. instauratae civibus non probanda videbantur. Vid. E. G. C. II. 10—16. coll. Nehem. XIII. 23—30. Interdum vero in futura abreptus Mesiam etiam venturum praedicat. Ejus dictio aetatem redolet recentiorem, atque, ubi aliquid habet poëtici, vigore quodam non caret, sed poësin arguit fere emortuam.

PARTIS TERTIAE

SECTIO QUARTA.

DE INTERPRETATIONE SCRIPTORUM
PHILOSOPHICORUM.

CAPUT I.

DE ANTIQUA HEBRAEORUM PHILOSOPHIA.

§. I.

Et si omni eo tempore, ad quod pertinent scripta Veteris Testamenti, philosophiam ut singularem quamdam disciplinam non tractarunt Hebraei, fuere tamen subinde, qui rem ipsam, hoc nomine dici solitam, quodammodo censeri possint excoluisse.

Obs. 1. Nomen *Φιλοσοφία*, quo *sapientiae studium* significabatur, invaluit demum apud Graecos post aetatem PYTHAGORAE; cum, qui antea in
re-

rerum contemplatione suum studium collocarent, σοφολ, sive *sapientes*, et haberentur et nominarentur: quod retulit CICERO, *Tuscul.* V. 3. Atque hoc studium apud eosdem initio spectabat potissimum vel rerum originem causasque, vel prudentiam civilem. Deinceps vero disciplina esse coepit accuratius definita ac latioris ambitus; donec tandem in tres partes praecipuas distribueretur: quarum prima esset *physica*, quae res divinas atque humanas scrutaretur; altera *ethica*, quae de virtute ac vitio, moribusque ad bene beateque vivendum commendandis, ageret; postrema *dialectica* sive *logica* appellaretur, quae disferendi rationem doceret. Conf. CICERO, *Acad.* I. 9-8. IV. 7. et *de Finib.* I. 7. III. 21.

Obs. 2. Quae longe maturius apud Orientales quosdam, quam apud Graecos, exstitit philosophia, ab his ipsis plus semel suos in usus consultata seduloque adhibita, numquam ejusdem prorsus fuit antiquitus sive indolis, sive amplitudinis, quae apud priscos inclaruit Graecos, nec umquam ad concinnae cujusdam disciplinae formam videtur ex-culta fuisse. Apud nobiliores gentes Orientales propria fere erat sacerdotum et proxime conjuncta cum religione. De rerum natura causisque philosophabantur cum Aegyptii, tum Chaldaei, suo utri-que modo ad religionis depravationem comparato: et utrique maximam quoque astrorum contemplationi dabant operam; atque cum ex hoc studio, tum ex aliis superstitionis inventis arcana nonnulla

de.

detegere ac futurum praedicere se posse praesume-
 bant. Nobilissima praesertim erat Aegyptiorum pru-
 dentia civilis. Apud Arabes vero ab antiquissimis
 inde temporibus haud exigua erat astronomiae cu-
 ra; nec deerant, qui doctrinas quasdam, quae
 potissimum ad vitam moresque hominum se refer-
 rent, dictis sententiosis complecti in iisque sui in-
 genii acumen philosophicum patefacere amarent:
 cujusmodi breves sententiae morales cum apud alias
 quasdam gentes, tum apud ipsos antiquiorum tem-
 porum Graecos, usurpabantur. — Sed quae quon-
 dam sapientum appellatio iis apud Graecos tribue-
 batur, qui rerum studio se aliis ostendebant intel-
 gentiores atque perspicaciores, eadem apud gentes
 Orientales nonnullas tribuebatur iis, qui indagatri-
 cis intelligentiae solertia eminebant. Itaque et Ae-
 gyptiorum et Chaldaeorum magi חכמים, sive *sa-*
pientes, dicebantur, Exod. VII. 11. Dan. II. 13.
 Eodem aut simili titulo se invicem compellabant
 Jobus ejusque sodales, eosque etiam designabant,
 qui apud Arabes gravissimas de rebus humanis sen-
 tentias protulerant. Vid. Job. VIII. 8—10. XII.
 2, 3, 12. XV. 2, 18, 19. XXXII. 6—8. XXXIII.
 33. XXXIV. 2, 10, 34. XXXVII. 24. Aegyptio-
 rum vero prudentia civilis σοφία vocabulo videtur
 insigniri Act. VII. 22. Apud Arabes denique
 ٢٠٠, consuetum *sapientiae* nomen, jam antiqui-
 tus de quacumque ingenii studiorumque praestantia
 usurpabatur, et recentioribus temporibus eximie di-
 cebatur de accepto a Graecis *philosophiae* studio.

Obs.

Obs. 3. Itaque, cum aliquam priscis Hebraeis tribuimus philosophiam, eos neque cum Graecis, elegantiore quarumcumque doctrinarum studio eximie inclytis, neque cum aliis quibusdam gentibus Orientalibus, disciplinarum laude nobilioribus, comparare volumus: verum iisdem tamen aliquid tribuere licet, sapientiae, in eam, quam ex Graecorum aliorumque veterum usu definivimus, sententiam acceptae, nomine dignum, etsi per ipsam gentis conditionem quodammodo diversum. Et vero *sapientiae* vocabulum Hebraicum **חכמה**, quod p. 222. attigimus, de eo praesertim usurpabatur, in quo quis, adhibita studii ope, se vulgo hominum ostendebat intelligentiorem: quo usu interdum etiam occurrit ipsum *intelligentiae* vocabulum **בִּינָה**. Erat autem illud qualiscumque sapientiae studium apud Hebraeos non sacerdotibus proprium, sed unicuique patebat, ad illud idoneo. Erat etiam cum religione conjunctum, sed pura ac divina; atque adeo minime delectabatur superstitionis illa auxiliatrice astronomia, quae apud ceteras fere gentes Orientales omnes in summo erat honore: sed in iis solis scrutandis occupari amabat, in quibus maxima vis posita esset sive ad publici regiminis bonitatem utilitatemque, sive ad salutarem civibus pietatis ac virtutis, quae eximie sapientia appellabatur, cum alibi, tum Psalm. CXI. 10., commendationem; atque in hoc moralis prudentiae argumento versabantur pleraeque sententiae, quales Hebraeis aequae ac affinibus Arabibus in deliciis erant.

Obs.

Obs. 4. Istud haud admodum lati ambitus studium philosophicum non obtinebat in vita patriarcharum Hebraeorum nomadica; et quamquam ABRAHAMUS praeclaros de religione ac virtute sensus patefecit, philosophi tamen nomen ei minime convenit. Sed convenit illud viris, qui in Jobi libro loquentes inducuntur, ipsique auctori operis per vetusti, in quo, pro temporis ratione, incomparabile elucet ingenium philosophicum. — Porro si SOLON omnium maxime illustrem locum ideo tenuit communi suffragio inter septem priscos Graeciae sapientes, quod praeclarus fuit Atheniensium legislator; sapientissimi viri honorificus titulus debetur MOSI, longe et antiquiori et praestantiori Israëlitarum legislatori: quam sapientiam partim quidem ex Aegyptiorum, praecipue tamen ex ipsius Dei institutione accepit. — Deinde SAMUELI magnam similis sapientiae laudem tribuere decet, non tantum ob haud vulgarem, qua eminebat, prudentiam civilem, verum etiam quia insigni perspicacitate se supra vulgus distinguebat, dum in externo sacrae constitutionis Mosaeicae cortice non haerebat, sed ad intimam ejus penetrabat indolem, 1 Sam. XV. 22, 23. — Atque huic ipsi consilio cum servirent scholae prophetarum, a Samuele si ve primum conditae, seu saltem ampliores utilioresque redditae, possunt harum discipuli eatenus haberi sapientiae alumni, etsi non cum iis omnino comparandi, qui Graecas frequentabant scholas philosophorum. — In illis certe scholis propheticis insti-

stitutus videtur fuisse, qui Davidis aëvo vixit, ASA-
PHUS, philosophi nomine in primis dignus, cui
tribuendi sunt auctori Psalmi quidam, quos indica-
vimus supra p. 464. et in quibus eminent Psalm.
L. et LXXIII. — Verum neque omni tempore quo
prior stabat respublica Hebraeorum, neque umquam
deinceps, aliquis sapientiae laude similis fuit SALO-
MONI, qui et in Israëliti imperii regimine, et in
religionis atque ethices studio, et in doctrinarum
cultu, se omnino regem philosophum demonstravit:
quem igitur merito ut rarissimae sapientiae virum
cum populares, tum exteri mirabantur, 1 Reg. V.
9—14. X. 1—8, 23, 24. — Post destructam rem-
publ. atque in ipsa captivitate magnam habuit a-
pud diversos principes externos sapientiae praesertim
politicae existimationem DANIEL. — Denique in-
staurata patria et antequam peregrinae philosophiae
studio oblectari inceperant Judaei, non prorsus de-
fuisse videntur, quibus philosophorum nomen con-
veniret. Convenit certe ei, cui debetur Ecclesiastes:
de quo moralis argumenti libro paucisque aliis, qui
superstites sunt, philosophicis Hebraeorum libris
agemus Cap. sequenti.

§. 2.

Antiqua Hebraeorum philosophia non in abs-
tractis notionibus aut in abstrusis contemplatio-
nibus posita, nec mysteriorum operimentis obtec-

ta,

ta, sed simplex, popularis, ad communis vitae utilitatem comparata erat, et, quamdiu vigebat poësis, grato ejus habitu se unicuique commendare plerumque amabat.

Obs. 1. Cum priscorum Hebraeorum ingenium, vividum illud, agile, leve, ac fere puerile, notiones abstractas non caperet, nec abstrusis diuque protractis oblectaretur meditationibus, quibus mens, in se solam quasi convoluta atque contracta, penitus indulget; non nisi ea illis placebat philosophia, quae res sensibus subjiceret, nec subtilibus longisque ratiocinationibus ad eas tractandas uteretur. Quocirca nec Moses suas leges ad quoddam corpus apte concinnoque ordine dispositum redigere studuit, ut, quam haberent singulae rationem, quoque modo secum invicem nexae essent, ex ipsa prudentiae civilis indole interiore subtiliter exponeret: sed eas perscripsit, prout ferebat opportunitas, et praeceptis separatis complexus est intellectu facillimis ad populique captum adaptatis. — Nec Salomo aut qui alii gravissimam philosophiae partem moralem, sive ethicam, tractabant, eam particulatim enarrare, ad sua principia revocare, ad justam disciplinae formam elaborare conabantur: sed disjunctis plerumque ac brevibus, quae suo acumine ferirent, sententiis comprehendebant, quidquid ad morum probitatem vitaeque prudentiam maxime opportunum esse arbitrarentur. — Nec de-

nique, si qui de rebus quibusdam obscurioribus earumque ratione inquirere studebant, ejusmodi argumentationes ad suum adhibebant propositum, quales subtilior dialectica doceat, sed quae in ipsos hominum sensus vim haberent maximam.

Obs. 2. Nihil commune erat antiquae Hebraeorum philosophiae cum mysteriis Aegyptiorum aliarumque quarundam gentium antiquarum, apud quas qui sapientiam profitebantur, suas doctrinas sibi suisque discipulis arcanam retinebant, atque ita obvelabant, ut eam a vulgi conspectu studiose arcerent. Quod enim Moses Deuter. XXX. 11—14. de sua doctrina dixit, hanc non procul ab Israëlitis remotam, sed iis singulis proximam esse, idem hoc de quacumque parte philosophiae, ab Hebraeis quondam tractatae, dici potest. Modus, quem constanter observabant eorum sapientes, ad vulgi usus captumque erat comparatus, nec sibi solis sapere volebant, sed quidquid sua intelligentia consecuti essent, hoc ad communem utilitatem conferre cupiebant; ac praecipuum semper eorum consilium in eo erat positum, ut salutarem pietatis virtutisque amorem commendabilem redderent. Verbo; simplex ac popularis erat eorum philosophia, talisque omnino, qualis ipsi placuisset SOCRATI, qui primus apud Graecos philosophiam devocavit de coelo et ad vitam communem adduxit, teste CICERONE, *Tuscul.* V. 4. et *Acad.* I. 4. — Quod si autem in antiqua Hebraeorum ratione philosophandi aliquid nonnumquam obscuri inesse videatur:

tur: hoc non iis tribuendum est, sed nobis solis, quibus longe diversa est cogitandi loquendique ratio, et quibus adeo hoc enitendum est, ut adhibitis subsidiis idoneis nos, quantum possumus, in eorum aetatem ingeniumque insinuemus.

Obs. 3. Haec cum esset philosophiae ratio apud Hebraeos, quatenus spectat tempora, ad quae V. T. libri pertinent, facile intelligitur, poësin viris eorum sapientioribus aptissimam visam fuisse, cuius ope suas doctrinas aliis accommodare ad persuadendum proponerent. Poësis nimirum et suis oblectamentis res ipsas commendabat, et suis imaginibus ea, quae a sensibus remota essent, conceptu reddebat faciliora ipsisque propemodum oculis subiciebat. Itaque, quamdiu poësis vigeat, ejus habitu disquisitiones ac praecepta sapientiae convestiri solebant plerumque: atque uti vates sua oracula, similiter Asaphus, Salomo, aliique plures Hebraei, qui philosophi appellari possunt, utilissima ingenii sui cogitata ad poëseos suavitatem conformare amabant; quo majorem utrique vim haberent in populares suos, quos docere cuperent.

C A P U T II.

DE IPSIS LIBRIS PHILOSOPHICIS.

§. I.

In iis Veteris Testamenti libris, quos philosophicos habere atque appellare licet, primum et antiquitate et indole sua locum tenet Jobi liber: cujus ignotus auctor forma quadam dramatica eximias dedit divini regiminis vindicias, et prorsus admirabiles patefecit ingenii poëtici dotes.

Obs. I. Libri, cui JOBI nomen inditum est a praecipua ejus persona, gravissimum omninoque philosophicum, sed cum religione prope conjunctum est argumentum, in eo positum ut doceatur: minime carpendum esse divinum rerum humanarum regimen, nec iniquitatis umquam incusandum, quippe quod hominis captum aeque superet, ac divina magnitudo, qualis in rerum natura ubique cernitur, Deum vero, quidquid agat, semper sapientissimum esse. Hoc igitur argumentum non sic executus est auctor, ut subtilioribus abstractisque uteretur disquisitionibus, sed ad actum evocavit conspectui subjectum, omnique poëseos ornatu splen-

splendide instruxit. Initio describit virum integerrimum ac valde fortunatum, sed qui ipsius Dei permisit ac praeter suam culpam fiat miserrimus, qui-que quamvis insuper morbo maxime horrendo affligatur, immotam teneat mentis constantiam, C. I. II. Deinde C. III — XXVI. eum induxit cum tribus, qui advenerant, amicis disputantem dictione poetica: cujus disputationis opportunitatem praeberint ipsius Jobi acerbiores querelae, per amicorum diuturnum silentium ac frustratam ejus, aliquod solatium ab iis cupientis, spem extortae. Amici, cum in ea essent antiquitatis opinione, gravissima quaeque mala, quae homini sub aequo Dei imperio acciderent, non nisi poenas esse quas commeruerit, Jobum initio tecte magis, sed deinceps apertius accusant sua culpa infelicem. Ille vero hoc crimen omnibus modis a se removere conatur et in disputandi ardore nonnumquam acrius in ipsum Deum invehitur. Sed redactis ad silentium suis accusatoribus triumphans moderatius etiam de regimine divino loquitur, C. XXVII — XXXI. Tunc novus se interponit disputator, qui, postquam breviter descriptus est historice, dictione etiam poetica, sed minus culta ornataque usus, suam de Jobo ejusque malis sententiam profert, trium quidem illorum amicorum sententia mitiorem, sed in qua tamen miserum hominem non ab omni prorsus culpa absolvit, C. XXXII — XXXVII. Hic vero dum loquitur, vehemens oritur procella, quae postquam huic ipsi disputatori silentium imposuisset, Deus

apparet, sermone summae sublimitatis poëticae Jobum alloquens, quo cum suam agendi rationem mortalibus minime pervestigandam exhibeat, hunc ad modestissimos sensus compellit, C. XXXVIII. usque ad XLII. 1-6. Subjicitur denique brevissima relatio historica, qua describitur divina eorum, qui Jobum ut improbum damnaverant, reprehensio, ipsorumque malorum, quae ille perpesus erat, larga compensatio.

Obs. 2. Ex ea, quam non nisi leviter adumbravimus, libri indole confici merito potest, omnes ejus partes sic secum invicem cohaerere, ut nulla sit, quin ad auctoris propositum ipsumque adeo librum pertineat. Fuere quidem jamdudum, qui historicum libri et introitum et exitum recentioris aetatis quasi supplementum esse sibi persuaderent. Nec desunt etiam, qui totam novi disputatoris inductionem auctori operis abjudicent. Sed historicae illae partes ita sunt comparatae, ut sine his opus valde mancum atque imperfectum esset: neque obstat profecto illa historiae et poëseos conjunctio; immo vero habenda est ea ad Hebraeorum priscorum rationem scribendi composita, si attendatur quod diximus S. I. C. I. §. 2. *Obs.* 6. — Quod vero ad novum disputatorem attinet, hic tam apte ac prudenter magnificam Dei apparitionem nobis censetur praeparare, ut non concipiamus, recentiorum aliquem scriptorem aliquid ejusmodi confingere potuisse, quo se penitus in ipsum auctoris ingenium insinuaverit. Fatemur quidem, multum esse
in

in tota dictione poëtica discriminis: at vero simul animadvertimus, juvenem a semet ipso describi illum disputatorem, qui, quamvis perspicacia varet, in dicendo tamen minus esset exercitatus; ut adeo id discrimen auctorem demonstret, qui in hujus personae aequae ac ceterarum ipsiusque Dei sermonibus eam characteris observaverit diversitatem, qualis omnino consentanea esset.

Obs. 3. Quod si quaeratur de historica libri veritate, hanc quidem, cum in se nihil quidquam habeat probabilitatis, non vindicandam fuscipere vellemus, nisi quatenus vera quaedam historia subesse existimetur, quam auctor convenienter cum suo consilio et accommodate ad ipsorum hominum, quos induxit, characterem, in majoris cujusdam parabolae formam exornaverit; ut supra jam indicavimus p. 341. Atque hoc posito, perpenfaque singulari virtute poëtica, qualis ubique maximam injicit admirationem, Jobi librum, qui in suo argumento et unicus est et utilisimus, tantae praestantiae opus habemus, ut nullus nobis esse videatur in toto V. T. liber, qui, quid valeat ingenii humani, divina ope adjuti, vis, tam luculenter testetur. — Ceterum etsi formam operis dramaticam facile agnoscimus, illud tamen neque epicum, nec tragicum dici cupimus. Conf. supra p. 428. sub finem.

Obs. 4. Videamus paucis de Jobi, virorumque, qui cum eo disputantes inducuntur, patria atque aetate, quatenus hoc ad libri pertineat interpreta-

tionem. — E maxime igitur probabili sententia, regio *יִזְרְעֵל*, in qua Jobus vixerit, est *Ausitis*, Idumaeae, sive Arabiae Petraeae pars: atque Idumaei etiam censentur fuisse tres ejus amici. Locus enim, ubi tota actio informatur, manifesto est aliquis tractus Arabiae; et nobilissima erat apud Hebraeos Idumaeorum sapientia. Vid. Jerem. XLIX. 7. Obadj. 8 et 9. Eliphafus vocatur Themanita; ac Theman erat in Idumaea. Vid. loca, quae indicavimus, et Ezech. XXV. 13. Bildadus appellatur Suchites, a Suacho, ut videtur; atque hic unus erat ex Abrahamo et Ketura filiis, qui in Arabiam secesserant, coll. Genes. XXV. 2 et 6. Zopharum vero, Naamathitam dictum, etiam natione Arabem fuisse, confici potest ex Job. XV. 19. Elihuus denique, qui se deinceps interposuit, nobis videtur Aramaeus fuisse, neque ficta persona, sed coll. Job. XXXII. 2. Genes. XXII. [20, 21. XXIV. 24. ex Nachori gente, quae in Mesopotamia habitabat: ut sapientiae studio ductus aliquamdiu inter Idumaeos commorari voluerit; quo sumto facile intelligitur illud, quod in ejus dictione minus cultum et quodammodo peregrinum est. — Tempus vero, quo princeps persona, ejusque adeo sodales vixerint, tam manifesto est ipsi patriarcharum Hebraeorum aevo proximum, ut de eo quidem vix possit dubitari.

Obs. 5. Superest, ut de ipsa libri compositi aetate de ejusque auctore aliquid notemus: qua de re quo accuratius inquisiverimus, eo magis nobis per-

persuasum est, incertum libri auctorem haud admodum diu floruisse post Jobi aetatem, sive eo tempore, quod circiter medium erat inter patriarchae Josephi mortem et Moysi natales, eumque fuisse natione Hebraeum, atque unum de Israëlitis, qui in Gosenitide habitabant et ab Aegyptiis gravi servitute vexabantur. Enimvero et universae summae antiquitatis nota huic libro ubique fere impressa est; et auctorem Hebraeum arguit, cui maxima fuerit et Aegypti et Arabiae notitia, quique minime hospes esset in notionibus, quae suppetebant patriarchis de Deo hominisque creatione, coll. Job. X. 9. XXVII. 3. XXXIII. 4, 6. et Genes. II. 7. III. 19.; et frequenter respicitur ad afflictam servorum conditionem ac saevam tyrannorum vexationem, veluti C. III. 18. V. 15, 16. VII. 1—3. IX. 24. XII. 5, 6. XXIV. 2. sqq. XXXIV. 28—30. item XL ac XLI., de quibus Capp. vid. supra p. 261, 262. Itaque Moyses, ut nobis videtur, hunc librum dignum aestimavit, quem ut magni pretii opus, et sacri instar depositi, populatibus traderet, summa cura aservandum: nec miramur quidem fuisse, qui hunc ejus auctorem haberent; quos tamen ut sequamur, impedit potissimum magna dictionis diversitas, sed qui certe nobis censentur probasse, magnum Moysi fuisse hujus libri usum, ut multas etiam inde formulas desumeret. Quamvis autem similis deinceps usus hujus libri Jobei et primorum temporum scriptoribus ostendi non possit; ostendi tamen potest e nonnullis Davidis Psalmis:

ac Salomo saltem in Proverbiorum libro, praesertim C. VIII. 22—31. coll. Job. XXVIII. 25—28., haud obscure significavit, sibi Jobi librum cognitum esse, quem merito haberet in deliciis; et, ne alia afferamus, Jeremias manifesto Jobum imitatus est in loco, quem supra allegavimus p. 524., ut adeo qui recentiores librum post captivitatem demum Babylonicam, ad quam respiciat, compositum esse credant, eos falsae opinionis satis superque arguat sola illa loci Jobei imitatio perspicua apud Jeremiam.

§. 2.

Philosophici libri nomen merito datur Proverbiorum collectioni, quae potissimum Salomoni debetur auctori, et cui cum ob communem praecipui argumenti utilitatem, tum ob rationem poëticam permagna est praestantiae commendatio.

Obs I. LIBER PROVERBIORUM, qui regis sapientissimi SALOMONIS nomen in fronte gerit, magnam complectitur sententiarum multitudinem, quae ad vitam prudenter ac feliciter instituendam pertinent. Quemadmodum autem non omnia sive ceterorum Orientalium, seu maxime Arabum hoc in genere nobilissimorum, proverbia in morali argumento versantur, sed saepe nullam aliam, nisi ejusdam acuminis habent laudem; sic etiam in
il-

illo libro Salomoneo sententiae subinde insunt ingenii acumine magis quam usu morali spectabiles. At longe tamen pleraeque ad morum probitatem sunt fructuosae: ac nulla est Proverbiorum collectio, quae, habito praesertim antiquitatis atque utilitatis respectu, Salomoneam illam aequet, nedum superet.

Obs. 2. Universus hicce liber poëticus est, atque per ipsam argumenti indolem ex genere brevi et acuminis plenissimo, ad quod adhibebatur praecipue parallelismus antitheticus, de quo vidimus p. 430 et 431. Sed ubi argumentum quoddam continuum pluribus persequebatur Salomo, dictionem habet saepe admodum splendidam, ac sublimem; veluti in loco, ubi sapientiam inducit, perpetuam summi Numinis comitem, hominibus vero commendabilem amicam, quem locum attulimus supra p. 236.

Obs. 3. Constat Proverbiorum liber tribus partibus majoribus. Prima est C. I—IX. Continet ea generalem sapientiae, five vitae prudenter dirigendae commendationem uno fere tenore propositam. Quam partem, quae ingenium Salomoneum, cultum illud ac philosophicum, eximie spirat, pauci quidam recentiores ideo potissimum Salomoni non adjudicant auctori, quia vix concipiatur, quomodo rex, qui innumeram habebat uxorum et pellicum multitudinem, alios ad castitatem atque impurae voluptatis abstinentiam summo opere hortatus sit. Verum enimvero, qui rex ad imperii sui splendorem, quem

quem valde adamabat omnique studio sectabatur, hoc opinabatur pertinere, ut mulierum numero aliis Orientis principibus non esset inferior, idem pro magna sua prudentia civili facile perspiciebat, singulorum Israëlitarum commodis totiusque reipubl. saluti nequaquam convenire, ut cives se ad sui regis exemplum componere quodammodo conarentur; eoque ipso in temperantia ac matrimonii sanctitate suis civibus optimi instar patris commendanda esse voluit operosior. Quid? quod fortasse ex C. IV. 3—6. coll. 1 Reg. II. 1—4, colligi possit, totam hanc partem brevi post Davidis obitum a Salomone compositam fuisse: quo tempore nondum in istam luxuriam Orientalem prolapsus esset, ac solam regis Aegyptii filiam haberet uxorem, coll. 1 Reg. III. 1. et XI. 1—4. — Secunda vero libri pars C. X—XXII. 16. varias continet sententias Salomoni etiam recte adscriptas, sed nullo inter se ordine conjunctas: cui quaedam adjectae sunt appendices a C. XXII. 17. usque ad finem C. XXIV. — Tertia pars est C. XXV—XXIX. cum duplici aut potius triplici appendice: quarum duae priores C. XXX. et XXXI. 1—9. aliquam habent inscriptionem peculiarem, postrema vero, inde a C. XXXI. 10. usque ad finem, separatam quamdam continet probae uxoris laudationem.

Obs. 4. Itaque, cum duae primae libri partes Salomoni adscribendae videantur auctori, hoc non obstat, quo minus totum librum, qualis est, uni huic auctori abjudicemus. Et vero ex C. XXV. 1.

manifestum est, Hiskiae regis aevo jusfuque alias quasdam sententias collectas fuisse, quae cum magnam partem ab ipso Salomone, sed partim etiam ad ejus exemplum ab aliis quibusdam viris sapientibus compositae essent, ideo generali nomine dictae sint Salomoneae. Eodem autem tempore, uti haud improbabiliiter conjici possit, adjectae esse videntur diversae libri appendices, quae aptissimum praeberent libri Salomonei supplementum. Quod autem in secunda libri parte nonnullae sententiae bis occurrunt, hoc ita optime nobis censetur explicari, si sumamus, plus semel diversa opportunitate a Salomone easdem prolatas fuisse sententias, omnes autem, quae hac parte continentur, perscriptas fuisse, prouti eas opportune in aliorum usum protulerat rex, eoque mortuo sine ulla ordinis mutatione priori parti adjectas. — Ceterum, cum ex 1 Reg. V. 12. pateat, quam prompto ac fecundo in proferendis sententiis ingenio esset Salomo, neque credibile sit, eas omnes litteris consignatas fuisse, facile tamen fieri poterat, ut permultae, quae in ipso libro Salomoneo non occurrerent, a regis ministris aliisque viris principibus notarentur; quas ergo, quatenus reperiri possent, ita colligi curaverit Hiskias, ut in nobilissimo libro, aliis etiam Salomoneae, quam nonnulli imitati essent, sapientiae argumentis locupletato nihil deesset, quod merito desideraretur.

S. 3.

Singularis venustatis poëticae canticum, quod Salomonem prae se fert auctorem, et ab eo compositum esse arbitramur, et libri philosophici nomine ideo insigniri posse, quod castissimos unius maris cum una femina matrimonio juncti amores eo modo commendaverit, qui ad persuadendum maxime appositus esset.

Obs. I. CANTICUM sive CANTICUM CANTICORUM, h. e. praestantissimum canticum, Salomoni recte tribui auctori, nos quidem minime dubitamus. Universus enim libri color atque exquisita venustas poëtica splendidissimum hujus regis aevum, ejusque ingenium ad floridam dictionem unice comparatum, quale subinde exhibuit in libro Proverbiorum, veluti C. VII. 10—18., ita nobis videntur referre, ut, si ejus nomen in opusculi introitu adscriptum non esset, hunc unum auctorem facile suspicaremur. Itaque cum I Reg. V. 12. dicatur quam plurima cantica composuisse, inter haec, ut sumere licet, eminere propter singularem pulchritudinem censebatur collectio quaedam canticorum, quibus commune esset argumentum, et quibus adeo titulus praeponeretur, qualem haec ipsa pulchritudo suaderet. Certe, quas nonnulli protulerunt ratio-

tio.

tiones, quibus ferio rem libri aetatem probarent, has non esse ejusmodi putamus, ut vim infringant rationis, ex ipsa poëseos indole petitae, quae Salomonem haud obscure arguat auctorem. Praecipuum fere, quod objicitur, desumptum est ex frequentiore usu praefixae **ו**. At, cum haec particula, etsi rarius, jam ab antiquissimis poëtis usurparetur, Job. XIX. 29. Judic. V. 7., quidni Salomo eam sive ob alias causas quascumque, seu majoris et brevitatis et cujusdam suavitatis causa loco longioris **וְאֵן** praetulerit?

Obs. 2. Non unum indivulsumque carmen contineri hoc libro, sed plura breviora, a multis recte observatum est. Quamquam quomodo distribuenda sint, et ubi singula incipiant, ubi desinant, difficilius definiatur. Sed uti superiore observatione jam diximus, sunt ea argumento conjunctissima. Versantur enim manifesto in describendo castissimo inter juvenem aliquem ac puellam ei desponsatam amore; in qua descriptione valde luxuriatur poëta. Sed et Orientalis homo erat et rex a luxurie nequaquam alienus; neque in ipsa illa luxurie poëtica, quamvis nimia nec offensionis vacua Europaeis videri possit, quidquam animadvertitur, ad impuras animi affectiones excitandas aut alendas idoneum. Immo vero studiose videtur auctor honestos futurorum conjugum amores omnibus iis oblectamentis, quae vividum atque fervens ingenium Orientale fingere posset, exornare voluisse, quo efficacius juvenes sui aevi ab impuri amoris illecebris avocaret: quod

quod propositum, a Salomonis, quantumvis ipse modum non teneret, indole minime abhorrens, uti superiore §. Obs. 3. significavimus, ita exsecutus est, ut se sapientia excellere ad communes vitae usus accommodata demonstraverit. Quod si enim eo de argumento abstrusius, austeri instar doctoris, philosophatus esset, estne credibile, eum facile aliis de suae doctrinae veritate persuasurum fuisse? Sed tales, quales omnino commendabiles essent, juventuti Orientali, quae oblectari cuperet, amores ita commendare, ut ipso voluptatis sensu se ad eos allici trahique perciperent; hoc igitur magni ingenii philosopho Orientali dignissimum fuisse, haud immerito statuimus.

§. 4.

Qui nobis restat spectandus Veteris Testamenti liber, Ecclesiastae titulo insigniri solitus, ad philosophicum quidem Salomonis ingenium comparatus est, sed tota tamen indole et maxime dictione sua multo feriozem arguit scriptorem, qui Salomonem ingeniose induxerit loquentem.

Obs. I. Tertius liber V. T. qui Salomonis nomine inscribitur, appellari solet ECCLESIASTES. In versione nimirum Alexandrina dicitur *Εκκλησιαστής*, atque hoc vocabulo expressum est Hebraicum קהלת; cujus quae vera sit vis cum disputetur, nobis maxi-

xime videtur simile veri, designari eum, qui munus suscepisset colligendi varias observationes ad vitae usum fructuosas. Verbum nempe קהל habet *contrahendi, congregandi, colligendi* significationem, ac terminatio nominis feminina facile accipitur de munere aliquo aut dignitate. Quod si autem conferimus hujus libri Cap. XII. 9, 10., ibi ipse nobis videtur auctor assumtum muneris quasi moralis titulum in eam, quam exposuimus, sententiam explicare.

Obs. 2. De libri auctore et aetate vehementer dissentitur, aliis ipsum Salomonem regem habentibus auctorem, aliis recentiorum quemdam sapientem, qui Salomonem finxerit loquentem, sed de cujus aetate non eadem est singulis opinio. Nos igitur, quo minus librum a Salomone conscriptum esse existimemus, cohibet non tantum universa libri indoles, quae minime prae se fert perspicuam illam, elegantem, amoenam, omnique poëseos comitu ornatam philosophandi rationem, quam ceteroquin ostendit Salomo: verum cohibet in primis prosa plerumque libri oratio, eaque minime similis illi, cujus illustre exemplum est 1 Reg. VIII. 23—61., sed tenuis, exilis, humilis, valde dissoluta atque inconcinna, talisque univérse, qualem nemo nobis umquam persuaserit a Salomone usurpatam fuisse, quaeque adeo, quo quis est a quacumque opinione praejudicata liberior, eo certiora ipsi videri debeat indicia continere auctoris, qui post reditum e captivitate vixerit. Enimvero tametsi iis non assentiamur, qui voca-

bula quaedam Graeca, immo quasdam dicendi formulas ad Graecorum rationem comparatas in illo libro reperiri opinantur: totus tamen ejus color, si a nonnullis sententiis discedas, quas aliunde petitas auctor inseruerit, haud obscure profecto indicat eam aetatem, qua valde degeneraverat sermo Hebraicus, qualis apud vulgus in usu esset, et ad quem adeo se auctor penitus conformaverit, cum ad communes usus suum opus destinaret. Quod cum ita esse nulli dubitemus, librum confectum fuisse judicamus aliquamdiu post Ezrae ac Nehemiae aetatem, quo tempore jam permulti essent, qui libris conscribendis operam darent, coll. C. XII. 12.: quae ipsa librorum copia vix aetati cui-dam antiquiori conveniat. Sed auctorem vixisse ante tempus, quo Judaeis innotuit Graecorum philosophia, confici ex eo potest, quod nullum hujus rei ac ne levisimum quidem indicium patefecit.

Obs. 3. Itaque cum Salomonem a viro quodam recentiori inductum fuisse hoc libro loquentem dicimus, non sic intelligi cupimus, ac si hic librum illi regi subdicere conatus sit auctori. Enimvero jam priscis temporibus apud Hebraeos poëtas in more erat, ut quis sub alterius persona loqueretur eamque quasi prorsus indueret, nihil hac de re alios admonens, ut vidimus p. 445 et 519. Quidni ergo sapiens aliquis, multorum seculorum intervallo a Salomone remotus, simili artificio usus sit, sumpta ejus persona? Fuisse quidem illud videtur poëtarum proprium. At recentiori ista aetate interierat genui-

nuina poësis Hebraica, atque ipse auctor subinde aliquam poëseos speciem captavit, fatis quidem pulchram illam, maxime C. XII. 2-6., sed cultu et sublimitate minus insignem. Erat autem istud artificium et ab omni fraudis consilio alienum, et vero maxime laudabile. Ipse enim scriptor, si quid videmus, se ab eo, cujus personam sumserat, distinguere voluit in libri clausula, C. XII. 9-14. Celebratissima vero erat Salomonis sapientia, quem ergo si ille quasi vivis restitutum induceret loquentem, merito sperare poterat, fore ut tanti nominis claritas atque auctoritas multo esset ad persuadendum efficacior, quam si ipse suo nomine loqueretur. Quantopere autem ingeniosa ac philosopho nequaquam indigna fictio placuerit Judaeis, ex eo conficere posse nobis videmur, quod senior libri *Σοφίας* titulo inscripti auctor, isque exterae philosophiae amore captus, suae sapientiae monita assumpto regis Salomonis nomine commendare studuit, etsi Ecclesiastae auctori, quem sibi imitandum proposuerat, longe inferior.

Obs. 4. Praestantissimum est libri philosophici argumentum. Docet enim, vana esse pleraque hominum studia, quae ad vitam feliciter degendam adhibeant, ac solum adeo pietatis virtutisque studium iis ab omni parte commendabile esse, eoque absolvi veram mortalium felicitatem. De qua gravissima doctrina auctorem aliis persuadere voluisse, ipse in libri fine perspicue testatur, C. XII. 13, 14. Atque hoc idem ex toto libro facile colligi-

tur. Ipse enim Salomo, quo nemo fuerat umquam apud Hebraeos, cui diversa hominum studia melius cognita essent, haec singula perlustrans inducitur, eorumque vanitatem sibi ex propria etiam experientia compertam demonstrans. Verumtamen perquam difficile est, omnes libri partes ad auctoris propositum dilucide ac probabiliter componere. Et vero interjecit ipse subinde, ubi opportunum arbitrabatur, nonnulla vitae prudenter dirigendae monita, qualia maxime, ut videtur, per traditionem Salomoni adscripta, suo adhuc aevo ferebantur, quaeque nexum argumentationum nonnihil interrumpunt atque impediunt. Universe tamen ad meliorem libri intelligentiam utilissimum est observatu, Salomonem proponi diversos animi sensus, ad studiorum humanorum contemplationem obortos, sic exhibentem, ut ipsas, quas habuerit de divina providentia vitaeque futura, dubitationes non dissimulaverit: quas vero deinceps prudentior rei consideratio penitus ex animo expulerat; quod jam supra indicavimus p. 279 et 280.

I N D E X

VOCABULORUM HEBRAICORUM.

- אבה, אבי, pp. *flecti arundinis instar*: unde
 אב, אב, *pater*.
 אביון, *pauper*.
 אבא, *arundines*. p. 211.
 אחרוני, *ad postrema referendus*. 217.
 אלה, אלה, pp. *tremendus: magna*
veneratione prosequendus. 210, 219.
 אניות, *nautili*. 452.
 ארבה, *locusta*, pp. *valde multiplex*. 216.
 באש, באש, pp. *acris, acerbus fuit*. 214.
 בטח, pp. *humi secure recubuit*. 220.
 בינה, quo usu interdum occurrat. 542.
 בליעל, *princeps ficticius regionis*
mortuorum. 438.
 גור et גור, גור et גור, *secuit*. 213.
 דבר, דבר, *struxit insidias*. 215.
 הרה, הרה, *direxit*. 209, 210.
 הגיון, *vocabulum musicum*. 462.
 התפאקר, *species rarior*. 216.
 חטא, *gravis peccator*. *ibid*.
 חכמה, *nomen usus latisfimi*. 222, 542.
 חכמים, *iidem interdum, qui apud*
Graecos σοφοί. 541.
 חשב, *sensu decernendi, judicandi*. 275.
 דע, דע, pp. *reposuit*. 229.
 ירדו, *appellative usurpatum*. 224.
 כתובים, *quaenam scripta sacra dicantur*. 57.

- מגלות, pp. *volumina*. p. 52, 53.
 נביא, pp. *inspiratus*. 469.
 נגר, נגר, pp. *bullivit: aestuavit*, 210.
 נכר, נכר, pp. *punxit, pungen-*
do distinxit. 207, 211.
 נכת, נכת, *hasta confodit*. 210.
 נציב, נציב, *pars, portio*. 399.
 ספר הישר, *Liber canticorum*. 458.
 עכד, *imperio subjici alterius*. 245.
 עברים, *appellative usurpatum*, 224.
 עוץ, *Aufitis*. 552.
 צדק, צדק, pp. *rectum, hinc*
veritas. 209, 215.
 צדקה, צדקה, *benignitas, benevo-*
lentia, item virtus universe. 206, 211,
 212, 221.
 ——— *recta via*. 220.
 צדיק, *forma intensiva*. 216.
 קהלת, *muneris suscepti nomen*. 560, 561.
 רחמניות, *natura misericordes mulieres*. 216.
 שאול, *Regio mortuorum ficticia, si-*
ve Inferi. 438.
 שיר המעלות, *Canticum reditus*. 465.
 שוח, שוח, et שוח, pp. *subsi-*
dere. 213.
 שמן, *pinguedinis et numeri octona-*
rii significatione partim cum
 שמן, partim cum ثمن con-
 venit. ibid.

I N D E X

PRAECIPUORUM LOCORUM, QUI E CODICE
SACRO ET E LIBRIS APOCRYPHIS
ALLEGANTUR.

Genes. I.	.	.	.	pag. 345, 381, 382,
				400, 401.
— 3.	.	.	.	442.
— 31.	.	.	.	292.
II. 18—23.	.	.	.	400.
III.	.	.	.	382, 400.
— 8, 10.	.	.	.	218.
— 15.	.	.	.	500, 505.
— 22.	.	.	.	400.
— 24.	.	.	.	351, 400.
IV. 23, 24.	.	.	.	429.
V. 24.	.	.	.	251.
VI. 3, 7.	.	.	.	400.
— 9.	.	.	.	227.
VII. 11.	.	.	.	351.
VIII. 2.	.	.	.	ibid.
— 21, 22.	.	.	.	400.
X. 26.	.	.	.	39.
XI. 1—9.	.	.	.	365, 383.
— 6, 7.	.	.	.	400.
XII. 1—3.	.	.	.	506.
— 3.	.	.	.	71, 500.
XV.	.	.	.	474.
XVI. 12.	.	.	.	474, 475.

Genes. XVII. 1, 7.	pag	251.
— 15-21.	:	474.
XVIII. 17-21.	.	400.
— 20, 21.	.	247.
— 23-33.	.	247, 248.
XIX. 26.	.	399.
XXII.	.	401.
— 15-18.	.	506.
— 18.	.	71, 500.
XXV. 1.	.	358.
XXVIII. 13.	.	251.
XXXII. 25-32.	.	480.
XXXIV. 13.	.	215.
XLIII. 32.	.	263.
Exod. III. 6.	.	251.
IV. 1-17.	.	119.
VI. 2, 3.	.	281.
VII. 11.	.	541.
VIII. 14, 15.	.	123.
XIII. 8-10, 16.	.	237, 243.
XIV. 21, 22.	.	260.
XV. 9.	.	444.
XIX. 16.	.	351.
— 18, 19.	.	235.
XX. 5.	.	282, 475.
XXI. 6.	.	219.
XXII. 27.	.	ibid.
XXXI. 1-11.	.	246.
XXXV. 30-35.	.	ibid.
XXXVI. 1.	.	ibid.

Levit.

Levit. XIV.	.	.	pag. 262.
XVII. 3, 4.	.	.	281.
Numer. XIII. 25-33.	.	.	391.
XIV. 45.	.	.	210.
XXI. 2. — XXIV. 25.	.	.	360.
XXII. 28 fqq.	.	.	402.
Deuter. I. 44.	.	.	210.
IV. 6.	.	.	222.
— 26-31.	.	.	475.
— 28.	.	.	245.
V. 9.	.	.	282, 475.
VI. 4-9.	.	.	237, 243.
VIII. 4.	.	.	71.
XI. 18-20.	.	.	237, 243.
XII. 15, 20.	.	.	282.
XVII. 18.	.	.	51.
XVIII. 15.	.	.	500, 506, 507.
XXIV. 16.	.	.	282.
XXV. 4.	.	.	183.
XXVII. 4-8.	.	.	107, 108.
XXVIII.	.	.	349.
— 12.	.	.	437.
— 36, 48, 64.	.	.	245.
— 49 fqq.	.	.	475.
XXIX. 4, 5.	.	.	71.
XXX. 1-8.	.	.	475.
— 11-14.	.	.	184, 546.
XXXI. 9, 10-13, 26.	.	.	51.
XXXIII. 2.	.	.	452.

Jof. X. 11-14.	. . .	235.
— 13.	. . .	458.
XVII. 6.	. . .	413.
XVIII. 30.	. . .	413, 414.
XXIV. 26.	. . .	51.
— 31.	. . .	410.
Judic. V.	. . .	412.
IX. 8-15.	. . .	391, 412.
XVII. 6.	. . .	413.
XVIII. 1, 30.	. . .	ibid.
Ruth. IV. 14, 15.	. . .	348.
1 Sam. II. 25.	. . .	219.
— 27-36.	. . .	480, 485.
III. 1-10.	. . .	474.
IV. 8.	. . .	278.
V. et VI.	. . .	402, 403.
V. 5.	. . .	244.
VI. 19.	. . .	328.
X. 25.	. . .	51.
XII. 17.	. . .	261.
XIII. 1.	. . .	324.
— 3, 7.	. . .	224.
— 14.	. . .	498.
XV. 11, 29, 35.	. . .	281.
— 22, 23.	. . .	281, 348,
		469, 543.
— 27, 28.	. . .	489.
XVII.	. . .	360.
— 42-47.	. . .	355.

1 Sam.

1 Sam. XVII. 55-58.	pag. 327, 328.
XXI. 11-15.	257, 258.
XXIV.	260, 261.
— 7, 8.	257.
XXV. 23-35.	355.
XXVIII. 3. fqq.	360.
— 13.	219.
2 Sam. I. 18.	458.
III. 33, 34.	348.
V. 24.	218.
VI. 12-19.	510.
VII. 1-13.	279.
— 14-16.	71.
— 14.	502, 503.
— 16.	508.
VIII.	511.
— 18.	219, 222.
XI. 21.	278.
XII. 1-6.	238.
XIV.	273-275, 355.
— 2.	222.
XVI. 11.	247.
XVII. 1-14.	355.
— 7-13.	391.
XX. 22.	222.
XXII.	462.
XXIII. 1.	217.
— 1-7.	499, 503, 508.
XXIV. 1.	282.

1 Reg. I. 32-40. . . .	pag. 511.
II. 1-4. , . . .	556.
2 Reg. II. 11, 12. . . .	235, 351.
XV. 5. . . .	463.
XVIII. 17-35. . . .	535.
XXII. 8. . . .	51.
1 Chron. XVIII. . . .	511.
XXI. 1. . . .	283.
2 Chron. XXXIV. 14. . . .	51.
XXXV. 21-25. . . .	464.
Nehem. V. 19. . . .	421.
VI. 3, 11, 14. . . .	ibid.
IX. 21. . . .	71.
XIII. 8, 14, 21, 22, 29, 31. . . .	421.
— 23-30. . . .	538.
Job. I. 6, 7. . . .	437.
— 21. . . .	349.
II. 1, 2. . . .	437.
— 10. . . .	349.
III. 3, 4, 10, 11. . . .	524.
— 13, 17, 19. . . .	438.
— 16. . . .	326.
— 18. . . .	553.
IV. 12-21. . . .	223, 436, 443.
— 18. . . .	223, 437, 438.
V. 1. . . .	223.

Job.

Job. V. 15, 16. . . .	pag. 553.
VI. 10. . . .	223.
VII 1-3. . . .	553.
IX 21. . . .	323.
— 24. . . .	553.
X. 10. . . .	232.
— 21, 22. . . .	438.
XI. 6. . . .	222.
XII. 2, 13. . . .	ibid.
— 5, 6. . . .	553.
XIV. 4. . . .	323.
XV. 8. . . .	222.
— 15. . . .	223, 283, 437.
XVIII 13, 14. . . .	438.
XXIV. 2 sqq. . . .	553.
XXV. 4. . . .	437.
— 5. . . .	224.
XXVI. 5. . . .	438.
XXVIII. . . .	176.
— 20-28. . . .	244, 554.
XXX. 12. . . .	323.
XXXI. 35. . . .	224.
XXXIV. 28-30. . . .	553.
XXXVIII-XLI. . . .	436, 454.
XXXVIII. 2, 3. . . .	444.
— 7. . . .	283.
— 17. . . .	438.
— 22, 23-26. . . .	437.
XXXIX. 1. . . .	323.
— 19-25. . . .	432.
XL et XLI. . . .	261, 262, 553.

Job.

Job. XL. 4, 5.	pag. 349.
— 7-14.	444.
— 23.	224.
XLII. 2-6.	349.
Pſalm. I.	275, 276.
— 1, 6.	451.
II.	445, 464, 499, 503, 511, 519.
IV. 2.	228.
V. 9.	220.
VII.	481.
— 7.	228.
— 7, 8.	276.
VIII. 6.	219.
IX et X.	464.
IX. 4, 5.	276.
— 7.	227.
— 17.	462.
X. 3.	227.
XIV.	462.
XVI.	499, 509, 519.
— 10.	315.
XVIII.	462.
— 4-17.	449, 450.
— 5, 6, 17.	438.
— 11.	437.
XIX. 5.	184.
— 8-11.	430.
XXII.	499, 509, 510, 519.

Pſalm.

Pfalm.	XXII	13-19.	.	.	pag	515.
—	22.	.	.	.		228.
	XXIV.	.	.	.		447, 448.
—	5.	.	.	.		221.
	XXX.	1.	.	.		328, 463.
	XXXIII.	6.	.	.		194.
—	9.	.	.	.		442.
	XXXIV.	6.	.	.		325.
	XXXVIII.	4, 6, 8, 9, 11, 12.				185, 232, 262.
	XL.	.	.	.		329, 330, 461.
—	8.	.	.	.		52.
	XLII.	6.	.	.		291.
	XLIII.	.	.	.		291, 292.
	XLIV.	.	.	.		460.
	XLV.	.	.	.		511, 512,
						516, 517.
—	2.	.	.	.		52.
—	7, 8.	.	.	.		194, 219.
	L.	.	.	.		276, 281,
						436, 544.
—	1-6.	.	.	.		453.
	LI.	4, 9.	.	.		186, 232, 262.
—	20, 21.	.	.	.		461.
	LII.	5.	.	.		209.
	LIII.	.	.	.		462.
	LVII.	8-11.	.	.		461, 462.
	LX.	.	.	.		511.
—	7-14.	.	.	.		462.
	LXIII.	11.	.	.		399.
	LXVIII.	19.	.	.		186.
	LXIX.	31-37.	.	.		461.

Pfalm.

Pfalm.	LXX.	.	.	.	pag.	330.
	LXXI.	3.	.	.	.	228.
	LXXII	.	.	.	.	499, 500, 511.
	—	1.	.	.	.	463, 464.
	—	17.	.	.	.	71, 500.
	LXXIII.	.	.	.	.	279, 280,
						481, 544.
	LXXIV.	.	.	.	.	460, 464.
	—	9.	.	.	.	390.
	LXXV.	.	.	.	.	445, 446, 519.
	LXXVII.	.	.	.	.	330.
	LXXVIII.	.	.	.	.	345.
	LXXIX.	.	.	.	.	460, 464.
	LXXX.	.	.	.	.	330.
	—	16.	.	.	.	326.
	LXXXIII.	.	.	.	.	464.
	LXXXVII.	.	.	.	.	465.
	LXXXVIII.	.	.	.	.	463.
	LXXXIX.	.	.	.	.	464.
	—	20—38.	.	.	.	71, 503, 512.
	XC.	.	.	.	.	271, 272,
						445, 460.
	—	2—4.	.	.	.	441.
	XCI.	.	.	.	.	460, 464.
	—	11, 12.	.	.	.	436.
	CII.	.	.	.	.	388, 467.
	CIV.	26.	.	.	.	452.
	CV.	.	.	.	.	345.
	CVI.	.	.	.	.	ibid.
	CVII.	.	.	.	.	467.
	CVIII.	.	.	.	.	461, 462.

Pfalm.

Pfalm.	CX.	.	.	.	pag.	186, 464, 499,
						510, 519.
	CXI.	10.	.	.		542.
	CXX—CXXXIV.		.	.		465.
	CXXII.	.	.	.		463.
	CXXIV.	.	.	.		388, 463.
	CXXVI.	.	.	.		388, 467.
	CXXVII.	.	.	.		465.
	CXXX.	.	.	.		ibid.
	CXXXIII.	.	.	.		463.
	CXXXV.	7.	.	.		437.
	CXXXVI.	.	.	.		446, 447.
	CXXXVII.	.	.	.		388, 467.
	CXXXIX.	2—12.	.	.		441.
	—	9.	.	.		437.
	CXLIV.	.	.	.		463.
	CXLVII.	.	.	.		447, 467.
	CXLIX.	.	.	.		460.
Proverb.	IV.	3—6.	.	.		556.
	VI.	20—22.	.	.		243.
	VII	1—3.	.	.		ibid.
	VIII.	.	.	.		222.
	—	22—31.	.	.		236, 237, 243,
						244, 436, 554.
	IX.	5.	.	.		221.
	XXVI.	4, 5.	.	.		280.
	XXVIII.	1.	.	.		220.
Ecclef.	XII.	2—6	:	.		563.
	—	9—14.	.	.		ibid.

Ecclef. XII. 9, 10.	.	.	pag 561.
— 13, 14.	.	.	563.
Jes. I.	.	.	281, 469, 480.
II. 12 fqq.	.	.	478.
V. 5-9.	.	.	523.
VI.	.	.	487, 488, 520.
— 11-13.	.	.	523.
VII. 14	.	.	501.
IX. 5.	.	.	194, 515.
— 5, 6.	.	.	501.
XI. 1-9.	.	.	ibid.
— 1.	.	.	499.
— 6-8.	.	.	516.
— 8.	.	.	210.
— 9, 10-16.	.	.	517.
— 11.	.	.	523.
XIV. 9-15.	.	.	438, 479, 482.
XXI. 4, 5.	.	.	425.
XXX. 26.	.	.	231.
XXXIV. 8-10.	.	.	232.
XXXVI-XXXIX.	.	.	423.
XXXIX. 5-7.	.	.	521, 523.
XL. 12-26.	.	.	442.
XLI. 15, 16.	.	.	232.
XLII. 1-7.	.	.	498.
XLIV. 12-17.	.	.	478.
XLV. 1-8.	.	.	480, 481.
— 21.	.	.	522.
XLVII. 13.	.	.	223.
XLIX. 1-6.	.	.	498, 519.

Jes.

Jes.	XLIX.	16.	.	.	pag. 243.
	LII.	13-15.	.	.	498.
	LIII.	.	.	.	498, 499, 518.
	LXIII.	1-6.	.	.	482, 483.
Jerem.	I.	4-8.	.	.	473.
	V.	15.	.	.	30.
	VI.	22.	.	.	ibid.
	X.	3-5.	.	.	478.
	—	11.	.	.	30.
	—	13.	.	.	437.
	XX.	7-12.	.	.	473.
	—	14-18.	.	.	524.
	XXIII.	5, 6.	.	.	194.
	XXV.	15-28.	.	.	489.
	XXVII.	1-11.	.	.	264, 489.
	XXVIII.	5 sqq.	.	.	494.
	—	10-14.	.	.	264.
	XXXI.	31-34.	.	.	498.
	XXXIII.	14-16.	.	.	494.
	XXXVIII.	.	.	.	473, 493.
	XLVII.	.	.	.	483.
	XLVIII.	.	.	.	ibid.
	LI.	16.	.	.	437.
	LII.	.	.	.	424, 524.
Thren.	I.	7.	.	.	430.
	II	19.	.	.	ibid.
	IV.	10.	.	.	216.
	—	18.	.	.	430.

Ezech. I et II.	.	.	pag. 487, 488.
XVI.	.	.	239.
XXIV. I-II.	.	.	490.
XXVI.	.	.	480.
XL-XLVIII.	.	.	527, 528.
XL. 4.	.	.	528.
XLIII. 10, 11.	.	.	ibid.
Dan. II. 4	.	.	30.
— 13.	.	.	541.
— 20, 21.	.	.	514.
— 20-23.	.	.	350.
— 27.	.	.	223.
— 44.	.	.	495.
— 46, 47.	.	.	325.
IV.	.	.	350.
V.	.	.	425, 488.
— 6, 17-24.	.	.	350.
VI. 27, 28.	.	.	ibid.
VII. 13, 14.	.	.	495.
— 14.	.	.	350.
IX. 2.	.	.	52.
— 24-27.	.	.	495.
Mich. IV et V.	.	.	518.
V. 1-3.	.	.	501.
Zephan. I. 9.	.	.	244.
Hagg. II 3-9.	.	.	485, 537.
Malach. II. 10-16.	.	.	538.

1 Maccab. I. 25 fqq.	pag. 350, 389.
— 56, 57.	56.
II. 49—68.	389.
III. 1—9.	350, 389.
IV. 46.	389.
VII. 12.	55.
— 40—49.	389.
XIV. 4—15.	350, 389.
— 41.	389.

2 Maccab. II. 13.	55, 56.
III. 24—30.	390.
V. 1—4.	ibid.
XV. 11—16.	ibid.

3 Maccab. VI. 16—22.	ibid.
4 Ezr. XIV. 21 fqq.	52.

Matth. XV. 1—14.	6, 7.
XXII. 23—32.	251.

Luc. XVII. 31, 32.	399.
XXIV. 44.	57.

Joan. VIII. 56.	506.

Act. III. 22, 23.	507.
VII. 22.	117, 541.
— 37.	507.

Rom. X. 6—8.	.	.	pag. 184.
— 18.	.	.	183, 184.
XII. 6.	.	.	192, 193.
1 Corinth. III. 1, 2.	.	.	193.
IX. 9.	.	.	183.
Galat. IV. 22—26.	.	.	184.
Ephes. IV. 8—10.	.	.	186.
Colosf. II. 17.	.	.	185.
1 Thesfal. III. 10.	.	.	193.
1 Timoth. V. 18.	.	.	183.
2 Timoth. III. 16.	.	.	125, 126.
Hebr. I. 5.	.	.	502, 503.
V. 12.	.	.	193.
XI. 5.	.	.	251.
— 16.	.	.	ibid.
2 Petr. I. 21.	.	.	126.

I N D E X

RERUM PRAECIPUARUM.

A.

ABRAHAMUS non philosophus dicendus.	P. 543.
Academiae in Europa conditae nullam vim continuo habuerunt in S. C. interpreta- tionem.	9.
Accentus Hebraici cujus sint aetatis et ori- ginis.	28, 29.
ADRIANI <i>ἱεραρχία</i> .	8.
Aegyptiacae plagae ad temporum hominum- que rationem exigendae.	402.
Aethiopicae linguae origo, indoles et uti- litas.	44, 45.
Allegoriae quomodo interpretandae sint.	238, 239.
Allegorica interpretatio. Vid. <i>Interpretatio</i> .	
Alphabethica carmina.	433, 434.
Ambiguitas quaedam in verbis interdum captata.	221.
AMOSI LIBER.	531, 532.
Analogia fidei qualis sit et quid in V. T. interpretatione valeat.	191 - 195.
Angeli non ficticiae personae.	379, 380.
Anni in primis Geneseos Capp. quomodo computandi sint.	259, 260.
Annotationes Masoretharum marginales.	306, 307.
———— in V. T. quomodo conficiendae sint.	335 - 338.
Antiquitatis remotae ratio habenda in V. T. interpretatione.	246 - 248.

Apparitiones Dei et Angelorum.	P. 379, 380, 436.
AQUILAE versio Graeca.	81, 208, 311.
Arabicae linguae indoles et utilitas.	38-40.
Arabum ingenium quatenus ad res exornandas atque exaggerandas proclive censendum sit.	385, 386.
Aramaea lingua quatenam dicatur.	30, 31.
———— quam habeat indolem et utilitatem.	41-43.
Argumentationum in V. T. occurrentium quae habenda sit ratio.	272-276.
ASAPHUS, philosophi nomine dignus.	544.
———— quosnam composuerit Psalmos.	464, 544.
Astronomiae studium exiguum apud priscos Hebraeos.	175, 176, 542.
Auctores sacri quomodo versati sint in suis libris perscribendis.	52, 53. 298, 299.
AUGUSTINUS, de moda interpretandi.	8.
AVENARIUS.	34.
Aureae aetatis fictio exteris quidem, non vero Hebraeis poetis usitata.	516.
Authentia librorum V. T.	97-103.

B.

BEN ASCHER.	62.
— NAPHTHALI.	ibid.
BIBLIA BOMBERGIANA.	63.
— J. H. MICHAËLIS.	64.
— HUBIGANTII.	13, 14, 64.
— KENNICOTTI.	14, 64.
— Polyglotta.	11, 309.
Biblici doctores.	9.

Bibliotheca quaedam sacra apud priscos	
Hebraeos. . . .	p. 48-51, 56, 57.
BOHLIUS. . . .	34.

C.

Cabbalistica interpretatio. Vid. *Interpretatio*.

CALMETUS. . . .	15.
CALVINUS. . . .	10.
Cananitica lingua eadem quae Hebraica.	25.
CANTICUM CANTICORUM. . . .	558-560.
CAPPELLUS. (LUDOV.) . . .	12.
Carmina alphabethica. . . .	433, 434.
Carminum Hebraicorum diversitas non ad Graecam rationem exigenda. . .	428, 551.
— — — occasio, et cogitatorum, quae in iis sunt, connexio probe attendendae.	270-272, 275, 276.
Chaldaica lingua unde appellata fit et quam habeat indolem. . . .	30, 31, 43.
Chaldaicae paraphrases. . . .	83-87.
— — — partes in V. T. . . .	30, 87, 88, 420, 424.
Chori quomodo in carminibus dignoscendi sint ac distribuendi. . . .	446-448.
CHRONICORUM LIBRI. . . .	418, 419.
Chronologiae studium quatenus V. T. in- terpreti commendabile fit. . . .	171-173, 258-260.
CLEMENS ALEXANDRINUS. . . .	7.
COCCEJUS. (JOH.)	12, 32.
Codices manuscripti Hebraici haud admo- dum antiqui. . . .	62.
Cosmogonia Mosaica. . . .	381, 382, 401.
Critica conjecturalis. . . .	70, 316-330.

Critica, <i>sublimior</i> dicta.	p. 286, 287.
Criticae V. T. apud Judaeos conditio qualis fuerit.	6, 59.
———— apud Christianos primi apparatus, origines, incrementa.	7, 12, 13, 14, 16.
———— conjunctio cum interpretatione.	287, 288.
———— adminicula.	65-70.
———— usus cur diu supervacaneus habitus sit.	64, 288.
———— necessitas ejusque exercendae modus probabilis.	288-290, 300-316.
Cruciatae expeditiones quid contulerint ad S. C. interpretationem.	9, 10.

D.

DANIEL quam curam habuerit scriptorum S.	52.
———— quo sensu sapiens, sive philosophus, dici possit.	544.
DANIELIS LIBER.	424, 425, 528-531.
———— quidni inter libros propheticos collocatus sit a Judaeis.	57, 58.
———— vaticiniis Messiam spectantibus quid proprium sit.	513, 514.
DAVIDIS quale fuerit ingenium poëticum.	441, 467.
———— cum generositas erga Saulum, tum simulata apud Achisum dementia, quomodo dijudicandae sint.	257, 258.
Decalogi duobus primis praeceptis adjecta sanctio poenalis quomodo interpretanda sit et spectanda.	282, 475.
DEUS humano more cur saepissime informetur.	236.

DEUS

DEUS iudex inductus.	p. 276, 437.
— quando loquens inducitur, quomodo id accipiendum sit.	380, 400, 436, 479, 480.
DEUTERONOMII LIBER.	408, 409.
Diacriticae nonnullarum litterarum notae non perquam antiquae.	28.
Dialectorum Orientalium magna secum invi- cem similitudo,	35.
— — vicinarum ad Hebraicam utilitas.	208 - 215, 226, 227, 234.
Dictionum integrarum sensus quomodo defi- niatur.	225 - 228.
Dii plures crediti vulgo Hebraeorum, non item Mosi aliisque viris principibus.	267.
Distinctio capitum ac versuum, hodie in Bibliis Hebraicis recepta, quam habeat antiquitatem.	62.
— — eadem, ut et distributio periodo- rum Masorethica, saepe perperam facta est.	291, 292.
— — versuum plerumque non sic insti- tuenda, ac si totidem essent sectiones di- versae.	335.
Doctrina religionis in V. T. tradita qualem quantamque habeat praestantiam.	115 - 121.
Doctrinarum vetustiorum studium.	176, 177, 267 - 269.
Dotes mentis quales interpreti fructuosae sint.	124 - 144.
DRUSIUS. (JOH.)	11, 80.

E.

ECCLESIASTAE LIBER.	560 - 564.
Editionum plerarumque V. T. consensus.	63.

Em.

Emphases orationis quales sint.	p. 239-242.
EPHRAIM SYRUS.	7.
ERASMUS.	10.
ERPENIUS.	12.
Errores. Vid. <i>Menda.</i>	
ESTHERAE LIBER.	388, 422, 423.
Etymologiae studium quatenus improbandum sit.	241, 242, 334.
EUSEBII Chronicon.	172.
EXODI LIBER.	407, 408.
EZECHIELIS LIBER.	526-528.
EZRAS quid effecisse videatur in litterarum Hebraicarum scriptione.	26.
— quam curam habuerit antiquorum li- brorum sacrorum.	54, 55, 61.
EZRAE LIBER.	388, 419, 420.

F.

Fabulae morales. Vid. <i>Parabolae.</i>	
Fabulae poëticae. Vid. <i>Mythi.</i>	
Fides historica in libris V. T. attendenda.	108-113, 353-360.
Figurata dictio poëtarum Hebraeorum.	434-439.
Figurae orationis. Vid. <i>Tropica ratio.</i>	
FLACIUS ILLYRICUS.	12.
FLAMINIUS NOBILIS.	11, 80.
FORSTERUS.	34.

G.

GENESEOS LIBER.	112, 113, 359, 405-407.
— prima Capp. dictionem habent magis figuratam.	235, 347.

Geo.

Geographiae studium ad V. T. interpreta-	
tionem utilissimum.	p. 173-175, 260, 261.
GLASSIUS.	12, 13, 32.
Glossmata ex margine in textu collocata.	296, 298, 326-329.
GOLIUS.	12.
GUSSETIUS.	34.
Graeca vocabula an sint in Danielis et Ec-	
clestiae libris.	31, 424, 561, 562.
Grammaticae studium interpreti V. T. com-	
mendandum.	37, 215-217.
GROTIUS.	13, 135, 457.

H.

HABACUCI LIBER.	535, 536.
HAGGAEI LIBER.	537.
<i>Haphtaræ.</i>	58.
Hebraeorum proclivitas ad cultum idolo-	
rum et mutatus post destructam temp.	
animus unde explicari possint.	264.
———— ingenium quando esse coeperit	
ad res commentis fabularum augendas	
propensum.	386-391.
Hebraicae linguae nomen et antiquitas.	25, 26.
———— ratio aequabilis in V. T.	
ac vicissitudines.	29, 101-103.
———— reliquiae ad ejus cognitio-	
nem minime sufficiunt.	32-34.
———— cognitio aliquod praesi-	
dium habet in traditionibus Judaeorum	
et in versionibus antiquis, sed multo am-	
plius in vicinis dialectis.	34, 35.

He-

Hebraicarum litterarum aliarumque scriben- di notarum quatenam sit antiquitas.	p. 26-29.
Hebraicus textus. Vid. <i>Textus</i> .	
Heroica an dici possint Judicum tempora.	412.
HIERONYMUS.	7, 8, 60, 91-93.
Historiae antiquae cum domesticae Hebraeo- rum, tum exterae cognitio interpreti uti- lissima.	163-171.
—— naturalis studium quale sit ad V. T. interpretationem commendandum.	175, 176.
Historica fides. Vid. <i>Fides</i> .	
—— V. T. scripta quatenam habenda sint.	340-347.
—— ——— nonnumquam e di- versis documentis aut etiam e variis col- lectaneis conflata.	359, 360, 417, 420.
Historicae V. T. res quomodo exponendae sint.	255-258.
Historici Hebraeorum styli simplicitas ac ra- tio universa.	351-359.
HOLMES. (ROB.)	80, 81.
HOSEA LIEER.	531, 532.
HOUBIGANTIUS.	13, 64.

I.

JEREMIAE LIBER PROPHETICUS.	423, 424, 523-525.
—— THRENI.	525.
—— carmen fortasse est Psalm. LXXXIX.	464.
—— cura in scriptis sacris ab interitu reipubl. tuendis.	51, 52.
JESAE LIBER PROPHETICUS.	520-523.
—— esse videtur Psalm. LXXXVII.	465.

Ingenii vis ad interpretationem.	p. 137-139.
Inspiratio librorum V. T. quomodo definienda sit ac demonstranda.	125-129, 132, 133.
Institutorum vetustiorum studium.	177, 263, 264.
Integritas librorum V. T.	103-108.
Interpretandi modus primum ab Augustino traditus.	8.
———— regulae an eadem in scriptis sacris atque in exteris valeant.	199, 260.
Interpretatio allegorica.	5, 7, 180-184.
———— Cabbalistica.	5, 181.
———— grammatica.	5, 6.
———— moralis.	187-189.
———— mythica. Vid. <i>Mythica interpr.</i>	
———— philosophica.	195-198.
———— polemica.	11.
———— theologica.	189-195.
———— typica.	184-187.
———— qualis sit unice vera, et ad quae capita optime redigatur.	198-201.
Interpretationis distinctiones nimiae cavendae.	201.
Interpretes antiqui interdum habendi scriptores Vet., sed saepius scriptores N. T.	70, 71.
———— ———— quinam sint praecipui.	71-95.
———— ———— primi Levitae ac Prophetae.	3.
Interpretum veterum et recentiorum usus.	248-252.
JOB LIBER.	548-554.
JOËLIS LIBER.	534, 535.
JONAE LIBER.	533, 534.
JOSEPHI (FL.) usus ad criticam.	69, 316.
———— ———— ad interpretationem.	72.
JOSUAE LIBER.	409, 410.

ISIDORUS PELUSIOTA.	p. 8.
Itala sive Italica versio.	7, 91, 92.
Judaica lingua eadem dicta quae Hebraica.	25.
Judicii vis ad interpretationem.	139-141.
JUDICUM LIBER.	410-414.

K.

KENNICOTTUS.	14, 64.

L.

Laboris patientia interpreti V. T. commen- danda.	153-153.
Lapsus historia Genes. III.	382.
Legum Mosaicarum expositio qualis com- mendabilis sit.	265, 266.
—— vetustiorum studium universe.	177.
LEVITICI LIBER.	407, 408.
Lexica Hebraica quaenam optima sint.	38.
Liberalitas interpretandi quaenam sit vera ac genuina.	150-153.
Libri V. T. a quo inde tempore collecti sint et quomodo aservati ante exsilium Babylonicum.	48-51.
—— quomodo incolumes servati a prioris reipubl. interitu.	51-55.
—— qua ratione et quibus litteris perscripti.	52, 53.
—— non frequenter describebantur ante exsilium Babylonicum.	ibid.
Librorum V. T. codex, qui in templo II. erat, interisse videtur aetate Antiochi Epiphanis, sed postea instauratus ac nonnihil auctus.	56, 57.
—— ——— destructo a Roma- nis templo, traditus Fl. Josepho.	57.

Librorum V. T. distributio in Legem, Prophetas ac reliqua scripta.	p. 57.
———— honor quomodo tuendus.	197, 198, 392-403.
Litteræ Hebraicae. Vid. <i>Hebraicae litterae</i> .	
———— finales.	27.
Litterarum humaniorum utilitas ad V. T. interpretationem.	158-162.
———— amica conjunctio cum philosophia.	167.
LOESCHERUS.	34.
Longaevitas primorum hominum.	259, 260.
Loquens nonnumquam inducitur aliquis apud poëtas, ita ut id ex sola oratione contexta confici possit.	444-448, 482, 483, 519.
LUTHERUS.	10.
LYRANUS.	ibid.

M.

MALACHIAE LIBER.	538.
Manuscripti codices. Vid. <i>Codices</i> .	
MASII Josua hexaplati.	90.
<i>Masorae</i> antiquitas et indoles.	61, 62.
———— usus criticus.	65, 66, 305-307.
<i>Matres lectionis</i> .	28.
MAZUCHII <i>Spicilegium Biblicum</i> .	15.
Memoria quid ad interpretationem valeat.	136.
Mendorum in V. T. scriptis reperiendorum indoles, eorumque praecipuae causae.	292-300.
———— tollendorum subsidia.	300-316.

- Messiae notio non humani inventi loco habenda. p. 491-497.
- appellatio primum a Davide usurpata. 499.
- regem Israëliticum designat. 497, 498.
- dignitas prophetica et sacerdotalis, aequae ac regiae. 498.
- Metrum an poësi Hebraicae attribuendum sit. 432, 433.
- MICHAEL LIBER. 532.
- Miracula veri nominis ad divinam antiquae religionis originem confirmandam edita. 122-124.
- legibus naturae non contraria. 131, 132.
- Miraculorum facultatem sibi negatam esse declaravit MOHAMMEDES. 119, 120, 386.
- MO TFAUCON. (BERN. DE) 80, 309.
- Moralis interpretatio. Vid. *Interpretatio*.
- MORINUS (P.) 80.
- Mortuorum regio ficticia. 267, 268, 438.
- Morum antiquorum studium. 177, 263, 264.
- Mosaicae legis codex tempore Josiae re-
pertus. 51.
- MOSES unde petierit religionis doctrinam. 117-119.
- merito se dixit divinum legatum. 119, 120.
- quonam sensu philosophus appellari
possit. 543.
- Mythi* vocabulum quo sensu usurpetur. 361.
- Mythorum variae species. 361-363.
- diversitas in V. T. opinabilis. 363-365.
- poëticorum indoles. 436-439, 479.
- Mythica ratio alia apud alios, sed prorsus
singularis apud nonnullos. 365, 366.
- interpretatio ex qua exstiterit causa. 392-394.

Mythica interpretatio quam frustra commen-	
detur a suis patronis.	p. 367-396.
————— quo optime modo evi-	
tetur.	397-403.

N.

NAHUMI LIBER.	535.
Narrandi ratio imperfecta ac minus con-	
cinna historicorum V. T.	356-360.
NEHEMIAE LIBER.	388, 420-422.
————— cura qualis de libris sacris.	54.
NEUMANNUS.	34.
NOVI TESTAMENTI usus ad criticam V. T.	69, 314-316.
————— ad V. T. interpre-	
tationem.	71, 183-186; 250, 251, 502; 503.
Numeri antiquitus Alphabethi litteris expressi.	296, 394.
NUMERORUM LIBER.	407, 408.

O.

OBADJAE LIBELLUS.	536.
<i>Obdurare cor Pharaonis</i> quo sensu Deus	
dictus sit.	246, 247, 333.
Opinionum vetustiorum studium.	177, 267-269.
Orationes hominum in scriptis V. T. histo-	
ricis non confictae.	354-356.
Orationis vis saepe magna apud Hebraeos.	239, 240.
<i>Orientalium linguarum</i> appellatio quomodo	
et de quibus linguis intelligenda sit.	36.
ORIGENIS merita de V. T.	7, 60.
————— hexapla.	78-80.

P.

Palmyrena lingua affinis Hebraicae.	p. 46.
Parabolarum indoles et interpretatio.	238, 363.
Parallela loca quid valeant ad interpretationem.	222, 223, 241-244.
————— ad criticam.	68, 313, 314.
Parallelismus sententiarum poëticus qualis sit.	429-431.
————— est antiquissimus poëseos character.	345, 429.
————— observatu utilis- simus ad interpretationem.	220, 221, 244, 450-452.
————— seriori aëvo saepe ad profam orationem adhibitus.	349, 350.
Paraphrastica versio minus probanda.	334, 335.
<i>Paraschae</i>	58.
Paronomasia in versione plerumque perit.	334.
PAULUS Apostolus interdum allegoricam interpretationem sequitur.	183, 184.
————— nonnumquam aliqua parallelismi specie delectatur.	350.
Pentateuchus auctori Mosi tribuendus.	48, 111, 405-409.
————— Samaritanus.	66-68.
————— ad criticam utilis.	307, 308.
Pericopae integrae interdum non justo ordine collocatae.	298, 325, 326, 329, 330.
Periodorum quaedam distinctiones interdum jam ante C. N. usitatae.	29.
PHILONIS JUDAEI ratio interpretandi.	5.
————— exiguus usus ad criticam atque interpretationem.	69, 72.

Philosophia genuina quos ad V. T. interpretationem fructus conferat.	p. 162-166.
——— perversa quam vim noxiam habeat.	196-198.
——— ingenue cum litteris humanioribus conjungenda.	167.
——— qualis fuerit priscis Hebraeis.	539-547.
——— <i>Scripturae interpres, exercitatio paradoxa.</i>	196.
Phoenicia lingua affinis Hebraicae.	46.
Poësis an prosae orationi fuerit anterior.	346, 347.
——— et prosa oratio valde dispares apud Hebraeos.	344-350.
——— historica an Hebraeis fuerit.	342-348.
——— Hebraeorum quamdiu viguerit.	427, 428.
——— ——— est numerosa ac fere canora.	432.
——— ——— — sententiosa.	429-431.
——— ——— — figurata.	434-439.
——— ——— — sublimis.	439-444.
——— ——— rite considerata con-ducit honori C. S.	453, 454.
Poëtae Hebraei interdum alterius sumunt personam.	445, 446, 519.
Poëtica quaedam in scriptis V. T. historicis quomodo attendenda sint.	341, 342.
——— quomodo in aliam linguam optime transferantur ex Hebraica.	332, 455-457.
Poëtici ornatus quaenam habenda sit ratio in ipsa sensus expositione.	449, 450, 478, 515-517.
Praedictiones. Vid. <i>Vaticinationes.</i>	
Praeteriti forma sensu Imperativi sine praeposita copula.	228.

Prophetæ Hebraeorum viri divini habendi.	p. 120, 121,
—————	472, 473.
————— sæpe res futuras tamquam præsentēs describunt.	481-483, 518.
————— varias res eventuras nullo temporis ordine servato nonnum- quam conjungunt.	483, 513, 518, 535.
Prophetarum libri quinam dicantur Judæis.	57.
————— scholæ an comparari possint cum philosophorum scholis apud Græ- cos.	543, 544.
Propheticorum scriptorum argumentum.	468-470.
Prosa Hebraeorum oratio poësi dissimilis.	344-350.
————— interdum subli- mior ornatiorque.	235, 351.
Prosopopoeia frequens apud poëtas Hebræos.	435, 436.
PROVERBIORUM LIBER.	554-557.
Providentia divina ordinaria atque extraor- dinaria, iisdem formulis descripta apud Hebræos.	245, 246, 398.
————— sive efficeret seu per- mitteret aliquid, non diversis formulis distincta.	246, 247.
PSALMORUM LIBER.	458-467.
————— ordo turbatus.	49, 55.
Psalmi Davidis, in quibus diræ continentur.	126, 127.
Puncta, cum vocalia, tum alia, in linguae Hebraicæ scriptione quam habeant anti- quitatem.	27-29.
————— sæpe male apposita.	292, 293.

R.

Rabbinicae linguae ratio.	p. 45.
Rabbinicorum scriptorum nulla fere ad criticism utilitas.	69.
REGUM LIBRI.	416, 417.
Religionis emendatae vis ad interpretationem.	10, 11.
—— quae V. T. continetur, divina origo qualis nobis informanda sit.	113-121, 130, 131.
Repugnantia, quae in nonnullis locis esse videatur, quomodo tractari debeat.	277-285.
Rerum naturalium studium interpreti V. T. commendabile.	261, 262.
Rhythmus verborum poësi Hebraicae non attribuendus.	433.
ROSSI. (BERN. DE)	14, 64, 65.
RUTHAE LIBELLUS.	414, 415.

S.

SALOMO, eximius Hebraeorum philosophus.	544.
Samaritanae linguae indoles et usus.	45, 46.
Samaritanus Pentateuchus. Vid. <i>Pentateuchus</i> .	
SAMUEL, quo sensu posfit dici philosophus.	543.
SAMUELIS LIBRI.	415, 416.
<i>Sanctae</i> nomen unde habeat lingua Hebraica.	25.
Sapientia priscorum Hebraeorum quatenus eadem fuerit, quae Graecis σοφία et deinceps φιλοσοφία dicebatur.	539-542.
Sapientiae Salomoneae liber Apocryphus.	563.
Scholasticae theologiae vis funesta in S. C. interpretationem.	9.
SCHULTENSIUS. (ALB.)	13, 37, 41, 135.

Scriptio continua an fuerit Hebraeis.	p. 53.
Scriptores exteri, in antiquis Hebraeorum rebus fere hospites.	168, 169.
Scripturae usus in Oriente perantiquus.	26, 112, 113, 347.
Sectionum quarumcumque distinctiones quo tempore exstiterint.	53, 58, 60, 62, 63.
<i>Semiticarum linguarum</i> appellatio minus idonea.	36.
Sensus genuinus infirmitatis humanae interpreti V. T. commendabilis.	155-157.
—— pulchri utilisimus interpreti.	136, 161.
—— litteralis quinam sit.	187.
—— verborum duplex non quaerendus.	181-184, 490, 491, 508, 509, 517, 518.
Sententiarum diversitas an semper ab interprete commemoranda sit.	336-338.
Sermones hominum in V. T. ad veritatem sine ulla arte expressi.	354-356.
Significatio prima verborum Hebraicorum qualis quaerenda sit.	207.
—— collatis dialectis vicinis definienda.	210-212, 214.
—— non nimium urgenda.	241, 242, 334.
SIMON. (RICH.)	12.
Sinaitica legislatio divina.	132.
SIXTI SENENSIS <i>Bibliotheca Sancta</i> .	12.
Somnia extraordinaria divinitus immissa.	403.
<i>Spiritus Dei</i> modo de ordinaria, modo de extraordinaria vi divina dictus.	245, 246.
Subtilitas intelligendi et explicandi qualis sit.	142-144.

Symbolicae actiones ad Hebraeorum indolem comparatae.	p. 264.
——— prophetarum.	489, 490.
SYMMACHI versio Graeca.	82.
Synagogae magnae traditio Judaica veri aliquid continet.	54.
Synagogarum conditarum vis ad augenda S. C. exemplaria.	56.
Syntactica ratio probe attendenda.	225-228.
Syriacae linguae indoles et usus.	41-43.

T.

Talmudicae linguae quatenus sit ratio.	46.
Talmudis exiguus usus ad criticam.	69.
——— ad interpretationem V. T.	72.
Templi Salomonei imperfecta descriptio unde repetenda sit.	358.
Textus Hebraici consulendi et curandi studium ex qua causa extiterit apud Judaeos.	59.
——— historia ante exilium Babylonicum.	48-53.
——— usque ad Christi aetatem.	53-58.
——— usque ad recensione Maforethicam.	59, 60.
——— usque ad nostram aetatem.	61-65.
THEODOTIONIS versio Graeca.	81, 82.
THEOPHILUS EDESSENIUS.	42.
THRENORUM LIBER.	525.
Transpositio litterarum in verbis interdum observanda.	213.

Tropica ratio qualis sit apud Hebraeos, unde repetenda et quomodo discernenda atque ad interpretationem attendenda.	228-239.
Typorum quatenus sit ratio.	184-187, 500, 507.

U.

Ufus loquendi quid valeat in V. T. inter- pretatione.	202-205.

V.

Variarum V. T. lectionum collectio quo pretio habenda sit.	65.
————— bonitas quo- modo dijudicanda.	301-305.
Vaticinationes in V. T. divinae.	470-476.
————— consilium habent cum gene- rale, tum peculiare et proximum.	484, 485.
————— poeticae quomodo interpre- tandae sint.	477-484.
————— ad temporum ordi- nem, non semper dispositae.	483, 513, 518, 535.
————— ad Mesiam pertinentes haud paucae sunt, eaeque partim longe anti- quissimae.	490-500.
————— quomodo sint dignoscendae.	501-503.
————— initio ra- riores, sed deinceps frequentiores.	512, 513.
————— ad tem- porum hominumque indolem accommo- datae.	504-514.

- Vaticinationes ad Mesiam pertinentes, quatenus poëticae sunt, ad poëticam rationem exigendae. p. 514-519.
- Veneratio librorum V. T. qualis esse debeat 146-150.
- Verba, quae secundam et tertiam radicalem similem habent, saepe cum iis conveniunt, quibus media aut postrema radicalis quiescit. 213.
- litteris transpositis interdum eadem. ibid.
- Verborum sensus quomodo reperiendus sit, quando ea in se ac seorsim spectantur. 205-215.
- ——— ex grammatica ratione partim petendus. 215-217.
- ——— prudenter ex oratione contexta definiendus. 217-224.
- ——— duplex. Vid. *Sensus*.
- Versiones antiquae V. T. quid utilitatis afferant ad verborum interpretationem. 34, 35, 208, 251.
- ——— ——— praesertim ad criticam utilissimae. 68, 308 313.
- Versio Graeca Alexandrina. 58, 72-81.
- Versiones Graecae aliae. 6, 81-83.
- Chaldaicae. 6, 83-87.
- Syriacae. 7, 88-90.
- Latinae. 7, 91-93.
- Arabicae. 93, 94.
- Versio Aethiopica et Coptica. 94, 95.
- Persica. 95.
- Samaritana et Samaritano - Arabica Pentateuchi. ibid.
- scriptorum V. T. qualis ab interprete hodierno institui debeat. 331-335.

Vocabula interdum siue copula junguntur

nexu arctiore. 227.

—— peregrina in V. T. 31.

—— Graeca an in V. T. sint. Vid.

Graeca vocabula.

Vocalium notae cujus sint antiquitatis apud

Hebraeos. 27.

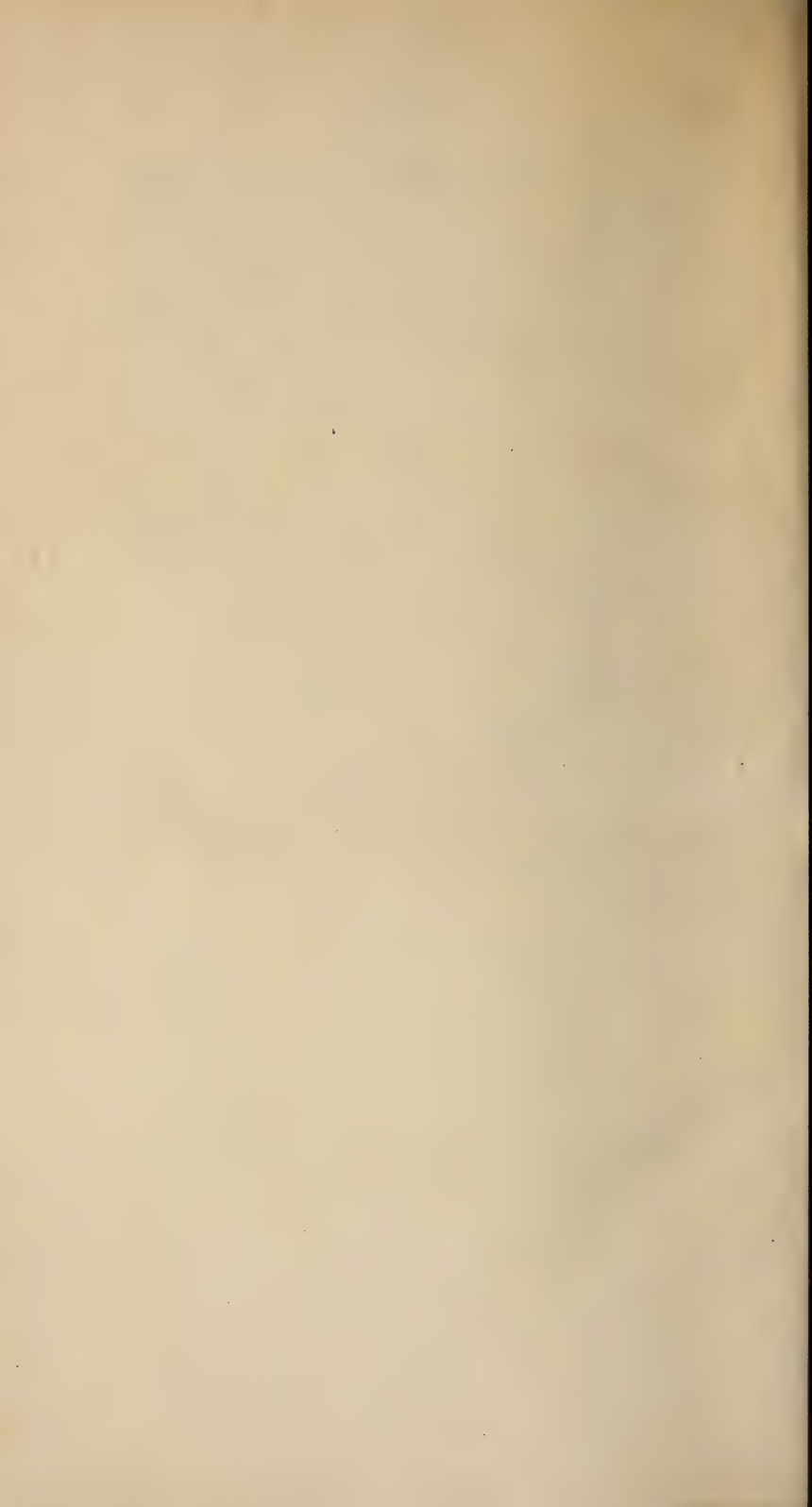
Vulgata versio. 92.

Z.

ZACHARIAE LIBER. 537, 538.

ZEPHANJAE LIBER. 537.

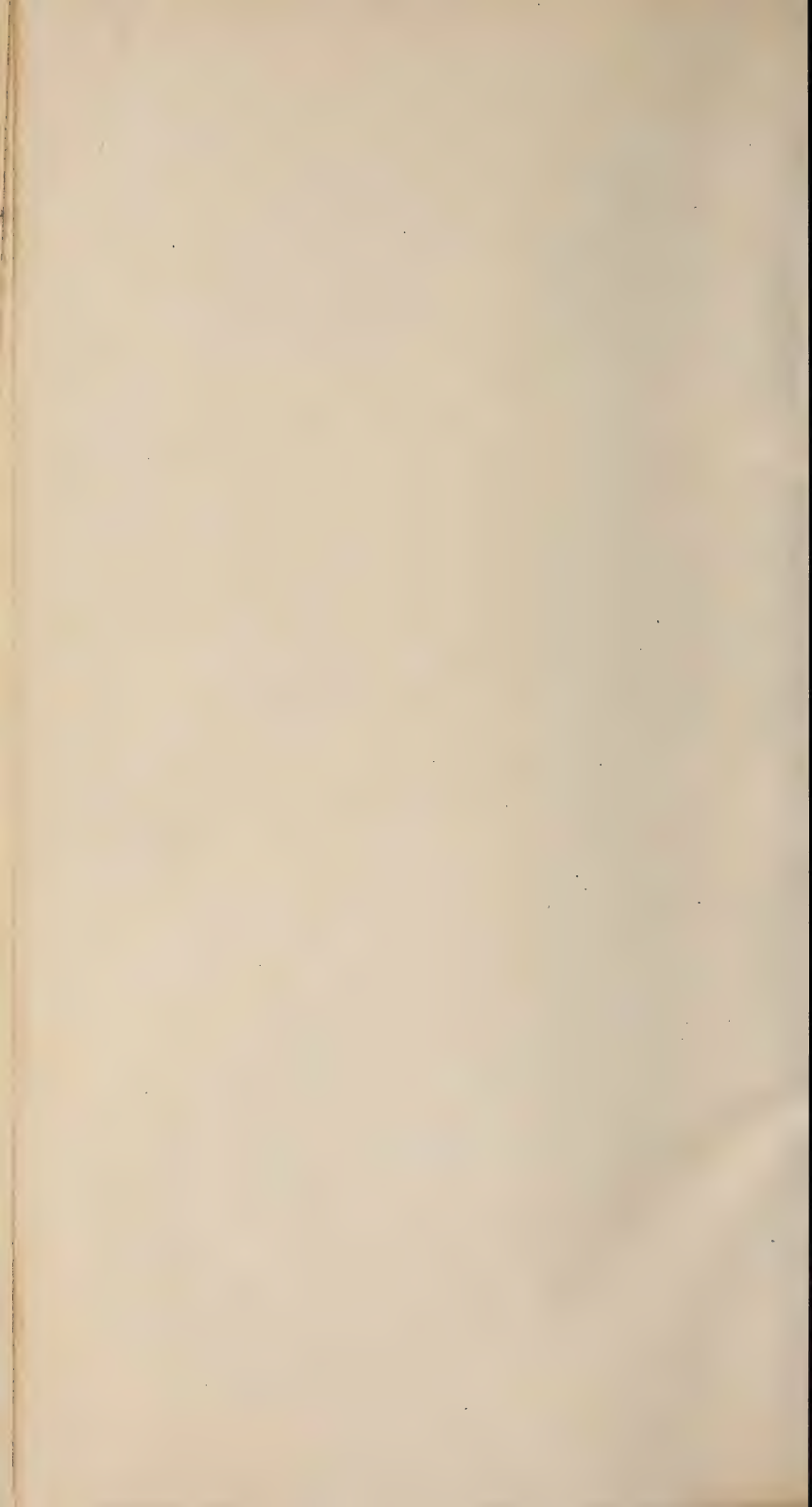

J. H. PAREAU

INSTITUTIO

INTERPRETIS

VET. TESTAM.

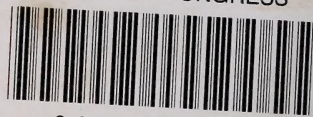
Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: June 2005

Preservation Technologies
A WORLD LEADER IN PAPER PRESERVATION

111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

LIBRARY OF CONGRESS

0 014 327 433 0